Milliyet
YAYINLARI
TARİH
DİZİSİ

STEVEN RUNCIMAN

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

MİLLİYET YAYIN LTD. ŞTİ. YAYINLARI

Tarih Dizisi : 19

•

Yayın hakkı (Copyright) : Steven Runciman — Milliyet Yayın Ltd. Şti.

•

Birinci baskı : Mayıs 1972

Bu kitap SÜMER Matbaasında dizilip basılmıştır.

STEVEN RUNCIMAN

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Türkçesi :
Derin TÜRKÖMER

Milliyet
YAYINLARI

ÖNSÖZ

Constantinopolis'in 1453'te düşüşü, eski tarihçilere göre Ortaçağ'ın sonu sayılmaktaydı. Oysa, bugün, tarih denen nehrin acımasızca akmakta olduğunu ve hiçbir engel tanımadığını çok iyi biliyoruz: Eski çağların modern çağlara dönüştüğü zamanı belirli bir noktaya bağlamamız mümkün değildir. Adına Rönesans denen akım, İtalya ve öteki Akdeniz ülkelerinde 1453 yılından çok daha önce kendini göstermişti. Ortaçağ'a ait düşünceler, 1453'ten sonra da kuzey ülkelerinde yaşamakta devam etti. Dünyanın ekonomik düzenini değiştirecek olan yeni denizyollarının araştırılmasına 1453'ten önce başlanmıştı. Bu yolların kullanılması ve etkisi-

nin Avrupa'da duyulması ise ancak 1453'ten sonradır. Türklerin kazandığı zaferin ve Bizans'ın çökmesinin bu değişmeler üzerinde oynadığı rol büyüktür elbet. Ancak, bu etkiyi yalnızca tek bir yılın olaylarına bağlamak mümkün olmasa gerek. Bizans kültürünün Rönesans üzerinde rolü olmuştur. Fakat Bizanslı düşünürler ve bilimadamları 15. yüzyılın başlarından beri İtalya'nın geniş imkânlarını kendi ülkelerinin yoksulluğuna ve belirsiz geleceğine üstün tutmaya başlamışlardı. 1453'ten sonra İtalya'ya gidenler de, Türklerden kaçan «muhacir»ler değil, Venedik egemenliğinde bulunan adalardan gelen öğrencilerdi.

Osmanlıların güçlenmesi, daha uzun yıllar öncesinden beri İtalya'nın bu bölgedeki ticaretini etkilemiş fakat çökertmemişti. (Karadeniz ticaret yollarının kapanması dışında.) Osmanlıların, Mısır'ı fethi, Venedik için Constantinopolis'in düşüşünden çok daha kötü sonuçlar vermişti. Ceneviz, Boğazlar'ın Türk kontrolu altına girmesiyle büyük bir darbe yemişti; ama çökmesine sebep, bununla ilgili olarak, dış ticaretini kaybetmesi değildi.

Constantinopolis'in düşmesi, siyasal alanda pek bir değişiklik meydana getirmemiştir. Türkler çok daha öncesinden Tuna boylarına girmiş-

ler ve Orta Avrupa'yı tehdide başlamışlardı. Constantinopolis'in sonu belliydi. Çöküntü halindeki bu şehre sığınmış bulunan İmparatorluğun, Balkanların ve Anadolu'nun büyük bir bölümünü elinde tutan ve çağın en güçlü ordularına sahip bir devlete karşı uzun boylu dayanmasına zaten imkân yoktu. Hıristiyanlık dünyasının Constantinopolis'in düşmesi sonucu büyük bir sarsıntı geçirdiği de gerçekti. İleri görüşlülükten yoksun Batı Dünyası, Türk istilâsının kaçınılmaz olduğunu anlayamamıştı. Buna rağmen Bizans'ın uğradığı son 'doğu sorununa' karşı uyguladıkları siyasal tutumu değiştirmedi. Asıl büyük tedirginliği Vatikan duymuş ve karşı tedbirler almaya girişmişti. Fakat onu da kısa bir süre sonra bekleyen iç problemler vardı.

1453 yılının olayları iki millet için de büyük önem taşımaktaydı. Constantinopolis'in fethi Türklere sadece yeni bir başkent kazandırmamış, aynı zamanda kurdukları İmparatorluğun Avrupa kıtasındaki topraklarının garantisi olmuştu. Egemenliği altındaki ülkelerin merkezinde ve Avrupa-Asya geçiti üzerinde bulunan bu yeni başkent ellerinde olmadan, Türklerin kendilerini güvenlik içinde hissetmeleri imkânsızdı. Kendilerini tedirgin eden Rumlar değil, hıristiyanların birleşerek Constanti-

nopolis gibi bir üsten harekete geçmeleri ihtimaliydi.

Şehrin düşüşü, Rumlar için çok daha derin bir anlam taşıyor; tarihlerinin bir bölümünü kapatıyordu. Bizans'ın dünya uygarlığına büyük katkıları olmuştur. Son dönemlerinde, ölmekte olan şehirle birlikte bu uygarlık da can çekişiyordu ama daha ölmemişti. Constantinopolis, fetih gününe kadar parlak bir kültür düzeyine sahipti. Bunun temsilcisi olan bilimadamları ve düşünürler, kökü eski Yunan ve Roma'ya kadar inen bir kültür içinde yetişmişlerdi. Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi sayılan imparator var oldukça her Bizanslı, ne şartlar altında olursa olsun, kendisini ortodoks dünyasının bir bireyi olarak görüyor ve bundan büyük gurur duyuyordu. İmparatorunda şehirle birlikte düşmesi üzerine Constantinopolis'de Türklerin saltanatı başlamıştı.

Bizans'ın yenilgisi daha önce de değişik yazarlarca anlatılmıştır. **Gibbon** (1) bunlardan biriydi. Bu konuyu, ingilizce olarak en son **Sir Edwin Pears** (2) yazmıştır. Altmışyıl önce ya-

(1) Gibbon — **History of the Decline and Fall of the Roman Empire** — *London - 1869*

(2) Edwin Pears — **The Destruction of the Greek Empire and the History and Capture of the Turks** — London - 1903

zılmış olan bu eser hâlâ okunmaya değer bir nitelik taşımaktadır. Pears'in olayın geçtiği yerler hakkındaki bilgisi ve dayandığı kaynaklar dolayısıyle kuşatmayla ilgili anlattıkları, bugün de geçerlidir. 1453 yılının olaylarını bütün öteki dillerdeki eserler arasında en iyi anlatan bu esere karşı kendimi borçlu sayıyorum. Fethin beşyüzüncü yıldönümü olan 1953'te bu konu üzerine pek çok makale yazılmıştı. Fakat **Gustave Schlumberger**'in (¹) bütünüyle Pears'in eserine dayanarak 1914'te yayınladığı kitap dışında, son elli yıl içinde batı dillerinin hiçbirinde bu kuşatmayı anlatan eser yayınlanmamıştır.

Bu boşluğu doldurmak amacıyla yaptığım çalışmada, gerek sağ gerekse bugün yaşamayan pek çok tarihçinin eserinden yararlandım. Bugün de hayatta olan Yunanlı tarihçilerden Prof. **Zakythinos** ve Prof. **Zoras**'ın adlarını burada anmak isterim. Osmanlı tarihi konusunda herkes gibi ben de Prof. **Babinger**'e başvurdum. Osmanlı öncesi Türk tarihi hakkında da Prof. **Wittek**'in kitapları eşsizdir. Bu arada genç Türk tarihçilerinden Prof. **İnalcık**'ın adını da burada belirtmek isterim. **Gill**'in, Floransa konseyi ve

(¹) Gustave Schlumperger — İstanbul'un Muhasara ve Zaptı — Türkçesi: M. Nahit. İstanbul - 1333

sonrası hakkındaki eserinden de geniş ölçüde yararlandım.

Bu kitap, eğer Londra Kitaplığı'nın teşviki olmasaydı, yazılamazdı.

STEVEN RUNCIMAN

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇÖKMEKTE OLAN BİR İMPARATORLUK

1400 yılının Noel günü, İngiltere Kralı IV. Henry, Erham Sarayında büyük bir şölen düzenlemişti. Amacı, yalnızca bu yüce günü kutlamak değil, kendisini ziyaret eden önemli bir konuğu da ağırlamaktı. Bu ünlü kişi Bizans İmparatoru II. Manuel Palaeologus idi. Palaeologus, İtalya üzerinden İngiltere'ye gelirken yolda Paris'e uğramış, burada Fransa Kralı VI. Charles tarafından büyük konukseverlikle karşılanmıştı. VI. Charles, İmparator'u Louvre Sarayında ağırlamış, burada, Sorbonne'un önde gelen kişileri kendisiyle çeşitli bilim dallarında görüşmeler ve tartışmalar yapmışlardı. Palaeologus'un kendinden emin tavırları ve gerek kendi-

sinin gerekse adamlarının üzerindeki kar beyazı elbiseler, İngilizleri pek etkilemişti. Fakat İngiliz Sarayı, Bizans İmparatoruna taşıdığı büyük ada rağmen acımaktan kendini alamıyordu. Bu ziyaretin nedeni açıktı: İmparatorluğunu bir kıskaç içine alan Türklere karşı koyabilmek için yardım dilenmeye gelmişti. Kral IV. Henry'nin yanında bulunan büyük hukukçu Adam'a göre, hüzün dolu bir ziyaretti bu. Adam, bu ziyaretten şöyle söz ediyordu: **'Bu ünlü hıristiyan hükümdarın Doğu'nun bir ucundan kalkıp Batı'nın öbür ucundaki adalara gelerek Türkler tarafından kendilerine karşı yardım dilenmeye zorlanması gerçekten çok elem verici... Tanrım, Roma'nın eski ihtişamına ne oldu?'.**

Eski Roma İmparatorluğu çok küçülmüştü. II. Manuel Palaeologus, Augustus ve Constantine'in hukukî mirasçısıydı. Ancak, Constantinopolis'te oturan imparatorlar Roma topluluğundan kopalı yüzyıllar geçmişti. Bu imparatorlar Batı'ya göre, sadece Bizans'ın ya da bölgedeki Rumların yöneticisi durumundaydılar; o dönemin Batı'daki imparatorlarıyla kıyaslanamazlardı bile. 11. yüzyıla kadar Bizans ihtişam dolu, üstün bir güce sahip ve İslâm ilerleyişine karşı duran tek devletti. Bu görevi, 11. yüzyıl ortalarında Türk istilâsı sonucu yeni bir İslâm teklikesiyle karşı karşıya kalana kadar büyük bir coşkunluk ve başarıyla yürütebilmişti.

O çağda Batı Avrupa, Norman istilâsına uğramıştı. Bizans ise taht kavgaları ve yönetim sorunlarıyla uğraştığı bu sırada iki cephede birden savaşmak zo-

runda kaldı. Sonunda Normanlar geri püskürtülmüş fakat hem Bizans İtalyası elden gitmiş hem de kendisi için asker ve yiyecek deposu olan bereketli Anadolu topraklarını Türklere terketmeye başlamıştı. İmparatorluk bundan böyle iki ateş arasında yaşamaya devam edecekti. Bu durum, Haçlı Seferleri'yle büsbütün karıştı. Bizanslılar, bir hıristiyan olarak Haçlılar'a yakınlık duymaktaydılar. Fakat geçirmiş oldukları siyasal tecrübeler, onlara isâmiyetin varlığını kabul etmeyi ve **'allahsızlar'** olarak niteledikleri bu kitleye karşı hoşgörü sahibi olmayı öğretmişti. Batı'nın giriştiği bu kutsal savaşı, Bizans, tehlikeli ve gerçeğe aykırı görüyordu.

Buna karşılık Haçlı Seferleri'nden bazı çıkarlar da ummamışlar değildi. Fakat iki tehlike arasında kalan kimsenin güvenliğini sağlayabilmesi, güçlü olduğu sürece mümkündü. Bizans da, içten zayıfladığı bu dönemde güçlü bir devlet rolü oynamaya devam etti. Uzun süren savaşlar sonucu Anadolu'daki asker deposu topraklarını kaybeden İmparatorlar, yabancı dostlara ve bu dostların askerî yardımlarına sığınmak zorunda kaldılar. Yapılan yardımlar elbette karşılıksız değildi; gerek para, gerek çeşitli ticarî tavizlerle ödenmesi gerekiyordu. Bu ödemeler, İmparatorluğun, Anadolu'nun bereketli ovalarını kaybettiği ve büyük ekonomik sarsıntılar içinde bulunduğu bir döneme rastlar.

12. yüzyıl süresince Constantinopolis, zenginlik ve ihtişam dolu bir görüntüye sahipti. Limanları ve

çarşıları çeşitli mallarla tıka basa doluydu. İmparatora güçlü bir hükümdar gözüyle bakılıyordu. Fakat kendisinin Haçlı Seferleri'nin yarattığı coşkunluğu körüklememek için gösterdiği çaba, Müslümanlarca takdirle karşılanmadıktan başka giriştikleri kutsal savaşa karşı izlediği bu ılımlı tutum, Haçlılar'ı da öfkelendirmişti. Bu arada Batı'daki hıristiyanlığın Doğu'dakinden farklı oluşu ve bu ayrılıkların köklü sorunlara dayanması, bir de 11. yüzyıldaki siyasal şartların yarattığı nedenler, 12. yüzyılın sonlarına doğru Roma ve Constantinopolis Kiliseleri'nin açıkça hizipleşmesine yol açıyordu.

Sonunda Haçlı ordularından biri, başlarındaki gözü dönmüş komutanlarıyla Constantinopolis kapılarına dayandı. Bizans'a karşı öfke ve kıskançlık besleyen Venedik'in etkisi altındaki bu Haçlı ordusu, şehri baştanbaşa yağmaladı. Bu olayda, her Batılının Bizans Kilisesi'ne karşı duyduğu kızgınlığın payı da vardı.

Haçlılar böylece, yağmaladıkları şehrin yıkıntıları üzerinde bir Latin İmparatorluğu kurdular. 1204 yılına rastlayan bu dördüncü Haçlı Seferi, eski 'Batı Roma İmparatorluğu'na bir son vermişti.

İmparatorluğun ileri gelen yöneticileri, 13. yüzyıl ortalarına kadar Nicaea'da (İznik) sürgünde kaldıktan sonra (1) Constantinopolis'i yeniden ele geçirerek

(1) Sürgünde İmp. Thed. Lascoh. İznik İmparatorluğunun kuruluşu ve sonra gelen imparatorlar. (1204'ten 1261'e kadar İznik'te saltanat sürmüşlerdir.

Latin İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdılar. Bizans yepyeni bir dönemin eşiğinde görünüyordu; ancak, Michael Palaeologus'un kurduğu bu yeni İmparatorluk, *Doğu'daki hıristiyanlar üzerinde etkili bir güç olmak* yeteneğinden yoksundu. Buna rağmen eski mistik etkisini bütünüyle kaybetmiş de sayılmazdı. Constantinopolis, hâlâ 'Yeni Roma' sayılıyordu. Ne de olsa ortodoks hıristiyanların tarihî başkentiydi. İmparator, Doğu halkına göre yine Roma İmparatoru'ydu. Fakat gerçek açısından bakıldığında, bu imparator, çevresindeki ülkeleri yöneten prenslerden hiç de farklı değildi. Kaldı ki kendisinden başka Rum hükümdarlar da vardı. Asya içlerinden gelen eski ticaret yollarının geçtiği, zengin gümüş yataklarına sahip Trabzon İmparatorluğu, Küçük Asya'nın kuzeydoğusundaki topraklarda uzanıyordu. Epirus da Angelus sülâlesinin başta olduğu despotluk vardı. Bu sülâle bir zamanlar Constantinopolis'i ele geçirmek için Nicaea'lı imparatorlara rakip bir tutum izlemiş ise de şimdilerde bu etkisini kaybetmişti. Balkanlarda ise -buraya sırayla hükmeden- Bulgaristan ve Sırbistan bulunmaktaydı. Bütün Yunanistan toprakları üzerinde ve adalarda Frank ve İtalyan kolonileri, prenslikleri vardı. Bizans, Venedikliler*i*, Constantinopolis'ten çıkartabilmek için Ceneviz'in yardımına sığınmıştı. Buna karşılık bir ödül vermesi gerekiyordu. Ve şimdi Haliç'in karşı yakasındaki Ceneviz kolonisi Pera (ya da Galata), şehrin ticaretinin büyük bir bölümünü eline geçirmiş bulunuyordu. Çevre, çeşitli tehlikelerle doluydu. İtalya'da, ortadan kaldırılan Latin İmparatorluğu'nun öcünü almak isteyenler var-

dı. Balkanlardaki Slav prensleri adlarının başında İmparator sıfatının özlemini duyuyorlardı. Bu sıralarda Türklerin pek sesi çıkmıyordu. Bu sessizlik Bizans'ın büyük ölçüde işine yaramıştı. Çünkü Türkler hareket halinde olsalardı, Bizans kendini istilâdan koruyamazdı. Fakat Asya'daki bu durgunluk çok uzun sürmeyecek, Türkler, Osman Bey gibi büyük önderlerin yönetiminde yeniden tarih sahnesine çıkacaklardı. Yeni kendine gelen, Avrupa'da çeşitli sorunlarla karşı karşıya bulunan ve Doğu'dan sürekli tehdit altında olan Bizans'ın elindekinden çok daha fazla gelire ve insan gücüne ihtiyacı vardı. Bu nedenle, Doğu sınırlarını gerektiği şekilde koruyamadı. Çok sonra aklı başına geldi; ama geç kalmıştı, artık. Osmanlı Türkleri, Bizans'ın savunma düzenini bozmuş ve topraklarından içeri akmaya başlamışlardı.

İmparatorluğun ufkunda kara bulutlar belirmişti. 14. yüzyıl, Bizans için siyasal alanda çöküntülerle dolu geçti. Bir ara Sırbistan Krallığı'nın, Bizans'ı ele geçirmesi ihtimali bile belirdi. Bizans, uzun bir süre bu tehdidin gölgesi altında yaşadı. Bazı illerde Catalanların yönettiği ayaklanmalar hüküm sürdü. İç savaşlar da eksik olmadı. Bu savaşların başlamasına gerek kişisel kavgalar, gerekse hanedan kavgaları yol açıyordu; zamanla dinî ve sosyal örgütlerin de karışmasıyla enikonu tatsız bir biçim aldı. Bizans'a 1341'den 1391'e kadar hükmeden İmparator V. Ioannes Palaeologus bu süre içinde üç kere tahttan indirildi. Biri kayınpederi, öteki oğlu, üçüncüsü ise torunu tarafından yapılan bu

teşebbüsler sonuçsuz kalmış, hatta V. Ioannes Palaeologus elli yıllık saltanatı sonunda tahtında otururken can vermişti. 14. yüzyılda, veba salgınları da Bizans'ı rahat bırakmadı. 1347 de **'kara ölüm'** adıyla anılan salgın, iç savaşların çok kızıştığı bir zamanda kendini gösterdi ve İmparatorluk nüfusunun en az üçte birini götürdü.

Türkler, hem Bizans'ın hem de Balkanların içinde bulunduğu durumdan yararlanmasını bilmişlerdi. Osmanlı orduları Avrupa'ya geçtikten sonra Batı'ya doğru ilerleyerek yüzyılın sonlarına doğru Tuna nehrine dayandılar. Bizans bir ada gibi ortada kaldı. Türklerin yönetimi altındaki topraklarla çevrili bulunan İmparatorluk, 15. yüzyıl başlarında Constantinopolis ve Trakya'nın Marmara ile Karadeniz sahillerindeki birkaç kasabasından ibaretti. Toprakları çok küçülmüştü. Koca imparatorluktan 14. yüzyıl sonlarında geriye kuzeyde Mesembria ile Thessalonica (Selânik) dolayları, bazı irili ufaklı adalar ve Moralı despotların egemen olduğu Pelopones kalmıştı. Yunanistan ve Ege adalarındaki bazı Latin kolonileri bu dönemde varlıklarını koruyabilmişlerdi. Atina, Floransalı dükalarca, Ege adaları da Veronalı prenslerce yönetilmekteydi. Buraların dışında kalan toprakların hepsi Türk üstünlüğü altına girmişti.

Bizans'ın siyasal yönden hızla gerilediği bu dönem, kültürel bakımdan bunun tam tersi oldu. Tarihin garip bir lütfuydu bu. Bizans, 14. yüzyılda kültür alanında o güne kadar eşine rastlamadığı bir gelişme gösterdi.

Palaeologlar dönemi gerek düşünce ve gerekse sanat hayatı yönünden Bizans tarihinin en parlak dorukların-dan biri oldu. Constantinopolis kiliselerindeki 14. yüz-yıl mozaik ve fresklerinin gösterişi, aynı yüzyılın İtal-yan sanat eserlerini gölgede bırakıyordu. Bu eserlerin taşıdığı estetik anlayış ve canlılık yanında, İtalya'dakı-ler çok kaba ve ilkel kalmaktaydı.

Aynı derecede güzel eserler Constantinopolis'ten başka Selânik şehrini de süslüyordu. Ancak bu olağa-nüstü sanat eserlerini yaratmak için, büyük harcamalar yapılması gerekiyordu. Bir zaman geldi, hazinedeki pa-ralar tükenmeye başladı. 1347'de V. Ioannes ve İmpa-ratoriçe'nin taç giyme töreninde kullanılan taçlara, mü-cevher yerine adi cam parçaları kondu.

14. yüzyıl sonlarına doğu sanat eserleri yapımına küçük çapta da olsa devam edildi. Bu dönemde kilise inşasına sadece Pelopones'deki Mistra ve Mount At-hos'da rastlanmaktadır. Bunların dekorasyonu da son derece tutumlu bir çerçeve içinde yapıldı.

İmparatorluğun maddi gücü gitgide tükeniyordu. Buna rağmen entellektüel alandaki gelişmeler parlaklı-ğını sürdürmekte devam etti. Constantinopolis Üniver-sitesi, 13. yüzyıl sonlarında ünlü yönetici Theodore Me-tochites tarafından yeniden kurulmuştu. Metochites, bilim ve sanat yönü güçlü bir kişiydi. Constantinopolis'-teki Chora (1) kilisesinin süsleri kendisinin başkanlığın-da yapılmıştı.

(1) Chora — Kariye

Metochites'i izleyen kuşakta pek çok ünlü bilimadamı ve düşünür yetişti. 14. yüzyılda yetişen Bizanslı bilimadamları arasında tarihçi Nicephorus Gregoras'ı, teolog Gregorios Palamas'ı, ünlü düşünür Nicholas Cabasilas, Demetrius Cydones ve Akyndinus'u saymak gerekir. Bunların hepsi Constantinopolis Üniversitesi'nden yetişmiş ve Metochites'in etkisinde kalmış kişilerdi. Metochites'i izleyen ve Bizans'ın önde gelen yöneticisi olan Cantacuzenus, bu düşünürlere ve bilimadamlarına destek olmakta devam etti. Bunlar düşüncelerine kişiliklerini giydirmesini bilmiş kimselerdi. Yarattıkları tartışmalar, dostlukları kadar renkli ve hayat doluydu. Yunanlıların ikibin yıl öncesinden beri koşageldikleri Eflâtun ve Aristo'nun fikir ayrılıkları gibi konuları devam ettirdiler. En çok uğraştıkları semantik (1) ve mantık dallarıydı. Bu yoldaki tartışmalar dinî konulara el uzatmadan yapılamıyordu. Ortodoks kilisesi felsefi tartışmalardan ürkmekteydi. Buna rağmen din adamları, kişinin yetiştirilmesinde felsefeye yer verilmesinden yanaydılar. Ancak kilisenin felsefe anlayışı birtakım gerçekten uzak varsayımlara ve görüşlere dayanıyordu. Felsefenin dinî sorunlara bir çözüm yolu getireceğine inanılmıyordu; Tanrı kavramı, insanoğlunun bilgi yeteneğinin dışındaydı.

14. yüzyıl ortalarında bazı düşünürler Batı'nın skolastik düşüncesinin etkisiyle kilisenin alışılagelmiş teorilerine karşı çıktılar. İleri sürülen görüşler kısa zamanda

(1) Kelime anlamlarının bilimi.

büyük bir sorun haline geldi. Kilisenin görüşünü savunanlar bu durum karşısında doktrinleri gözden geçirerek yenileştirmek zorunda kaldılar. Bunun yarattığı fikir ayrılıkları, dostlukları bozdu, partileri birbirine düşürdü. Dinî doktrinlerin yenileştirilmesi sonucu kilise, **'Tanrı'nın Kudreti'**teorisini ortaya attı. Bu görüş, özellikle keşişlerce desteklendi. Teorinin baş savunucusu Palamas, zeki bir keşişti fakat hümanizme karşıydı. Oysa kendi yanında yer alanlar arasında Cantacuzenus ve Nicholas Cabasilas gibi hümanist aydınlar da vardı. Kilisenin bu uğurda elde ettiği başarı, çoğunlukla ileri sürüldüğü gibi, aslında cehaletin bir zaferi değildi.

Ancak ortada bir sorun vardı ki, din adamlarıyla düşünürleri olduğu kadar politikacıları da yakından ilgilendiriyordu: Bu, ortodoks ve katolik kiliselerinin birleşmesiydi. Palamas'ın kazandığı zafer bu konu çevresinde hizipleşmeyi daha da derinleştirmişti. Bizanslı birçok devlet adamı, Batı'dan yardım alınmadığı takdirde İmparatorluğun çökeceğine inanmaktaydı. Eğer bu yardımın karşılığı Roma Kilisesi'ne boyun eğmekse, Rumlar, bunu kabul etmeliydiler. Mihael Palaeologus, Batı'nın, Latin İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı güden plânlarına karşı koyabilmek için Lyons'da yapılan kiliseler toplantısında Bizans halkının Vatikan'la birleşmekten yana olduğunu ileri sürmüştü.

Bu tutum, Bizanslıların çoğu tarafından tepkiyle karşılandı.. Oğlu II. Andronicus tehlike bulutları dağıldıktan sonra kiliselerin birleşme fikrine bütünüyle karşı koydu. Türkler, İmparatorluğu dört bir yandan kuşatmaktaydı-

lar. Tehlike, bu defa çok daha ciddî ve endişe vericiydi. Bu durum karşısında Roma Kilisesi'yle birleşmek, şimdi her şeyden çok yabancı dinden olan bu güçlü düşmana karşı dost kazanmak için gerekliydi. Doğunun ortodoks ülkeleri Bizans'ın yardımına koşacak durumda değillerdi. Tuna boylarında ve Kafkaslardaki prenslikler güçsüz olduktan başka, kendi iç sorunlarıyla da uğraşmaktaydılar.

Fakat hangi katolik devlet kendine karşı cephe alan bir ülke halkının yardımına koşmak isterdi? Türk istilâsını, bu ayırıcı tutuma karşı Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza saymaz mıydı? İmparator V. Ioannes, bu düşünceyle 1369'da Roma'ya giderek, Papa'ya boyun eğdiğini fakat bu tutumunun halkın görüşünü yansıtmadığını bildirmişti.

Ne VIII. Mihael, ne de V. Ioannes koyu bir dindardı. Birleşmenin getireceği siyasal çıkarlar, her ikisi için de ağır basıyordu. Din adamlarına göre; bu sorunun çözümü çok güç ve karmaşıktı. Doğu ve Batı hıristiyanlığı, teori ve uygulama yönünden birbirinden gittikçe uzaklaşmaktaydı. Üzerinde görüş ayrılığı olan irili ufaklı birçok konu vardı; **'Ruhülkudüs Âyini'** bunların en başında geliyordu. Ortodoks kilisesinin ileri sürdüğü **'Tanrı'nın Kudreti'** doktrini, Batılı hıristiyanlarca kabul edilmemişti. Doğu hıristiyanları da, Batı'nın, Araf'a (1) ait inancını tam anlamıyla benimsememişti.

(1) Ruhların geçici olarak günahlarının cezasını çektikleri yer.

Âyinlerle ilgili görüş ayrılığına yolaçan başlıca nokta, kullanılan ekmeğin mayalı olup olmamasıydı. Doğunun ayinlerde mayasız ekmek kullanmasını, Batı, Yahudilerden gelme bir âdet olarak niteliyor ve bunu hıristiyanlık inançlarına saygısızlık kabul ediyordu.

Bunlardan başka papazların evlenmeleri gibi daha pek çok konularda da anlaşmazlıklar vardı. Fakat temeldeki fikir ayrılığı, kiliselerin kabul ettikleri ilkelerde ve uyguladıkları usullerdeydi. Roma Piskoposu'na kilisenin örgütünde verilen yer, 'fahrî' bir paye miydi? Yoksa kayıtsız ve şartsız üstünlüğe mi sahipti?

Bizans'ın dinî gelenek ve görenekleri eskiden beri piskoposlar arasında eşitlik tanımıştı. Hiçbir piskopos, fikirleri ne kadar onaylanırsa onaylansın, ileri sürdüğü doktrini kabul etmesi için başkalarını zorlayamazdı. Dinî doktrinler ancak kilisenin bütün piskoposlarının hazır bulunduğu din kurullarınca biçimlendirilirdi. Bunlardan başka Doğu hıristiyanlığı, Roma'nın yönetici ve kontrol edici üstünlüğünü kabul etmiyordu. Bizanslılar dinî geleneklerine sıkıca bağlıydılar. Fakat kilisenin rahatlıkla yönetilmesi uğruna bazı ufak tefek noktaları hoş görecek esnekliğe de sahiptiler. Buna karşılık, Roma Kilisesi, bünyesi bakımından kolay taviz vermeyen bir tutum içindeydi.

Bizanslı bilimadamları aralarında bölünmüşlerdi. Çoğunluğu kiliselerine büyük bir bağlılık gösteriyorlar,

Roma ile birleşmeyi akıllarından geçirmiyorlardı. Ancak bir bölümü ise —özellikle düşünürler—, Vatikan'ı kabule hazırdılar. Onlara göre, hıristiyanlığın ve hıristiyan uygarlığının birleşmesi fikri, en önemli konuydu. Bunlardan bazıları İtalya'yı görmüş ve oradaki entellektüel hayatın canlılığını tatmışlardı. Demetrius Cydones 1340 yılında, Thomas Aquinas'ın eserlerini yunancaya çevirmişti. Aquinas'ın skolastisizmi, birçok Bizanslı düşünürü etkilemiş ve onlara İtalyan fikir hayatının kolayca bir kenara itilemeyeceğini göstermişti.

Bu düşünürler, İtalya ile entellektüel bağların güçlenmesini istiyorlardı. Bu istekleri karşılıksız da kalmıyordu. Batı'dan çekici teklifler alan Bizanslı bilim adamlarının sayısı gün geçtikçe artmaktaydı. Bizans ve İtalyan kültürünü birleştirme fikri gitgide gelişiyordu. Kendi gelenekleri korunduğu sürece Roma'ya boyun eğmek, bu kadar önemli miydi? Hele, Roma'nın şan ve şeref dolu tarihiyle bugünkü İtalya'nın parlak yaşantısı söz konusu olursa!

Kiliselerin birleşmesi fikrini savunanlara sadece politikacılar ve entellektüeller arasında rastlanıyordu. Keşişler ve daha aşağı düzeydeki din adamları bu görüşün karşısındaydılar. Kültür yönünden ileri sürülen iddialar pek azına birşey ifade ediyordu. Kendi inanç ve bilinçleriyle büyük övünç duyan bu grup, Lâtin İmparatorlarının boyunduruğu altında atalarının çektiği sıkıntıları unutamıyorlardı. Halk üzerinde en çok etkisi olanlar da işte bu keşişler ve papazlardı. Bizanslılara birleşmenin, yanlış bir yol ve süresiz lânetlenmek ol-

duğunu söylüyorlardı. Bu, geçici olan dünyada başa gelebilecek en büyük felâketlerden daha da kötüydü üstelik.

İmparator'un böyle bir ortam içinde Vatikan'la birleşmeyi kabul ettirmesi imkânsızdı. Halkın bu görüşünü destekleyen geleneklerine duygu ve fikir yönünden bağlı bilimadamları ve teologlar da yok değildi. Bunlardan başka Batının, Bizans'ın yardımına koşacağına şüpheyle bakan politikacılar da vardı.

Bu coşkulu tartışmalar, maddi çöküntünün köhne havası içinde sürüp gidiyordu. Üstün nitelikte bilimadamlarının var olmasına rağmen, Constantinopolis, 14. yüzyıl sonlarına doğru ağır ağır ölümüne gitmekte olan keder dolu bir şehirdi. 12. yüzyılda bir milyon çevresinde bulunan nüfusu (1) şimdi yüzbine düşmüştü ve hızla da azalmaktaydı. Türkler, Boğaziçi'nin karşı kıyılarında yerleşmişlerdi. Haliç'in öte yakasındaki Pera, bir Ceneviz kolonisiydi. Trakya'nın bir zamanlar muhteşem villalar ve zengin manastırlarla süslü Boğaziçi ve Marmara kıyılarında şimdi birkaç eski kilisenin çevresinde kurulmuş köylerden başka birşey yoktu. Uzunluğu yirmiiki kilometreyi bulan surların çevrelediği şehirde eskiden mahalleleri birbirin-

(1) Yapılan incelemelere göre şehrin en kalabalık olduğu İmparator Jüstinyen zamanı hakkında bilginler, o zamanki durumunu Roma ile karşılaştırarak altıncı yüzyılda İstanbul nüfusunun 700,000 kadar olduğunu kabul etmişlerdir.

den ayıran parklar ve bahçeler vardı. Şimdi ise bu mahallelerin çoğu ortadan kalkmıştı. Kalanları, boş tarlalar ve meyve bahçeleri birbirinden ayırıyordu. 14. yüzyılın ünlü gezgini İbni Battuta, Constantinopolis'te onüç ayrı mahalle saymıştı. 15. yüzyılın başlarında Gonzales de Clavijo, bu koca şehrin yıkıntılarla dolu olmasından hayrete düştüğünü yazıyordu. Clavijo'dan birkaç yıl sonra burayı gezen Bertrandon de la Broquière, (1) Constantinopolis'in bomboş bir görüntüye sahip olduğunu belirtmişti. 1437'de gelen Pero Tafur, (2) Constantinopolis halkının içinde bulunduğu yoksuluktan söz etmekte, şehrin birçok yerlerinde insanın kendini dağ başında sandığını, bahar geldiğinde hendeklerin yaban gülleri, koruların ise bülbüllerle dolduğunu söylemektedir.

Şehrin güneydoğusundaki İmparatorluk Sarayı da oturulur durumda değildi. Son Latin İmparatoru, şehirdeki değerli kutsal eşyalardan başka, yapıların damlarını örten kurşun levhaları bile satmıştı. Sonradan ne Mihael Palaeologus'un, ne de onu izleyen impara-

(1) Bertrandon de la Broquière — Le Voyage de d Outre mer — Paris 1872

(2) Pero Tafur — Seyahatname — İngilizcesi: A.A. Vasilieth.

torların bu gibi yerlerin onarımını yapacak parası yoktu. Ancak Nea Basilica (1) ve Pharos (2) daki Meryem Ana kiliseleri gibi bazıları bakım görebildi. Hipodromun çevresi (bugünkü ultanahmet meydanı) yıkıntılarla doluydu. Hipodromun geniş alanı, genç Bizanslı soylularca polo oynamak için kullanılıyordu. Patrik, uzun süreden beri Hipodromun karşısındaki sarayında kalmıyordu. Bütün ihtişamıyla ayakta duran sadece Ayasofya Katedraliydi. Devlet gelirinin bir bölümü bu ünlü yapının bakımına ayrılmıştı.

Bugün adına Edirnekapı denen Charisian Kapısı'ndan Eski Saray'a kadar uzanan ana cadde (Meze), sağlı sollu dükkânlar ve evlerle doluydu. Şehrin önemli yapılarından biri olan Havariyun Kilisesi (3) bu cadde üzerindeydi. Bu kilise de hemen onarımı gerektiriyordu. Haliç boyundaki köyler ve yeni İmparator Sarayı'nın bulunduğu Blachernae, şehrin kalabalık bölgeleriydi. Venedikliler limanda yerleşmişlerdi. Bu mahalle, şehrin en bakımlı yerlerinden biriydi. Anconitanlar, Floransalılar, Catalanlar ve Ragusanlar gibi öteki batılı tüccarlar da bu mahallenin yakınlarında yerleşmişlerdi.

---

(1) Nea Kilisesi. İmparator I. Basil tarafından büyük sarayın Marmara denizi tarafında yaptırılmış olan muhteşem kilise. Günümüze kalmamıştır.

(2) St. Vierge de Pharos Kilisesi. Büyük sarayın Marmara denizi yakınında bulunan Altın Saray Chrysotrclinos'un yanında bulunan saray kilisesi.

(3) S.S. Apotres — Havariyun Kilisesi. Şimdiki Fatih Camiinin yerinde bulunuyordu. Fetih sırasında harap vaziyetteydi.

Rıhtımda büyük depolar, iskeleler ve çarşılar yer almıştı. Şehrin güney yamaçlarındaki yerleşme durumu ise oldukça seyrekti. Kara surlarının Marmara'ya kavuştuğu kesimde Üniversite binaları bulunuyordu. Studion (bugünkü Yedikule) adı verilen bu yöredeki Ayos Ioannes Kilisesi (1) ve çevresinde ruhban okulu binaları vardı. Bu kilisenin yakınında kütüphanesiyle ünlü bir de manastır bulunuyordu. Genel olarak harap görüntüsüne rağmen şehirde bazı büyük ve güzel villalara da rastlanmaktaydı. Şehrin sokaklarında zengin Rum beylerini ve şık hanımları atları üzerinde ya da tahtırevanlarıyla dolaşırken görmek mümkündü. Şehirdeki çarşılar çeşitli mallarla doluydu. Slav, Venedikli ve Müslüman tüccarlara buralarda sık sık rastlanıyordu. Her yıl Rusya'dan hac için Constantinopolis'e gelenler olurdu. Şehirde ziyaretçilerin kalabileceği misafirhanelerden başka hastane ve yetimhaneler de vardı.

Constantinopolis'ten başka İmparatorluğun elinde bulunan tek önemli şehir, Selânik'ti (Thessalonica). Balkanların başlıca limanı olan bu zengin şehir ayrıca her yıl kurulan fuar sayesinde, çeşitli ülkelerden gelen tüccarların da toplantı yeriydi. 14. yüzyılda Zealotlar adıyla tarihe geçen ihtilâlciler, şehirdeki sarayları, tüccarların villalarını ve manastırları yakıp yıkmışlardı. Se-

(1) Bu manastır Bizans çağında bir bilim ve sanat merkezi idi. Burada rahipler eski metinleri kopya ediyorlar, İkonlar yapıyorlardı. Bu manastır Iconoclast dönemindeki iç mücadelede çok büyük rol oynamıştı.

lânik, uğradığı bu felâketlerin izini hâlâ taşımasına rağmen başkentle karşılaştırıldığında yine de daha iyi durumdaydı. Türkler burasını 14. yüzyılın sonlarına doğru bir süre için işgal etmişlerdi. Mora despotlarının başkenti olan Pelopones'deki Mistra şehri ise tek bir sarayı, kalesi, birkaç kilise, manastır ve okuluyla köyden biraz daha büyük bir yerdi.

II. Manuel'in 1391 yılında devir aldığı miras, İmparatorluğun bu hazin kalıntılarıydı. Manuel'in kendi hayatı da acıyla doluydu. Aile kavgaları ve savaşlar içinde bir gençlik geçirmiş, bütün bu kargaşalıklar arasında babası V. Ioannes'e daima bağlı kalmıştı. Türk Sarayında bir süre rehine olarak bulunmuş, Sultan'a bağlılık yemini ettikten sonra Türk ordusuyla birlikte emrindeki bir Bizans alayıyla bir Bizans şehri olan Philadelphia (bugünkü Alaşehir) üzerine yürümeye zorlanmıştı. Aradığı huzuru kendini bilime vermekte bulmuş, hatta bu arada Türk dostları için hıristiyanlıkla müslümanlığı karşılaştıran bir de kitap yazmıştı.

II. Manuel, değerli bir imparatordu. Tahta geçince yeğeni VII. Ioannes'i kendine yardımcı olarak seçti. Genç bir delikanlı olan VII. Ioannes, amcasına ömrünün sonuna kadar büyük bir bağlılıkla hizmet etti. Manuel, manastırları düzeltmeye çalıştı, üniversiteye elinden geldiği kadar maddi yardımda bulundu. Ülkesinin, Batı'nın yardımına ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bu amaçla 1396'da yola çıkan Haçlı Ordusu komutanlarının akılsızca tutumları yüzünden Nicopolis'de

(Niğbolu) perişan oldu. Aslında bu ordu kendisinden çok Macar Kralı'nın yalvarmaları karşısında gönderilmişti. Kendi çağrısına karşılık olarak Constantinopolis'e 1399'da Fransız Mareşal'i Boucicault emrinde küçük bir kuvvet geldiyse de, bunun Bizans'a geniş çapta bir yardımı dokunmadı. Manuel, kiliselerin birleşmesine karşıydı. Bu tutumunun nedeni, yarı dinî inançları, yarı da halkın duygularını bilmesiydi. Bu görüşü de son derece açıktı. Fransa'yı ziyareti sırasında Sorbonne'daki bilim adamlarına bu konudaki düşüncelerini hiç çekinmeden anlatmıştı. Yerine geçecek olan oğlu VIII. Ioannes'e, kiliselerin birleşmesiyle ilgili olarak yerine getirilmesi güç sözleşmelerden kaçınmasını, bu nazik konu hakkındaki görüşmeleri dostluk çerçevesi içinde sürdürmesini öğütlemişti.

Yardım aramak üzere Batı'ya yaptığı yolculuktan beklediği sonucu elde edemeden döndü. Ziyaret ettiği ülkelerde kişiliği çevresinde sempati yarattığı bir gerçekti. Kendisine sadece küçük çapta para yardımları yapılmıştı, o kadar.

1402 yılında Türklerin Constantinopolis üzerine yürüdüğü haberini alır almaz hızla yola çıktı. Fakat Timur'un Doğu'dan Anadolu'ya girmesi üzerine Türk tehlikesi, kendisi dönmeden önce atlatılmıştı. Sultan Bayezit'in Ankara yenilgisi, Bizans'a rahat bir soluk aldırmış; ancak İmparatorluğu çökmekten kurtaramamıştı. Osmanlıların güçlenmesi, bu yenilgiyle sadece bir süre için kösteklenmişti.

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Şehzadelerin giriştiği taht kavgaları, Bizans'ı ancak yirmi yıl kadar istilâ tehdidinden korudu. Sultan II. Murat 1422'de Constantinopolis üzerine yürüdüyse de, bu saldırı, çeşitli entrikalar ve ayaklanma ihtimalleri yüzünden geri kaldı.

Timur'un Anadolu'ya girmesi, Constantinopolis'in düşmesini elli yıl geciktirdi. Fakat Manuel bu gecikmeden gerektiği kadar yararlanamadı; sadece Trakya'daki bazı kasabaları, bu arada Selânik'i geri alabildi. Eğer Avrupa'nın güçlü ülkeleri Osmanlı Türklerine karşı hemen birleşselerdi, bu büyük probleme son vermek mümkün olabilirdi. Ancak, bir araya gelebilmek için ortada ne iyiniyet vardı ne de zaman. Ceneviz, yaptığı ticarete zarar gelir endişesiyle Timur'a çabucak bir elçi gönderdikten başka, yenilgiye uğrayan Türk askerlerini gemileriyle Asya'dan Avrupa'ya taşımaya başladı. Venedik de, kolonilerine tarafsız bir politika uygulamaları için emirler verdi. Kendi sorunlarıyla uğraşan Papalık, bu konuda önderlik yapacak durumda değildi. Batı'nın güçlü ülkeleri Nicopolis (Niğbolu) yenilgisini unutamamışlardı; ayrıca kendi iç problemleri onları oldukça uğraştırmaktaydı. Türklerin kendi ülkesini hiç değilse bir süre için tehdit etmeyeceğine inanan Macar Kralı da, Almanya'da tahtı ele geçirmek için dolaplar çevirmekle meşguldü. Constantinopolis için ortada henüz bir tehlike yoktu. Bu yüzden de âcil tedbirlere ne lüzum vardı?

Fakat Avrupa ülkelerinin aksine, Constantinopo-

lis, hiç de aynı iyimser hava içinde değildi. Tehlikenin farkında olunmasına rağmen kültür hayatı bütün parlaklığıyla sürüp gidiyordu. Eski kuşağın düşünürleri, yerlerini yenilerine bırakmışlardı. Entellektüel çevrenin önderliğini yapan Ruhban Okulu Başkanı ve Constantinopolis'in önde gelen bilimadamı Bryennius idi. Bryennius son kuşak düşünürlerinin ve bilimadamlarının hocasıydı. Gerek Yunan, gerekse Batı edebiyatını çok iyi biliyordu. Batı bilim dallarının üniversite programında yer almasında İmparator'a büyük destek olmuştu. Yaşadığı çağda Constantinopolis, Batı'dan gelen öğrencilere açıktı. Sonradan II. Pius adıyla Papa olan Aeneas Sylvius Piccolomini, kendi gençliğinde entellektüel geçinen her İtalyan'ın Constantinopolis'te okumuş olmakla övündüğünü yazıyordu. Bryennius da, Manuel gibi kiliselerin birleşmesine karşıydı. Vatikan'ın dinî görüşlerini kabul etmiyordu. Ortodoks inançlarına çok bağlıydı.

Aynı kuşağın ünlü bilimadamlarından Gemistus Plethon bu sıralarda Constantinopolis'ten ayrılarak Mistra'ya yerleşmişti. Mora Despotu II. Theodore'un himayesine giren Plethon burada Eflatun (Platon) Akademisi'ni kurdu. Devlet düzeninin yeniden şekillendirilmesi hakkında Eflatun'un fikirlerini yansıtan eserler yazdı. Görüşüne göre, Rum âlemini ayakta tutabilecek tek yol buydu. Eserlerinde toplum, iktisat ve askerlik konularına da değiniyordu. Ancak ileri sürdüğü fikirlerin pek azı uygulanabilir nitelikteydi. Dinî konularda Eflatun'un sözcülüğünü yapıyor, buna karşılık

Epikür ve Zerdüşt'ten esinlendiği de oluyordu. Ortodoks bir hıristiyan olmasına rağmen Tanrı'dan **'Zeus'** (1) olarak söz ediyordu. Dinî konulardaki görüşleri hiçbir zaman yayınlanamadı. Bunlarla ilgili yazı taslakları Constantinopolis düştükten sonra eski dostu Patrik Gennadius'un eline geçmiş, bunları hayret ve korkuyla okuyan Gennadius da yakılmalarını emretmişti.

Plethon'un kullandığı terimler, bizlere Bizans dünyasının o dönemde ne kadar büyük bir değişikliğe uğramış olduğunu göstermektedir. **'Elen'** (2) kelimesi, o güne kadar eski **'Pegan** (3) Yunanlıların karşılığı olarak kullanmıştı. Şimdi ise Batı dünyasının eski Yunan'a olan hayranlığının etkisiyle hümanistler kendilerine **'Elen'** diyorlardı. Bu akım, ilk olarak Selânik'te başlamıştı. Buralı entellektüeller, eski Yunan'la olan ilişkilerine büyük önem vermekteydiler. Aslı Selânikli olan Nicholas Cabasilas, yazılarında toplumu anlatırken onlardan **'Hellas halkı'** olarak söz etmekteydi. Cabasilas, izlediği bu yolda yalnız kalmadı; geniş çapta destek gördü. Manuel'e, 14. yüzyıl sonlarına doğru **'Elen İmparatoru'** denmeye başlanmıştı. Oysa, birkaç yüzyıl önce Constantinopolis'e gelen bir elçiler kurulu, yanlarındaki mektuplarda **'Yunan İmparatoru'** yazılı

(1) Plethon din hakkındaki görüşlerinde çok ileri gitmiş, gelecek dinin hıristiyanlık, müslümanlık, ya da musevilik değil, yeni Paganizm olacağını ileri sürmüştür.

(2) Yunanlılara verilen bir başka ad. 'Hellen' kelimesinden gelmektedir.

(3) Putlara tapanlara verilen ad.

olduğu için saraya kabul bile edilmemişlerdi. Bizans, bu yeni akımın etkisiyle Eski Yunanın mirasçısı olduğunu hissetmeye başlamıştı.

II. Manuel, 1423 yılında tahttan ayrıldı ve iki yıl sonra da öldü. Dostu olan Osmanlı Sultanı II. Mehmet, kendisinden önce hayata gözlerini yummuştu. Yeni Sultan II. Murad devrinde Osmanlılar oldukça güç kazandılar. Sultan Murad iyi yürekli, âdil ve şerefli bir hükümdardı. Rumların büyük bir bölümünün hayranlığını kazanmıştı. 1422'de Constantinopolis üzerine yürüdü. Şehri kuşatmak istediyse de bir sonuç elde edemedi. Bu arada Manuel'in sinir hastası olan üçüncü oğlu, valisi bulunduğu Selânik şehrini, elinde tutamayacağından korkarak Venediklilere sattı. Bunun üzerine Türkler 1430 yılında Selânik'e yöneldiler ve şehri kısa süren bir kuşatmadan sonra ele geçirdiler. Bunu izleyen yıllarda Sultan Murad büyük çapta bir istilâ hareketine girişmedi.

Manuel'in yerine geçen en büyük oğlu VIII. Ioannes, İmparatorluğun ancak Batının yardımıyla kurtarılacağına öylesine inanmıştı ki, babasının bu yoldaki öğütlerini bir yana iterek Vatikan'la birleşmeye karar verdi. Batı'yı, Bizans'a yardım için ancak Katolik Kilisesi kışkırtabilirdi. Ioannes, Bizans halkını bu yola dönüştürmenin tek çaresini, kararın kiliselerarası bir konsey tarafından verilmesinde görüyordu. Uzun görüşmelerden sonra Papa IV. Eugenius, İmparator'u, İtalya'da toplanması kararlaştırılan konseye katılmaya

davet etti. İoannes, bu konseyin Constantinopolis'te toplanmasını tercih ediyordu. Fakat çaresiz kalmıştı. Papa'nın davetini kabul etti. Konsey, 1438'de,, Ferrara'da toplandı ve çalışmalarına ertesi yıl Floransa'da devam etti. En önemli görüşmeler de burada yapıldı.

Konseyin hikâyesi oldukça tekdüze ve sıkıcıdır. Çeşitli konular ele alınmıştı. Konseye katılan din adamları arasında çoğunlukla fikir ayrılığı vardı. Bunların zaman zaman çelişkiye düştükleri de oluyordu. Neler tartışılmıyordu ki? Dinî dil konusu bunlardan biriydi. Rumca dinî terimlerin karşılığını, lâtince'de bulmak pek mümkün olamıyor, dolayısiyle dinî ilkeleri belirten yazılarda anlam birliği sağlanamıyordu. Yapılan tartışmalarda, İtalyanlar üstünlüklerini ortaya koymaktaydılar. Konseye gönderdikleri kurul toplu halde çalışmasını başarıyor, Papa da onlara perde arkasından yol gösteriyordu. Rum delegeleri ise dağınık bir çalışma içindeydiler. Delegasyonu takviye için İmparator, aralarından üç keşişi başpiskoposluğa yükseltti. Böylece Trabzonlu Bessarion, Nicaea (İznik); İsidore, Kiev ve bütün Rusya; Mark Eugenicus, Ephesus (Efes) başpiskoposu oldular. Ayrıca aralarına dört düşünürü de kattı: George Scholarius, George Amiroutzes, Trabzonlu George ve yaşlı Plethon. İmparatorun bu desteğine rağmen Rumlar arasında yine de beraberlik kurulamadı. Hepsi de konseyin devam ettiği sürece parasızlıktan yakınıp bir an önce yurtlarına dönmek isteğiyle kıvranıp durdular.

27

Sonunda, kiliselerin birleşmesi için zorakî bir karar alındı. Bu kararı, hepsi de Aquinas'ın izinde olan Trabzonlu George, George Scholarius ve George Amiroutzes desteklediler. Yazılan muhtırayı Plethon imzalamaktan kaçınmıştı. Vatikan'ın, düşünce özgürlüğü üzerinde ortodoks kilisesinden daha ezici bir tutumda olduğunu ileri sürüyordu. Bu görüşü savunmasına rağmen Floransa'da hoş günler geçirdi. Eflatun'un izinden giden düşünürlerin önderi olarak özenle ağırlandı. Şerefine, Mediciler tarafından Eflatun Akademisi kuruldu. Böylelikle birleşmeye karşı sesini yükseltmesi engellendi. İtalyanlar, Bessarion ve Isidore'u da kendilerine çekmeyi başarmışlardı. İtalya'nın bilim ve kültür düzeyi her ikisini de etkilemişti. Yunan ve İtalyan kültürünün birbirleriyle kaynaşmasını istiyorlardı. Aralarından sadece biri dışında, bütün Rum din adamları muhtırayı imzaladılar. Ancak bazıları, İmparator'un baskısı altında imza attıklarını ileri sürüyorlardı. Muhtırayı imzalamayan Bizans delegesi, Efes Başpiskoposu Mark Eugenicus idi. Unvanını kaybetme pahasına bu kararında sonuna kadar direnmişti.

Ancak alınan kararları uygulamak, imzalamaktan çok daha zordu. Bizans delegeleri Constantinopolis'e döndüklerinde büyük bir tepkiyle karşılaştılar. Çevresince sevilen ve saygı duyulan Bessarion, kısa bir süre sonra İtalya'ya göç etmek zorunda kaldı. Rusların kızgınlığından kaçan Isidore da İtalya'ya sığındı. Doğu'nun öteki ortodoks ülkelerindeki patrikler, delegelerin imzalarını kabul etmediklerini açıkladılar. İmpara-

tor ise, Constantinopolis Patriği'ni seçmekle büyük zorluklarla karşılaştı. Seçtiği ilk Patrik, kısa bir süre sonra öldü. 1445'te yerine Gregorius Mammas seçildi. Patrik olarak bulunduğu altı yıl içinde öbür din adamlarından sürekli tepki gördü ve sonunda, o da güvenliği İtalya'nın dost havasına sığınmakta buldu. Mark Eugenicus, unvanını kaybetmiş olmasına rağmen halktan büyük sevgi ve saygı görüyordu. Düşünürlerden Trabzonlu George da İtalya'ya gitmişti. Bu arada George Scholarius, kararların doğruluğundan şüphe etmeye başladı. Ancak bu şüphesi dinsel olmaktan çok siyasal nedenlere dayanıyordu. Sonunda, kiliselerin birleşmesinin Bizans'ın çıkarlarına uygun olmadığı kanısına vardı. Gennadius adıyla bir manastıra çekildi; Mark Eugenicus ölünce de, birleşmeye karşı olan partinin önderliğini üzerine aldı. George Amiroutzes çok daha değişik bir yol izleyerek kendini islâm dinine verdi. Bu durum karşısında İmparator da doğru yolu seçtiğinden şüphe etmeye başlamıştı. Annesi İmparatoriçe Helena'nın da etkisiyle, alınan kararı zorlamaktan vazgeçti. Kiliselerin birleşmesi konusu çöküntü halindeki bu şehri bölmekten başka işe yaramamıştı.

Eğer, alınan birleşme kararının hemen arkasından Türklere karşı bir sefere girişilseydi, halkın bu fikri benimsemesi belki de sağlanırdı. Papa Eugenius 1440 yılında bir Haçlı Seferi açılmasına önayak oldu. Çoğunlukla Macarlardan meydana gelen bu ordu 1444 yılında Tuna'yı geçerek Türk topraklarına girdi. Fakat Papa'nın Elçisi Kardinal Cesarini, ordunun komutanı olan

Transilvanya Voyvodası John Hunyadi'yi Sultan'a verdiği sözü bozmaya zorladı. Cesarini, allahsızlara verilen sözün geçerli olmayacağını ileri sürüyordu. Bunun arkasından Türklere karşı uygulanacak strateji hakkında aralarında anlaşmazlık başgösterdi. Bu ordunun, Sultan Murad tarafından Varna'da yenilgiye uğratılması zor olmadı.

Bizans, birçok Batılı tarihçiye göre kiliselerin birleşmesine karşı bir tutum izlemekle kendi ölüm fermanını imzalamıştı. Halk, keşişlerin etkisinde kalarak kendi dinî âdetlerinden ve ortodoks geleneklerinden ayrılmak istememişti. Bu yoldan sapmak, büyük günah sayılıyordu. O dönemde dinî görüşler hâkimdi. Bizanslılar bu dünyevî hayatın, ölümden sonraki sonsuz yaşantının başlangıcı olduğuna inanıyorlardı. 'Ebedi kurtuluş'un satılması pahasına dünyanın maddî güvenliğini satın almayı uygun bulmuyorlardı. Bu düşünceye, bir dereceye kadar da, kadere inanış hâkimdi. Eğer bir felâkete uğrayacaklarsa bunu, işledikleri günahlara karşılık Tanrı'nın kendilerini cezalandırması saymalıydılar. Bizanslılar, aslında karamsar kişilerdi. Şehrin melankolik havası neşelerini yok etmişti. İmparatorluğun en parlak günlerinde bile ağızdan ağıza dolaşan kehanetler bu yükselişin de bir sonu olduğunu fısıldıyordu. Şehirdeki bazı taş yazıtlarda ve eski kitaplarda, İmparatorların adları yazılıydı; bu listelerdeki adlar en sonuna gelmiş dayanmıştı. İsa dininden olmayanların saltanatı yaklaşıyordu. Meryem Ana'nın Constantinopolis'i

koruyacağına inananlar bile gün geçtikçe azalmaktaydı. Batı ile birleşmek bir kurtuluş yolu olamaz ve kaderi değiştiremezdi.

Bu görüş belki gerçeklerden uzak ve dar bir dinî anlayışın sonucuydu. Ancak Bizanslı devlet adamlarının da birçoğu, kiliselerin birleştirilmesinin sağlıklı sonuçlar doğuracağından endişe ediyorlardı. Bunların birtakım sebeplere dayanarak vardıkları sonuç şuydu: Avrupa, Bizans'ın yardımına koşmak istemeyecekti; istese bile üstün nitelikteki Türk savaş gücünü giderebilecek çapta bir yardımda bulunması imkânsızdı. Ötekiler —özellikle din adamları— birleşmenin daha büyük hizipleşmeye yol açacağı kanısındaydılar. Birleşme gerçekleşirse, uzun yıllardan beri Bizans'ın bağımsızlığını Franklara karşı korumaya çalışan Rumlar, kendilerini ihanete uğramış hissetmeyecekler miydi? Türk egemenliği altına giren Bizans şehir ve kasabaları gün geçtikçe çoğalmaktaydı. Bunların Constantinopolis ile ilişkileri ancak kilise yoluyla mümkündü. Patrik kendisini Roma Kilisesi'ne bağladığı takdirde bu toplulukları da peşinden sürüklemesi mümkün olacak mıydı? Başlarındaki yöneticiler buna kesinlikle karşı koyacaklardı. Ya Kafkaslarda, Tuna boylarında ve Rusya'daki ortodokslar? Bunlar birleşmeden yana olacaklar mıydı? Constantinopolis'teki Patrik'e bağlı olan Bizans sınırlarının dışındaki ortodokslar, İmparatorluğu kurtarmak uğruna Batı'nın dinî üstünlüğünü kabule yanaşacaklar mıydı? Özellikle Ruslar, düşman oldukları Polonya ve İskandinav Kiliseleri kadar katolik kilisesinden de nef-

ret ediyorlardı. 1437 yılında hazırlanan bir muhtıra, Constantinopolis'teki Patrik'e bağlı altmışyedi başpiskoposdan sadece sekizinin İmpaprator'un hükmü altındaki topraklarda, yedisinin de Mora Despotluğu'nda bulunduğunu açıklamaktadır. Bir başka deyişle bu, Roma ile birleşildiği takdirde Constantinopolis'teki ortodoks patrikinin kendine bağlı başpiskoposluklardan dörtte üçünü kaybetmesi demekti. Kaldı ki, Bizans halkının dinî özgürlüğünü kolay kolay feda etmeyeceği de bir gerçekti. Bazı devlet adamları daha da ilerisini düşünüyorlardı; şöyle ki: Bizans'ın geleceği belliydi. Ortodoks kilisesinin ve Rum halklarının birleşmesi, belki de Türk egemenliğini kabul etmekle mümkün olabilecekti. Aslında Rumların çoğu, Türk yönetimi altındaydı. Ortodoks Rumların bir süre sonra yine güçlenerek Türk boyunduruğundan kurtulmaları ve Bizans'ı yeniden yaratmaları mümkün olabilirdi. Aslında, aralarından birkaçı dışında, Bizanslılar, ruhlarını Roma Kilisesi'ne teslim etmek istemedikleri Türk egemenliğini kabullenmeyi de şerefsizlik sayıyorlardı. Fakat ruhunu kurtarmak için Türk egemenliğini seçmek daha akıllıca bir tutum değil miydi? Rumların bütünlüğü, Batı dünyasının bir köşesine sığınmak yerine islâm egemenliği altında girseler çok daha iyi korunabilirdi. Bizans'ın son büyük devlet adamı olan Lucas Notaras'a, düşmanları tarafından atfedilen «Sultan'ın kavuğu Kardinal'in başlığından iyidir» sözünün üzerinde düşünülürse, bunun o kadar da cüretli olmadığı anlaşılmaktadır.

Constantinopolis'in tutumu, İtalya'da Bizans'a yar-

dım sağlamakla uğraşan Bessarion ve öteki Bizanslı hümanistlere tuhaf, dar görüşlü ve aptalca geliyordu. Bunlar Batı'yla birleşmenin Bizans'a yepyeni bir kültürel ve siyasal güç kazandıracağına ve Bizans'ın ancak bu sayede doğrulabileceğine inanıyorlardı. Kim yanıldıklarını söyleyebilirdi ki?

İmparator VIII. Ioannes, İtalya'dan döndükten sonra mutsuzluk dolu bir dokuz yıl daha yaşadı. Döndüğünde, çok sevdiği karısı İmparatoriçe Maria'nın vebadan öldüğünü öğrendi. Hiç çocuğu olmamıştı. Kardeşleri bu süreyi birbirleriyle mücadele etmek ve Trakya'da kendisine karşı komplolar hazırlamakla geçirmişlerdi. Ailesinde güvenebileceği tek kimse olarak yaşlı annesi İmparatoriçe Helena kalmıştı. Fakat o da oğlunun siyasal tutumuna karşıydı. İmparator, görüş ayrılıkları başlamış bulunan Constantinopolis'te barışı sağlamak için büyük bir sabır ve dikkatle uğraştı. Elindeki maddî imkânlarla şehrin kara surlarını onardı. Ecel, 31 Ekim 1448'de, geçirdiği sıkıntılı hayata son verdi.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞEN BİR SULTANLIK

BIZANS'IN zenginliği, Anadolu'yu güçlü olduğu günlerde elde tutmuş olmasıyla sıkı sıkıya bağlıydı. Eskiden adına 'Küçük Asya' denen bu yarımada Romalılar zamanında yeryüzünün en kalabalık bilinen bölgelerinden biriydi. Roma İmparatorluğu'nun çökmekte olduğu sürede veba ve sıtma gibi âfetlerin hızla yayılması, bunların hemen ardından 7. ve 8. ci yüzyıllardaki İran ve Arap istilâsı, Anadolu'nun nüfusunu büyük ölçüde azaltmıştı. 9. cu yüzyılda uygulanan, iyi planlanmış bir savunma sistemi yüzünden, düşman saldırılarının etkisi oldukça hafifledi. Böylece, hızla gelişen tarımdan elde edilen ürünler gerek Constantinopolis'te, gerekse zengin sahil şehirlerinde geniş pazar-

lar buldu. Batı Anadolu'nun verimli ovaları, zeytin ağaçları, meyve bahçeleri ve ekinlerle doldu. Yamaçlar koyun ve sığır sürüleri, sulamanın geliştirildiği yerler buğday ve mısır tarlalarıyla donandı. Bu dönemdeki Bizans İmparatorları, büyük arazi sahipleri yaratmaktan çok, toprağın köy komünleri tarafından işlenmesi politikasını güttüler. Bu küçük köy örgütleri, ekip biçtikleri toprağa karşılık İmparatorluk ordusuna, ya da bulundukları yerin birliklerine asker vermekle yükümlüydüler. Merkezî hükûmet, bu komünleri sıkı kontrol altında bulunduruyor, illerde bulunan yöneticilerin maaşlarını ise hazineden karşılıyordu.

Bu sistemin verimli olması sınırların çok iyi korunmasına bağlıydı. Sınır boylarında ise oldukça değişik bir yaşama tarzı hüküm sürmekteydi. Buralarda savunma görevi 'akritai' adı verilen sınır beylerine düşmekteydi. Bu beylerin ömrü komşu toprakları basmak ve kendilerine yapılan saldırılara karşı koymakla geçiyordu. Akritai'ler kanunsuz ve bütünüyle bağımsız kişilerdi; hükûmetin herhangi bir şekilde kontroluna büyük tepki gösterirlerdi. Vergi vermezler, üstelik gördükleri hizmetin karşılığını beklerlerdi. Ermenilerin yerleşmiş olduğu bölgeler dışında, sınır boylarındaki harekât için kurdukları birlikler çeşitli yerlerden toplanan maceracı kişilerden oluşmaktaydı. Bunların çoğunlukla belirli bir yaşantıları yoktu. Ermeniler ise yerleşmiş oldukları bölgelerde gelenek ve göreneklerini sürdürebilmişlerdi. Savaşın ardı arkası kesilmezdi. Sınır boylarında süregelen bu boğuşmanın, Bizans ve Arap dev-

letlerinin birbirleriyle savaş ya da barış halinde bulunmasıyla hiçbir ilgisi yoktu. Buna rağmen her iki taraftaki sınır beylerinin birbirleriyle dostluk içinde geçindikleri de olurdu (1). Müslüman beyler, hıristiyanlara oranla daha aşırı bir bağnazlık içindeydiler. Fakat bu bağnazlık hiçbir zaman, hıristiyanlarla çeşitli ilişkiler kurmaya, hatta evliliklere bile engel olmazdı. Ait oldukları devletin resmî dini, sınırın her iki yanında da pek geçerli değildi. Akritailerin büyük bir kısmı Ermeni Kilisesi'ne bağlıydı fakat başka mezheplerden kişileri kolayca kendi bünyelerine alır ve korurlardı. Aynı şekilde çeşitli inançlara sahip kimseler müslüman beylerin koruyuculuğuna da sığınabilirlerdi.

Bu sistemin dengesi, bir ara, hilâfetin zayıfladığı ve Bizans'ın saldırgan bir politika izlediği süre bozuldu. 10. yüzyılın ortalarından sonra, Bizans orduları sınırlarını aşarak özellikle Suriye'de geniş topraklar ele geçirdi. Yeni sınırlar, gelişmiş ve kalabalık nüfuslu birçok bölgeleri içine almıştı. Bunların korunması işi Constantinopolis'ten gönderilerek Antakya (Antioch) ve benzeri şehirlerde yerleşen askerî valilerin sorumluluğuna verildi. Bu nedenle, eski sınır beyleri önemlerini yitirmeye başladılar. Kendilerine ihtiyaç kalmayınca bu beyler savaşlarda elde ettikleri ganimetleriyle birlikte Anadolu içlerine kaydılar. Gurur ve dikbaş-

(1) Sınırlardaki bu garip durum bir Bizans kahramanlık destanı olan Diogenis Akritas'ın yazılmasına sebep olmuştur.

lılıklarından hiçbir şey kaybetmemişlerdi. Anadolu'da yerleştikleri bölgelerdeki köyleri zorla boyundurukları altına alarak buralarda mahallî ordular meydana getirdiler. Böylece 11. yüzyılda İmparatorluğu sarsacak güce erişen büyük arazi sahibi aristokrasisinin temelleri atılmış oldu (1). Bu arada Bizans hükümeti, Ermenilerin yerleşmiş olduğu sınır bölgelerini doğrudan doğruya kontrolu altına aldı. Uygulanmaya çalışılan bu yeni usül, Bizans'ın aleyhine sonuçlar doğurdu. Çünkü bu bölgelerin halkı da böylelikle Bizans'ın büyük tepki duyulan vergi sisteminin ve Ortodoks Kilisesi'nin kapsamı içine girmiş oluyordu. Geniş çapta hoşnutsuzluk yaratan bu yönetim biçimi dışa karşı savunma sisteminin de zayıflamasına sebep oldu.

İşte bu dönemde Bizans'ın karşısına, kendisiyle o güne kadar dostça ilişkilerini sürdüregelmiş bir kavim rakip olarak çıktı. Türkistan'ın uçsuz bucaksız toprakları yüzyıllardan beri boşalmakta, Türk havimleri kendilerine yeni bir yurt aramak amacıyla Batıya göç etmekteydiler. Bizans, daha 6. yüzyıldan beri Orta Asya Türkleri'yle ilişkiler kurmuştu. Hatta iki Bizans İmparatoru Rus steplerine yerleşen Hazar (Khazar) Türkleri'nden iki prensesle evlenmişlerdi. Savaşçı birer kavim olan Peçenek ve Kuman Türkleri ise Bizans sınır boylarına zaman zaman baskınlar yapmakla birlikte, gerektiğinde Bizans ordusunda gönüllü olarak çarpış-

(1) Bunlar birçok üyeleri saltanat makamına yükseltmişlerdir. Phocas'lar Komnenos'lar, vb.

mak üzere İmparator'un emrine asker göndermişlerdi. Bu Türk gönüllüleri zamanla İmparatorluk sınırları içinde, özellikle Anadolu'da yerleştirilmişler, mülk sahibi olmuşlar, hatta hıristiyanlığı bile kabul etmişlerdi. Orta Asya'dan göç eden Türk kavimlerinin en hareketlisi ve savaşçısı olan Oğuzlar, bu arada İran üzerinden geçerek Arap egemenliği altındaki topraklarda yerleştiler. Bir süre sonra gerek Halife'nin, gerekse Bizans İmparatoru'nun ordularında Türklerden kurulu alaylar yer almaya başladı. Bunlar zamanla islâmiyeti kabul ettiler; halifelik zayıfladıkça Türkler güç kazanmaya başladılar. İlk büyük müslüman Türk komutanı Gazneli Mahmut, doğuda, İsfehan'dan Buhara ve Lahor'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde bir imparatorluk kurdu. Ölümünden sonra buradaki Türk kavimlerinin yönetimi, Oğuzların bir kolu olan Selçuklulara geçti. Bu kavmin başında bulunan yarı efsaneleşmiş Selçuk Bey, Türk boylarını kendi sancağı altında toplayarak halifelik sınırları içinde yerleşti. Türkistan'dan gelen yeni göçler de Selçuklu buyruğuna girmeye başladılar. 1055'te bu sülâleden Tuğrul Bey, İran ve Horasan'ı içine alan yeni bir devlet kurduktan başka Bağdat'taki Abbasi Halifesi tarafından dâvet olunarak Abbasilerin egemenliği altındaki sömürgelerin yönetimi de kendisine verildi.

Abbasi Halifesinin bu çağrısını etkileyen konu Mısır'daki rakibi Fatimi Halifeliği'nden çekinmesiydi. Fatımiler o sıralarda Suriye'nin büyük bir bölümünü ellerinde tutuyorlardı; Bizans'la dostça ilişkileri vardı. Sel-

çuklular, Bizans'ın bir Fatımi saldırısını desteklemek amacıyla kuzeyden Abbasilerin üzerine yüklenmesini önlemek istiyorlardı. Bu nedenle bazı Türk beyleri Bizans sınır boylarına yerleşmiş, fırsat buldukça Bizans topraklarına baskınlar yapmaya başlamışlardı. Tuğrul Bey'den sonra yerine yeğeni Alparslan geçti. Kendisi Bizans'ın herhangi bir saldırı ihtimalini ortadan kaldırmayı hedef edinmişti. Ermenistan'ın başkenti Ani'yi ele geçirdi ve sınır beylerini, baskınları sıklaştırmaları için destekledi. Bizans, son bağımsız Ermeni Prensliği'ni de ele geçirerek Türklerin bu tutumuna karşılık verdi. Fakat İmparatorluğun sınır garnizonları Türk baskınlarını kontrol altına alacak güçte değildi. Bunlarla uğraşacak akritailer yoktu artık. 1071 yılında, Bizans İmparatoru Romanus Diogenes, sınırlarının güvenliğini sağlamak için geniş çapta bir askerî harekâtın gerekli olduğuna karar verdi. Alınan son ekonomik tedbirlerle ordu oldukça küçültülmüş, çoğunlukla paralı askerlerden meydana gelmişti. Bunların bir kısmı Batı Avrupalı, bir kısmı ise Oğuz, Peçenek ve Kuman Türklerindendi. Alparslan, Bizans'ın sefer hazırlıklarını haber aldığında, Suriye'de Fatımilerle çarpışmaktaydı. Bunu, Bizans - Fatımi ilişkilerinden doğan bir davranış sayarak, karşı koymak için hızla kuzeye hareket etti. Çok gariptir ki, dünya tarihinde bir dönüm noktası olacak bu çatışmada her iki taraf da savunma tedbirleri almak amacıyla harekete geçmişti.

Bu önemli savaş, 19 Ağustos 1071 (1) Cuma

(1) Bizce kabul edilen tarih, 26 Ağustos 1071'dir.

günü Doğu Anadolu'da Malazgirt (Manzikert) kasabası yakınlarında yapıldı. Romanus cesur fakat taktik yönünden zayıf bir komutandı; parayla tuttuğu askere de fazla güvenemiyordu. Sonunda, ordusu büyük bir yenilgiye uğradı, kendisi de Türklere esir düştü. (1)

Alparslan, bu yenilgi üzerine Bizans'ın kendisini tehdit eden bir tehlike olmaktan çıktığına inanmıştı. Esir İmparatoru hiç de ağır olmayan şartlarla serbest bıraktı ve yine Suriye'ye döndü. Fakat kendisine bağlı sınır beylerinin başka düşünceleri vardı. Bizans savunması bütünüyle çökmüştü. Constantinopolis'teki politik bunalımlar, savunma sisteminin güçlendirilmesine engel olmaktaydı. Sınırların Bizans yakasında sadece birkaç akritai kalmıştı. Çoğu Ermeni olan bu akritailerin merkezle bağlantısı yok gibiydi. Kendilerini sınır boylarındaki kalelerine kapamışlardı. Bu durumlardan yararlanmak düşüncesiyle Türk beyleri baskınları daha da artırdılar. Güçlü bir karşı koymayla karşılaşmadıklarından bir süre sonra girdikleri bölgelere yerleşmeye ve buraları boyundurukları altına almaya başladılar.

Bu müslüman sınır beylerine uzun süreden beri 'Gazi' denmekteydi. Bu ad aşağı yukarı hıristiyanlıkta verilen şövalyelik unvanına eşitti. Gaziler, halifeye sadakat yeminiyle bağlıydılar. 10. ve 11. yüzyıllarda, geliştirilerek islâm dünyasının yaşantısını düzenleyen fet-

(1) Malazgirt Meydan Savaşı ve sonrası için bakınız: F. Dirimtekin **«Malazgirt Meydan Muharebesi»**,

valara kayıtsız şartsız uyarlardı. Türk gazileri, savaşçı ve fethedici bir ruha sahiptiler. Devlet yöneticiliğiyilgileri yoktu. Bir bölgeyi ele geçirince, burasını sınır boylarını yönettikleri gibi yönetirler, yerli halkın işlerine hiç karışmazlardı. Yerli halk ise onlara birer kurtarıcı gözüyle bakardı. Gelirleri, baskınlardan elde ettikleri yağmalardı. Yüzyıllar boyu bu şekilde bir yaşamaya alışmış olan sınır boylarındaki halk, Türk gazilerinin gelişini yadırgamıyordu; aslında, sık sık yer değiştiren karışık ırklardan meydana gelmiş olan bu kitlenin yaşantısı, Türklerin akınlarıyla çok az etkilendi. Fakat bu akınlar Anadolu içlerine doğru ilerlediğinde, durum değişik bir biçim almaya başladı. Buralarda hıristiyanlar, çok kere Türklerin önünden kaçarak tamamen onlara iyice yerleşebilecekleri bölgeler bırakıyorlardı. Bazı yerlerde ise hıristiyan kasaba ve köyleri bütünlüklerini korumaya çalışıyorlar fakat kısa zamanda bu yeni istilânın buyruğu altına giriyorlardı. Bu akınlar yolların, köprülerin, sulama kanallarının hızla bozulmasına yol açtı. Bizans'ın eski ekonomik düzeni yıpranmıştı. (1)

Herhangi bir düzenli savunma ile karşılaşmayan gaziler, böylece kısa zamanda birkaç sahil bölgesi dışında, hemen hemen bütün Anadolu yarımadasını ellerine geçirdiler (2) Bu durum İmparator Alexius Com-

(1) Yazar burada, Oğuzların Batı Anadolu'da kurdukları Selçuklu Devleti'nden ve onun kurucusu olan Kutulmuşoğlu Süleyman'dan söz etmemektedir.

(2) İmparator Alexius tahta geçtiği zaman Selçuk Türkleri Karadeniz Boğazını, Anadolu yakasını işgal etmiş ve burada bir gümrük kurmuş bulunuyorlardı. Sınır, Yalova'nın batısında denize dökülen Kırkgeçit deresinde bulunuyordu.

nenus'un tahta geçişine kadar sürdü. Alexius, Bizans ordusunu yeniden düzene sokarak, diplomatik yollarla gazileri birbirine düşürüp bazı toprakları geri aldı. Öte yandan, Anadolu'daki bu karışıklık Selçukluları tedirgin etmişti. Bu nedenle, Selçuk sülâlesinin güçlü kişilerinden biri Anadolu'daki düzeni sağlamak ve burada bir islâm devleti kurmakla görevlendirildi. Süleyman ve oğlu Kılıçarslan'a verilen bu görev, Alexius'un saldırıları, uyguladığı entrikalar ve 1. Haçlı Seferi'ne katılan orduların Bizans'a yaptığı yardımlar yüzünden engellendi. 12. yüzyıl başlarında Bizans İmparatorluğu'nun Türklerle olan sınırları Batı Anadolu'nun bereketli topraklarını ve kuzey ile güney sahillerini İç Anadolu'dan ayırmaktaydı. Bu dönemde Selçuklu hükümdarları, Bizans'la olan ilişkilerinden çok Anadolu'daki gazilere, özellikle Danişmentoğulları'na söz geçirmeye uğraşıyorlardı. Aynı zamanda, Anadolu'nun doğusundaki, güçlerinin asıl merkezini oluşturan ülkeleri sıkı bir kontrol altında tutmaktaydılar. (1)

Bizans İmparatorluğu'nun 12. yüzyıl sonlarına doğru zayıflamaya başlaması ve 4. Haçlı Seferi'nin büyük bozguna uğraması, Selçuklulara topraklarını genişletme imkânını sağladı. 13. yüzyılın ilk yarısında Selçuklu Sultanları (2) islâm dünyasında seslerini duyur-

(1) Batı Anadolu'daki sınır aşağı yukarı Eskişehir'in batısı ile Honaz hattı üzerindeydi.

(2) Bunlara eski Roma ve Bizans topraklarına hükmetmelerinden ötürü «Rum Sultanı» da denmekteydi.

maya başladılar. Bağımsız gaziler üzerinde ancak bu sıralarda egemenlik kurabildiler. Bizans'la olan ilişkilerine barış ve dostluk havası hâkimdi. Doğu ile ilgileri zayıflamış, Anadolu'daki topraklarını başkent olarak seçtikleri Konya'dan büyük bir başarı ve düzen içinde yönetmeye başlamışlardı. Şehirleşmeye önem veriyor, haberleşme ve ulaştırma ağlarını geliştiriyorlardı. Güzel sanatlar ve bilim büyük destek görmekteydi. O zamana kadar bütünüyle hıristiyan olan Anadolu'nun kolaylıkla bir islâm ülkesi durumuna gelmesine yol açan Selçuklular'ın, devlet yönetmedeki yüksek yeteneklerini ve uyguladıkları akıllıca tutumu övmemek elden gelmez.

Selçuklu egemenliği, Moğol istilâsıyla sona erdi. Anadolu'ya önceleri, Moğol orduları önünden kaçan bazı Türk kavimleri girdiler. Bunlar Selçuklular'ın, Bizans İmparatorluğu'yla olan batı sınırı boyunca yerleşerek Selçuklu yönetiminden şikâyetçi gazilerle birleştiler. Bunların ardından 1243 yılında Moğol istilâsı başladı. Selçuklular büyük yenilgiye uğradılar ve bir daha toparlanamadılar. Moğol İmparatoru İlkhan çağın Selçuklu Sultanını ve ondan sonrakileri haraca bağladı. Böylece bütün gücünü yitiren Selçuk sülâlesi yüzyıldan kısa bir zamanda yok oldu.

Sınır boylarındaki gaziler, Selçukluların çöküşüyle bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Moğol yönetiminden kaçanlar bu gazilere sığınıyor, Selçuklu şehir ve kasabalarındaki devlet memurları, ağır vegiler altındaki bölgelerde ezilen halk, dinadamları, şeyhler ve dervişler

akın akın gazilere katılıyorlardı. Böylece güçlenen gaziler gerek aşırı dinî inancın verdiği istek, gerekse genişleme ihtiyacının baskısı altında, hıristiyan topraklarına saldırılara başladılar. Bu, başlangıçta hiç de kolay olmadı. Bizans'ı o sıralarda yönetmekte olan Nicaea'lar (İznikli İmparatorlar) sınır boylarına büyük önem vermişler, akritaileri güçlendirmiş fakat sürekli kontrol altında tutmuşlardı. Constantinopolis, 1261 Haçlı istilâsından kurtulduktan sonra bu defa Avrupa'nın çeşitli sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştı. Ülke, sadece Balkan devletlerinden değil, aynı zamanda Avrupa ülkelerinden de yapılabilecek akınların tehdidi altına girmiş, bu nedenle Asya topraklarındaki askerî gücün büyük bir bölümü Avrupa'daki sınır boylarına aktarılmıştı. Bu arada donanmanın küçültülmesi, sahillerin korunma gücünü zayıflatmıştı. Bizans Hükûmeti bu yeni şartların gerektirdiği geliri sağlamak için ağır vergiler koymak zorunda kaldı. Akritailer bir süre sonra devletin maddî ve manevî desteğinden uzakta kaldılar.

13. yüzyılın son otuz yılında gazilerden bazıları Bizans sınırlarını aşma imkânını buldular. Bu beyliklerin (ya da gaziliklerin) sayıları son göçlerle oldukça artmış, kendi topraklarına sığamaz olmuşlardı. Öte yandan dinadamlarınca da desteklenmekte olduklarından akına hazırdılar. Böylece, başlarındaki gazi önderlerle birlikte Türk savaşçıları, Bizans'ın Anadolu'daki topraklarından içeri akmaya başladılar. İmparatorluk ordularının bu istilâyı geri püskürtmek için giriştiği çabalar bir sonuç vermedi. Bu beyliklerin Aydınoğulları,

Menteşeoğulları gibi önde gelenleri, saldırılarını karadan olduğu kadar denizden de sürdürdüler. Bizans donanması eski gücünü yitirmişti; bazı adalarla birlikte Batı Anadolu kıyılarının elden gitmesine engel olamadı. 14. yüzyıl başında, Bursa'dan Marmara Denizi'ne kadar uzanan topraklardan, Boğaziçi'nin Anadolu yakasından ve Karadeniz kıyısında doğuya uzanan 160 kilometrelik bir alandan başka Asya toprakları üzerinde Bizans'a ait yer kalmamıştı.

Bizans'a karşı girişilen bu harekâta, Anadolu'nun Güneybatısında kurulmuş olan Menteşe Beyliği önderlik etmekteydi. Fakat Hospitaller Şövalyeleri'nin Rodos adasını ele geçirerek buraya yerleşmelerinden sonra bu beylik eski gücünü yitirdi. Egemenlik bu defa Aydın Beyliği'ne geçti. Aydınoğulları, Ege Denizi'nin Avrupa kıyılarına baskınlar yapan ilk Türklerdi. Hospitaller şövalyeleri bu saldırıları Venedik ve Kıbrıs'tan gelen yardımlarla kontrol altında tutabildiler. Aydınoğulları'nın kuzeyinde, merkezi Manisa (Magnesia) olan Saruhan Beyliği vardı. Bu beyliğe komşu olan Karasi Beyliği de tarihî Truva şehrinin bulunduğu düzlüğe yerleşmişti. Gazi Çelebi'nin Sinop dolaylarında kurduğu beylik, Karadeniz'de korsanlık yapan tekneleriyle ün salmıştı. İç Anadolu'da ise kendilerini Selçuklular'ın vârisi sayan iki büyük beylik kurulmuştu: Karamanoğulları ve Germiyanoğulları. Her ikisi de, toprakları üzerindeki gazileri kendilerine bağlayarak düzenli bir devlet haline gelmek istiyordu. 1327'de Konya'yı ele geçiren Karamanoğulları, sınır boylarından çok uzaklarda bulunduklarından gazileri boyundurukları altına alamadılar. Germi-

yanoğulları ise merkez olarak Kütahya'yı seçmişlerdi. 'Gazi) unvanını kullanmak istemeyen Germiyan beyleri, kendi bölgeleri içindeki Germiyan sülâlesinden gelme gazileri kontrolları altına alabilmişlerdi. Ege sahillerinde ve Bizans sınırı boyundaki küçük 'emirlik' ler de, aralarından biri dışında, Germiyanoğulları'na boyun eğmişlerdi.

Bağımsızlığını korumasını bilen bu emirlik, 13. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'nın doğusundaki sınır bölgesinde küçük bir beylik haline gelmeyi başardı. Ertuğrul adlı gazinin kurduğu bu beyliğin başına, onun 1281'de ölümü üzerine Osman Gazi geçti. Osman Gazi'nin geldiği aile, Osmanlı hanedanının kökünü meydana getirmiş, bu hanedan güçlendikten sonra Osmanlı adı çevresinde çeşitli efsaneler doğmuştu. Bunlardan birine göre Osman Gazi'nin soyu, yirmibir kuşak geride Nuh Peygamber'e dayanmaktaydı. Sonraları bu listeye otuzbir kuşak daha katılarak efsanenin daha da inandırıcı olmasına çalışılmıştı. Bu ataların arasında, Oğuz Türkleri'nin başbuğu Oğuz Han'a, oğlu Gökalp'e ve torunu Çamundur'a (ya da Çavuldur) rastlanmaktadır. Bir başka efsaneye göre, Oğuz Han'ın yirmidört torunu yirmidört Oğuz boyunu kurmuştu. Gerçekten de Çavdaroğulları adını taşıyan bir aşiret vardı. Bu aşiret başlangıçta Osmanoğullarına karşı düşmanca bir tutum takınmışsa da, 13. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı buyruğu altına girmişti. Bir başka efsaneye göre Osmanoğulları, Oğuz Han'ın en büyük torunu Günhan'ın oğlu Kayıhan'dan gelmeydiler. Bu efsane, Os-

manlıların Oğuz Türkleri'nin en ileri gelen koluyla ilişkisini ortaya koymaktaydı. 15. yüzyılda saray dalkavukları, Osmanlı soyunun Araplarla olan aile bağlantılarını ortaya attıklarında iş büsbütün karıştı. Buna rağmen Osmanoğulları'nın Hazreti Muhammed'in soyundan geldiği hiçbir zaman ileri sürülmedi. (Peygamber'in geldiği sülâle çok iyi bilinmekteydi.)

Bu efsane ve söylentilerin hiçbir köklü dayanağı yoktu. Sözüne güvenilir tarihçiler, Ertuğrul Bey'in başarılı bir 'gazi' olduğunda, nedeni bilinmeyen sebeplerle sınır boylarına gelerek yiğitliği ve cesaretiyle burada küçük bir beylik kurdukları konusunda birleşmektedirler. Ertuğrul Gazi'nin en büyük avantajı, ele geçirerek yerleştiği toprakların coğrafî önemi olmuştu. Bir gazinin yönetimi altındaki topluluğun yaşayabilmesi için 'gâvur ülkelerine' baskınlar yaparak toprak kazanması gerekliydi. Fakat 13 yüzyıl sonlarında bütün haziler Anadolu'da ilerleyebilecekleri sınırlara ulaşmışlardı. Bizanslılar, Türklerin eline geçen bu topraklardan geri çekilmişlerdi. Önlerinde uzanan denizler ise Türk akınlarının daha ileri gitmesini engelliyordu. Aydın ve Sinop beyliklerinin, korsan tekneleriyle düşman kıyılarına baskınlar yapmalarına rağmen ellerindeki deniz gücü, denizaşırı sömürgeler kurmak için yeterli değildi. Trabzon İmparatorluğu çevresindeki beyliklerin dışında, Osmanoğulları'ndan başka 'gâvur ülkesiyle' komşu olan beylik yoktu. En uyanık ve ileri gelen Türk aşiretleri, şimdi akın akın Osman Gazi'nin topraklarına gelmekteydi. Baskınlar yapılacak zengin bölgelere

komşu olması dolayısiyle, Osmanlı sınır boyları Anadolu'nun dört bir yanından gelen gazilerle doldu. Bu beylik, aynı zamanda Moğol baskısından kaçan dervişlerin, bilimadamlarının, sürülerini önlerine katıp kendilerine yeni bir yurt arayan köylülerin de sığınağı oldu. Osman Gazi, kısa bir süre içinde kendisini küçücük beyliği ile ölçülemeyecek kadar büyük bir insan gücünün ortasında buldu. Eğer çok zekî ve uyanık bir önder olmasaydı bu göç karşısında dayanamaz, yönetimi elinden kaçırabilirdi. Topraklarından içeri akan bu insan seliyle nasıl uğraştığını bilemiyoruz.

Osmanlı beylerine 'Sultan' unvanının verilişiyle ilgili olarak elimizde o dönemden kalan eski bir yazıt vardır. Osman Gazi'nin oğlu Orhan tarafından Bursa'da bir camiye konmuş olan bu yazıtta şöyle denmektedir:

«Sultan - Gazilerin Sultanının oğlu; Gazi, - Gazilerin oğlu, ufukların bekçisi, kahramanlar kahramanı.»

Osman Bey, her şeyden önce güçlü bir gazi olarak toprakları üzerinde egemenlik kurmasını bilmişti. Öteki gaziler, beyliklerini dar bir görüş çerçevesi içinde yönetirlerken Osman Gazi, buyruğu altına girmeyi kabul eden 'aşiret reisleri'ne, 'emir'lere ve 'bey'lere, gazilerin bütün imkân ve yetkilerini tanımaktaydı (1)

(1) Osmanlı hükümdarlarına Sultan unvanı halife tarafından Niğbolu Meydan Savaşından sonra, Sultan-ı İklim-i Rum olarak verilmiş. Buna rağmen eski kaynaklarda II. Murad'ın bile Murat Bey adıyla yazıldığı görülmektedir. Sultan unvanı, İstanbul'un fethinden sonra sürekli olarak kullanılmıştır.

Bizans İmparatorluğu bu duruma uzun süre seyirci kalamazdı. Tutulacak en akıllıca yol, ordularını Anadolu topraklarından çekerek ülkeyi Osman Gaziye bırakmak, bu arada Boğazlar'dan Avrupa'ya sıçramalarını önlemek için donanmayı güçlendirmekti. Böylece deniz engeliyle karşılaşacak olan Osmanoğulları'nın yeni genişleme alanları aramak üzere dağılmaları mümkündü. Fakat Bizans'ın böyle ileri bir görüşle hareket etmesi beklenemezdi. Constantinopolis, önceleri Osman Gazi'yi önemsemedi. İmparatorluğun orduları, 13. yüzyılın sonlarına doğru Aydın ve Manisa yörelerinde yerleşmiş bulunan Türklerin üzerine gönderildi. Osman Gazi 1301 yılında, Bizans ordusuyla İznik (Nicaea) ile İzmit (Nicomedia) arasında yaptığı savaşı kazanınca bütün dikkati üzerine çekti. Osmanoğulları bu başarıdan sonra Bursa'nın kuzeyine yerleşmeye başladılar. Bizans, Asya'da kalan son topraklarının müslümanlar tarafından alınmasına göz yumamazdı. Fakat bu istilâya etkili ve planlı bir şekilde karşı koyamadı. Bizans İmparatoru II. Andronicus'un ücretli askerlerden kurduğu ordu 1305 yılında Osman Gazi'yi Lefke (Leuke) dolaylarında yenilgiye uğrattı.

Bu ordudaki Catalanlı askerler, bir süre sonra İmparator'a isyan ederek Bizans'ı on yıl süren bir iç savaşa sürüklediler. Bu savaşlar sırasında gerek Bizans İmparatoru, gerekse Catalanlılar tarafından parayla tutulan Türk birlikleri Çanakkale Boğazı'nın her iki yakası arasında mekik dokudular. Bu süre içinde Osman Gazi çeşitli bölgelere seferler yaptı. Emrindeki kuvvetler 1308'de

Ege sahillerinin fetholunmamış tek Bizans şehri olan Efes'in ele geçirilmesinde önemli rol oynadı. Buna rağmen Efes, Aydın Beyliği'ne verildi. Efes'in düşüşünü izleyen birkaç yıl içinde Osman Gazi, Karadeniz sahillerinde, İnebolu'dan, Sangarius'a kadar uzanan Bizans kasabalarını işgal etti.

Catalan'lıların Bizans'ı terketmesinden sonra İmparatorluk taht kavgalarına ve iç savaşlara sürüklendi. Osman Gazi bu durumdan geniş ölçüde yararlandı. Ordusu, çoğunlukla süvarilerden meydana gelmişti. Kuşatmalar için gerekli araç ve gereçlerden yoksundu. Surlarla çevrili şehirleri ele geçirebilmek için öncelikle bunların çevresindeki toprakları işgal ediyor, yerli halkı ya sürerek, ya da esir alarak kendi halkını yerleştiriyordu. Böylece, bütün yardım kaynakları kesilmiş olan şehir, açlık yüzünden teslim olmak zorunda kalıyordu. Şimdiki hedefi, Uludağ'ın (Olympus) kuzey yamaçlarına kurulmuş Bursa şehriydi. Çevresinin doğal durumu dolayısiyle korunması oldukça kolay olan bu şehir Marmara yöresindeki harekât için çok uygun bir merkezdi. Bursa , çevresindeki istihkâmlar ve surlar ile önünde uzanan verimli ova sayesinde tam on yıl Osman Gazi'ye karşı koymasını bildi. Fakat, İmparatorun yardım elini çekmesi üzerine 1326 sonbaharında açlıkla karşı karşıya kalarak teslim oldu. Bursa'nın düştüğü haberi kendisine ulaştığında, Osman Gazi ölüm döşeğindeydi. Haberi aldıktan birkaç gün sonra da gözlerini yumdu. Önüne çıkan fırsatlardan akıllıca yararlanmış, küçük bir sınır beyliğini ötekiler arasında en

güçlü duruma getirmiş, hıristiyan dünyasına bir mızrak başı gibi girmişti.

Osman Gazı, çocukları yönünden de şanslıydı. Ölümünden sonra tahta en büyük oğlu Orhan Gazi geçti. Orhan Gazi, devletin yönetimini kardeşi Alâeddin Bey'le paylaşmak istedi. Türk gelenekleri bunu mümkün kılmaktaydı. Fakat Alâeddin Bey devlet otoritesinin bölünmemesi için bunu kabul etmedi ve sonuna kadar kardeşinin hizmetinde ve ona bağlı kaldı. Orhan Gazi'ye babasından, bir de Alâeddin Bey adında akıllı bir vezir miras kalmıştı. Gerek kardeşinin, gerekse bu vezirin aynı adı taşımaları yüzünden bu dönemde Osmanlıların ulaştığı gelişmelerde hangisinin büyük rol oynadığı hususu açıklığa kavuşmamıştır. Babası gibi Orhan Gazi de akıllı bir önderdi; o da 'gâvur ülkelerini' fethetmeye azimliydi. Bursa gibi yıllarca bağımsızlığını korumuş bulunan İznik (Nicaea), 1329'da Orhan Gazi'ye teslim oldu. İmparator III. Andronicus ve yardımcısı John Cantacuzenus, şehrin yardımına koştu. Faka,t Pelekanon Savaşında (1329) uğradığı yenilgi, Avrupa'dan gelen kötü haberler ve asker arasındaki tedirginlik, Andronicus'u geri çekilmeye zorladı.

Orhan Gazi bu zaferden sonra önemli bir liman şehri olan İzmit'e (Nicomedia) yöneldi. Deniz yoluyla yardım gören bu şehir Osmanlı ordularına dokuz yıl karşı koyabildi. Fakat Orhan Gazi, şehrin kıyısında bulunan küçük körfezi abluka altına alınca, İzmit 1337'de düştü. İzmit'i de böylece ele geçiren Sultan Orhan (ken-

disine Sultan unvanını vermişti), kısa bir süre içinde Boğaziçi'ne kadar uzanan bütün toprakları hızla ele geçirdi.

O sıralarda Bizans, Sırp İmparatoru Stephen Dushan'ın tehdidi altında bulunuyordu. 1341 yılında Ioannes Cantacuzenus ile çocuk İmparator V. Ioannes'in naipleri arasında bir iç savaş başgösterdi. Bizanslı komutanlar eskiden beri çeşitli Türk kavimlerinden kiralık asker tutmuşlardı.

Bu kavimler arasında en düzenli ve üstün nitelikte olanlar Osmanlılardı. V. Ioannes'in taraftarları Manisa ve Aydın beyliklerinden paralı asker sağlarken, Ioannes Cantacuzenus 1344'de kızını Sultan Orhan'a vererek bu güçlü beyliğin desteğini sağlamış oldu. Bu evliliğe karşılık Sultan Orhan Trakya'da çarpışmak üzere 6000 kişilik bir kuvveti Cantacuzenus'a gönderdi.

Cantacuzenus, tahtı böylece ele geçirdikten sonra Sırplara karşı kiriştiği savaşta da Osmanlıların büyük yardımlarını gördü. Bu savaşlardan sonra Türklerin çoğu Trakya'da yerleştiler.

Ioannes Cantacuzenus'un 1355'te tahttan düşmesi, ultan Orhan'a kendi hesabına Avrupa topraklarına girmek için beklediği fırsatı vermiş oldu. 1356'da, oğlu

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Süleyman Bey'in komutasındaki bir Osmanlı ordusu Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Avrupa topraklarına ayak bastı. Bu ordu bir yıl içinde Çorlu ve Dimetoka'yı (Didymoticum) ele geçirerek Edirne'ye (Adrianople) doğru ilerledi. Anadolu'daki fetihlerinde olduğu gibi Sultan, Türk boylarının ele geçen topraklarda yerleşmesini sağladı. Sultan Orhan 1362 (1) yılında öldüğü

(1) 1341'de İmparator ilân edilen Ioannes Cantacuzenus, İmparatoriçe Anne de Savoie karşı yaptığı savaşlarda önceden dostluğunu kazanmış olduğu Aydın Beyi Umur Bey'den birçok defa yardım gördü. Umur Bey, ordusunu donanması ile Rumeli yakasına taşıyarak İmparator'a yardım etti ve bir kışı Edirne önünde geçirdi. Fakat kendi memleketi Garp'lıların saldırısına uğrayınca, istenen yardımı yapamadı. Bunun üzerine İmparator, Orhan Bey'den yardım istedi. O da İmparator'un kızı Teodara'yı kendisine eş olarak vermesi şartıyla yardımı kabul etti. Bu teklif kabul edildi. Evlenme töreni 1344'de Silivri'de yapıldı. Türk şehzadeleri Süleyman ve Murat, ordularıyla Rumeli'ye geçerek İmparator'a yardım ettiler. Fakat İmparatorun yardım istekleri devam etti. Son defasında Orhan Bey, İmparator'a, Gelibolu yarımadasındaki Tzempe kalesi kendisine verilmesi şartıyla yardım yapabileceği karşılığını verdiğinden, bu kale Türklere verildi ve buraya bir Türk garnizonu yerleştirildi. İmparator Ioannes Cantacuzenus başkente gelerek imparatorluk makamına geçtikten sonra Tzempe kalesinin bir miktar para karşılığında geri verilmesini teklif etti. Orhan Bey görüşmeleri uzattı ve sonunda İmparator Saltanattan çekildikten sonra bu kale Türklerde kaldı. Şehzade Süleyman Bey 1356'da bir yer depreminden yararlanarak ordusunu karşıya geçirdi. Yer depreminden harap olmuş ve bunu izleyen şiddetli bir kış dolayısıyle halkının büyük bir kısmını kaybetmiş olan güney Trakya'yı ele geçirdi.

zaman Türkler Batı Trakya'da iyice yerleşmiş bulunuyorlardı. Hükümdarlığı sırasında, Osmanlıların Asya'daki topraklarını da genişletmişti. Fakat bu genişleme savaştan çok, çeşitli Türk boylarının bu güçlü devlete gönüllü olarak katılmasıyla meydana gelmişti. Kuzey batıdaki Saruhan ve Karesi beyliklerini de kendisine bağlamış, Germiyanoğulları'nın eski gücünü yitirmesinden yararlanarak Ankara ile Eskişehir dolaylarını da ele geçirmişti. Anadolu topraklarında rakip olarak sadece Aydın Beyliği kalmıştı. Bu beylik güneydoğuya inen yolu tıkamaktaydı.

Orhan Gazi'nin büyüklüğü, sadece yaptığı fetihlerle ölçülmemelidir. Veziri Alâeddin Bey'in yardımıyla köklü bir devlet yönetim sisteminin temellerini atmış, esnaf ve sanatkâr loncaları yoluyla şehirleşmeyi desteklemişti. Dervişlerin ve softaların yıkıcı etkisini önlemek için ulema ile işbirliği yapmıştı. Bu uyanık ve bilgili dinadamlarının çizdiği yol sayesinde devlette gün geçtikçe artan hıristıyan uyruklu kimselerin dürüst ve âdil işlem görmesi sağlanmıştı. Eğer bir şehir ya da kasaba Sultan Orhan'a karşı koymuş ve silah zoruyla ele geçirilmişse, burada yaşayan hıristiyan halka herhangi bir hak tanınmazdı. Bu gibi yerlerin nüfusunun beşte biri esir sayılır, erkekler çalıştırılmak üzere fethedilen başka şehirlere, erkek çocuklar ise orduya alınırdı. Karşı koymadan teslim olan şehirlerde kiliseye, gelenek ve göreneklere ilişilmezdi. Bizans'ın uyguladığı aşırı vergilendirmeden yılan birçok

hıristiyan bu yüzden Orhan Gazi'nin buyruğu altında yaşamayı seçmekteydi. Hıristiyan uyruklular arasında bazılarının tamamen kendi istekleriyle islâm dinini kabul ederek yöneticilerin yanında yer aldıkları görülmekteydi. Osmanlılar hiç kimseyi din değiştirmeye zorlamıyorlardı. Ele geçirilen her şehirde medreseler kuruluyor, böylece Sultan'a bilgili ve uyanık devlet memuru yetiştiriliyordu. Aynı zamanda ordu da yeniden düzene konmuştu. O döneme kadar orduyu, göçebe boylardan alınan hafif süvariler oluşturuyordu. Uygulanan yeni düzen ise iki ana bölüme ayrılmıştı. Düzenli ordu, Sultan tarafından küçük bir kira ile arazi bağışlanan, karşılığında askerlik göreviyle yükümlü kişilerden meydana geliyordu. Miras olarak geçme niteliğine sahip bu şekle **timar** (1) adı verilmekte, bunun daha büyük bir arazi karşılığı ve daha geniş çapta olanına da **zeamet** (2) denmekteydi. Zeamet sahibi kişiler emrindeki askerin gerekli teçhizatını vermekle yükümlüydü. Bunlar, dolayısiyle ordudaki yüksek kademe arasında yer alabiliyorlar, paşa, sancak beyi, hatta beylerbeyi olabiliyorlardı. Bu mevkilere ulaştıklarında, askerî olduğu kadar yönetim yönünden de sorumluluk taşıyorlardı. Bu ordunun yanısıra, ücretli askerlerden kurulu bir örgüt daha vardı: Yeniçeriler. Sonraları Osmanlı Sultanlarının hassa ordusu haline gelen Yeniçeriler, hıristiyan çocuklardan devşirilerek yetişti-

(1) Timar: Bir çeşit vergi.
(2) Zeamet: Bir çeşit vergi.

riliyordu. Sultan Orhan döneminde, ordu genellikle sipahilerden meydana gelmişti. Bunlar çoğunlukla arazi verilmiş kişiler olup gerektiğinde çabucak askere alınabiliyorlardı. Savaştan savaşa askerlik yapan sipahilere de, gördükleri hizmete karşılık ücret verilirdi. Orduda sipahilerden başka 'piyade' adı verilen yaya askerler de vardı. Bu ad sonraları, ele geçen toprakları korumakla görevlendirilenlere verildi. Ötekilere sadece **'azap'** dendi. Azaplar zamanla, **'başıbozuk'** denen yağmacı, düzensiz kuvvetlerle bir sayıldı. (1) Sultan Orhan, ordusunun her sınıfı için ayrı bir üniforma üzerinde ısrarla durmuştu. Kurduğu düzen sayesinde askeri çok kısa bir süre içinde toplayabiliyor, eğitim görmüş güçlü bir ordu halinde savaşa hazır duruma getirebiliyordu.

Yerine geçen I. Murat, üstün niteliğe sahip bu savaşçı, ordudan geniş ölçüde yararlandı. Sultan Murat'ın annesi Nilüfer Hatun, Rum asıllıydı. Öz kardeşi Süleyman Bey, babası Sultan Orhan'dan birkaç ay önce ölmüştü. Üvey kardeşi İbrahim'i ise tahta geçer geçmez kendisi öldürttü. Babasının Theodora Cantacuzenus'dan olan oğlu Halil de (belki de tabii bir ölüm-

(1) Azaplar, Rumeli ve Anadolu Azapları olarak örgütlenmişlerdir. Onaltıncı yüzyılın sonuna doğru disiplinsiz bir hale gelmeleri dolayısıyle ortadan kaldırıldılar. Bunların kırmızı başlıklarıyla İstanbul'un fethine katıldıklarını biliyoruz.

cuzenus'tan olan oğlu Halil de (belki de tabiî bir ölümle) hayata gözlerini yumdu. Sultan Murat tahta geçtiği ilk yıllarda Anadolu'da kendisine karşı koymaya yeltenen sınır beylerini kontrolu altına aldı. Bu arada Bizanslılar, Türklerin Trakya'da ele geçirmiş oldukları bazı ilçeleri geri aldılarsa da, buralara yerleşen Türkleri sürüp atmaları mümkün olamadı. Sultan Murat, 1365'te Avrupa topraklarına çıktığında, bu kasabaları kolayca ele geçirdi ve başkenti Edirne'ye taşıdı. Böylece Constantinopolis ve dolaylarının, deniz yolu dışında, çevresiyle bağlantısı kesilmiş oluyordu. Şehrin Asya topraklarındaki bölümü Türklerin elindeydi.

İşte bu dönemde Avrupa ülkeleri, Türklerin kendileri için büyük bir tehlike haline gelmekte olduğunu fark ettiler. Sömürgeleri ve ticaret hayatı yönünden büyük kuşku duyan Venedik ve Ceneviz bir araya gelerek karşı koyma yollarını araştırmaya başladılar. Bizans İmparatoru V. Ioannes, ülkesini tehdit eden bu tehlikeye dikkati çekmek ve batıdan paralı asker bulmak için İtalya'ya kadar gitti. Fakat asker kiralayacak parayı bulamadı. 1373 yılında Constantinopolis'e geri döndüğünde, Sultan'ın üstünlüğünü kabul ederek kendisine her yıl haraç vermeyi ve istendiğinde asker yardımında bulunmayı kabul etti. Aynı zamanda oğlu Manuel'i rehin olarak Sultan Murat'ın sarayına gönderdi. İmparator Ioannes, anlaşmalarına bağlıydı; 1374'te büyük oğlu Andronicus'un, Sultan Murat'ın oğlu Savcı Bey'le birlikte kendisine karşı düzenledikleri ayaklanmadaki tutumu dolayısıyle Sultan tarafından

mükâfatlandırıldı. Bu ayaklanmayı bastıran Osmanlı askerleri oldu. Andronicus yeniden başkaldırarak Constantinopolis'i 1376'dan 1379 yılına kadar elinde tuttuğu süre Osmanlı sarayında bulunan Manuel, babasına yardım için Sultan'ın desteğini sağlamıştı. Fakat Osmanlılardan aldığı yardım kendisine oldukça pahalıya mal oldu. Manuel'den, Asya'daki son Bizans şehri (1) olan Alaşehir'in (Philadelphia) fethine giden Türk ordusuna katılması istendi.

Batı dünyasının ciddi olarak kuşkulanmasına ve bir Haçlı Seferi planlamasına rağmen, Türklere sürekli saldırılarda bulunanlar sadece Rodos şövalyeleriydi. Şövalyelerin baş düşmanı ise Aydın Beyliği'ydi. Bu beyliğin güçten düşmesi Osmanlıların işine geliyordu. Bundan yararlanmasını bilen Sultan Murat, rahatça Balkanlar üzerine yürüdü. Anadolu'nun dört bir yanından gelen Türkler, yanlarında aileleri hatta hayvan sürüleriyle Trakya'ya akmaya başladılar. Avrupa'ya Türk yayılışı böylece devam etti durdu. O sıralarda Rumeli'deki en güçlü devlet Sırbistan'dı. 1355'te Duşan'ın ölümünden sonra ikiye bölünmüş olmasına rağmen gücünden birşey yitirmemişti. Bulgaristan ise 1330 yılında Velbuzhd'da, Sırplar'a karşı uğradığı yenilgiden sonra toparlanamamıştı. Sırplar, Bulgaristan'a karşı ezici ve küçük düşürücü bir politika izlemeselerdi, bu ülkeyi Türklerle aralarında bir tampon olarak kullanabilirlerdi.

(1) Trabzon İmparatorluğu'nun dışında.

Bulgarlar Türk ilerleyişine büyük ölçüde karşı koymadılar. Sadece Güney Sırbistan Kralı Vukaşin'in 1371'de Trakya üzerine gönderdiği orduya küçük bir birlikle katıldılar. Vukaşin, Türkleri kontrol altına alacağını sanıyordu fakat kendisi zayıf ve oldukça yeteneksiz bir askerdi. Meriç (Maritsa) nehri üzerindeki Çirmen yakınlarında kendininkinden çok daha küçük bir Türk kuvveti tarafından ani bir baskınla yenilgiye uğratıldı. Çirmen zaferiyle Bulgaristan'ın büyük bir bölümü ve Sırp Makedonyası, Sultan Murat'ın eline geçti. (1) Bulgar Kralı John Şişman Sultan Murat'a boyun eğmek zorunda kaldı ve kızı Thamar'ı Sultan'ın haremine gönderdi. O sırada Sırbistan tahtını ele geçirmiş bulunan Kuzey Sırbistan Prensi Lazar Hrebeljanoviç bu durum karşısında Sultan'ın vasalı (2) olmayı kabul etmek zorunda kaldı.

Sultan Murat, saltanatının geri kalan yıllarını, fethettiği ülkeleri birleştirmek ve derleyip toparlamakla geçirdi. Türklerin Avrupa'ya göçünü düzenli bir biçime soktu. Yeni ele geçmiş Avrupa illerinin işgali, Anadolu'nun ve hatta Trakya'nın işgali kadar kolay olmadı. Buna rağmen bir süre sonra timar ve zeamet sistemi Rum, Slav ve Ulah köylerine kadar yayıldı. Böylece

(1) Yazar, 1363'te yapılan ve Türklerin zaferiyle sonuçlanan Sırp Sındığı Savaşı'ndan söz etmemektedir.

(2) Bir derebeyinin himayesine girerek, kendisini onun hizmetine adayan kimse.

Türk bey ve paşaları bu toprakları da yönetmeye başladılar. 1386 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki toprakları, batıda Arnavutluk sınırı yakınlarında bulunan Manastır'a, kuzey'de ise Niş'e kadar uzanıyordu. 1387'de dört yıldan beri abluka altındaki Selânik şehri de teslim oldu. Bu şehrin günlük yaşantısı ve zenginliği, çevresiyle yaptığı ticarete sıkı sıkıya bağlıydı. Sultan Murat buraya bir Türk vali yerleştirmekle yetindi, Selânik'in içişlerine karışmadı.

Germiyanoğulları'nı bir süre önce boyunduruğu altına almış bulunan Sultan Murat, 1381 yılında Karaman Beyliği'ne karşı bir sefere girişti. Bu sefer için Balkanlardaki vasallarından yardım istedi. İçinde bulundukları durum, Sırpların büyük ölçüde gururunu kırmıştı. Kral Lazar, Sultan'ın isteğine karşı gelerek başkaldırdı, ama bu tutum Sırplara pahalıya mal oldu. Ani bir Türk saldırısı Lazar'a Niş şehrini kaybettirdi. Sırplar yine dize gelmişti fakat bu yenilgi onları Türklere karşı bir Balkan birliği kurma teşebbüsünden alakoymadı. Bunun sonucu olarak Sırp ordusu, 1387'de Toplitsa nehri kıyılarında Türklere karşı ilk ve son zafeini kazandı. Sultan Murat'ın bu yenilginin öcünü alması uzun sürmedi. Hızla Bulgaristan üzerine yürüyerek Kral John Şişman'dan, Tirnovo'yu ve Kral John Sracimir'den, Vidin'i alarak Güney Sırbistan'a girdi. Buradaki Kiustendil Prensi Constantine, kendisine boyun eğdi, gönderdiği bir alayla Sultan'ın ordusuna katıldı. Sultan Murat, Sırp Kralı Lazar'ı, Kosova ovasında karşılayabilmek için kuzeye yöneldi.

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

15 Haziran 1389 sabahı giyinmekte olan Sultan'ın yanına Sırp ordusundan kaçtığını ve önemli askerî bilgilere sahip olduğunu söyleyen birini getirdiler. Kaçak Sırplı yaklaşarak birden elindeki hançeri Sultan'ın göğsüne sapladı. (1) Kendisi de hemen oracıkta öldürüldü. Sırplının gösterdiği bu büyük cesaretin, aslında savaş üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Çünkü Sultan Murat'ın iki oğlu da yanındaydı. En büyükleri olan Şehzade Bayezit hemen komutayı eline aldı ve babasının ölüm haberini savaş bitene kadar askerden sakladı. Türkler gerçekten, kusursuz bir disiplin içinde savaştılar. Hıristiyanlar ise, yaptıkları ilk güçlü saldırının sonucunu alamayınca birden karıştılar. İhanete uğradıkları haberi Sırp birlikleri arasında hızla yayıldı. Gece olduğunda Türk zaferi kesinleşmişti. Esir düşen Kral Lazar'ın, Sultan Murat'ın öldürüldüğü çadırda boynu vuruldu. Şehzade Bayezit bir yandan kendini Osmanlı Sultan'ı olarak ilân ederken öte yandan kardeşinin boğdurulması için emir verdi. Her ne olursa olsun devletin bütünlüğünün bölünmemesi gerekliydi.

Sultan I. Murat, saltanat sürdüğü 30 yıllık sürede, babasından kendisine miras kalmış olan ordu ve yönetim örgütünden akıllıca yararlanarak Osmanlı Devletini Güneydoğu Avrupa'nın en büyük askerî gücü haline getirebilmişti. Geliştirdiği bu devlete kendi ki-

---

(1) Birinci Kosova Meydan Savaşı. 1. Murat'ın savaştan önce mi yoksa sonra mı şehit olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur. Birçok kaynaklar, Sultan Murat'ın savaşın sonuna kadar yaşadığını yazmaktadır.

şiliğinin damgasını vurmuştu. Büyükbabasının ve babasının aksine, gösteriş ve törenlerden hoşlanıyor, kendisine bir imparator gözüyle bakıyordu. Sert, acımasız ve şüpheci fakat aynı zamanda cömert, âdil ve son derece disiplin sahibi bir hükümdardı.

Yerine tahta geçen oğlu Bayezit'in de annesi bir Rum'du. Fakat anneannesi Nilüfer Hatun'un aksine, saraya köle olarak girmiş ve sonradan 'Gülçiçek' adını almıştı. Bayezit'de babası gibi debdebe ve gösterişe meraklıydı. Fakat babasından daha çok içine dönük ve sinirliydi. Dar görüşlüydü; yönetici olarak da pek başarılı sayılmazdı. Olaylar karşısında gösterdiği ani tepki, ona 'Yıldırım' lâkabını kazandırmıştı. Hükümdarlığı oldukça parlak başladı. Kosova zaferi, Balkanları bütünüyle onun egemenliği altına sokmuştu. Türklerin bu zaferi izleyen birkaç yıl içerisinde, daha adım atmamış oldukları Yunanistan yarımadasıyla Arnavutluğu ele geçirmeleri bekleniyordu. Lazar'dan sonra Sırbistan tahtına oğlu Stephen geçti. Osmanlı Sultanı'na bağlı bir vasal olan Stephen, kızkardeşi Maria'yı Bayezit'e eş olarak verdi. Osmanlılar, Bulgar Krallığı'nı 1393'te ortadan kaldırdılar. Türk orduları 1394'te Peleponez'i işgal ederek buradaki yerli prenslikleri vasal olarak Sultan'a bağladı.

Sultan Bayezit, 1396'da Constantinopolis'i ele geçirmeyi planladı. Tam şehri kuşatmak üzereyken, Macar Kralı Sigismund komutasında ve birçok şövalyenin de katıldığı büyük bir Haçlı ordusunun Osmanlı topraklarına doğru yürüdüğü haberini aldı. 'Yıldırım' lâkabına yaraşır bir hızla hemen kuzeye dönerek bu or-

duyu Niğbolu'da (Nicopolis) karşıladı. Haçlıların şaşkınlık ve gafletinden yararlanarak onları kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra Vidin'deki Bulgar Krallığı'nı topraklarına katarak Tuna'nın öte yakasındaki Eflâk (Wallachia) Prensi'ni de vasal olarak kendine bağladı. Buyruğu altına aldığı Tuna boyunda güvenliği böylece sağladıktan sonra yine Constantinopolis üzerine yöneldiyse de şehre herhangi bir saldırıda bulunmadı. Bunun sebebi, İtalya yarımadasındaki denizci devletlerin kendisine karşı güçlü bir donanma hazırlamakta olduğu söylentilerini duymuş olmasıydı. Bizans'a karşı uyguladığı taktiği değiştirerek İmparator VII. Ioannes'i, taht ortağı olduğu amcası II. Manuel aleyhine kışkırtmaya çalıştı. Bu yolda gösterdiği çabalar da boşa çıktı. Öte yandan Bizans'a İtalya'dan yardım olarak gele gele Mareşal Boucicault komutasında bir avuç asker geldi. Constantinopolis'te bir yıl kalan bu küçük kuvvet, şehrin savunmasına herhangi bir katkıda bulunmadı. Batı'nın, Bizans'ı desteklemek konusunda ne kadar âciz olduğunu anlayan Bayezit, Mareşal Boucicault ve askerleri geri dönünce, kuşatma için yeniden hazırlıklara başladı. Boğaziçi'nin Asya sahillerinde bugün Anadoluhisarı olarak bilinen kaleyi yaptırdı. 1402 yılında İmparator'a, mağrur ifadeyle yazılmış bir mektup göndererek şehri kendisine teslim etmesini istedi. O sırada II. Manuel, Batı Avrupa'da bazı ziyaretlerde bulunmaktaydı. VIII. Ioannes tek başına kalmıştı. Buna rağmen Osmanlı Sultanına korkusuzca karşılık verdi. Bayezit'in elçilerini: «Gidin, hükümdarınıza söyleyin, zayıf durumda olabiliriz fakat Tanrı'ya

inanıyoruz; o Tanrı ki, en güçlü olanı bile tahtından indirebilecek kuvveti bize verebilir. Hükümdarınız nasıl diliyorsa öyle hareket etsin.» diyerek geri gönderdi. VII. Ioannes'in Tanrı'ya olan büyük güveni, özellikle doğudan gelen bazı haberlere dayanmaktaydı.

Tatar Timur ya da Timurlenk (Tamurlane) aslen Türk ırkından ve Moğol İmparatoru Cengiz han'ın anne soyundan geliyordu. 1336'da Türkistan'da, Keş şehrinde dünyaya gelmişti. Kurduğu imparatorluk 14. yüzyıl sonlarına doğru bir uçta Bengal körfezine, öte uçta Akdeniz'e kadar uzanıyordu. Timur, askerî alandaki çabaları ve başarıları yönünden Cengizhan'a benziyor, acımasızca yaptığı vahşette de ondan aşağı kalmıyordu. Fakat giriştiği fetihleri planlamakta öteki Moğol hanları kadar yetenekli değildi. Ölümü üzerine, kurduğu imparatorluk hızla dağılacaktı. Yaşadığı sürece düşmanlarına karşı vahşi ve ezici olmuş, dört bir yana korku saçmıştı. Koyu bir müslüman olmasına rağmen kendisinde, Anadolu'daki gazilere özgü niteliklerden eser yoktu. Hiçbir zaman din uğruna savaşmamıştı. Yaptığı kıyımların kurbanları çoğunlukla müslümanlardı. Osmanlılar'ın varlığına baştan beri karşıydı. Bu tepki biraz, Osmanoğulları'nın başka bir güçlü Türk devleti haline gelmesinden, biraz da, bu durumun imparatorluğunun batıdaki bölgelerini tehlikeye düşürmesi ihtimalindendi. Timurlenk 1386'da Doğu Anadolu'ya girmiş ve Anadolu beylerinin karşısına çıkardıkları orduyu, Erzincan'da perişan etmiş, bu zaferden sonra yine döneceğini söyleyerek geri çekilmişti. Sultan Baye-

zit, Germiyanoğulların'dan kız almış, karısı da çeyiz olarak ailesine ait toprakların çoğunu Sultan'a getirmişti. Bayezit, Erzincan yenilgisinden sekiz yıl sonra buranın savunma hatlarını görmek üzere Erzincan'a gitti. Timur ise, 1400'de yeniden Anadolu topraklarına girerek Sıvas'a saldırdı .Aralarında Bayezit'in Sıvas Valisi bulunan bir oğlu da olmak üzere, bütün halkı kılıçtan geçirdi. (1) Bu kıyımdan sonra Anadolu içlerine daha fazla girmeden Halep, Şam ve Bağdat'ı boyunduruğu altına almak üzere doğuya yöneldi. Bu durum Bayezit'i rahatlatmıştı. Fakat Sultan'ın dertleri bununla bitmedi. Timur, Bayezit'in düşmanlarıyla yakın ilişki kurmuştu. Osmanlı kuvvetleri Constantinopolis surları dışında toplandığı zaman, Timur'un yolladığı elçiler ordugâha gelerek Bizans'tan aldığı toprakları geri vermesi gerektiğini Bayezit'e sert bir dille bildirdiler. (2) Mağrur Bayezit, bunun altında kalmayarak Timur'un mesajına hakaret dolu bir karşılık verdi. Hemen arkasından kuşatmayı kaldırarak ordusuyla Anadolu'ya geçti. Timur o sırada Sıvas dolaylarına gelmişti. Her iki

---

(1) Türk tarihleri, Sivas'ta bulunan Şehzade Süleyman ile yanındaki Karakoyunlu aşireti şefi Kara Yusuf'un, kalenin komutanını Malkoçoğlu Mustafa Bey'e bırakarak Sivas'tan ayrıldıklarını yazarlar. Şehzade Süleyman Ankara savaşında bulunmuş ve babasının esir düşmesinden sonra da Sultan ilân edilmişti.

(2) Timur'un istekleri arasında, egemen bir hükümdar tarafından kabul edilmeyecek şartlar da vardı. Bunlar, Bayezit'in kendi uyruğuna girmesi, ona taç, kemer, kaftan (hil'at) göndermesi gibi isteklerdi.

ordu 25 Temmuz 1402'de Ankara ovasında karşılaştı. Sultan Bayezit gururuna yenilerek büyük taktik hatalarına düştü. Emrindeki asker oldukça disiplinsizdi. Sultan'ın kendilerine karşı cimri bir tutum izlemesinden yakınmaktaydılar. Timur'un, Hindistan'dan getirdiği fillerle giriştiği saldırı karşısında Osmanlı kuvvetleri çözüldü ve geri çekilmeye başladı. Bayezit ile oğlu Musa, Timur'a esir düştüler. Mevzilerini elde tutmayı başarabilen tek birlik, Kralları Stephen komutasındaki Sırplardı. Stephan, Bayezit'in en büyük oğlu Süleyman ile kardeşlerinden birini esir düşmekten kurtardı. Mustafa adındaki bir öteki oğlu ise savaş alanında kayboldu!.. Kurtulan şehzadeler Boğaziçi'ndeki Anadoluhisarı'na doğru kaçarlarken, Timur, zafer içinde Batı Anadolu'ya ilerledi. Arasında Osmanlıların ilk başkenti Bursa da olmak üzere, şehirlerin üzerinden bir çığ gibi geçti. Timur nereye gittiyse Sultan Bayeziti'de bir kafes içinde birlikte götürdü. (Sonradan, bu kafesin altından yapılmış olduğu söylentileri yayılmıştır.) Gerçekte ise Bayezit'e şerefine yaraşır bir biçimde davranıldı. 1403 Martı'nda, belki de kendi eliyle hayata gözlerini yumduğunda, oğlu Şehzade Musa serbest bırakıldı ve kendisine, babasının cenazesini Bursa'ya götürmesine izin verildi. Timur, Anadolu'da çok kalmadı. Aynı yılın sonlarına doğru başkenti Semerkant'a döndü ve Çin'in fetih planlarıyla uğraşırken 1405 de öldü.

Eğer Avrupa'nın güçlü ülkeleri tam bu sırada bir araya gelebilselerdi, hıristiyanlık üzerindeki Osmanlı

baskısını bütünüyle ortadan kaldırmaları mümkün olabilirdi. Fakat Osmanlı sülâlesi yok edilse bile, bir Türk problemi kesinlikle var olacaktı. Bu büyük fırsattan yararlanmasını bilmedikleri için hıristiyanları suçlayan birçok tarihçiler, Avrupa'ya yerleşerek kök salmış yüzbinlerce Türk'ü unutmaktadırlar. Bu kalabalık Türk kitlesini baskı altına sokmak çok zor, hele bunları Avrupa'dan söküp atmak hemen hemen imkânsız bir işti. Şurası kesinlikle söylenebilir ki, Timur istilâsı Avrupa'daki Türkleri daha da güçlendirmişti. Çünkü pek çok Türk boyları ve aşiretler, Moğol ordularının önü sıra Avrupa'daki illere kaçmışlardı. Hatta Cenevizliler, bunları tekneleriyle Avrupa kıyılarına taşıyarak büyük kazançlar sağlamışlardı. Tarihçi Ducas'a göre, 1410 yılında Avrupa'da Anadolu'dan daha çok Türk bulunmaktaydı. Ayrıca Sultan Bayezit, Avrupa'daki sınırların ve illerin güvenliği için buralarda çok sayıda asker bırakmıştı. Osmanlı hanedanı Ankara'da büyük bir tokat yemiş, askerî gücü zayıflamış, ama yok edilememişti.

II. Manuel, elindeki politik silahları Bizans'ın çıkarlarına en uygun şekilde kullanarak bunlardan yararlanmasını bildi. Bayezit'in oğulları taht kavgasına başlamışlardı. En büyükleri olan Şehzade Süleyman kendisini Sultan ilan etmişti; fakat çevresine güvenemiyordu. II. Manuel'in yardımını sağlamak amacıyla ona Selânik ve Trakya kıyılarındaki bazı şehirleri geri verdi. Anadolu'da ise, henüz kendi kontrolunda olmayan birkaç şehri ileride vereceğini vaat etti. En küçük

kardeşi Kasım'ı rehin olarak Constantinopolis'e gönderdi. Karşılığında, kendisine İmparatorun yeğeni, I. Theodore'nin nikâhsız doğma kızı, gelin olarak gönderildi. Bu arada başkaldıran kardeşi İsa'yı yendi ve öldürttü. Süleyman, sinir hastası ve aynı zamanda alkolikti. Bu nedenle bir süre sonra askerleri kendisini dinlemez oldular; öte yandan kardeşi Musa'ya bağlılıkları arttı. Şehzade Musa kardeşi Süleyman'ın Bizans'tan yana olan politikasına karşıydı. Süleyman 1409'da Constantinopolis'e kaçarken askerleri tarafından yakalandı ve öldürüldü. Bunun üzerine, tahta Şehzade Musa geçti. İlk işi, kardeşini desteklediği için acımasızca yakıp yıkmak oldu. Selânik'i yine ele geçirerek yağma etti. Bu şehri hıristiyanlar adına korumakta olan Süleyman'ın oğlu Orhan'ı esir ederek gözlerini oydurdu. Bir deniz savaşında yenilgiye uğramasına rağmen, ordusuyla gelip Constantinopolis kapılarına dayandı. Fakat bu sırada Anadolu'da Osmanlı birliğini kurmakla uğraşan kardeşi Şehzade Mehmet, Musa'nın üzerine yürüdü. Musa'nın vahşetinden bıkmış olan Bizans, Sırp ve Türk birliklerinin yardımıyla kardeşini yenerek ortadan kaldırdı ve 1413'te Osmanlı tahtına geçti. Kendisine 'Çelebi' lâkabı verilen Sultan Mehmet, iyi bir asker olmakla birlikte, aslında barışsever bir kişiydi. Kardeşi Musa tarafından ele geçirilen Selânik ve öteki şehirleri II. Manuel'e geri vererek ölümüne kadar onunla dostluk içinde yaşadı. 1416'da Venedik'le, sonuca bağlanamayan bir savaşa sürüklendi. 1419 yılında da Macarlarla çarpıştı. Bunların dışında, Ankara savaşından kurtulduğunu ve

kardeşi Mustafa (1) olduğunu ileri süren bir âsinin kendisine karşı giriştiği isyan hareketlerini bastırdı. Zamanının büyük bir kısmını sınır boylarında kaleler yaptırmak, devlet yönetimini düzene sokmak ve şehirlerini güzelleştirmekle geçirdi. Bursa'daki değerli eserlerden biri olan Yeşil Cami, bu ince ruhlu hükümdarın bıraktığı sanat anıtlarından biridir. Çelebi Mehmet, felç olarak 1421 yılının Aralık ayında, Edirne'de hayata gözlerini yumdu.

Sultan Mehmet'in en büyük oğlu Şehzade Murat, babasının saltanatında 'Genel Vali' göreviyle Anadolu'da bulunuyordu. Edirne'ye gelerek tahta geçene kadar, babasının ölümü kendisinden saklandı. O da babası gibi barışsever huylu bir hükümdardı. Mevlevî tarikatına bağlı olduğu ve kısa zamanda tahttan çekilerek kendini tefekküre vermeyi düşündüğü söylenmektedir. Sultan Murat vicdanıyla hareket eden âdil bir hükümdardı; fakat şartlar onun her şeyden önce iyi bir asker ve komutan olmasını gerektiriyordu. Düzmece Mustafa olayı daha kapanmış değildi; Bizans'ın, Mustafa'ya yardım ettiği sanılıyordu. Yeni Sultan bu nedenle İmparator'a başvurarak babasının döneminde kurulmuş olan dostluğu sürdürmeyi istediğini bildirdi. II. Manuel buna yanaşmak istiyordu; ancak çok ihtiyarlamış ve kendini oğlu VIII. Ioannes'in

(1) Bu iddiasından dolayı kendisine 'düzmece' lâkabı verilmişti.

yönetimine teslim etmişti. Bizans senatosunun desteğini gören VIII. Ioannes, Osmanlı Sarayı'nda karışıklık çıkartmak için bu durumdan yararlanılması gerektiği kanısındaydı. Bu düşünceyle Sultan'ın iki erkek kardeşinin Constantinopolis'e rehin olarak gönderilmesini istedi. Bu teklifi reddeden Sultan Murat, Düzmece Mustafa'yı ortadan kaldırdıktan başka 1422'de Constantinopolis'i kuşattı. Fakat, kuşatma gereçlerinden yoksun bir ordu için şehrin duvarlarını aşmak kolay değildi. VIII. Ioannes'in yaptığı hesaplar bir noktada doğru çıktı; Anadolu'da bir isyan patlak verdi. Osmanlılara karşı kıskançlık güden Karaman ve Germiyan Beyleri'nin desteğiyle Sultan Murat'ın 13 yaşındaki kardeşi Mustafa, ağabeyine başkaldırmıştı. Bunun üzerine kuşatmadan vazgeçen Sultan, isyanı bastırmak için hemen hareket geçti. Öte yandan da, Peleponez üzerine bir ordu gönderdi.

Aradığı barış ve huzur kendisinden sürekli olarak kaçmaktaydı. 1428'de, Tuna üzerinden gelen Macar ve Polonya Kralları komutasındaki bir istilâ ordusunu geri püskürttü. Birlikleri 1431'de Yanya'ya (Jannina) girdi. O yıl içinde Selânik'i, 7 yıldır ellerinde tutan Venediklilerden geri aldı. Amcası Stephen Lazaroviç'ten sonra Sırpların başına geçen despot George Brankoviç'i 1427 de kendisine bağlı bir vasal haline getirdi. Aynı zamanda Sırpları, Macarlarla yapmış oldukları anlaşmayı bozmaya zorladı. Brankoviç'e, kızı Mara'yı, Sultan'la evlenmek üzere Saraya göndermesi söylendi. Bu isteği yerine getirmekte geç kalması Bronkoviç'e

karşı sefer açılmasına sebep oldu. Bu seferin gerçek nedeni, Sultan'ın ona güvenmemesiydi. Sultan Murat, 1440 yılında ordusunun başına geçerek, Sırplara Tuna üzerinde yapmaları için izin vermiş olduğu Semendria kalesini fethetti ve arkasından Belgrat'ı kuşattı fakat güçlü bir savunma ile korunan şehri ele geçiremedi, geri çekilmek zorunda kaldı.

Belgrat önlerine kadar uzanması, Sultan Murat'ın düşmanlarını çoğaltmıştı. Papa, bir Haçlı Seferi hazırladı. Macar Kralı Ladislas bu hazırlığa istekle katıldı. Sırp Kralı da, Macarlara yardımı kabul etti. Arnavutluk Kralı George Castriota (Scanderbeg), Osmanlılara karşı savaş açtı. Aynı zamanda Karamanoğulları'nın Anadolu'dan saldırıya geçmeleri sağlandı. Sultan Murat, Karaman Beyliği'ni dize getirmekle uğraşırken, Transilvanya Voyvodası John Corvinus Hunyadi komutasındaki Haçlı Ordusu, Tuna'yı aşarak Türkleri Sırbistan'dan sürmeye başladı. Sultan Murat bunun üzerine bütün kuvvetleriyle Avrupa'ya geçerek Tuna'ya yürüdü. Savaşa tutuşmak için acele etmiyordu. Macar Kralı Ladislas da aynı tutum içindeydi. Papa'nın Batı Avrupa'dan toplamış olduğu yardımcı kuvvetler, Kardinal Julian Cesarini emrinde Macar ordusuna katılmışlardı. Fakat Ladislas bu yardımı az bulmaktaydı. 1444 Haziran'ında Sultan Murat, Ladislas ile Szegedin'de buluşarak barış konusunda anlaştılar. On yıllık bir süre için Tuna'yı geçmeyeceklerine dair Sultan Murat Kur'an'ın, Ladislas da İncil'in üstünde yemin ettiler.

Bu antlaşmaya karşı olan Hunyadi görüşmelere katılmadı.

Bu olaylardan sonra Sultan Murat artık tahttan çekilerek uzun süredir özlediği tefekkür hayatına dönmenin zamanı geldiğine karar verdi. Ancak, ordusunu geri çekerek tahttan ayrılma isteğinde olduğunu çevresine açıkladığı sırada, Macar Kralı'nın Tuna'yı geçip Bulgaristan üzerine yürüdüğü haberini aldı. Kardinal Cesarini bir allahsıza verilen sözün geçerli olmadığını öne sürmüştü; böyle bir fırsat bir daha ele geçmeyebilirdi. Ladislas'ın ettiği yeminden dönmesi, Türkleri olduğu kadar ortodoks hıristiyanları da hayrete düşürdü. Bizans İmparatoru VIII. Ioannes yardım göndermekten vazgeçti. Sırp Kralı George Brankoviç kendi kuvvetlerini geri çektiği gibi, Scanderbeg'in Haçlı Ordusu'na katılmasını da engelledi. Hunyadi, sefere isteksiz olarak katılmıştı. Savaşın yönetilmesiyle ilgili verdiği öğütleri Kardinal Cesarini önemsemedi bile. Anadolu'da tahttan çekilme hazırlıklarıyla uğraşan Sultan Murat, hızla Avrupa'ya geçerek kuzeye yöneldi. 11 Kasım 1444'te, düşmandan üç kat kalabalık ordusuyla Varna'da Haçlıların üzerine çullandı. Haçlı Ordusu büyük bir bozguna uğradı. Kral Ladislas ve Kardinal Cesarini savaş alanında öldüler. Sadece Hunyadi ve emrindeki birlik kaçıp kurtulabildi. Tuna'ya kadar uzanan geniş topraklar üzerindeki Osmanlı kontrolu bu zaferle daha da sağlamlaşmış oldu.

Sultan Murat bu başarılı seferden hemen sonra

tahttan çekilerek yerine oğlu 12 yaşındaki Şehzade Mehmet'i geçirdi ve Manisa'ya yerleşti. Fakat aradığı sakin hayata kavuşmasına yine imkân yoktu. Vezirleri ve ordu, yeni Sultan'dan memnun değillerdi. Onu fazla atak, inatçı ve kibirli buluyorlardı. Ayrıca Avrupa'daki Osmanlı sınır boylarında tedirginlik sona ermemişti. Gerek kamuoyu gerekse devlet yönetiminde karşılaşılan zorluklar, Sultan Murat'ın yeniden tahta geçmesini gerektirdi. Scanderbeg, Arnavutluk'ta yenilgiye uğratılamamış, kendisine karşı açılan seferler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sultan Murat'ın 1446'da Yunanistan'a gönderdiği ordu, Peloponez'in üzerinden bir kasırga gibi geçti. O sırada Macaristan naibi bulunan Hunyadi, Macarlar, Ulahlar, Bohemler ve paralı Alman askerlerinin oluşturduğu bir ordu 17-19 Ekim 1448 yılında karşı saldırıya girişti. Hunyadi, Scanderbeg'in kuvvetleriyle Kosova ovasında buluşmayı planlamıştı. Fakat Arnavutlardan önce büyük bir Türk ordusuyla karşılaştı; Hunyadi ve ordusu perişan oldu. Kendisi, Alman ve Bohem birliklerinin yardımıyla canını zor kurtardı. Varna'dan hemen sonra uğranılan bu bozgun Macaristan'ın askerî gücünü bir kuşak boyunca felce uğrattı. Belgrat kalesi üzerinde hâlâ Macar bayrağı dalgalanmaktaydı; fakat Tuna'nın güneyinde yeniden bir sefere girişmek imkânı artık ortadan kalkmıştı. Constantinopolis'in son kuşatmasında Hunyadi, Bizans'a en küçük yardımda bulunamadı. Arnavutluk dışında, Balkanlarda Türk egemenliğine karşı gelen hiçbir ülke kalmamıştı.

Sultan Murat, Anadolu'da da aynı derecede ba-

şarılı seferler yaptı. Saltanatının son yıllarında Aydın ve Germiyan beyliklerini kendisine bağladı. Karamanoğulları'nı da iyice sindirmişti. Sinop ve Antalya (Attalia) Beylikleri de Osmanlı egemenliğini kabul ettiler. Trabzon İmparatoru da, Constantinopolis'teki kayınbiraderi gibi oldukça güçsüz durumdaydı. Osmanlılar ise büyük bir düzen ve zenginlik içindeydiler. Sultan Murat'ın gerçekleştirdiği başlıca reformlardan biri de 'Yeniçeri Ocağı'nı düzenlemek olmuştu. O döneme kadar yeniçeriler esir edilen hıristiyan çocuklarından yetiştirilmekteydi. Kurulan yeni düzende, Osmanlı yönetimindeki hıristiyan aileler (Rum, Slav, Ulah, Ermeni vb.) istendiği zaman Sultan'ın emrine bir erkek çocuk vermekle yükümlendirildiler. Bu çocuklar özel okullarda sıkı bir islâm eğitimi altında yetiştiriliyorlardı. Bunların arasından üstün yetenekli olanlar devlet memuru olarak kullanılıyor, çoğunluğu ise özel bir eğitim görerek sonradan Sultan'ın hassa kuvvetlerini meydana getiriyordu. Yeniçeriler kendilerine ait kışlalarda yaşıyorlardı. Evlenmeleri kesinlikle yasaktı; hayatları Sultan'ın hizmetine adanmış sayılıyordu. Uyguladığı bu sisteme ve zaman zaman kitle halinde islâmiyeti kabule zorlamasına rağmen Sultan Murat, hıristiyan uyruklularca da sevilirdi. Çevresinde birçok hıristiyan dostu vardı. Sırp asıllı pek güzel bir kadın olan karısının, büyük ölçüde etkisinde kaldığı söylenmektedir. Gerçekten de, Rumlara, Sultan Murat'ın düzenli ve âdil yönetimi altında yaşamak, bu köhnemiş hıristiyan İmparatorluğunun ne olacağı belirsiz, sıkıntı verici hayat tarzından çok daha kolay geliyordu.

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Sultan Murat, tahtın kendinden sonraki sahibine muhteşem bir İmparatorluk bırakarak 13 Şubat 1451'-de Edirne'de hayata gözlerini yumdu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMPARATOR VE SULTAN

II. MANUEL ve İmparatoriçe Helena'nın oğlu olan son İmparator VII. Ioannes altı erkek kardeşin en büyüğüydü. Helena'nın babası, Makedonya'da geniş toprakları bulunan bir Sırp Prensi, annesiyle Rum'du. Ioannes'ten sonra kardeşi Theodore ve sırayla Andronicus, Constantine, Demetrius ve Thomas gelmekteydi. Theodore ve Andronicus Ioannes'ten önce ölmüşlerdi. Andronicus hastalıklı ve silik bir kişiydi. Yapmış olduğu en önemli iş, Selânik'in 1423'te Venediklilere satılmasıydı. Bundan hemen sonra, Acacius adıyla Constantinopolis'teki Pantocrator Manastırına (1) çekilmiş ve 1428 Mart'ında burada ölmüştü. Theodore'un ise çok daha ilginç bir yaşantısı olmuştu. Babası gibi bilime çok meraklıydı. Kendisinin büyük bir matematikçi olduğu söylenmektedir. Sinirli ve aksi huylu olan Theodore bazan

(1) Pantacrater: Zeyrek camii.

son derece enerjik ve tutkulu, fakat hemen ardından da, dünyadan elini eteğini çekerek bir manastırın sakin havasına kendini kapıp koyuverecek kadar değişken bir kişiliğe sahipti. Amcası I. Theodore'dan sonra, 1407'de daha küçük bir çocukken, Mora yarımadasının yöneticisi olmuştu. Babası uzun yıllar Mora'da kalarak buranın düzenini sağlamaya çalışmış, Hexamilion adıyla tanınan Korent (Corinth) surlarını yaptırmıştı. (1) (bu surlar, 1423'te yaptıkları bir saldırı sırasında Türkler tarafından yıkıldı). Theodore, kıskançlık duygularının ve kaprisli kişiliğinin izin verdiği oranda iyi bir yöneticiydi. 1421'de, Papa V. Martin'in yeğeni olan Cleope Malatesta adında bir İtalyan prensesiyle evlendi. Cleope'nin evliliği, Theodore'un değişken yapısı yüzünden pek kolay geçmedi. Papa'nın kızmasına rağmen Cleope, Rum Ortodoks Kilisesi'ne katıldı. Bu mezhep değişikliğinden dolayı Theodore suçlandıysa da bunun, Cleope'nin kendi isteği olduğu sanılmaktadır. Karı kocanın Mistra'daki sakin ve aynı zamanda sanatçılarla bilimadamlarından oluşmuş bir çevre içindeki yaşantıları, Cleope'nin 1433'te ölmesine kadar sürmüştü. Bu aydın çevrenin en gözde kişisi Plethon olmuştu. Yaş bakımından İmparator VIII. Ioannes'ten sonra Theodore kendisini tahtın varisi sayıyordu. 1443'te, Ioannes'in hiç çocuğu olmayacağı kesinlikle anlaşılınca, İmparator öldüğünde başkente yakın bulunmak düşüncesiyle Mora'yı bırakarak Constantinopolis'e 60 kilometre

(1) Hexamilion: Corinth kıstağını kapayan surlar.

uzaklıktaki Selymbria'ya (Silivri) geldi. Fakat talih kendisine gülmedi. 1448 yazındaki veba salgınında hastalığa yakalanarak Temmuz ayında, İmparator'dan üç ay önce öldü. Tek çocuğu, on yıl önce Kıbrıs Kralı II. Ioannes'le evlenmiş olan Helena adlı kızıydı.

İmparator VIII. Ioannes'in öteki iki kardeşi Demetrius ve Thomas, önemli kişiler değillerdi. Bunlardan Demetrius, tedirgin ve sinirli bir adamdı. Kendisini, eski Yunan ruhunun koruyucu önderi olarak görüyordu. Latinlere olan sevgisinden ötürü kardeşi Ioannes'e kaşı cephe almıştı. Asen'li, Rum ve Bulgar aslından gelen bir ailenin kızıyla evlenmişti. Türklerin arasında dostları çoktu. 1422'de Türk askerlerinin yardımıyla Constantinopolis'e saldırıda bulunmuş, İmparator bu baskından, öbür kardeşi Constantine'in yardımına yetişmesiyle kurtulabilmişti. Düzenlediği bu saldırıya rağmen bağışlanarak Constantinopolis'te kaldı. Kardeşi Theodore'un ölümü üzerine Silivri (Selymbria) ve dolayları kendisine verildi.

Ağırbaşlı bir insan olan Thomas, zayıf bir kişiliğe sahipti. 1430 yılında daha delikanlıyken kardeşlerine yardım etmesi için Mora'ya gönderilmişti. Buradaki son Frank Prensliği'nin vârisi Catherine Zaccaria ile evlenmiş ve ömrü boyunca kardeşi Constantine'e bağlı kalmıştı.

Bu kardeşlerin arasında en yetenekli olanı Constantine'di. 1404 yılında doğmuş, daha çok gençken kendisine, çevresindeki bazı kasabalarla birlikte Silivri

gelir olarak verilmişti. Franklara ait toprakları almaya uğraşan VIII. Ioannes'e yardım için 1427'de Peloponez'e gitmişti. Kardeşi Theodore'un manastıra çekilmek isteğinde olduğunu açıklaması üzerine, Constantine'in, Peloponez'e gidişi daha da önem kazanmıştı. 1428 Martında, Batı Yunanistan ve Epirus bölgesinin sahibi Carlo Tocco'nun yeğeni Prenses Magdalena ile evlenmiş, Prenses bu evlilik nedeniyle Tocco'nun Peloponez'deki topraklarını çeyiz olarak getirmişti. Magdalena'nın, arkasında çocuk bırakmadan iki yıl sonra ölmesi üzerine Constantine, karısına ait bu topraklara el koymuş ve orasını yarımadanın fethi için bir üs olarak kullanmıştı. Kardeşi Theodore ile ilişkileri oldukça gergindi. VIII. Ioannes'in Constantinopolis'in yönetimini Constantine'e bırakarak İtalya'daki kiliseler toplantısına gitmesi, Theodore'u çok kırmıştı. Çünkü bu tutumuyla Bizans tahtını kendisinden sonra kime bırakmak istediğini açıklamış oluyordu. Constantine'in, Trakya'daki mülkünü ve tahta geçme isteğini Mistra Despotluğu ile değişmesine kadar Theodore ile arasında dostluk kurulamadı. Constantine, Mistra Despotu olarak bu bölgeye yerleştiğinde, kardeşi Thomas da Clarenza'da despot olarak bulunmaktaydı. Peloponez'in fethi, dört Venedik şehri - Argos, Nauplia, Croton ve Modon - dışında olmak üzere 1433 yılında tamamlandı. Constantine bundan sonra Attica ve Boeotia şehirlerini kendisine bağlamak üzere harekete geçti. Hunyadi'nin, Sırbistan'daki başarılarından cesaret alarak 1444'de Korent'ten kuzeye doğru yöneldi. Aynı zamanda en çok güvendiği komutanlarından Ioannes

Cantacuzenus da, Patras üzerinden Phocis'e girdi. Constantine kısa bir süre içinde Pindus sıradağlarına kadar uzanan Yunanistan topraklarını (Atina'daki Akropolis dışında) boyunduruğu altına aldı. Akropolis Dükası II. Nerio, bu istilâ karşısında Türklerden yardım istedi. Türkler Akropolis'e yardım etmeyi kabul ettiler. Çünkü Constantine, Boeotia'yı işgal etmekle uğraşırken, Sultan Murat, Varna'daki büyük zaferini kazanmış bulunuyordu. 1446 yılında, Sultan'ın komutasındaki bir Türk ordusu Yunanistan'a girdi. Constantine bunun üzerine sağlam bir müstahkem mevki haline getirdiği Hexamilion'a çekildi. Fakat Türkler yanlarında ağır toplar getirmişlerdi. Onbeş gün süren aralıksız topçu ateşinden sonra, Hexomilion surlarında açılan gediklerden saldırıya geçtiler. Constantine ve Thomas, canlarını zor kurtardılar. Komutaları altındaki birliklerin, özellikle parayla tutulmuş Arnavut askerlerinin ihanetine uğramışlardı. Sultan Murat şehrin surlarını yerle bir ettikten sonra Patras ve Clarenza üzerine yürüdü. Ele geçirdiği şehirlerden kendisine bağlı kalacakları vaadini aldıktan ve bunların başındaki despotları haraca bağladıktan sonra geri çekildi.

Türk istilâsının yol açtığı zarar ve can kaybı büyüktü. Constantine emperyalist tutumunda devam edemezdi. Uğradığı bu büyük yenilgiden sonra bazı yabancı ülkelerin yardımlarıyla güvenliğini sağlamak istedi. 1444 yılında ikinci defa evlendi. Karısı, Lesbos (Midilli adası) Pensi Dorino Gattilusi'nin kızı Catherine idi. Ceneviz aslından gelen bu ailenin kurucusu

Francesco, Bizans İmparatoru V. Ioannes'in kızkardeşiyle evliydi. Fakat Catherine de, bir yıl sonra çocuk doğurmadan öldü. Constantine bunun üzerine kendisine yararlı ilişkiler kuracak ve zengin çeyiz getirecek bir eş aramaya başladı. Taranto Dükası'nın kız kardeşi İsabella Orsini'yi istetti. Napoli'deki elçileri ise bir Portekiz prensesini salık verdiler. Bir Venedik elçisiyse, Doge'lardan, Francesco Foscari'nin kızını salık verdi. Bütün bu çabalara rağmen hiçbir prenses, Constantine'in uğursuz tahtını paylaşmak istemedi. Yardım istediği Avrupa ülkelerinden de şansı yoktu. Güvenliğini sağlamak için hiçbiriyle anlaşmaya varamadı. Bu arada sağ kolu ve sırdaşı olan George Phrantzes, Trabzon'a (Trebizond) giderek buradaki İmparator Büyük Comnenus'un kızını Constantine'e istedi. Comnenus politik yönden zayıf olmasına rağmen zengin bir imparatordu. Ülkesinde pek çok gümüş madeni vardı; Trabzon ise oldukça büyük bir ticaret merkeziydi. Bu evlilik mümkün olduğu takdirde Comnenus'un kızı, birlikte zengin bir çeyiz de getirecekti. Trabzon'lu prensesler güzellikleriyle ün salmışlardı. Kızın teyzesi olan VIII. Ioannes'in karısı, çağın en güzel kadını sayılıyordu. Fakat talihi iyi gitmeyen Phrantzes, bu görevi yerine getiremeden döndü. Bunun üzerine Constantine, yeğeni Helena'yı (Thomas'ın en büyük kızı) Sırbistan Despotu George Brankoviç'le evlendirmek üzere gönderdi. Fakat Brankoviç, Moralı despotlarla bu şekilde bir ilişki kurmanın Türkleri kışkırtacağını düşünecek kadar akıllı bir insandı.

VIII. Ioannes öldüğünde Constantine, Mistra'da bulunuyordu. Kardeşi Thomas ise hiç vakit kaybetmeden Constantinopolis'in yolunu tutmuştu. İmparator'un ölümünden iki hafta sonra, 13 Kasım 1448'de şehre vardı. Bu arada öteki kardeşi Demetrius da, Selymbria'dan (Silivri) apar topar gelerek Bizans tahtına sahip çıkmak istedi. Ortodoks Kilisesi'nin, Vatikan'la birleşmesine karşı olanların desteğini sağlayabileceğini sanıyordu. Fakat devletin kuralları, bir imparatorun yokluğunda bütün yetkileri imparatoriçeye vermekteydi. Yaşlı Ana İmparatoriçe Helena, tahta en büyük oğlu Constantine'in geçmesinde diretiyordu. Kamuoyu da kendisini desteklemekteydi. Demetrius'un umutları suya düşmüştü. Tam bu kritik dönemde şehre varan Thomas, kendisi için herhangi bir umut ışığı olmadığını görünce Constantine adına isteğinden vazgeçti. Oğullarından birinin ölümü dolayısıyle Constantinopolis'te bulunan Phrantzes, İmaparatoriçe tarafından oğlu Constantine'in tahta geçişini haber vermek üzere Sultan Murat'a gönderildi. Öte yandan iki saray görevlisi, Alexius Lascaris Philanthropenus ve Manuel Palaeologus Iagrun, İmparatorluk tacı ile birlikte Mistra'ya gittiler. Constantine'e, Mistra Katedrali'nde yerli Metropolit tarafından taç giydirildi. Son bin yıl içinde, İznik İmparatorları dönemi dışında, Constantinopolis'ten uzakta ve Patrik'ten başkası tarafından yönetilen ilk taç giyme töreniydi bu. Hiç kimsenin Constantine'e karşı olmamasına rağmen, yapılan törenin geleneklere uyup uymadığı sorunu zihinleri kurcalıyordu. Oysa devletin selâmeti yönünden, kendisine çabucak yetki verilmek

istenmişti. Taç giyme törenini Constantinopolis'te düzenlemek oldukça zordu. Çünkü o zamanki patrik Gregorius Mammas öteki din adamlarınca tutulmuyordu.

Constantine buyruğu altındakilerle birlikte, Catalan kadırgalarıyla Mora'dan hareket ederek 12 Mart'ta Constantinopolis'e vardı. Birkaç gün sonra da kardeşi Thomas ve Demetrius'u, Mora'ya despot olarak atadı. Demetrius, Mistra ile yarımadanın güneydoğusunu, Thomas ise Clarenza ile Petras'ı da içine alan kuzeybatı bölgesini yönetecekti. Ana İmparatoriçe'yle yüksek devlet memurlarının da hazır bulundukları bir törende, her ikisi de İmparatora bağlı kalacaklarına ve dostça geçineceklerine yemin ettiler. Birbirlerine karşı verdikleri dostluk sözünü zaman zaman bozdularsa da, başkentten ayrılmaları Constantine'in, Bizans'ın tek yöneticisi olarak kalmasını sağladı.

İmparator, şimdi kırkbeş yaşındaydı. Elimizde, kendisinin görünüşünü, yüz çizgilerini anlatan herhangi bir belge yoktur. İnce uzun ve koyu tenli olduğu, geldiği ailenin çizgilerini taşıdığı sanılmaktadır. Constantine'in bilimsel konularla, filozofi ve teolojiyle pek ilgisi yoktu. Oysa Mistra'da, Plethon ile arkadaşlık etmişti. İyi bir asker ve başarılı bir yöneticiydi. Fakat hepsinin üstünde namuslu ve doğru bir insandı. Ömrü boyunca şerefli bir yaşantısı olmuştu. Kardeşlerinin yarattığı zorluklara karşı daima büyüklük ve sabır göstermişti. Dostları ve çevresindekiler kendisiyle zaman zaman fikir ayrılığına düşmelerine rağmen, Constanti-

ne'e büyük bir içtenlikle bağlıydılar. Halkın hayranlığını ve sevgisini kazanmasını bilmiş bir hükümdardı. Constantinopolis'e gelişinde içten bir sevgiyle karşılanmıştı. Yerleştiği bu melankolik ve tatsız şehirde, böyle bir sevgiye ihtiyacı vardı. Kilisenin, Roma ile resmen birleşmesine duyulan nefret azalmamıştı. Constantine, annesinin büyük ölçüde etkisi altındaydı; ona çok güveniyordu. İmparatoriçe'nin 23 Mart 1450'deki ölümü kendisini çok sarstı. Yardımcılarını, var olan partilerin hepsinden seçmişti. Donanma komutanı Lucas Notaras, aşırı olmamakla birlikte kiliselerin birleşmesine karşıydı. Constantine'in, Peloponez günlerinden arkadaşı olan ve bu birleşmeyi destekleyen Ioannes Cantacuzenus, bunun akıllıca bir iş olduğundan kuşkulanıyordu. İmparator'un izlediği politikayı kayıtsız şartsız kabul eden Demetrius Cantacuzenus'da bunların arasındaydı. Yardımcısı ve sırdaşı Phrantzes, kendi görüşünü paylaşıyordu. Patrik Gregorius Mammas ise, yeni İmparator tarafından destek görmediği için düş kırıklığına uğramıştı. 1451 Ağustos'unda, daha çok takdir gördüğü Roma'ya giderek orada yerleşmiş, böylece, Constantine'in rejimini rahatça yerme imkânı bulmuştu.

Constantine kendisine hâlâ bir eş aramaktaydı. Belki de annesinin bu yoldaki öğütlerine uyarak halkın Roma'ya olan antipatisini yatıştırmak için evleneceği kimsenin ortodoks mezhebinden olmasını istiyordu. Bağlı adamı Phrantzes, 1450'de yeniden yola çıktı. Bu sefer, Trabzon'dan başka Gürcistan'a da gitti.

Constantine'le evlenmeye aday olan Gürcü Prensesi'ni, Bizans sarayına çok uygun buldu fakat Prenses'in babası George, ülkesinin âdetlerine göre kadınların kocalarına değil, kocaların evlendikleri kadına drohama vermesi gerektiğini açıklaması üzerine bundan vazgeçti.

Phrantzes, Gürcistan'da bulunduğu sırada Sultan Murat'ın öldüğünü işitti. Trabzon'a döndüğünde İmparator Ioannes'ten Sultan'ın hıristiyan asıllı, aynı zamanda Trabzon İmparatoriçesi'nin yeğeni olan dul karısı Mara'nın, (1) Sırbistan'a, babasının yanına gönderildiğini öğrendi. Aklına parlak bir fikir gelmişti. Hemen Constantine'e mektup yazarak kendisine en uygun eşi bulduğunu bildirdi. Mara, genç ve zengindi. Osmanlı Sarayı'nda kendisini çok sevdirmişti. Hatta üvey oğlu olan yeni Sultan'ın üzerinde etkisi olduğu bile söyleniyordu. Phrantzes, Constantine'in bir Türk Sultanı'nın dul karısıyla evlenmesinin şerefine hiç de aykırı bir hareket olmayacağını ileri sürüyordu. Constantine'in büyükannesi de (İmparatoriçe Helena'nın annesi) bir Sırp olan sonraki kocasıyla evlenmeden önce bir Türk Beyi'nin karısıydı; üstelik bu kocasından

(1) Sırp Kralı George Brancoviç'in kızı. Sırp kaynaklarında 'Mara Sultan, diye geçer. II. Murat'ın ölümünden sonra Fatih'in izniyle memleketine dönmüş fakat kardeşinin kötü davranması yüzünden geri dönmüş, Fatih'in kendisine yırdığı bir manastırda, buyruğu altındaki birkaç kişiyle, ölünceye kadar rahat bir şekilde yaşamıştır. Fatih bu konuda yazdığı bir fermanda, kendisinden - anamız - diye söz etmiştir.

çocukları bile olmuştu. Phrantzes, hızla Constantinopolis'e döndü. İmparator, kendisine anlatılanları ilginç bulmuştu fakat çevresindekilerin görüşleri oldukça değişikti. Bu konuda kendisi için kolaylıkla karar alabilecek annesi de hayatta değildi. Yakın dostu Ioannes Cantacuzenus ise yeni ölmüştü. Konu bir karara bağlanmadan bizzat Sultan'ın kendi karısı tarafından çıkmaza sokuldu. Mara, Sultan'ın hareminden kaçabildiği takdirde, ömrünün geri kalan kısmını evlenmeye karşı savaşmakla geçireceğine dair yemin etmişti. Aldığı bu haber üzerine Constantine, Gürcü Prensesi'yle evlenmeye karar verdi. Bir kurul, anlaşmayı yapmak ve gelini Constantinopolis'e getirmek üzere Gürcistan'a gitti. Arada bazı gecikmeler oldu. Prenses, hazırlıklarını bitirip de yola çıkacağı zaman çok geç kalmış olduğunu anladı.

Trabzon İmparatoru, Phrantzes'in de kendisiyle birlikte Sultan Murat'ın ölümüne sevineceğini sanmıştı. Oysa Phrantzes'in görüşü bütünüyle değişikti. Sultan Murat'ın aslında barışsever bir insan ve savaşın getirdiği sıkıntı ve zorluklardan her zaman kaçınmış olduğuna değindi. Fakat yeni Sultan, daha çocukluğundan beri bir hıristiyan düşmanı olarak bilinmekteydi. Her iki hıristiyan İmparatorluğunu da kesinlikle dağıtmak isteyecek ve bunun için de Constantinopolis'e ve Trabzon'a saldıracaktı. Constantine de, Phrantzes'in endişesine katılmaktaydı. Osmanlı Saray'ındaki Bizans casuslarının gönderdikleri haberlerde tehlikenin yakınlığına değiniliyordu.

Yapılan uyarmalar yersiz değildi. Yeni Sultan II. Mehmet daha ondokuz yaşındaydı. 29 Mart 1432'de Edirne'de dünyaya gelmişti. Mutlu bir çocukluk geçirmiş sayılmazdı. Annesi Hümâ Hatun, Türk asıllı bir cariyeydi. Sonradan çıkan bazı söylentiler, Hümâ Hatun'un, Frankların soyundan bir asılzade olduğunu ileri sürmüş, Sultan Mehmet ise bu söylentileri kesinlikle yalanlamamıştı. Haremindeki soylu ailelerden gelen ve cariyelerinden olan oğullarını tercih eden Sultan Murat. Mehmet'e pek önem vermemişti. Şehzade Mehmet çocukluk yıllarını annesi ve dindar bir kadın olan dadısı Daye Hatun'la birlikte Edirne'de geçirmişti. Büyük ağabeyi Şehzade Ahmet'in 1437 yılında Amasya'da ani ölümü, öteki ağabeyi Alâeddin'in de altı yıl sonra yine aynı şehirde anlaşılmaz bir şekilde ölümü, Mehmet'i onbir yaşında Osmanlı tahtının vârisi yapmıştı. (1) Bu durum karşısında Mehmet'i saraya çağıran Sultan Murat, oğlunun zayıf bir eğitim görmüş olduğunu anlayınca çok üzüldü. Hemen başta ünlü bilimadamı Ahmet Kurani (Molla Gürani) olmak üzere bir alay hoca tutuldu.

Bu hocalar görevlerini başarıyla yerine getirdiler. Şehzade Mehmet çeşitli bilimler ve filozofi dallarında, islâm ve Yunan edebiyatında köklü bir eğitim gördü. Anadili Türkçe'nin yanı sıra yunanca, arapça, latince,

(1) Sultan Süleyman'ın torunu Şehzade Orhan, o günlerde sürgün olarak Constantinopolis'te bulunmaktaydı.

farsca ve ibraniceyi kusursuz bir şekilde konuşuyordu. Bir süre sonra da babası ona devlet yönetimini öğretmeye başladı.

Sultan Murat, Kral Ladislas ile anlaşma yaptıktan sonra İmparatorluğun yönetimini oniki yaşındaki oğlu Mehmet'e bırakarak çekilmişti. Fakat daha önce, Anadolu'daki bazı ayaklanmaların bastırılması gerekiyordu. Sultan Murat bunlarla uğraşırken, hıristiyan ordusunun Varna üzerine yürüdüğü haberi geldi. Vezir Halil Paşa kendisini hemen Avrupa'ya çağırdı. Sultan Murat, aynı zamanda oğlu Mehmet'in tutumundan da telâşa düşmüştü. Oğlunun, hiç değilse bir süre, eski ve içten dostu Halil Paşa'nın yönetiminde kalmasını istemişti. Oysa Mehmet, kendi başına hareket etmek istiyordu. Sultan Murat, Anadolu'ya yeni geçmişti ki, genç Sultan, Halil Paşa'nın hiç hoşlanmadığı, aykırı dinî düşüncelere sahip bir İranlı dervişle dostluk kurdu. Mehmet, bu İranlıyı Baş Müftü Fahrettin'e teslim etmeye zorlandı. Fahrettin de, 'ruhunu şeytana satmış bu dinsizin' diri diri yakılması için halkı kışkırttı. Hatta ateşin iyice yanmasını sağlamak için o kadar yakına sokuldu ki, kendi sakalı bile tutuştu.

Bu olanlara rağmen Sultan Murat, Varna'dan 10 Kasım 1444 salı günü büyük zaferle döndüğünde tahttan çekilmekte yine diretti ve Sultan Mehmet, böylece Halil Paşa'nın vasiliği altında İmparatorluğun başında kaldı. Fakat bu deneme de olumlu sonuç vermedi. Arnavutluk ve Yunanistan sınırı boylarında çarpışmalar oluyordu. Bu arada Constantinopolis'e saldırı için hazırladığı plana, çevresindeki ileri gelenlerin karşı çık-

ması, genç Sultan'ı son derece kızdırmıştı. Küstahça hareketleri ve herkesi kendinden uzaklaştıran tutumu, gerek saray çevrelerinde gerekse halk arasında hoşnutsuzluk yaratmıştı. En çok hoşnutsuzluk gösteren orduydu. Halil Paşa, belki de bir askerî ayaklanmayı önlemek amacıyla Sultan Murat'ın Edirne'ye dönüp yönetimi ele almasını sağladı. Eski Sultan'ın 1446 sonbaharında Edirne'ye gelişi, büyük şenliklerle kutlandı. Sultan Mehmet ise babasının geldiği Manisa'ya gönderildi.

Sultan Murat'ın, tahtını oğlu Mehmet'e bırakmaktan vazgeçmeyi bir an düşünmüş olması akla gelebilir. Soylu bir Türk ailesi olan Çandaroğulları'nın başı İbrahim Bey'in kızı, kendisinden gebeydi ve ona bir erkek çocuk verebilirdi. Fakat, Sultan Murat'ın bu düşünceden vazgeçtiği sanılmaktadır. Oğlu Mehmet'i iki yıllık bir sürgün hayatından sonra çağırtarak Hunyadi'ye karşı giriştiği sefere (1) birlikte katılmasını istedi. Şehzade Mehmet'in, o yılın başlarında, sonradan islâm dinini kabul etmiş bir Arnavut'un kızı olan cariyesi Gülbehar'dan bir oğlu dünyaya geldi. Adını «Bayezit» koydular. Sultan Murat bu ilişkiyi istememişti. 1450'de, zengin bir Türkmen aşireti reisi ve Malatya Bey'i olan Süleyman Zülkadiroğlu'nun kızıyla evlenmesini emretti. Düğün çok muhteşem oldu fakat Mehmet,

(1) Bu sefer, Kosova zaferiyle sonuçlanacaktı. (17-19 Ekim 1448.)

kendisine zorla verilen Sitti Hatun'dan hiç hoşnut olmadı. Sitti Hatun ömrünü Edirne'deki haremin bir köşesinde, yalnız ve çocuksuz geçirdi.

Babasının saltanatının son yıllarında Mehmet, çevresinden dostça bir davranış gördü. Zaman zaman saraya gider gelirdi. Babasıyla birlikte bir iki sefere daha katıldı. Fakat zamanının çoğunu Manisa'daki sarayda geçiriyordu. 1450 Ağustos'unda annesi öldüğünde Manisa'daydı. Annesinin, şerefine yaraşır bir şekilde Bursa'da gömülmesini sağladı. Mezar taşının üzerindeki yazı Sultan Murat'tan pek söz etmiyordu. Babası 13 Şubat 1451'de Edirne'de gözlerini yumduğunda Mehmet yine Manisa'da bulunmaktaydı.

Mehmet'in, Osmanlı tahtının vârisi olduğunda hiç kimsenin şüphesi yoktu. Halil Paşa'nın gönderdiği mühürlü bir mektup, onu Manisa'dan hızla yola çıkardı. Çanakkale'ye vardığında tahta geçmesinde herhangi bir güçlükle karşılaşmayacağını anlamıştı. Bu nedenle, kendisini karşılamak üzere Edirne'de yapılmakta olan tören hazırlıkları için burada iki gün bekledi. 18 Şubat günü başkente girdi. Başta Veziriazam olmak üzere devletin bütün ileri gelenleri kendisini karşılamak için yola çıkmışlardı. Genç Sultan'a, sarayda büyük bir kabul töreni düzenledi. Bu törende babasının vezirleri, Sultan Mehmet her zamanki yerlerini almalarını buyurana kadar heyecandan titreşip durdular. Bundan sonra II. Mehmet, Veziriazamın da görevinde kalacağını söyledi. Babasının en yakın dostu İkinci Vezir İshak Paşa'yı Anadolu Beylerbeyliği'ne atadı. (Büyük öne-

mi olan bu mevki, İshak Paşa'yı yakın dostu Halil Paşa'dan uzaklaştırmaktaydı.) Sultan Murat'ın sadık yardımcıları Sarıca Paşa ile Zağanos Paşa ve Şehabeddin'e yardımcı vezirlik görevi verildi. Yapılan bu değişikliklerin bildirilmesinden sonra babasının dul kalan karısı, Çandaroğlu İbrahim Bey'in kızı, yeni Sultan'ın yanına girerek Sultan Murat'ın ölümünden dolayı üzüntülerini bildirdi, tahta geçişinin hayırlı olmasını diledi. Sultan Mehmet, kendisiyle nazik bir şekilde ilgilenir gibi görünürken, aynı anda cellâtları, kadının Sultan Murat'tan olan oğlunu haremin banyosunda boğmakla meşguldüler. Bu olaydan sonra Çandaroğlu'nun kızı, İshak Paşa ile evlendirilerek onunla birlikte Anadolu'ya gönderildi. Babasının Sırp asıllı dul karısı Mara da şerefine yaraşır bir biçimde ağırlanarak Sırbistan'a yollandı.

Böylece devlet işlerine yön verip sarayı kendi istediği düzene sokan genç Sultan, dışa karşı izleyeceği politik tutumu planlamaya başladı. Komşu ülkeler kendisini bir zamanlar acınacak durumlara düşmüş tecrübesiz bir genç olarak tanıyorlardı. Fakat şimdi görenler ise etkisi altında kalmaktan kurtulamıyorlardı. Sultan Mehmet orta boylu, iri yapılı ve yakışıklıydı. Yay gibi kaşlarının altında delici bakışlara sahip bir çift göz, yüzünde dikkati çekerdi. Bir kancayı andıran burnu, dolgun kırmızı dudaklı ağzının üstüne doğru kıvrılmıştı. Yaşlandıkça bu çizgiler kiraz yemeye hazırlanan bir papağanı andırmaya başladı. Mağrurdu ve - çok içkili olduğu zamanlar dışında - çevresindekilerle arasına bir uzaklık koyardı. Alkole düşkündü. Düşüncelerine ve kafasına saygı gösterdiği

kişilere karşı nezaket ve içtenlikle davranırdı. Sanatçılardan çok hoşlanırdı. Son derece ağzı sıkıydı. Mutsuz geçen çocukluğu ona hiç kimseye güvenmemesi gerektiğini öğretmişti. Ne düşündüğünü anlamak imkânsızdı. Kendisini çevresine sevdirmek için çaba harcamaz, bunu gerekli de görmezdi. Fakat sahip olduğu güç, zekâ ve kararlılık, kişiliği çevresinde büyük saygı yaratmıştı. Onu tanıyabilen herkes, başta Constantinopolis'in fethi olmak üzere, hiçbir amacından vazgeçmeyecek kadar tutkulu bir hükümdar olduğunu çok iyi bilmekteydi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATI ÜLKELERİNDEN GELEN YARDIMIN BEDELİ

SULTAN MURAD'IN ölümü üzerine rahat soluk alan, sadece Trabzon İmparatoru değildi. Batıda da aynı iyimser hava hâkimdi. Sultan Murat döneminde Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Batılı elçiler, Şehzade Mehmet'in tahta geçtiğinde sebep olduğu gülünç durumu ülkelerine rapor etmişlerdi. Bu yeteneksiz genç Sultan'ın hıristiyanlık için bir baş belâsı olabileceğini sanmıyorlardı. II. Mehmet'in, tahta geçer geçmez, babasının yapmış olduğu anlaşmalara bağlı kalacağını belirtmesi de onların bu düşüncelerini doğruluyordu. Tahta geçtiği haberi 1451 yazı sonlarına doğru Avrupa'ya yayıldığında, Batı ülkelerinin yolladığı elçiler Edirne'ye akın akın gelmeye başladılar. Sultan Mehmet, 10 Eylülde Venedik elçilerini kabul ederek babasının beş yıl önce bu ülkeyle imzaladığı barış antlaşmasını resmen yeniledi. On gün sonra da, Jean (Yanoş) Hunyadi'nin el-

çileriyle üç yıl süreli bir anlaşma imzaladı. Ragusan Kurulu özel bir konukseverlikle karşılandı. Çünkü, Sultan'a verdikleri yıllık vergiyi beşyüz altın artırıyorlardı. Rodos Şövalyelerinden, Lesbos (Midilli) ve Chios (Sakız) adalarından armağanlarla yüklü kurullar geliyor ve yeni Sultan'a ülkelerinin iyiniyetlerini bildiriyorlardı. Sırp Despotu ise sadece kızını geri almakla kalmamış, Sultan Mehmet. Mara Sultan'a Yukarı Struma ovasındaki bazı kasabaları da bağışlamıştı. Sultan'ı tebrike ilk gelenler İmparator Constantine'in elçileri olmuş, gördükleri sıcak karşılanış bütün kuşkularını ortadan kaldırmıştı. Sultan, elçilerin gözü önünde Kuran'a el basarak Bizansın toprak bütünlüğüne saygı göstereceğini belirtmiş, öyle ki, Aşağı Struma ovasındaki Rum kasabalarından alınan yıllık gelirden İmparator'a 3000 aspere (1) vermeyi vaat etmişti. Bu kasabalar aslında, Constantinopolis'te rehin olarak bulunan Şehzade Orhan'a aitti. İmparatar'a vaat edilen bu gelir Şehzade Orhan'ın Bizans'ta bulunduğu süre giderlerini karşılamak içindi. Sultan Murat'ın Selânik'i ele geçirmesinden sonra Osmanlı egemenliğine giren Athos (Aynaroz) Manastırı'na bile bağımsızlığına karışılamayacağı üzerine söz verilmişti.

Yeni Sultan'ın, babasının veziri Halil Paşa'nın etkisinde kaldığı anlaşılıyordu. Halil Paşa da Sultan Murat gibi barıştan yana bir devlet adamıydı. Bizanslı diplomatlar büyük bir titizlikle Halil Paşa'nın dostluğunu ka-

(1) Aspere: Bir Bizans parası.

zanmaya çalışıyorlardı. Bu yolda gösterdikleri çabalar boşa çıkmadı. Fakat zeki ve ileri görüşlü kimseler, Sultan Mehmet'in barışsever görünüşünün içten olmadığını seziyorlardı. Yapacağı büyük seferi planlarken sınır boylarında barışın korunması işine geliyordu. Halil Paşa'nın, Sultan üzerindeki etkisi hıristiyanların sandığı kadar büyük değildi. II. Mehmet, onun 1446 yılındaki olaylarda oynadığı rolü unutmamıştı. Halil Paşa'nın yakın dostu İshak Paşa çok uzaklarda, Anadolu'nun bir köşesinde bulunuyordu. İkinci Vezir Zağanos Paşa ise, Sultan'ın çok yakını ve savaştan yana olan Şehabeddin Paşa ile dostça geçinmekteydi; Halil Paşa ile aralarında soğuk bir hava esiyordu.

Batı âlemi, Osmanlı Sarayı'nın iç politikasından habersizdi. Venedik ve Budapeşte'den gelen söylentiler, yeni Sultan'ın iyiniyetli ve yumuşak başlı bir hükümdar olduğunu belirtiyordu. Bu haberler Batı ülkelerinde sevinç ve ferahlık yaratmıştı. Niğbolu (*Nicopolis*) ve Varna bozgunlarından sonra Batı dünyası, Türklerle yeniden savaş alanında karşılaşmaktan çekiniyordu. Gerçekten de, hiçbiri bu yönde harekete geçecek durumda değildi. Birçok ülkeler iç sorunlarıyla uğraşıyordu. Habsburg hanedanından III. Frederick, 1452 yılında Roma'da yapılacak taç giyme törenine hazırlanıyordu. Bu uğurda, ondört yıl önce Alman Kilisesinin bağımsızlığını Papa'ya satmıştı!.. Ayrıca Bohemya ve Macaristan tahtlarında da gözü vardı. Bunları ele geçirdiğinde, baş rakibi olan çocuk Kral V. Ladislas'ın naibi Jean (Yanoş) Hunyadi ile işbirliği yapmak zorunluluğu kendiliğinden ortadan

kalkmış olacaktı. Fransa Kralı VII. Charles, Yüzyıl Savaşlar'ından çok yıpranarak çıkan ülkesini yeniden düzene sokmaya ve kalkındırmaya çalışıyordu. Yeğeni Bourgogne Dükü Philippe'in güçlenmesi, kendisi için büyük bir tehlike haline gelmekteydi. Dük'ün gerek toprakları gerekse hazinesi, Fransa'dan çok daha zengindi. Philippe, kendisini bir 'haçlı' olarak görüyordu. Bu uğurda, ülkesinden uzun süre ayrı kalmayı göze almasına rağmen Niğbolu'da Türklere esir düşen babası Jean'ın çektiklerini unutmamıştı. İngiltere ise, Fransa ile yaptığı Yüzyıl Savaşları'ndan perişan halde çıkmıştı. Koyu dindar ve yarı budala bir kral tarafından yönetilmekteydi. Yabancı topraklarda harcayacak askeri güçten yoksundu. Çok daha uzaklarda bulunan İskoç ve İskandinav Kralları'ndan Türklere karşı girişilecek bir savaş için yardım beklenemezdi. Kastilya ve Portekiz Kralları'nın ülkelerine çok daha yakın bulunan düşmanları vardı. Doğu Akdeniz ülkeleri arasında bütün bu olup bitenlerle ilgilenen tek hükümdar, 1443'de Napoli tahtını da ele geçirmiş bulunan Aragon Kralı V. Alfonso idi. Doğu'ya yapılacak bir askeri seferi yönetmeyi çok istemekteydi. Bizans İmparatoru olmak istediğini de açıklamaktan çekinmiyor, bu nedenle ileri sürdüğü yardım teklifleri şüpheyle karşılanıyordu.

Vatikan, yeni Sultan'ı pek o kadar önemsemiyordu. Fakat Roma'ya gelen Rum mültecileri, Sultan Mehmet devlet işlerinde tecrübe kazanmadan harekete geçilmesi gerektiğinde diretiyorlardı. Bunların sözcülüğünü Tolentinolu Francesco Filelfo adında bir İtalyan yapıyordu.

Kendisi Bizanslı profesör Ioannes Chrysoloras'ın kızıyla evliydi ve kayınvalidesi Constantinopolis'te bulunmaktaydı. Filelfo, Fransa Kralı Charles'e acıklı bir mektup yazarak yardım isteğinde bulunmuştu. Fransa Kralına başvurmasının nedeni, bu ülkenin geçmişte haçlı seferlerine önayak olmasıydı. Kraldan, hemen bir ordu meydana getirerek bunu hızla Doğu'ya göndermesini istiyordu. Fakat Kral Charles, bu isteği karşılıksız bırakttı. 1447'de V. Eugenius'un yerine Papalık tahtına oturan V. Nicholas bilim ve barış adamıydı. En önemli başarısı Vatikan kütüphanesini kurmasıydı. Büyük hayranlık duyduğu Bessarion'la olan dostluğu, Rumların bu davasına yakınlaşmasını sağlamıştı. Fakat o da hangi güçlü ülkeye başvuracağını bilemiyor, Vatikan'la birleşmeden yana olmayan bir şehre yardım için pek istek duyamıyordu.

İmparator Constantine, bu zorlukları çok iyi bilmekteydi. 1451 yazında, Andronicus Bryennius Leontaris'i elçi olarak Avrupa'ya gönderdi. Leontaris önce Venedik'e gitti. Bizans ordusuna Girit'ten okçu sağlamak için izin istedi. Buradan Roma'ya geçerek Papa'ya, Constantine'in dostluk mesajıyla birlikte, Vatikan'la birleşmeye karşı olan komitenin yazdığı bir mektubu verdi. Bu komiteye 'synod' kelimesinden türetilen 'Synaxis (1) adı verilmişti. İmparator, Lucas Notaras'ın etki-

(1) *Gennadius, fetihten sonra kiliselerin birleşmesi aleyhinde çalışmış ve aynı zamanda büyük bir bilgin olması dolayısıyle Fatih tarafından patrikliğe atanmıştır.*

siyle, bu mektubu göndermeleri için komiteye baskı yapmıştı. Synaxis bu mektubunda, Constantinopolis'te yeni bir kiliseler toplantısı yapılmasını, ancak bu defa Doğu'daki kiliselerin hepsinin bu toplantıda patrikleri tarafından temsil edilmesini ve Roma delegelerinin sayısının azaltılmasını istiyordu. Mektubu kiliselerin birleşmesine karşı olan birçok kişi imzalamıştı. Fakat Synaxis'in (1) ileri gelenlerinden George Scholarius Gennadius, bundan hiçbir sonuç alınmayacağını ileri sürerek imza atmamıştı. Olaylar Gennadius'un haklı olduğunu ispatladı. Papa, Floransa toplantısının kararlarını ve bu yüzden uğrayacağı eleştirileri yana itebilecek durumda değildi. Tam bu sırada Ortodoks Patriği Gregory Mammas'ın kendi isteğiyle Constantinopolis'ten ayrılarak gidip Roma'ya yerleşmesi, olayların akışına olumsuz bir gölge düşürdü. Yaptığı şikâyetler Papa'yı pek etkilemedi. Vatikan, İmparator Constantine'e içinde bulunduğu nazik durumu takdir ettiğini ancak, kiliselerin birleşmesi konusunda karşılaştığı zorlukları biraz abartmalı bulduğunu bildirdi. Synaxis'in mektubuna ise karşılık vermedi. Bazı etkili tedbirler alınmalı, Patrik geri çağrılarak eski yerine oturtulmalı ve kiliselerin birleşmesindeki esasları anlamayanlar eğitilmek üzere Roma'ya gönderilmeleriydi. Papa, mektubunda şöyle diyordu: «Constantinopolis soyluları ve halkı! Eğer sizler kiliselerin birleşmesiyle ilgili hükümleri kabul ederseniz, gerek bizlerin, gerekse saygıdeğer

(1) Bu kelime başlarında patrik olmadan hareket edebilen grup anlamını taşıyan 'synod'dan gelmektedir.

biraderlerimiz olan Kutsal Roma Kilisesi Kardinalleri'nin şerefinizi ve imparatorluğunuzu desteklemeye her zamankinden çok istekli olduğunu göreceksiniz. Fakat bu hükümleri kabul etmezseniz, o zaman bizlerin şerefi ve sizlerin kurtuluşu için gereken tedbirleri almaya bizi zorlamış olacaksınız.»

Böyle bir ültimatom, İmparator'un işini kolaylaştırmaktan çok uzaktı. Aksine Gennadius'a karşı olanlar üzerindeki etkisini artırmaya yaradı. Birkaç ay sonra Prag'dan Constantine Platris adlı rahibin başkanlığında bir kurul Constantinopolis'e geldi. Platris'in yaptığı konuşmalar halk tarafından çok beğenildi ve heyecanla karşılandı. Kendisine, Papa'ya şiddetle çatan bir mektup verilerek Prag'a yollandı. Bu mektubu, başta Gennadius olmak üzere ileri gelen Synaxis üyelerinin hepsi imzalamıştı.

Sultan Mehmet'in toyluğu hakkındaki söylentilerin gerçeğe hiç de uymadığı, anlaşılmaya başlanıyordu. Karamsar ve buruk bir hava, Bizans'ın üzerine ağır ağır çökmekteydi...

Bizans - Türk ilişkilerinin kötüye gitmesine sebep, İmparator'un kendisiydi. 1451 sonbaharında, Batılı ülkeler gibi Sultan'ın yeteneksizliğine inanan Karamanoğlu İbrahim Bey, Aydın ve Menteşe beylikleriyle Germiyanoğulları'nı da kışkırtarak II. Mehmet'e karşı ayaklandı. Beyliklerin başında bulunanlar, Osmanlı topraklarına girdi. İşgale uğrayan bölgedeki Osmanlı komutanı İsa Bey, tembel ve başarısız bir askerdi. Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa, Sultan'ın kendisinin gelerek isya-

nı bastırmasını istiyordu. Paşa'nın bu yerinde diretmesi üzerine Sultan Mehmet hızla Anadolu'ya geçti. Bu hareketinin etkisi hemen kendini gösterdi; ayaklanma kısa zamanda bastırıldı. İbrahim Bey, Sultan'dan af dilemeye çalışırken İshak Paşa komutasındaki birlikler, Menteşeoğulları'nın topraklarını işgal ettiler. Sultan geri dönerken yeni bir olay başgösterdi: Yeniçeriler arasında tedirginlik başlamıştı, verilen ücreti az buluyorlardı. Sultan, bunların bazı isteklerini kabul etmekle birlikte başlarındaki komutanı uzaklaştırarak yeniçeri birliklerini Şikârağası'nın (1) emrindeki 'doğancılar' ve 'zağarcılarla' takviye etti.

Sultan'ın karşılaştığı güçlükleri fırsat bilen Constantine, kendisine bir kurul göndererek, Constantinopolis'te bulunan Şehzade Orhan'ın bakımına karşılık vaat edilen paranın verilmediğini hatırlatmak istedi. Bursa'ya gelen Bizans elçilerini Halil Paşa karşıladı. Bizans'ın bu tutumu Paşa'yı çok kızdırmıştı. Böyle bir küstahlığa karşı Sultan'ın tepkisinin ne olacağını çok iyi bilmekteydi. Savunmakta olduğu barıştan yana politikanın üzerinde tehlike bulutları belirmeye başlamıştı! Dolayısıyle kendi durumunun da sarsılacağından korkmaktaydı. Soğukkanlılığını yitirerek elçilerle oldukça sert bir dille konuştu. Sultan Mehmet'in tutumu ise çok değişik olmuştu. Elçileri huzuruna kabul ederek çok soğuk bir biçimde, konuyu, Edirne'ye döndüğü zaman gözden geçireceğini

(1) Avcıbaşı.

söylemekle yetindi. Oysa cüretkâr bir dille yapılan bu istek üzerine, vardiği sözü kolayca bozarak Bizans topraklarına girebilirdi. Bir süre Bursa'da kaldıktan sonra, Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı. Avrupa'ya, Türklerin çoğunlukla tercih ettikleri Çanakkale yolundan geçmek istedi. Fakat bir İtalyan filosunun boğazın sularında dolaştığını öğrenmesi üzerine, bundan vazgeçerek Boğaziçi kıyılarına geldi. Ordusunu, Anadoluhisarı'ndan karşıya geçirdi. Bu topraklar Bizans'a aitti. Buna rağmen İmparator'dan izin alma gereği duymadı. Hatta bu geçiş sırasında, Anadoluhisarının tam karşısına bir kale yaptırmanın sağlayacağı büyük yararları düşündü...

Edirne'ye döner dönmez, ilk işi Aşağı Struma'daki köy ve kasabalardan Rum halkının sürülmesini ve gelirlerine el konmasını emretmek oldu. 1451 kışı geldiğinde, Osmanlı yönetimindeki bütün şehirlere emirnameler göndererek bin kadar duvarcı ustası ile bir o kadar da işçinin bahar aylarında Boğaziçi'nin en dar yeri olan Asomaton köyüne (Şimdiki Bebek) yollanmalarını istedi. Daha bahar gelmeden, Sultan'ın mühendisleri Anadoluhisar'nın karşı kıyısında, Avrupa sahillerinin Boğaziçi'ne bir çıkıntı yaptığı tepeleri incelemeye başladılar. İşçiler de, çevredeki eski manastır ve kiliseleri yıkarak bunların taşlarını toplamaya koyulmuşlardı...

Sultan Mehmet'in bu tutumu, Constantinopolis'te şaşkınlık ve korku yarattı. Girişilen bu çabanın, şehrin kuşatılması yolunda atılmış ilk adım olduğuna hiç şüphe yoktu. İmparator, Sultan Mehmet'e hemen elçilerini

göndererek aradaki anlaşmanın çiğnendiğini, Bayezit'in Anadoluhisarı'nı yapmak için İmparator Manuel'den izin almış olduğunu hatırlatmak istedi. Sultan, Bizans elçilerini kabul etmedi bile. 15 Nisan cumartesi günü yeni kalenin yapımına başlandı. Constantine buna karşılık, şehirdeki Türkleri hapse attırmak istediyse de bunun boş bir davranış olacağını anladığından, vazgeçti. Hatta tutumunu bütünüyle değiştirerek Sultan'a değerli hediyeler gönderdi ve Boğaziçi'ndeki Rum köylerine zarar verilmemesini rica etti. II. Mehmet, hiç oralı olmuyordu. Haziran geldiğinde Constantine, Sultan'a son bir defa daha başvurarak yaptırılan bu kaleden amacın şehre saldırmak olmadığı konusunda teminat istedi. II. Mehmet buna karşılık Constantine'in elçilerini önce zindana attı, sonra da boyunlarını vurdurdu... Savaş ilanından başka birşey değildi bu!..

Türkler tarafından 'Boğazkesen' adı verilen ve bugün Rumelihisarı olarak bilinen kalenin yapımı, 31 Ağustos 1452 perşembe günü tamamlandı. Sultan, inşaatın son günlerinde çalışmaları bizzat izlemişti. Bu iş bitince, ordusuyla birlikte Constantinopolis'i çeviren surlara doğru yürüdü. Üç gün, bu surları inceledi. Amacının ne olduğunu artık herkes anlamıştı. Ayrıca, boğazdan geçen her teknenin kontrol edilmek üzere Boğazkesen Kalesi'nde durması gerektiğini ilan etti. Bu emre uymayan tekneler batırılacaktı. Gerçekten de o güne kadar görülmemiş büyüklükte üç topu, kalenin denize en yakın kulelerinden birine yerleştirdi. Tehditleri boşuna değildi. Kasım başlarında Karadeniz'den gelen iki Venedik tek-

nesi durmak istemedi. Tekneler top ateşine tutuldu ise de kaçıp kurtulabildiler. Fakat iki hafta sonra aynı şekilde kaçmaya teşebbüs eden bir üçüncüsü isabet alarak sulara gömüldü. Geminin kaptanı Antonio Rizzo ve bütün tayfaları yakalanarak öldürüldü.

Venedikli gemicilerin uğradığı zarar, Avrupa'nın Sultan Mehmet hakkında beslediği fikirlere son verdi. Venedik güç bir durumda kalmıştı. Constantinopolis'te kalabalık bir Venedik kolonisi vardı. Bunlara tanınan ticarî haklar, 1450'de Constantine tarafından yenilenmişti. Bundan başka Venedikliler, Türklerin elindeki limanlarda da ticaret yapmaktaydılar. Hatta bazıları Constantinopolis'in Türklerin eline geçmesinin, Akdeniz ülkelerinin ticari dengesine sağlamlık ve refah getireceğine inanıyorlardı. Oysa, Sultan Mehmet'in Constantinopolis'i aldıktan sonra Yunanistan ve Ege'deki Venedik kolonilerine de göz dikeceği muhakkaktı. Venedik Senotosunda, Ağustos sonlarına doğru yapılan tartışmalarda, Constantinopolis'in kendi kaderine terkedilmesi teklifi sadece yedi oyla desteklendi. Öteki yetmişdört senatör, karşıt görüşü savunmaktaydı. Fakat Venedik ne yapabilirdi? O sırada kendisine oldukça pahalıya mal olan Lombardy'deki savaşla uğraşıyordu. Vatikan, 1444 yılında Venedik'ten kiralamış olduğu kalyonların borcunu daha ödememişti. Cenova ile işbirliği imkânsızdı. Venedik, Napoli'deki elçilerine, Kral Alfonso'ya başvurarak yardım dilemelerini istedi. Elçilerin bütün yalvarmaları oyalayıcı bir karşılıklarla geçiştirildi. O sırada Venedik donanması, kolonileri korumakla meşguldü. Ticaret ge-

milerini savaş gemisi haline sokmak oldukça pahalı bir işti. Fakat bütün bu kötü şartlara rağmen, saygınlığını koruyabilmek için Osmanlı Sultanıyla ilişkilerini koparması gerekiyordu. Venedik ne yapacağını şaşırmıştı. Akdeniz'deki Venedikli komutanlara çift anlamlı emirler verilmeye başlandı. Hıristiyanlara yardım ederek onları koruyacaklar, fakat Türklere karşı herhangi bir kışkırtıcı davranışta ya da saldırıda bulunmayacaklardı. Bu arada Constantine'in, Girit'ten asker almasına da izin verildi...

Cenova da aynı şaşkınlık içindeydi; hatta buradaki hava biraz daha gergindi. Cenevizlileri, Avrupa'da uğraştıran birçok problemler vardı. Kara sularını ve Doğu'daki kolonilerini korumak için gemi gerekliydi. Buna rağmen Cenova hükümeti, hıristiyanlara çağrıda bulunarak Türk tehlikesine karşı Bizans'a yardım gönderilmesini istedi; ancak kendisi, herhangi bir yardımda bulunmadı. Constantinopolis'teki Cenevizlilere diledikleri gibi hareket etme yetkisi verildi. Özellikle Pera'nın (Galata) ve Karadeniz sahillerindeki sömürgelerin geleceğinden endişe duyuluyordu. Pera'daki Ceneviz kolonisinin başkanına, Türklerle uygun gördüğü şekilde anlaşması söylendi. Böylelikle şehrin düşmesi halinde Cenevizlilerin mal ve can güvenliğinin korunması düşünülüyordu. Chios (Sakız) adasını yönetmekte olan ve adına 'Mahona' denen komiteye de benzeri talimatlar verildi. Gerekmedikçe, Türkleri kışkırtıcı herhangi bir hareket te bulunulmamalıydı.

Constantinopolis'teki Venedikliler gibi, Ragusanlı-

lar da haklarının korunacağına dair İmparator'dan söz almışlardı. Ama, Ragusanlılar da Osmanlı limanlarında ticaret yapmaktaydılar; küçük ticaret filolarını bu uğurda gözden çıkaracak durumda değillerdi...

Papa Nicholas, Bizans'ın tutumundan hiç memnun olmamasına rağmen, Sultan Mehmet'in amacını ortaya koyan kanıtları gördükçe hayrete düşüyordu. 1452 Martında taç giymek üzere Roma'ya giden İmparator III. Frederick'e baskı yaparak, Osmanlı Sultanı'na sert bir ültimatom göndermesini sağlamıştı. Bu hareket, sadece boş ve yersiz bir çıkış olarak kaldı. Frederick'in böyle bir ültimatomu sonuna kadar götürecek gücü ve isteği olmadığı biliniyordu. Öte yandan Alfonso, Bizans'ın içinde bulunduğu durumla daha ayrıntılı olarak ilgilenmek zorunda kalmıştı. Napoli Krallığı'nın başında bulunan Alfonso'nun, Yunanistan'la sıkı ilişkileri vardı. Constantinopolis'te ticaretle uğraşan Catalanlar, Napoli uyrukluydu. Bu yüzden Bizans'a, yardım için büyük vaatlerde bulundu. Öyle ki, giderlerinin çoğu Papa tarafından karşılanan bir filoyu, Ege sularına gönderdi. Fakat birkaç ay sonra Milano'lu Francesco Sforza'ya karşı Venedikle birlikte cephe alınca, bu filoyu geri çekti. Bunun üzerine Papa Nicholas, yardım için başka ülkelere başvurmak zorunda kaldı. Gösterdiği çabalar boşunaydı. Gerek kendisinin gerekse Constantine'in sağa sola gönderdiği kurulların hepsi, eli boş döndü. Bizans'a yapılması gereken yardımda Papalık tek başına kalmıştı. Nicholas, Rumelihisarı'nın yapılması bittikten hemen sonra Constantine'den bir mektup aldı. İmparator bu mektu-

bunda Ortodoks Kilisesi'nin, Vatikan'la birleşmek için hazır olduğunu belirtiyordu.

1452 Mayıs'ında Vatikan kardinallerinden İsidore, Papa'nın elçisi olarak Constantinopolis'e gitmek üzere yola çıktı. Bir süre Napoli'de kalarak buradan ikiyüz kadar okçu aldı. Mitylene'de, Sakız Başpiskoposu Leonard da kendisine katıldı ve böylece 6 Ekim'de Constantinopolis'e vardı. Getirdiği askeri birlik, küçük de olsa, Papa'nın kendisini tanıyanlara yardımını esirgemeyeceğini gösteriyordu. Bu davranış, Bizans'ı etkilemekte gecikmedi. İsidore ve adamları gerek İmparator, gerekse halk tarafından sevgiyle karşılandılar. Hiç vakit kaybedilmeden Constantinopolis halkını ve soylularını temsil eden komiteler kurularak çalışmalara başlandı. Halk komitesi, birleşmesinden yana olduğunu açıklarken, muhalifler kendi görüşlerinde diretiyorlardı. Soylular komitesinde ise tartışmalar çok daha şiddetli geçiyordu. Komite üyeleri, her iki yanı da memnun bırakacak bir yol seçmeyi daha uygun buluyorlar, bunun için de, şimdilik Papa'nın adının dinî törenlerde söylenmesini, fakat kiliselerin gerçek birleşmesinin sonraki bir tarihe ertelenmesini istiyorlardı. Constantine, İsidore'un baskısıyla bu teklifi reddetti. Yapılan görüşmeleri Lucas Notaras, büyük bir dikkat ve anlayışla yönetmeye çalışıyor, fakat her iki grup tarafından da hırpalanıyordu... Gennadius ve bazı aşırı muhaliflere göre, Notaras amaçtan uzaklaşmaktaydı. Öte yanda İsidore ve yanındaki Romalılar da Notaras'ın içtenliğinden şüphe etmekteydiler. Notaras arada kalmıştı. Bizans'ı tehdid eden büyük tehlike sona

erdiğinde bu soruna yeniden bir çözüm bulmanın mümkün olacağını öne sürüyordu. Gennadius da büyük bir tedirginlik içindeydi. İsidore'un Constantinopolis'e gelişinden kısa bir süre önce halka ateşli bir konuşma yaparak onlara önemli bir değer taşımayan bazı maddî çıkarlar uğruna atalarının çizmiş olduğu inanç yolundan ayrılmamalarını söylemişti. Fakat kardinalin askerle birte gelişi, halkın bu konudaki görüşü üzerinde dalgalanmalar yaratmıştı. Gennadius bunun üzerine, Pantocrator Manastırı'na inzivaya çekildi. Manastırın kapısına da kızgın bir dille yazdığı, halkı, gerçek dinlerini bırakmamaları konusunda uyaran bir bildiri astı. Lucas Notaras, Gennadius'u bu tutumundan vazgeçirmek için çok uğraştı. Kendisine mektuplar göndererek muhalefette bulunmanın yararı olmayacağını anlatmaya çalıştı. Gennadius'un tutumu bir süre sonra etkisini göstermeye başladı. Constantinopolis'in sokaklarında, Roma'ya karşı ayaklanmalar başgösterdi!..

Rum asıllı Kardinal İsidore, olayları büyük bir sabır ve dikkatle izledi. Hatta İmparator'un sağ kolu Phrantzes, Constantinopolis'ten ayrılmış bulunan Patrik Gregorius Mammas'ın yerine İsidore'un atanması fikrini güdüyordu. Fakat Constantine, İsidore'un böyle bir teklifi kabul etmeyeceğine inanmaktaydı. Olanlar Başpiskopos Leonard'ı son derece öfkelendirmişti. İmparator'dan, muhalefet edenleri tutuklayarak ve onları mahkûm edecek yargıçlar seçmesini istedi. Bu, hiç de akıllıca bir iş teklifi değildi; halk arasında kahramanlar yaratmaktan başka işe yaramayacaktı. Constantine, Synaxis üyelerini 15 Kasım günü sarayına çağırarak görüşlerini a-

çıklamalarını ve bunu bir belge halinde hazırlayıp imzalayarak vermelerini istedi. Synaxis bu belgede Doğu kiliseleri temsilcilerinin de katılmasıyla Constantinopolis'te yeni bir toplantı yapılmasını öngörüyordu. Bu toplantıya Roma'nın kötü amaçlı tutumundan başka herhangi bir engel görülmediği, Patrik Gregorius, aynı inancı paylaştığı konusunda kendilerini inandırabilirse, ayrıldığı makamına dönmesini sevinçle karşılayacakları belirtiliyordu. İmparator'un da bulunduğu bu toplantıya, Gennadius'un katılıp katılmadığı bilinmemektedir. Belgeyi başpiskopos, patrikhanenin üç ileri geleni ve yedi keşiş imzalamıştı; bunların arasında Gennadius'un imzası yoktu. Savundukları tez, aslında akla yakındı. Birleşmenin, Constantinopolis'teki ortodoks kilisesiyle öteki ortodoks kiliseleri arasında hizipleşme doğurmasından çekiniyorlardı. Öte yanda, politikacılar ise maddî yardım görecekleri gerekçesiyle Batı ile birleşmeyi tercih etmekteydiler.

Birkaç gün sonra Rumelihisarı'nın topları bir Venedik ticaret gemisini daha batırdı. Olay, şehirde panik yarattı. Batı'nın yardımını sağlamak birden büyük bir ihtiyaç olarak hissedildi. Birleşmeden yana olanlar bir anda güçleniverdiler. Bunun orman yangını gibi yayılacağından korkan Gennadius, alınacak yardımın ardında Vatikan'ın isteklerinin saklanmakta olduğuna değindi. Aslında büyük ölçüde işe yarayacağından kuşkulandığı yardım uğruna, inancına leke sürmek istemediğini de belirtti...

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

12 Aralık 1452'de Ayasofya Katedrali'nde İmparator ve yakınlarının da katıldığı büyük bir dini tören yapıldı. Bu törende Floransa toplantısının kararları okunduktan başka, edilen dualarda Papa'nın ve Roma'da bulunan patrik Gregorius Mammas'ın adları anıldı. Kardinal İsidore, bu fırsatı kaçırmamıştı. Vatikan'a gönderdiği raporda törene Gennadius ve sekiz keşiş dışında bütün dinadamlarının katıldığını bildirdi. Ancak, yanında bulunan Vatikan'a bağlı öteki kişiler değişik bildirilerde bulunmuşlardı: Rumlar, birleşmek konusunda hiç de istekli değillerdi, törende özellikle birleşmeden yana papazların görev almasına izin verilmişti. Başpiskopos Leonard'a göre, İmparator bile ılımlı bir tutum içindeydi, kendisinden beklenen çabayı göstermemiştil.. Lucas Notaras ise, açıkça düşmanlık gütmüştü. Romalılar Notaras'ın arayı bulmak için harcadığı emekleri anlamaktan çok uzaktılar. Hiç şüphe yok ki Notaras için söylenen 'Sultan'ın kavuğunu, Kardinalin başlığına tercih eder' sözü Leonard gibi kişilerin izlediği katı tutumdan doğmuştu.

Bizans ve Vatikan kiliselerinin birleştiği ilân edildikten sonra, bu karara açıkça karşı koyan kimse çıkmadı Gennadius kendini kapadığı manastırdan bir daha sesini yükseltmedi. Halk da, bu durumu sessizce kabullenmişti; fakat yine de tapınmak için, birleşmenin karşısında olan papazların yönettiği kiliselere gitmekteydi. Alınan kararı destekleyenlerin büyük bir bölümü şehir kurtulduğu takdirde atılmış olan bu adımın yeniden gözden geçirileceğini ummaktaydılar. Eğer bu karar Batı'-

dan gelen askerler ve gemilerle desteklenmiş olsaydı, kamuoyunu geniş ölçüde etkileyebilirdi. Rumlar, içtenlikle bağlı oldukları mezhebin çizdiği yoldan büyük hıristiyanlık imparatorluğu düşüncesi uğruna ayrılabilirlerdi. Ama böyle olmadı. Batı'nın yapacağı yardımın karşılığını ödemişler ve aldatılmışlardı!..

BEŞİNCİ BÖLÜM

KUŞATMA HAZIRLIKLARI

SULTAN MEHMET, 1452 yılının son aylarını planları üzerinde çalışmakla geçirdi. Hiç kimse, hatta vezirlerinden biri bile düşüncelerinin ne olduğu hakkında en küçük fikre sahip değildi. Kendisine Boğaziçi'ni kontrol etme imkânını sağlayan Rumelihisarı ile Constantinopolis'i abluka altına almış olmakla yetinecek ve böylece şehrin teslim olmasını mı bekleyecekti? Edirne yakınlarında Meriç (Maritsa) nehri üstündeki bir adada yaptırmayı tasarladığı saraya ait planlar çizdirmişti. Acaba bu, devlet merkezini Bizans'ın başkentine taşımak istemediği anlamına mı geliyordu? Başveziri Halil Paşa'ya kalsa, böyle olmasını isterdi. Paşa'nın Bizans'dan değerli hediyeler aldığı söyleniyordu. Fakat bunun doğru olup olmadığı bir yana, Halil Paşa gerçekten Constantinopolis'e sefer açılması fikrine karşıydı. Kuşatma her şeyden önce maddî yükü büyük olan bir işti. Başarıyla sonuç-

lanmadığında, Osmanlı prestijinin sarsıntıya uğrayacağı kesindi; bu durum ise devlete büyük zararlar getirebilirdi. Ayrıca Constantinopolis o çağda ticarî yönden çekici olmakla birlikte politik bakımdan oldukça güçsüzdü. Sultan Murat'ın eski vezirleri arasında Halil Paşa'dan yana olanlar yok değildi. Fakat büyük bir grup, Halil Paşa'ya karşı cephe almıştı. Bunların başında Zağanos ve Turhan Paşalar vardı. Sultan Mehmet ise, sırtını Şehabeddin paşa'ya dayamış olan bir grubun sözlerine kulak veriyordu.

Sultan Mehmet o kış birçok geceyi, girişeceği büyük seferi düşünmekle geçirdi. Hatta bazı geceler er kılığına girerek Edirne'nin sokaklarında dolaştığı, kendisini görüp tanıyanların ertesi sabah boynunu vurdurduğu, halk arasında söylenmekteydi. Bir gece yarısı ani olarak Halil Paşa'yı huzuruna çağırttı. Yaşlı vezir, görevinden alınacağını sandığı için korkudan titreyerek Sultan'ın yanına vardı. Belki de efendisinin kızgınlığını yatıştırmak amacıyla yanında aceleyle hazırladığı altın sikkelerle dolu bir de tepsi getirmişti. Sultan:

«Hocam, bu da ne ola?» diye sorduğunda Paşa, böyle geceyarısı birden huzura çağrılan vezirlerin yanlarında hediye getirmelerinin âdet olduğunu mırıldandı.

Sultan Mehmet:

«Bana Konstantiniye'yi ver Hoca!» diye haykırdı ve arkasından kesin kararını vermiş olduğunu ekledi. En kısa zamanda saldırıya geçecekti. Halil Paşa, ürkek bir halde kendisine bağlılıkla hizmet edeceğine söz verdi.

Birkaç gün sonra, Ocak ayının sonlarına doğru Sul-

tan Mehmet vezirlerini toplayarak onlara uzun bir konuşma yaptı ve atalarının başarılarını hatırlattı. Constantinopolis ele geçene kadar Osmanlıların güvenliğinin tam anlamıyla sağlanmış olmayacağını belirtti. Bizans güçsüz olabilirdi; fakat Türklerin düşmanlarıyla ne kadar iyi işbirliği yaptığını her fırsatta göstermişti. Güçsüz olmaları nedeniyle, şehri her an Batılı güçlerin ellerine teslim edebilirlerdi. Constantinopolis'i almak imkânsız değildi. Daha önceki kuşatmalar, dış etkenlerden ötürü başarıya ulaşamamıştı. Oysa zaferi elde etmenin şimdi tam zamanıydı. Bizans, din kavgalarıyla bölünmüştü. İtalyanlara dost gözüyle bakamazlardı; çoğu fırsat bulduğunda ihanete hazırdı. Ayrıca, şehri çeviren denizler baştan başa Türk egemenliğindeydi. Kendisine gelince, içinde Konstantiniye bulunmayan bir imparatorluğu yönetmektense, hiçbir imparatorluğu yönetmemeyi tercih ederdi.

Dinleyenleri büyük bir heyecan dalgası kaplamıştı. Bu konudaki düşüncelerini onaylamayan bazı divan üyeleri bile ses çıkaramadılar. Böylece, vezirlerin tam anlaşmasıyla savaşa karar verildi.

Karar alındıktan sonra Sultan, Rumeli askeri valisi Dayı Karaca Bey'i, askerini toplayarak Trakya kıyılarındaki Bizans şehir ve kasabalarına saldırılarda bulunmakla görevlendirdi. Karadeniz kıyılarındaki Mesembria, Anchialus ve Byzus gibi (1) kasabalar hemen teslim ola-

(1) Mesembria (Misivri) : Karadeniz kıyısındaki Burgaz limanının batısında bir şehir.
Anchialus (Ahyolu): Burgaz'ın güneybatısında bir liman şehri.
Byzus: Türk Trakyası'ndaki Vize şehri.

rak yağma edilmekten kurtuldular. Fakat Marmara kıyılarındaki Selymbria ve Perinthus (1) gibi bazıları karşı koymaya yeltendi. Bu kasabalar saldırıyla ele geçirilerek yağmalandılar; müstahkem mevkileri ve kaleleri bütünüyle yıkıldı. Geçen Ekim ayında Turhan Bey ve oğulları Peleponez'deki şehirlere baskınlar yapmak üzere Korent yarımadasına çıkmışlardı. Bundan amaç Constantine'in kardeşlerini burada uğraştırarak kendisine yardım göndermelerine engel olmaktı.

Sultan Mehmet, vezirlerine, yaptığı konuşmada denizcilerin kendi egemenliği altında olduğunu belirtmişti. Constantinopolis'e daha önceki saldırıların hepsi karadan yapılmıştı. Bizans ise bu durumlarda daima deniz yoluyla yardım görmüştü. Türkler, yakın zamana kadar ordularını Avrupa ile Asya arasında taşımak için hıristiyanların gemilerini kiralamışlardı. Sultan Mehmet bu durumu değiştirmeye kararlıydı. 1453 Mart'ında çeşitli gemiler Çanakkale önlerinde toplanmaya başladı. Eski teknelerin büyük bir kısmı onarılmış ve kalafatlanmıştı. Gelenlerin çoğu, Ege kıyılarındaki çeşitli kasabalarda son birkaç ay içinde çabucak yapılmış yeni teknelerdi. Aralarında, üç sıra kürekli kadırgalar da vardı. Bu tekneler alçak olup iki direkliydi; rüzgârda yelken açmaları mümkündü. Bunlardan başka yeni yapılanların arasında tek direkli ve her iki yanında birer sıra küreği olan daha küçük kadırgalar (bireme), yine tek sıra kürekli fakat uzun

(1) Selymbria: Silivri. Perinthus: Marmara Ereğlisi.

gövdeli tekneler (fustae), kalyonlar (1) ve taşımada kullanılan yelkenli sallar (parandaria) da vardı.

Sultan Mehmet'in donanmasının büyüklüğü hakkında elde çeşitli bilgiler vardır. Bizanslı tarihçilerin verdiği sayılar gerçeğin çok üzerindedir. O sırada Constantinopolis'te bulunan İtalyan gemicilere göre bu donanma onaltı kadırga, onbeş kürekli kalyon, yetmişbeş kadar ince uzun küçük tekne (fustae), yirmiye yakın yelkenli sal (parandaria), birçok şalupa (2) ve filikalardan kuruluydu. Donanma, Çanakkale valisi Süleyman Baltaoğlu'nun komutasına verilmişti. Gemici ve kürekçilerin bir bölümünü mahkûmlar oluşturmakla birlikte çoğu, oldukça iyi ücret alan gönüllülerdi. Subayları ise Sultan tarafından seçilmişti. Sultan Mehmet'in donanmaya büyük önem verdiği apaçıktı. (3)

---

(1) Bu ad genellikle, hangi tip olursa olsun büyük ve yüksek teknelere verilmektedir.

(2) Tek direkli küçük yelkenli.

(3) Sultan Mehmet'in donanmasındaki gemilerin sayıları hakkında çeşitli tarihçiler değişik bilgiler vermektedirler. Bunlardan Barbaro'ya göre donanma 12 kadırga, 70 - 80 fustae'den: Martene ve Durand'a göre 16 kadırga, 60 - 80 fustae'den, Sakızlı (Chios) Leonard'a göre 6 sı üç sıra kürekli kadırga (trireme), 10'u bireme olmak üzere 250 tekneden, Phrantzes'e göre 30'u büyük 480 tekneden, Chalcocondylas'a göre 30 trireme ve 200 küçük tekneden meydana gelmişti. Ayrıca tarihçi Critobulus, Sultan mehmet'in donanmayla bizzat ilgilenişinden sözetmektedir.

Bu büyük deniz gücü, Mart sonlarına doğru Çanakkale duvarlarını yıkmak için şahmerdan hazırlamakla geaçılan gözleri önünde Marmara sularına girdi. O güne kadar ne Rumların ne de İtalyanların, deniz gücü hakkında en küçük fikri yoktu.

Donanma Marmara'da dolaşırken, Türk ordusu da Trakya'da toplanmaya başlamıştı. Sultan, donanmayla olduğu gibi orduyla da yakından ilgileniyordu. Ülkesinin dört bir köşesindeki silahtarlar ve mühendisler kış aylarını kılıç, kalkan, miğfer, zırh, mızrak, ok, mancınık ve kale duvarlarını yıkmak için şahmerdan hazırlamakla geçirmişlerdi. Silahlanma, kısa bir süre içinde fakat eksiksiz olmuştu. Osmanlı topraklarındaki illerden gelen alaylarla zeamet ve timar sahiplerinin askerleri, hızla toplanmaktaydılar. Başıbozuk kuvvetleri meydana getirecek binlerce kişi askere alınmaktaydı. Geride, sadece sınır boylarının ve illerin güvenliğini sağlamaya yetecek kadar kuvvet bırakılıyordu. Turhan Paşa'nın Yunanistan'daki birlikleri de bu kalanlar arasındaydı. Böylece gerçekten şaşılacak büyüklükte bir ordu oluştu. Bizanslılara göre, Sultan'ın ordugâhında üç ya da dörtyüz bin asker toplanmıştı. Abartmadan kaçınan bazı Venediklilere göre bu miktar en az yüzelli bindi. Türk kaynakları ise düzenli kuvvetler seksenbin, başıbozukları ise yirmi bine yakın olarak belirtmekteydi. Bunlardan başka savaş gerisinde hizmet gören binlerce kişi vardı. Ordu da en şerefli mevkiyi tutanlar, hiç şüphesiz yeniçerilerdi. Sultan II. Murad'ın yirmi yıl kadar önce yeniden düzene soktuğu yeniçerilerin sayısı onikibini buluyordu. Bunların an-

cak küçük bir kısmı teknik işlerde ve devlet hizmetinde kullanılmaktaydılar. O dönemde her yeniçeri hıristiyan aslından gelmekteydi. (1) Bunlar küçük çocukken ailelerinden alınarak köklü bir islâm kültürü ve eğitimi altında yetiştiriliyorlar, bağlı oldukları birliği 'aile ocağı', Sultan'ı ise 'komutanları', ve 'babaları' olarak biliyorlardı. İçlerinde, geldikleri aileyi hatırlayan pek azdı. Yeniçerilerin islâm dinine olan bağlılıkları sonsuzdu; içinde bulundukları disiplin ise tam anlamıyla mükemmeldi. Başlangıçta Sultan Mehmet'i pek tutmamışlardı. Şimdi ise, dinsizlere karşı açılan sefere büyük istekle katılmaktaydılar.

Türk ordusu çok azametliydi. (2) Bu ordunun en çok korku veren yanı, sahip olduğu yeni savaş araçlarıydı. Sultan Mehmet'e 1453 baharında Constantinopolis'e saldırma kararını verdiren konuların başında, ustalarının top dökümünde elde ettiği büyük başarılar olmuştu. Top, Batı Avrupa'da yüz yıldan fazla bir süredir kul-

(1) Bu gelenek İmparatorluğun gerileme döneminde bozulmuştur.

(2) Türk ordusu hakkında hıristiyan asıllı kaynaklar şu sayıları vermektedir. Ducas 400.000'in üzerinde; Chalcocondylas 400.000; Critobulus 300.000; Phrantzes 262.000; Sakızlı Leonard 15.000'i yeniçeri olmak üzere 300.000; Tetaldi 200.000; Barbaro 160.000. Türk tarihçilerinden Hayrullah Efendi ordunun mevcudu için 80.000 demektedir. Ünlü tarihçi Bobinger de Osmanlı İmparatorluğunun o devirdeki nüfusunu ele alarak Sultan'ın 80.000 kişinin üzerinde bir orduyu çıkaramayacağını ileri sürmektedir.

lanılmaktaydı. Gülleleri barut gücüyle fırlatan, Alman asıllı rahip Schwartz'ın yaptığı ilk toptan sonra bu silaha özellikle kuşatma savaşlarındaki yeri için büyük önem verilmişti. Buna rağmen, Almanların 1321'de kuzey İtalya'daki Cividale ve İngilizlerin 1347'deki Calais kuşatmalarında kullanılan toplar hiç de beklenileni vermemiş, atılan gülleler kale duvarlarını yıkamamıştı. Bunu izleyen yüzyıl içinde top, sadece düşman birliklerini dağıtmak ya da hafif barikatları yıkmak için kullanıldı. 1377'de Venedikliler, deniz savaşlarında Cenevizlilere karşı bu silahladan yararlanmaya çalışmışlardı. Fakat o sıralarda yapılan tekneler bu büyük ağırlığı taşıyacak nitelikte değildi. Atılan güllelerin gücü ise, teknelere zarar vermekle birlikte batırmaktan çok uzaktı. Sultan Mehmet, topun önemini benimsemişti. Bu nedenle tahta geçer geçmez tophanelerine büyük topların dökümünde deneylere girişmelerini emretmekte gecikmedi.

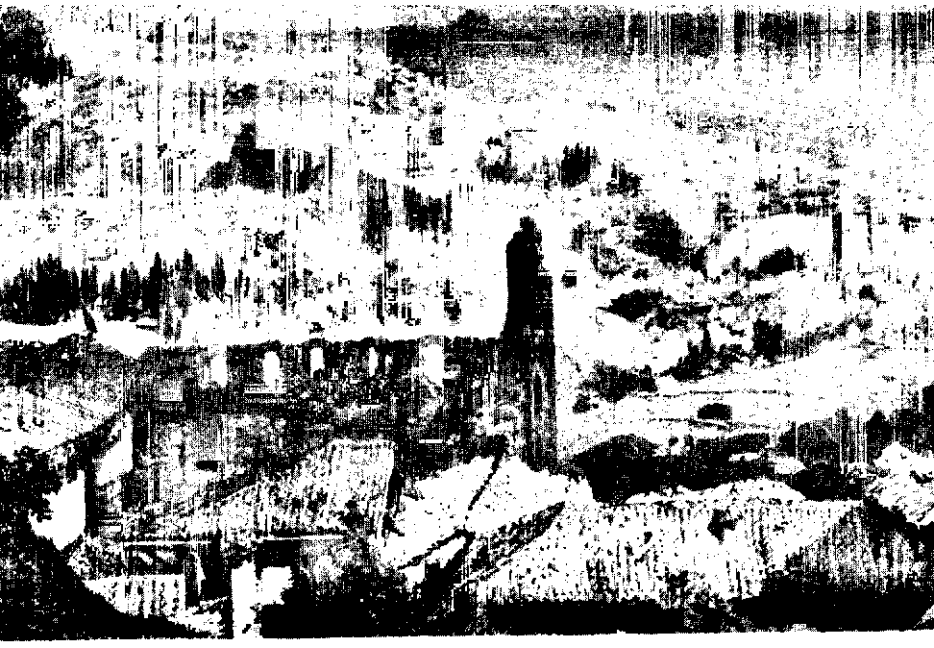
1452 yazında, Urban adında bir Macar mühendis, Constantinopolis'e gelerek İmparator'un hizmetine girmek istedi. Kendisi büyük top yapımında başarı kazanmış bir ustaydı. Fakat Constantine, Urban'a, hakkı olduğunu takdir etmekle birlikte, istediği ücreti veremedikten başka, gerekli hammaddeyi de sağlayamadı. Bunun üzerine Urban, Constantinopolis'ten ayrılarak Sultan Mehmet'e yanaştı. Hemen huzura kabul olunarak kendisine çeşitli sorular soruldu. Babil'in surlarını bile çökertecek güçte top yapabileceğini söyleyen Urban'a, beklediği ücretin dört katı verildi, istediği teknik yardımın bütünü sağlandı. Urban'ın üç ay

içinde tamamladığı ilk büyük top, Rumelihisarı'ndaki kulelerden birine yerleştirilerek, ablukayı yarmaya çalışan bir Venedik gemisini batırdı. Bu başarı üzerine Sultan Mehmet, Urban'a bunun iki katı büyüklüğünde bir top yapmasını emretti. Dökümü Edirne'de yapılan bu top, Ocak sonlarına doğru tamamlandı. Topun namlu uzunluğu 8 metre, namlunun çevresindeki bronzun kalınlığı 20 cm, barut konan kısım 81 cm, olup namluda güllenin konduğu yerde bu çevre 2,44 metreyi buluyordu. Attığı güllelerin herbiri 600 kg. ağırlığındaydı. Hazır olunca, bakımıyla görevli 700 kişi, topu onbeş çift öküzün çektiği arabaya yerleştirerek denemek üzere sarayın yakınlarına getirdiler. Tellâllar şehrin sokaklarına dağılarak halka, topun korkunç bir gürültüyle patlayacağını, paniğe kapılmamalarını ilan ettiler. Gerçekten de, top ateşlendiğinde çıkan ses yankılar yaparak çok uzaklara kadar yayıldı. Fırlattığı gülle, havada birbuçuk kilometre uzaklığa giderek düştüğü toprağa iki metre gömüldü. Sultan Mehmet'in sevinci sonsuzdu. Hemen 200 kişi, Edirne'den İstanbul'a uzanan yolun onarılması ve köprülerin güçlendirilmesiyle görevlendirildi. Ve top, böylece Mart ayında uzun yolculuğuna başladı. Topu 60 öküz çekiyordu. Ayrıca her iki yanında 200 yaya asker yürüyor, bunlar gerektiğinde arabanın dengesini sağlıyordu. O sırada tophanede, Urban'ın yönetimi altında, bunun kadar büyük olmayan bir başka topun dökümüne başlanmıştı.

Mart ayı boyunca Sultan Mehmet'in büyük ordusu gruplar halinde Trakya'dan Boğaziçi'ne geçti. Bu

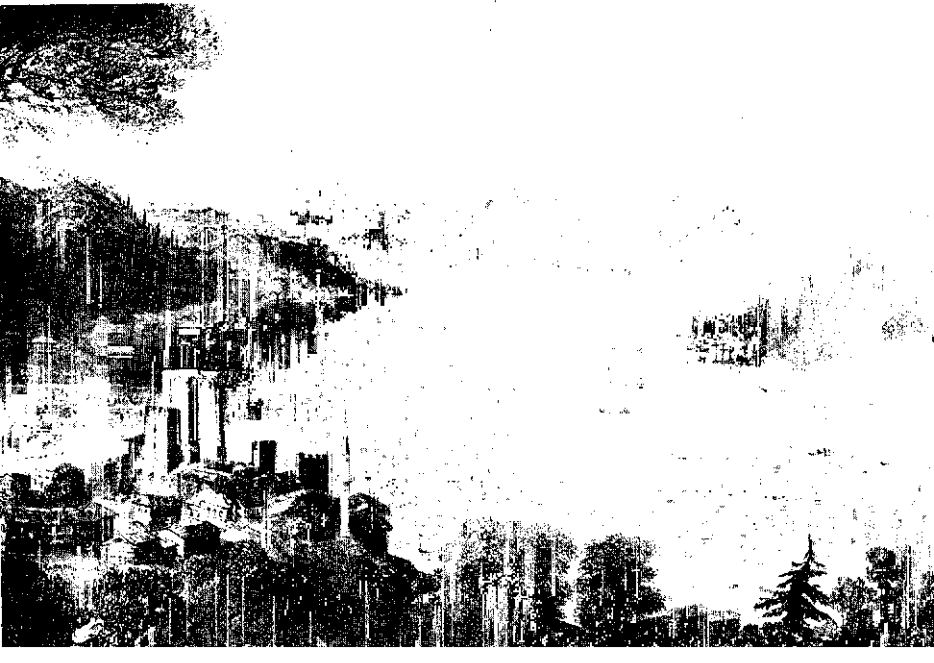

Fatih Sultan Mehmet

Trabzon'un genel görünüşü...

Fetih sırasında Boğaziçi.

kadar büyük bir askerî gücün bütün ihtiyaçlarını karşılamak kolay değildi. Buna rağmen her şey titizlikle planlanmıştı. Askerin disiplini tam, morali ise çok yüksekti. Hepsi de, bu hıristiyan başkente ilk giren askerin ruhu için Hazreti Muhammed'in cennette özel bir yer ayırdığına inanmaktaydı. Din kitapları «Konstantiniye kesinlikle fetholunacaktır; ne mutlu bunu başaracak hükümdara ve orduya,» diyordu. Hocalar, verdikleri vaazlarda, Hazreti Muhammed'in çevresindekilere şöyle sorduğunu söylüyorlardı: «Hiçbir şehir gördünüz mü ki, sadece bir yanı kara, öbür iki yanı denizle çevrili olsun?»

Sultan Mehmet ise, büyük istek içindeydi. İslâmiyet adına bu büyük zaferi kazanacak hükümdarın kendisi olacağına inandığından, çevresindekilere defalarca söz etmişti. Sonunda, o da 23 Mart günü Edirne'den ayrılarak ordusunun geride kalan birlikleriyle 5 Nisanda Constantinopolis önlerine vardı.

Şehrin içinde değişik bir hava hüküm sürüyordu. Marmara sularında seyretmekte olan Türk donanmasının başta Urban'ın yaptığı dev top olmak üzere surların karşısına sıraladığı toplar, halka başlarına geleceği anlatmaya yetiyordu. Bu arada meydana gelen bir iki hafif yer sarsıntısı ve sağanak halinde yağan yağmurlar, uğursuzluk belirtisi olarak kabul edildi. Herkes birbirine, İmparatorluğun sonu ve Hazreti İsa düşmanlarının gelişiyle ilgili eski kehanetleri hatırlatıyordu. Fakat bu umutsuz havaya rağmen cesaretlerini yi-

tirmemişlerdi. Hatta Türk yönetimi altına girmenin, Rum halkına içinde bulundukları bölünmüş ve yoksun durumdan daha az zararlı olacağını ileri süren bazı düşünürler bile, şehrin savunma hazırlıklarına büyük istekle katılmaktaydılar. Kış ayları boyunca, İmparator'un uyarısıyla erkeklerle birlikte kadınlar da surları onarmış, hendekleri temizlemişlerdi. Şehirdeki bütün silahlar, gerektiği zaman uygun olan yerlere dağıtılmak üzere bir araya toplanmıştı. Savunmayla ilgili özel giderleri karşılamak için büyük çapta para toplanmış, buna sadece devlet değil aynı zamanda bireyler, kilise ve manastırlar bağışlarda bulunmuşlardı. İçinde yaşadıkları duruma rağmen şehirde hâlâ büyük zenginlik göze çarpmaktaydı. Constantinopolis'teki bazı İtalyanlar, şehrin savunması için Rumların daha çoğunu verebilecek imkâna sahip olduklarını yazmaktaydılar. Oysa, ihtiyaç duyulan şeyler, paradan çok insan gücü, silah ve yiyecekti; para gücü ise o günden sonra artık bunları satın alamazdı...

İmparator elinden gelen her şeyi yapmıştı. 1452 sonbaharında İtalya'ya elçiler yollayarak acele yardım gönderilmesi için âdeta yalvarmıştı. Fakat alınan karşılıklar hiç de umut verici değildi. Bunun üzerine Venedik'e yeni bir kurul daha gönderildi. 16 Kasımda toplanan Venedik Senatosu, Doğu'dan gelen haberlerin gerçekten üzücü olduğunu, Papa ile öteki ülkeler harekete geçtikleri takdirde kendilerinin de yapılacak yardıma seve seve katılacaklarını açıkladılar. Venedik, bir hafta önce Rizzo'nun komutasındaki kalyo-

nun uğradığı acı sondan henüz haberli değildi. Constantinopolis'teki Venedik kolonisinden, kısa bir süre sonra gelen bu ve benzeri haberler bile onları harekete geçirmeye yetmedi. Aynı ay içinde Cenova'ya gönderilen bir başka kurula buradan, yardım için sadece tek bir gemi verileceği vaadında bulunuldu Bizans bu arada, Fransa Kralı ve Floransa Cumhuriyeti'ne de başvurmuştu. Kral Alfonso da elçilere kesin olmayan bazı vaatlerde bulunmuş, Sicilya'dan Constantinopolis'e götürülmek üzere buğday ve buna benzer besin maddeleri alınmasına izin vermişti. Kurul bu işle uğraşırken kuşatma başladı ve elçiler bir daha kendi ülkelerine dönemediler. Papa Nicholas ise, Bizans'a gerçekten yardımda bulunmak istiyor fakat her iki kilisenin birleşmesi kesinleşmeden kendini sorumluluk altına sokmaktan çekiniyordu. Venedik yanında olmadan pek birşey de yapamayacağını hissetmekteydi. 1453 Ocak ayında Roma'da patlak veren bir başkaldırı hareketi, Vatikan'ı büyük ölçüde etkiledi. Papa, dikkatini denizaşırı ülkelerden çok kendi topraklarına vermek zorunda kaldı. Böylece Bizans'a yardım imkânı da ortadan kalkmış oldu.

Roma ile Venedik arasında karşılıklı gönderilen mektuplar hiç de iç açıcı değildi. Venedik, Papalığın 1444'de kiralamış olduğu kalyonlardan kalan borcunu unutamıyordu. Papa ise, Venedik'in iyiniyetinden kuşkulanmaktaydı. Doğu'dan gelen son haberler üzerine Venedik Senatosu 19 Şubat 1453'de yeniden toplanarak 400 asker yüklü iki tekneyi hızla Constantino-

polis'e yollamaya ve bundan başka 15 kalyon daha donatarak hazır olduklarında bunları da yola çıkarmaya karar verdi. Senato ayrıca beş gün sonra bir kararname yayınlayarak, bu donanmanın giderlerini karşılamak için Doğu Akdeniz'de ticaret yapan tüccarlara özel vergiler yükledi. Aynı gün Papa'ya, Aragon ve Macar Krallığı'na, mektuplar göndererek yardım edilmediği takdirde Constantinopolis'i çok kötü bir geleceğin beklediği belirtildi. Alınan bu kararlara rağmen çabuk hareket edilemiyordu. Mart başı gelmişti, Senato hâlâ bu donanmanın nasıl kurulması ve yönetilmesi gerektiğini tartışmaktaydı. Sonunda, donanmanın Amiral Giacomo Loredan'ın yönetimi altında Alviso Longo'nun komutasına verilmesi kararlaştırıldı. Bir hafta sonra Senato'ya çok hızlı davranılması gerektiğini bildiren bir önerge verildi. Fakat aradan günler geçti, ortada yapılan birşey yoktu. Nisan ayı başlarında Roma'dan karşılık geldi. Papa gönderdiği bu mektupda Bizans'a beş kalyon yollamak düşüncesinde olduğunu yazıyordu. Venedik ise, 10 Nisan tarihli mektubunda Kardinalleri verdikleri bu karardan dolayı tebrik ediyor fakat Papa'nın önceki borçlarını daha ödememiş olduğunu belirterek dikkatlerini çekiyordu. Ayrıca son alınan haberlere göre Constantinopolis'in şimdi askerden çok yiyecek maddelerine ihtiyacı olduğunu ekliyor ve teknelerin 31 Mart'tan önce Çanakkale'den girmeleri gerektiğini, yoksa Boğaz'ı geçmede kuzey rüzgârlarının büyük zorluk çıkaracağını hatırlatıyordu. Sonunda, Venedik donanmasının hareket günü olarak 17 Nisan tarihi kararlaştırıldı ama gecikmeler yine önlene-

medi. Son gemi Venedik'ten doğuya doğru yelken açtığında, Constantinopolis iki haftadır kuşatılmış bulunuyordu.

Bu gecikmeler, Papa Nicholas'ı gerçekten endişelendirmişti. O da kendi hesabına elde edebildiği silah ve yiyeceği Mart sonlarına doğru üç Ceneviz teknesiyle Constantinopolis'e gönderdi.

Bunlardan başka, hiçbir ülke Constantine'in yardım isteklerini önemsemedi. İmparator, Cenevizli tüccarların şehre yiyecek getirmesini sağlamak için bütün ithalâtı serbest bıraktığını ilân etti. Fakat olumlu bir sonuç alamadı. Resmî Ceneviz makamları ise, yan tutmayan bir politika gütmekte direttiler. Bizans, ünlü Macar Şövalyesi Jean Hunyadi'nin, Türklerin Tuna'daki sınır boylarını hemen hemen boşaltmış olmalarından yararlanacağını umut ediyorlardı. Fakat Macarlar, Sultan Murat'ın elinde uğradıkları acı yenilgilerden sonra daha toparlanamamışlardı. Öte yandan, Hunyadi (1) zor bir durumdaydı. Naipliğini yaptığı Kral V. Ladislas, ondört yaşına gelmişti; Hunyadi'nin vâsiliği altında kalmak istemiyordu. Öteki ülkelerdeki Ortodoks prenslerinden hiçbiri yardım elini uzatacak

(1) Phrantzes, Macarların, Sultan'a bir kurul göndererek Constantinopolis'e yapacağı saldırının Osmanlı - Macar ilişkilerini zedeleyeceğini belirttiğinden söz etmektedir. Yine Phrantzes'e göre Hunyadi, İmparator'dan yapacağı yardıma karşılık Selymbria ya da Mesembria'yı, Alfonso da, Lemnos (Limni) adasını istemiş.

durumda değildi. Rusya, iç sorunlarıyla uğraşıyordu. Yapılan isteklerden sonuç alınamadı. Bizans ve Roma Kiliseleri'nin birleşme haberi Rusya'da büyük şaşkınlıkla karşılanmıştı. Moldavya Prensleri III. Peter ile II. Alexander, birbirleriyle uğraşmaktaydılar. Eflâk (Wallachia) Prensi II. Vladislav, Sultan'ın Vasalı olduğundan Macaristan'dan yardım görmeden ona karşı cephe alamazdı. Sırbistan Despot'u George ise, Sultan'a gerçekten bağlı bir Vasal'dı. Constantinopolis'in fethi için toplanan orduya asker yardımında bile bulunmuş, bu birlikler, Constantinopolis'teki dindaşlarına karşı yakınlık duymalarına rağmen Sultan'ın sancağı altında istekle çarpışmışlardı. Arnavutluk'taki Scanderberg'in, Sultan'la arası iyi değildi; fakat Venedikle de geçinemiyordu. Türkler ise öte yandan Scanderbeg'e karşı, Arnavutluk'taki başkaldırıyı destekliyorlardı. Ege'deki öteki irili ufaklı krallıklara ve Rodos Şövalyeleri'ne gelince, bunların Bizans'a yardım etmeleri ancak büyük bir müttefike katılmalarıyla mümkündü. Mora'daki despotlar da, Turhan Bey'le uğraşmaktaydılar. Gürcistan Kralı ile Trabzon İmparatoru, ancak kendi sınırlarını savunabilecek güce sahiptiler. Sultan Mehmet'e karşı olan Anadolu Beyleri, kısa bir süre önce Osmanlılardan yedikleri büyük sillenin etkisinden hâlâ kurtulamamışlardı.

Fakat hükümetlerin bu âciz ve önemsemeyen tutumuna karşılık, Constantinopolis'te hıristiyanlık uğruna çarpışmaya hazır kişiler de yok değildi. Şehirdeki Venedik kolonisi, İmparatoru sonuna kadar destekliyordu. Hükümet Meclisi'nin, Constantine ve Kardinal

Isidore'un da katılmasıyla yaptığı bir toplantıda Venedik kolonisi başkanı Girolamo Minotto, savunmaya eksiksiz katılacaklarını, hiçbir Venedik gemisinin izin almadan limanı terketmeyeceğini belirtti. Ayrıca Venedik'ten kesinlikle bir donanmanın gönderileceğini ve kendisinin yardım için mektup yazmış olduğunu da sözlerine ekledi. Karadeniz'e yapmış oldukları seferden dönerek Haliç'te demirlemiş bulunan iki Venedik ticaret gemisinin kaptanları, Gabriele Trevisano ile Alviso Diedo da şehri terketmeyeceklerini ve çarpışmalara katılacaklarını ilân ettiler. Böylece, altısı Venedik'e, üçü de Girit'teki Venedik kolonisine ait olmak üzere dokuz teknenin kaptanı limanı terketmemeye karar verdi. Bu tekneler, Trevisano'nun gururla söylediği gibi, «Tanrı'nın ve hıristiyanlığın şerefini korumak için» savaş gemisi biçimine sokuldu. 250 yıl önce kendi atalarının yağmaladığı bu şehri savunmaya karar veren Venedikliler arasında Cornaro, Mocenigo, Contarini ve Venier gibi, ünlü ailelerden kişilerin adları da vardı. Bu adlar, hem denizci hem de cerrah Nicolo Barbaro'nun, kuşatmanın en gerçek belgesi sayılabilecek günlüğündeki şeref listesine de yazılmıştı.

Venedikliler, savaş başladığı sırada Constantinopolis'te bulunduklarından ve kaçmayı şereflerine yediremediklerinden savunmaya katılmışlardı. Oysa, hükümetlerinin ürkek tutumundan utanç duyarak, hıristiyanlık adına çarpışmak için İtalya'dan gönüllü gelmiş olan Cenevizliler vardı. Maurizio Cattaneo, Geronimo ve Leonardo di Langasco ile yanında küçük bir askerî

birlik getirmiş olan Paolo, Antonio ve Troilo Bocchiardo kardeşler de bunların arasındaydı. 29 Ocak 1453 günü, ünlü Cenevizli savaşçı Giovanni Giustiniani Longo'nun savunmaya katılmak üzere geldiği haberi şehirde sevinç yarattı. Genç bir savaşçı olan Longo, cumhuriyeti kuran büyük ailelerden birine mensuptu, aynı zamanda güçlü Doria ailesiyle de akrabalığı vardı. Constantinopolis'e gelirken 700 silahlı asker de getirmişti. Bunların dörtyüzünü Cenova'dan, geri kalanlarını ise Sakız ve Rodos adalarından almıştı. İmparator, kendisini coşkun bir sevinç içinde kabul ederek Türkler geri püskürtüldüğü takdirde Lemnos Prensliği'ni bağışlayacağını söyledi. Longo, özellikle surlarla çevrili şehirlerin savunmasındaki bilgi ve deneyleriyle ün yapmıştı. Bu nedenle kendisine şehrin kara tarafındaki surların komutanlığı verildi. Longo hiç vakit kaybetmeden surları iyice bir teftişten geçirerek zayıf gördüğü bölümlerin onarımına ve güçlendirilmesine başladı. Fakat Cenevizlilerle işbirliği yapmaları için Venediklileri kandırmak kolay olmadı. Longo'nun kişiliği, bu birliği sağlamada önemli rol oynadı. İsteği üzerine Trevisano, Haliç'ten başlayarak Blachernae önlerinde toprak düzeyinin yükselmeye başladığı kesime kadar uzanan hendeği temizleyerek gereken yerleri açtı. Sonradan Podesta'nın yazdığı gibi, şehrin düşmesinin kendi sonları da olacağına inanan Pera (1) halkı da savunma hazırlıklarına katıldı

(1) Bugünkü Beyoğlu.

Bu arada Constantinopolis'e çok uzak ülkelerden gelen kişiler de vardı. Şehirdeki Catalan kolonisi Péré Julia'nın emri altında örgütlendi; bazı Catalanlı denizciler de bunlara katıldılar. Kastil'den, Don Francisco de Toledo adında soylu bir savaşçı Constantinopolis'e gelmişti. Kendisinin İmparator Comnenus sülâlesinden geldiğini ileri sürüyor ve Constantine'e, «yeğenim» diye hitap ediyordu. Giustiniani'nin birliğinde Johannes Grant adında bir mühendis vardı. Grant'ın Alman olduğu sanılıyorduysa da, Almanya üzerinden doğuya gelmiş bir İskoçyalı serüvenci olduğu da söyleniyordu. Osmanlı tahtının vârisi olduğunu ileri süren ve çocukluğundan beri Constanitopolis'te bulunan Şehzade Orhan da Constantine'in yanında yer almıştı.

Şehirdeki İtalyanların hepsi, Minotto ve Giustiniani'nin cesaretini gösteremediler. 26 Şubat gecesi Pietro Davanzo komutası altındaki, altısı Venedik'ten, biri Girit'ten gelmiş olan yedi tekne, içlerindeki 700 İtalyan'la birlikte Haliç'ten sessizce yelken açtı. Bu kaçış, savunmaya hazırlananların moraline büyük darbe oldu. Fakat bundan başka, ne İtalyanların ne de Rumların arasından herhangi bir kaçma olmadı.

Kuşatma başladığında, Haliç'te savaşa hazır 26 tekne vardı. Bunların beşi Venedik'e, beşi Ceneviz'e, üçü Girit'e, biri Ancona'ya, biri Catalonia'ya, biri Provence'ye ve geriye kalan onu Bizans'a aitti. Çoğu su kesiminden yüksek, küreksiz ve yelkenli olan bu teknelerden başka, Pera'daki Cenevizlilere ait birkaç yel-

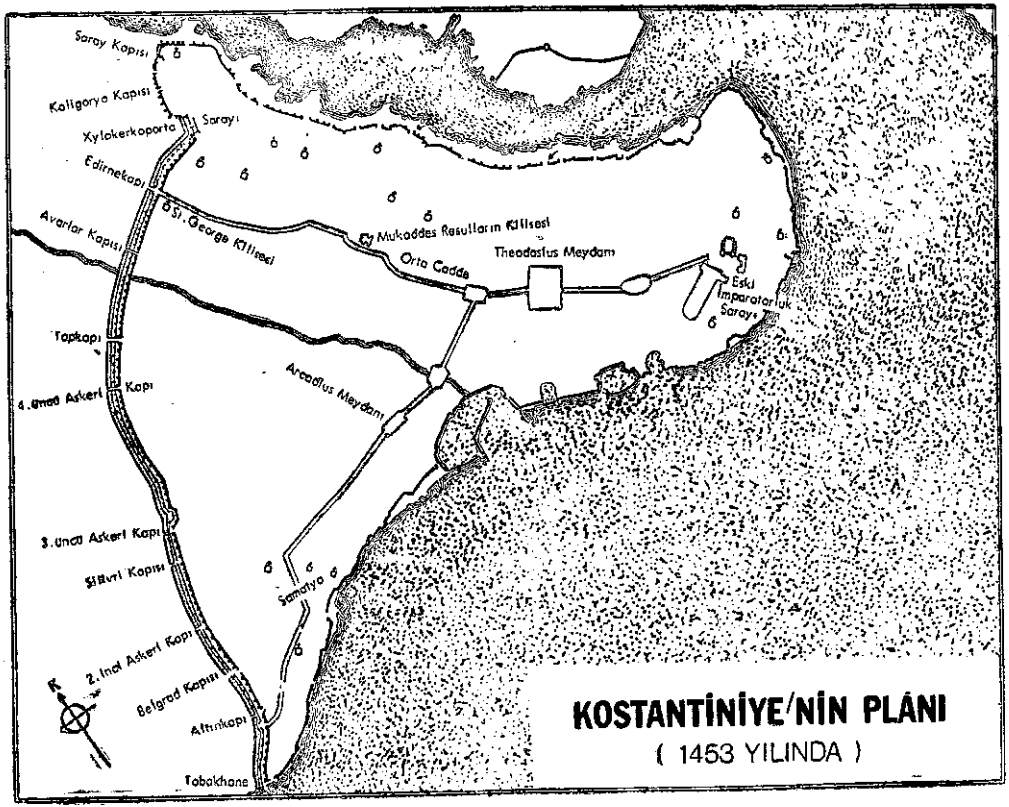
kenli ile ticaret gemisi de Haliç'te demirlemişti. Türk donanmasıyla karşılaştırıldığında, bu oldukça zayıf bir deniz gücüydü. Karadaki insan gücüne gelince, aradaki ayrım daha da büyüktü.

Türk ordusu, Mart sonlarına doğru Trakya'dan Constantinopolis'e doğru harekete geçince, Constantine, yardımcısı Phrantzes'i yanına çağırtarak kendisinden keşişler de içinde, silah kullanabilecek erkeklerin sayımını yapmasını istedi. Phrantzes sonuçları topladığında, şehirde çarpışabilecek sadece 4983 Rum ve 2000'e yakın yabancı olduğunu hayretler içinde gördü. (1) Elde edilen bu sonuç Constantine'i dehşete düşürmüştü. (2) Bunu, çevresindekilere açıklamak-

(1) Bu konuda Tetaldi, sayının 6.000 ile 7.000 arasında, şehrin bütün nüfusunun 30.000'nin ise erkek olduğunu belirtmektedir. Critobulus'a göre şehir düştüğünde bu sayı 50.000 kişinin üzerinde olup 4.000 ölü vermişti.

(2) Bütün yabancı yazarlar gibi kitabın yazarı da İstanbul'da 1453 kuşatması sırasındaki kuvvetleri üzerinde gereği kadar dikkatle durmamıştır. Bunlardan hiçbiri, İmparatorluğun barış zamanındaki ordusunun mevcudunu dikkate almamıştır. Şehrin karşısında bulunan Galata'yı ellerinde bulunduran ve imparatorluğun kendi rakipleri olan Venediklilerle hemen daima bir ittifak halinde oldukları için, Bizans'ta düşmanı olan ve daima bir baskın yapabilecek durumda bulunan Cenevizlilere karşı koyacak bir kuvvetin bulunduğunu bunların çok zaman, yabancı ücretli askerler olduğunu hesaba katmamışlardır. Bundan başka, kuşatmadan önceki aylarda çeşitli yerlerden gelen (Adalar ve Girit) yardımcı kuvvetler de hesaba katılmamıştır. Phrantzes'in yaptığı sayımın, pek doğru olmaması gerekir.

tan vazgeçti. Şehirdeki bazı görgü tanığı İtalyanlar da bu sayılara yakın sonuçlara varmışlardı. Sultan Mehmet'in 80.000 kişilik ordusuna ve başıbozuk kuvvetlerine karşılık uzunluğu 22 kilometreye yaklaşan surlarla çevrili şehrin savunması sadece 7000 kişiyle yapılacaktı...

Saray Kapısı
Kaligarya Kapısı
Xylokerkoporta
Saray
Edirnekapı
Avarlar Kapısı
Şş. George Kilisesi
Mukaddes Resulların Kilisesi
Theodosius Meydanı
Orta Cadde
Eski İmparatorluk Sarayı
Topkapı
4.üncü Askeri Kapı
Arcadius Meydanı
3.üncü Askeri Kapı
Şifavi Kapısı
Samatya
2.inci Askeri Kapı
Belgrad Kapısı
Altınkapı
Tabakhane
KOSTANTİNİYE'NİN PLÂNI
(1453 YILINDA)

ALTINCI BÖLÜM

KUŞATMA BAŞLIYOR

PASKALYA, Ortodoks kilisesinin büyük şenliklerle kutladığı en kutsal günlerden biridir. Fakat 1453 yılı Paskalyası'na rastlayan 1 Nisan Pazar günü, Constantinopolis halkı hiç de neşeli değildi. Oldukça sert geçen kış aylarından sonra Boğaziçi bahara kavuşuyordu. Şehrin meyve bahçelerindeki ağaçlar çiçeklerle donanmıştı. Korular, bülbül sesleriyle çınlamakta,leylekler damlarda yuvalarını kurmaktaydılar. Gökyüzü, ince çizgiler halinde uçan kuş sürüleriyle doluydu. Bunlar, yazı geçirmek için kuzey ülkelerinden gelen göçmen kuşlardı. Trakya gökleri ise, hareket halindeki koca bir ordunun gürültüsü, öküz koşulu arabaların gıcırtılarıyla ve at kişnemeleriyle yankılanıyordu...

Halk, hiç değilse Paskalya haftasını huzur içinde geçirebilmek için günlerden beri dua etmekteydi. Türk ordusunun öncüleri, 2 Nisan Pazartesi günü Constan-

tinopolis önlerinde göründü. Küçük bir Bizans birliği bu öncü kuvvetlere saldırıda bulundu. Türkler biraz ölü ve yaralı verdiler; fakat Bizanslılar, öncülerin ardından yığılmakta olan kuvvetleri görünce geri çekildiler. İmparator, hendeklerin üzerindeki köprülerin hemen yıkılarak şehir kapılarının kapatılmasını ve Haliç'in girişine kalın bir zincir gerilmesini emretti. Bu zincirin bir ucu Akropol'ün altındaki Eugenius Kulesi'nin (1) dibine, öbür ucu ise Pera'yı sahilden çevreleyen surların üzerindeki bir kuleye bağlandı. (2) Zincirin, Haliç üzerinde sarkan kısmı tahta sallara konarak Bartolomeo Soligo adındaki bir Cenevizli mühendisin yönetim ve sorumluluğu altında gerildi.

Sultan Mehmet, komutasındaki Türk ordusunun bütünü 5 Nisan Perşembe günü surların önüne vararak ikibuçuk kilometre açıkta ordugâh kurdu. Sultan, ertesi gün birliklerini daha yakına getirdi ve savaş hattına yerleştirdi. Bizanslılar da aynı şekilde savunma mevzilerini aldılar...

Constantinopolis, kenarları hafifçe eğri, üçgene

(1) Kentanarion burcu da denilen bu kule, Sirkeci'de eski askerî sevkiyat binasının bulunduğu yerdeydi. Ötekilere göre daha büyük ve kuvvetli olarak yapılmıştı.

(2) Galata'da şimdiki kurşunlu mahzenin bulunduğu yerde Galata Kalesi bulunuyordu. Zincir bu kaleye bağlıydı. Kale, Galata'da olmasına rağmen doğrudan doğruya İmparator'a aitti. Pirî Reis haritasında bu kale gösterilmiştir.

benzeyen bir yarımada üzerinde kurulmuştu. Şehrin kara yönündeki sınırını çeviren surlar, Haliç'teki Blachernae (Tekfur Sarayı ile Ayvansaray mıntıkası) semtinden başlayarak dışbükey bir eğri halinde Marmara kıyılarındaki Studion'a (Yedikule Narlıkapı mıntıkası) uzanmaktaydı. Bunların uzunluğu yaklaşık olarak altıbuçuk kilometreyi buluyordu. Haliç kıyısındaki surlar ise, beşbuçuk kilometre uzunluğundaydı; bunlar içbükey bir eğri halinde Blachernae'den, bugün Sarayburnu olarak bilinen Acropolis burnuna kadar uzanmaktaydı. Acropolis burnu ile Studion arasında dokuz kilometrelik bir uzaklık vardı. Surlar burada da devam ediyor, Acropolis burnundan başlayarak yarımadanın en uç bölümünden geçip şehrin Marmara kıyısı boyunca uzanıyordu. Gerek Haliç, gerekse Marmara kıyılarındaki surlar tek sıraydı. Marmara'ya bakan duvarlar denize dik iniyordu. Bu surlar üzerinde, doğrudan doğruya denize açılan onbir kapı vardı. Sert kuzey rüzgârlarına karşı yol alamayan küçük tekneleri barındırmak için de iki küçük liman yapılmıştı. (1) Şehrin Haliç kıyısında ise, suların yüzyıllar boyunca getirdiği toprak ve birikintiler bu surların önünü doldurmuştu. Bu şerit üzerinde çeşitli depolar bulunuyordu. Buradaki surlarda onsekiz kapı vardı. Bir saldırıda, Blachernae'nin korun-

(1) Marmara ve Haliç surları ve bunların üzerinde bulunan limanlar hakkında verilen bilgi eksiktir. Bunlar için Feridun Dirimtekin'in, **«Fetihten Evvel Marmara Surları»**, İstanbul. 1953., **«Fetihten Evvel Haliç Surları»**, İstanbul 1954, adlı eserlerine bakınız.

masını sağlamak amacıyla İmparator Ioannes Cantacuzenus (1341 - 1355) en doğu ucundaki duvarların dibinden uzanan bir hendek kazdırmıştı. Şehrin deniz kıyısındaki surlar oldukça iyi durumdaydı. Aslında Bizanslılar, Haliç'ten geniş ölçüde bir saldırı beklemiyorlardı. Oysa 1204'te Franklar ve Venedikliler şehre Haliç'ten girmişlerdi. Yine böyle bir saldırıda bulunmak için düşmanın her şeyden önce limanı iyice kontrol altına alması gerekliydi. Türklerin, Acropolis burnundan bir çıkartma yapmaları, buradaki çok hızlı akıntılar yüzünden hemen hemen imkânsızdı. Bu nedenlerle asıl saldırının kara yönündeki surlara yapılması bekleniyordu. Şehrin kuzey ucundaki Blachernae semti, ana hattan dışa doğru bir çıkıntı yapmaktaydı.

İlk kurulduğu zamanlar şehir dışı sayılan bu semt, 7. yüzyılda tek sıra duvarlarla çevrilmiş, sonradan, 9. ve 12. yüzyıllarda onarılmış, I. Manuel'in İmparator Sarayı'nı (Tekfur Sarayı) (1) burada yaptırmasıyla yeniden güçlendirilmişti. Bu surlar Ioannes Cantacuzenus tarafından açtırılmış olan bir hendekle, Haliç'e kadar

(1) Söz konusu olan saraylar önceden İmparator Alexi Komnenos'un, İvaz Efendi Camii yerinde yaptırmış olduğu Alexi Triclinos'u ve oğlu II. Ioannes tarafından buna yaptırılan ziyafet salonu ve daha sonra torunu İmparator I. Manuel'in Alman asıllı karısı adına yaptırttığı Alman İmparatoriçesi Sarayı, «Yüksek Saray» denilen Blachernes Sarayları, Yukarı Ayvansaray bölgesinde bulunuyordu. Tefkur Sarayı'nın İmparator Kostantin Porphyrogenete tarafından yapıldığı kabul edilmiştir.

korunmaktaydı. Üzerinde Caligaria ve Blachernae adları verilen iki büyük kapıyla, kuşatmadan bir süre önce kapatılmış bulunan küçük Kerkoporta kapısı vardı. Buradan başlayarak güneye doğru uzanan ve II. Theodosius döneminde şehrin valisi Anthemius tarafından yaptırılmış olan surlara 'Theodosian surları' denmekteydi. Theodosian surları, Kerkoporta Kapısı'ndan başlayarak hiç bölünmeden Marmara kıyısındaki Küçük Kapı'ya (Poterne) (1) kadar gidiyordu. Bu surlar üç sıra duvardan meydana gelmişti. En önde, boylu boyunca uzanan bir hendek vardı. Yirmi metre genişliğindeki bu hendek, istendiği zaman su ile dolabiliyordu. (2) Hendeğin surlara yakın olan yerinde, üstünde mazgal delikleri bulunan ve siper görevi yapan alçak bir duvar uzanıyordu. Bununla, dış surlar adı verilen ikinci duvarın arasında oldukça geniş bir açıklık vardı. Peribolos denen bu açıklığın eni, yerine göre ondört ile yirmi metre araısnda değişmekteydi. Dış surlar, sekiz metre yüksekliğindeydi. Üzerinde mazgallar bulunan bu duvar boyunca, elli metreden yüz metreye kadar aralıklarla, kare biçiminde kuleler yerleştiril-

(1) Poterne, 'Küçük kapı' demektir.

(2) Arizi durumunun, bu hendeklerin su ile doldurulmasına uygun olmadığı ortadaydı. Bu, yazarın yerinde inceleme yapmadığını gös eriyor. İstanbulsurları üzerinde yalnız Ayvansaray mıntıkasında, sahildeki düz bir kısmın önünde bulunan hendeğin su doldurulmuş olduğuna dair bazı kayıtlar vardır.

mişti. Dış surlardan sonra Parateichion (1) adı verilen yaklaşık olarak onaltı metre genişliğindeki bu açıklıktan sonra iç surlar gelmekteydi. Ondört metre yüksekliğindeki iç surlar boyunca gerek kare, gerekse sekiz köşeli burçlar vardı. Ortalama yüksekliği yirmi metre olan bu burçlar, dış surlardaki burçların arasında meydana gelen boşlukları karşılayacak şekilde yerleştirilmişti.

'Theodosian surları' boyunca çeşitli kapılar vardı. Bunların bazıları halkın kullanması, bazılarıysa askerî amaçlar içindi. Marmara'ya en yakın olan küçük Kapı'dan (Postern) sonra kuzeye doğru çıkıldığında, İmparatorların büyük törenlerde şehre girmek için kullandıkları Altın Kapı geliyordu. Askerî amaçlar için kullanılan kapılar, numara sırasıyla adlandırılmıştı. Bunlardan ilki Altın Kapı'ydı; dolayısıyle bu kapıya ayrıca «Birinci Askerî Kapı» da denmekteydi. Bundan sonra «İkinci Askerî Kapı» ve bugün Silivrikapı olarak bilinen, halkın kullandığı Pegae Kapı'sıyla (2) bunun yakınındaki «Üçüncü Askerî Kapı» geliyordu. Arazi buradan başlayarak yükseliyor, Rhegium Kapısı'yla «Dör-

(1) En geride bulunan Theodosius surları ile orta sur arasındaki aralık; «manevra» alanı.

(2) Pegae Kapısı: Silivri Kapısı. Yazar, kapıları genel olarak verilen sırayı izleyerek incelememiştir. Aslında yazarın Silivri Kapısı dediği kapı Xylokerkoporta Kapısı'dır. Buna Regium ve türkçe olarak Belgrad Kapısı adı verilmektedir. Porta Rhesion ya da Polyandron denilen önemli mevlevihane kapısı söz konusu edilmemiştir. Bugünkü, şehir girişinin güneyinde bulunan 'Dördüncü Askerî Kapı'nın bir adı da Kalegru idi.

düncü Askerî Kapı»yı geçtikten sonra bugün adına Topkapı denilen Saint Romanus Kapısı'nın bulunduğu yerde, en yüksek düzeyine ulaşıyordu. Topkapı'dan sonra arazi tatlı bir eğimle otuz metre kadar aşağıda Lycus çayının (Bayrampaşa deresi) bulunduğu düzlüğe iniyordu. Lycus çayı, «Beşinci Askerî Kapı» nın ikiyüz metre güneyinde, duvarların altından açılmış bir yatakta akarak surları geçmekteydi. Bizanslılar «Beşinci Askerî Kapı» ya, yakınında bulunduğu kilisenin adından dolayı Saint Kyriake Kapısı diyorlardı. (1) Bu kapının bir üçüncü adı daha vardı: Saint Romanus Kapısı. Kuşatmayı anlatan birçok tarihçiler bundan dolayı bu kapıyı halkın kullandığı Saint Romanus (Topkapı) ile karıştırmışlardır. Arazi bu noktadan başlayarak bugün adına Edirnekapı denen Charisian Kapısı'nın bulunduğu tepeye kadar yükselmekteydi. Surların Lycus vadisini (Bayrampaşa) kesen bölümüne «Mesoteichion» (2) adı verilmişti. Burası, Theodosian surlarının en zayıf noktası sayılıyordu. Charisian Kapısı'na bazan 'Polyandrion' da denmekteydi. Böylece devam eden surlar Xylokerkon, oradan da Blachernae kapılarına ve dolayısıyle Haliç'e ulaşıyordu...

Sultan Murat, 1422'de Constantinopolis'e saldırdığında Bizanslılar, Türkleri dış surlarda yoğun bir savunma gücüyle karşılamışlar, Türk askerleri bu surlarda hiçbir gedik açamamışlardı. Guistiniani ve İmparator, ellerinde az sayıda asker olması nedeniyle bu

(1) Buna Avarlar ya da Sulukule kapısı da deniliyor.

(2) Kara surlarının ortası. — Meso: Yarım, Teichion: Sur.

savunma şeklinin yine en uygun strateji olacağına karar verdiler. İç surların üzerindeki burçlardan daha iyi ateş edilebilmesine rağmen, savunma gücünü bu surlarda yoğunlaştırmak mümkün olamayacaktı. Dış surların 1422'deki Türk saldırısında yıkılan kısımları birkaç yıl içinde onarılmış, Giustiniani bu onarım işleriyle ilgilenmişti. Kendini büyük bir strateji uzmanı olarak gören Piskopos Leonard, sonradan bütün komutanların uyguladıkları stratejinin yalnış olduğunu ileri sürmüş, dış surlar yerine iç surların savunma yapılması gerektiğini ileri sürmüştü. İç surların onarım işlerine de değinmiş, bu amaç için toplanmış paranın Jagarus ve Keşiş (1) Neophytus adlarında iki Rum tarafından paylaşıldığını, dolayısıyle bu surların çok kötü bir onarım gördüğünü söyleyerek Bizanslı Rumları suçlamıştı. Piskopos Leonard bu sözleriyle Bizanslılara iftira etmekteydi. Çünkü asıl adı Manuel Palaeologus Iagrus olan Jagarus, saygı duyulan bir devlet adamı ve aynı zamanda İmparator'un akrabasıydı. Üzerine adı işlenmiş yazıtlar, surların büyük onarım gören yerlerine konmuştu. O çağda tanınmış bir keşiş olan Neophytus ise İmparator'un yakın dostuydu; fakat kiliselerin birleşmesine karşı çıkmıştı. Kuşatma sırasında, Charsianites (Edirnekapı) manastırında sessiz ve sakin bir hayat sürmekteydi. Devlet işlerine karışmıyordu. Surların onarımıyla ilgili anlaşmalarda parmağı olduğuna inanmak güçtü. Fakat Leonard'a göre, hizipçi bir din adamının yapmayacağı kötülük yoktu.

(1) Keşiş: Dünya işlerinden el çekmiş rahip.

5 Nisan günü Bizans kuvvetleri, İmparator'un seçtiği savunma mevzilerine girdiler. Constantine, yanına aldığı en iyi birliklerle Mesoteichion'da yer almıştı. Sağ kanadında Charisian Kapısı çevresinde mevzilenmiş olan Giustiniani bulunuyordu. Fakat Sultan Mehmet'in, saldırının ağırlık merkezi olarak Mesoteichion'u seçtiği anlaşılınca, Giustiniani ve komuta ettiği Cenevizliler hemen İmparator'un yanına kaydılar. Giustiniani'nin yerini, Bocchiardi kardeşler ve askerleri aldı. Venedik kolonisi başkanı Minotto ve yardımcıları, Blachernae'deki İmparator Sarayı'nın savunmasıyla görevlendirilmişlerdi. Bunların ilk işi, duvarın önündeki hendeği temizleyerek su ile doldurmak oldu. Caligaria Kapısı'yla Kerkoporta Kapısı arasındaki surların savunması yaşlı bir komutan olan Teodoro Caristo'ya verilmişti. Langasco kardeşler, Piskopos Leonard ile birlikte Kerkoporta'dan Haliç'e kadar uzanan hendeğin arkasında yer almışlardı. İmparator'un solunda Ceneviz birlikleriyle Cattaneo, onun yanında Pegae Kapısı'nın korunmasıyla görevlendirilmiş Theophilus Palaeologus, Rum birliklerinin başında mevzilenmişti. Venedikli Filippo Contarini, surların Pegae Kapısı'ndan Altın Kapı'ya kadar olan bölümünün savunmasını üzerine almıştı. Altın Kapı'yı Cenevizli Manuel korumaktaydı. Manuel'in solunda, deniz yönünde Demetrius Cantacuzenus mevzilenmişti...

Marmara sahilindeki surlar, daha az askerle korunmaktaydı. Studion'un (Narlıkapı) savunmasından, Jacobo Contarini sorumluydu. Contarini'nin yanında, sur-

ların büyük çapta saldırıya uğrayacağı sanılmayan bir bölümüne Rum keşişleri yerleşmişti. Bunların yapabilecekleri iş, gerekirse nöbet tutmak ve bir saldırıda yardım çağırmak olacaktı. Rum keşişlerin ilerisinde, Eleutherius (Langa) limanı, Şehzade Orhan ve emrindeki Türklerle korunuyordu. (1) Hipodrom'un altındaki kıyı şeritine Péré Julia komutasındaki Catalanlar mevzilenmişti. Kardinal İsidore yanındaki ikiyüz kişiyle Acropolis Burnu'na (Sarayburnu bölgesi) yerleşmişti. Haliç kıyıları ise Gabriele Trevisano komutasındaki Venedik ve Cenevizli denizciler tarafından korunmaktaydı. Alviso Diedo, Haliç'teki donanmanın komutanlığına getirilmişti. Şehrin içinde iki müfreze yedek kuvvet bulunuyordu. Bunlardan biri, Lucas Notaras komutasında olup Haliç kıyısındaki surların hemen arkasında Petra semtinde, ötekiyse Nicephorus Palaeologus komutasında, Havariyun Kilisesi dolaylarında yerleşmişti. Donanmadan ayrılan on gemi, Haliç'te zincirin gerili bulunduğu kesimi korumakla görevlendirilmişti. Beşi Ceneviz, üçü Girit, öbür ikisi de Rum ve Ancona teknelerinden oluşan bu küçük filo, zinciri germiş olan Cenevizli Soligo'nun komutasına verilmişti. Zincirin bir uçtan Pera kıyılarındaki surlara bağlı olması nedeniyle, burada Cenevizlilerle iyi geçinecek birinin bulunması gerekiyordu. Constantine,

(1) Ankara Meydan Savaşın'dan sonra Büyük Şehzade Süleyman, İmparator Manuel ile yaptığı anlaşmada İmparator'un yanında rehin olarak Şehzade Orhan'ın bırakılmasını kabul etmişti. Bu yüzden, Fatih Sultan Mehmet de Bizans'ta bulunan Şehzade Orhan'ın giderlerine karşılık bir ödenek veriyordu. Kuşatma başlayınca Orhan maiyeti ile surlarda görev aldı.

şehri savunacak Venediklilerin, Rumların ve Cenevizlilerin karşılıklı dayanışmalarını ve milliyetçilik gütmemelerini sağlamak için bunları birbirleriyle karıştırmıştı. Şehri savunacak Bizans birlikleri, yeterli sayıda ok, mızrak ve mancınıkla donatılmıştı. Constantinopolis'te birkaç da top bulunmaktaydı. Fakat elde yeteri kadar güherçile yoktu. Attıkları güllelerin düşman hatlarına varabilmesi için bu topların kule ya da surların üzerinden ateşlenmesi gerekiyordu. Ancak, patlamadan doğan sarsıntılar duvarlara zarar vermekteydi. Bizanslı askerlerin giydiği zırhlar çok sağlamdı; Türklerin üzerindekilere oranla oldukça üstündü.

Bizanslılar, 6 Nisan sabahı mevzilerini almış bulunuyorlardı. Surların üzerinden, Türk ordusunun savaş düzenine girişini seyretmekteydiler. Sultan Mehmet, kuvvetlerinin büyük bir bölümünü Zaganos Paşa komutasında, Haliç'in kuzey yakasına geçirmişti. Buradan başlayarak Boğaziçi'ne kadar uzanan bölgede yayılan Türk birlikleri Pera'yı çevirmiş ve aynı zamanda buradaki Ceneviz kuvvetlerini kontrol eder duruma geçmişti. Haliç'in üst başındaki bataklıkları geçen bir yol açılmış, böylece Zağanos Paşa'nın ana kuvvetlerle bağlantısı sağlanmıştı. Surların karşısında, Haliç'le Charisian Kapısı arasında Karaca Paşa komutasındaki Rumeli askeri yer almıştı. Paşa'nın emrinde ayrıca büyük toplar vardı. Bunlar Blachernae kesimindeki tek sıra duvarlara ve özellikle bu duvarların Theodosian surlarıyla birleştiği yere karşı kullanılacaktı... Lycus (Bayrampaşa) vadisinin güneyinden Marmara sahiline kadar uzanan bölgede, İshak Paşa komutasındaki Anadolu askeri mev-

zilenmişti. Sultan Mehmet, İshak Paşa'ya tam anlamıyla güvenemiyordu. Bu nedenle yanına yardımcı olarak Mahmut Paşa'yı vermişti. (1) Mahmut Paşa bir hıristiyan dönmesiydi. Yarı Rum, yarı Slav asıllı Angeli ailesinden geliyordu. Bu aile aynı zamanda bir uçtan eski Bizans hanedanına bağlıydı. Mahmut Paşa, son zamanlarda Sultan'ın en yakın dostlarından ve aynı zamanda danışmanlarından biri olmuştu. Sultan Mehmet, Lycus vadisinde, surların Mesoteichion adı verilen kesiminin tam karşısında mevzilenmiş kuvvetlerin komutasını üzerine almıştı. Kırmızı ve altın sarısı renkli çadırını burada, surlardan iki kilometre kadar açıkta kurdurmuştu. Çadırın önünde, yeniçeriler ve en seçme birlikler mevzilenmişti. Urban'ın dev topu ve öteki büyük toplar bu kesimde sıralanmıştı. Başıbozuklardan meydana gelen kuvvetler, çeşitli gruplar halinde ana hatların arkasında yer almıştı. Bunlar gerektiğinde, hızla hareket edebilecek durumda beklemekteydiler. Türkler, başıbozukların mevzileri önünde, surlar boyunca uzanan bir hendek kazmışlardı. Buradan çıkartılan toprakla hendeğin önünde siper ödevi gören bir set meydana getirilmiş, setin üzerine alçak bir tahta perde yapılmıştı.

Baltaoğlu Süleyman Bey komutasındaki donanma, şehre deniz yoluyla gelecek yardımı durdurmakla görevlendirilmişti. Türk gemileri Marmara kıyıları boyun-

133

(1) Sonradan Birinci Vezir olan Mahmut Paşa (Adni).

ca aralıksız devriye geziyor, böylelikle bu kıyılardaki limanlara hiçbir tekneyi yaklaştırmıyorlardı. Fakat Baltaoğlu'nun asıl amacı, Haliç'i kapatan zinciri zorlayarak donanmanın buraya girmesini sağlamaktı. Donanmanın karargâhını, bugün Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu ve adına Bizans döneminde 'Çifte sütun' (Diplokion) denen yerde kurmuştu. Kuşatma başladıktan on gün sonra, Karadeniz kıyılarındaki şehirlerden gelen bazı büyük tekneler de Türk donanmasına katıldılar. Bunların hepsinde ağır toplar vardı...

İmparator, Türk kuvvetlerinin surların önünde toplandığını görür görmez, Trevisano'ya emrindeki denizcilere göz alıcı üniformalarıyla surların üstünde geçit yaptırmasını söyledi. Trevisano'nun komutasında bin kadar denizci vardı. Constantine, Sultan'a böylece Venediklilerin de şehri savunanlar yanında yer aldığını göstermek istiyordu. Venedikliler bunu seve seve kabul ettiler. Sultan Mehmet, islâm âdetlerine uygun olarak İmparator'a son bir mesaj gönderdi. Bu mesajda, Constantinopolis'e karşı koymadan kendisine teslim olduğu takdirde halkın malına ve canına dokunulmayacağını, aksi halde şehre hiçbir şekilde acınmayacağını bildiriyordu. Constantinopolis halkı, Sultan'ın sözüne inanmıyordu; ayrıca İmparatorlarını bu durumda yalnız bırakmaları artık mümkün değildi...

Bu fomalite sona erdikten sonra, Türkler 6 Nisan Cuma günü surlara karşı açtıkları ağır topçu ate-

şiyle savaşa başladılar. Güneş battığında, Charisian Kapısı büyük zarar görmüş bulunuyordu. Ertesi gün de devam eden topçu ateşi burasını yerle bir etti. Fakat Bizanslılar bütün gece çalışarak kapıyı ve çevresini biraz onardılar. Bunun üzerine Sultan Mehmet, surların zayıf kısımlarına etkili bir şekilde yüklenebilmek amacıyla daha çok top getirmesini emretti ve yeni bir saldırı için bunları beklemeye başladı. Bu arada, topçunun açacağı gediklerden şehre girebilmek için askere, surların önündeki büyük hendeği doldurmaları emredildi. Ayrıca arazinin uygun olduğu yerlerde, surlara doğru lâğımlar açılmaya başlandı. Sultan bu süre içinde, Baltaoğlu Süleyman Bey'den zincirdeki savunmayı yoklamasını istedi. Türk donanması Haliç'e ilk saldırıyı 9 Nisan günü yaptı fakat hiçbir sonuç alamadı. Bunun üzerine Baltaoğlu, Karadeniz'den gelecek filoyu beklemeye karar verdi.

Sultan Mehmet, bu arada emrindeki en gözde birlikler ve topçusunun bir bölümüyle şehrin dışındaki iki küçük Bizans kalesine saldırdı. Bunlardan biri Boğaziçi'ne bakan Therapia'da (Tarabya), ötekiyse Marmara kıyısındaki Studius (1) yakınlarındaydı. The-Therapia Kalesi, Türklere iki gün karşı koyabildi. Sonunda duvarları topçu ateşiyle yıkılarak askerlerinin çoğu yok edildi. Alınan kırk kadar esir hemen öldürüldü. Studius'daki küçük kale birkaç saat içinde ele geçti. Burayı savunmakta olan otuzaltı Bizanslı asker de esir

(1) Bu manastır, şimdiki İmrahor Camisi ile Marmara arasındaki (Narlıkapı) alanı kaplıyordu.

alınarak öldürüldü. Askerlerin ölümle cezalandırılmaları, Sultan'a karşı koyanların sonunu Constantinopolis halkına göstermek için, surların çok yakınında yapıldı. Öte yanda Baltaoğlu, Marmara'daki adaları (Kınalı, Burgaz, Heybeli ve Büyükada) işgal etti. Bunlardan sadece en büyükleri olan Prinkipo (Büyükada) karşı koymaya yeltendi. Bu adada bulunan manastırın yakınlarındaki bir tepenin üzerinde keşişler tarafından korsanlardan (1) korunmak amacıyla çok sağlam bir taş kule yaptırılmıştı. Bu kuledeki otuz kişilik küçük müfreze teslim olmak istememişti. Baltaoğlu'nun gemilerindeki topların gülleleri, kulenin kalın duvarlarını pek etkilemedi. Bunun üzerine Türkler, topladıkları çalı çırpıyı kulenin çevresine yığdılar ve üzerine kükürt serperek rüzgâr uygun yönden esmeye başlayınca ateşlediler. Alevler kısa zamanda kuleyi sardı. Bizanslı askerlerden bir kısmı kulenin içinde can verdi, kaçmaya çalışanlar ise yakalanarak öldürüldü. Baltaoğlu, adayı böylece ele geçirdikten sonra, buradaki halkı, direnç göstermeye yeltendikleri için köle olarak esir aldı...

Sultan Mehmet, 11 Nisan Çarşamba günü surların karşısındaki çadırına döndü. Beklediği toplar gelmiş ve mevzilerine yerleştirilmişti. Büyük bombardıman ertesi gün başladı ve hiç aksamayan bir tempo ile altı haftadan fazla sürdü... Topların yönetimi oldukça güçtü. Ateşlendikten sonra içine kondukları tah-

(1) Herhalde, Catalanların şehri yağmaladıkları sürece.

ta kundaklarda oynuyor, böylece hedefi şaştıktan başka, bazan kayarak Nisan yağmurlarının meydana getirdiği çamurlara yuvarlanıyorlardı. Aralarında en büyüğü olan Urban'ın devi, büyük dikkat ve bakım istiyordu. Ancak böylelikle günde yedi kere ateşlenmesi mümkündü. Türk toplarının gülleleri, simsiyah bir duman bulutuna sarınmış olarak kulakları sağır edici bir gürültüyle hendeği aşıp surlara çarpıyor ve binlerce parçaya ayrılıyordu. Surlar bu kadar şiddetli darbelere karşı koyacak güçte değildi. Bizanslılar, güllelerin etkisini hafifletmek amacıyla, duvarlardan aşağı hayvan derileri ve pamuk balyaları sarkıtıyorlar fakat bir sonuç alamıyorlardı. Lycus vadisindeki dış surlar bir haftadan kısa zamanda yer yer iyice yıkılmış, taş ve moloz, önlerindeki hendeği doldurmuştu. Bu şartlar altında onarım işi de güçleşmişti. Giustiniani ve buyruğundakiler canla başla çalışıyorlardı. Yıkılan kısımlarda yer yer siperler yapmayı başarmışlardı. Gece olunca kadınlar da, erkeklerle birlikte surlara şehirden kereste ve çuvallar, fıçılar içinde toprak taşıyorlardı. Giustiniani'nin siperleri daha çok tahtadan yapılmış, üzerlerine yerleştirilen içi toprak dolu fıçılarla mazgallar oluşturulmaya çalışılmıştı. Pek tabii, bu uydurma siperler son derece dayanıksız ve zayıftı. Buna rağmen yine de, Bizanslı askerlerin bir süre iyi kötü korunmasına yaradı.

Haliç'in ağzındaki zincirin bulunduğu kesimde durum, Bizans'ın oldukça yararınaydı. Karadeniz'den yardımcı gemilerin gelmesi üzerine Baltaoğlu Süleyman Bey, büyük gemileriyle zincire doğru yaklaştı. Menzile

girince, Türk okçuları zincirin hemen arkasında demirlemiş olan hıristiyan gemilerini ok yağmuruna tuttular. Bu arada topçular da boş durmuyor boyuna güle yağdırıyordu. Daha da yaklaşınca yanan paçavralar fırlatmaya, hatta kancalar ve merdivenler uzatarak hıristiyan gemilerine bordalamaya çalıştılar. Fakat bütün çabaları boşa gitti. Türk gülleleri gerektiği kadar yükseğe çıkamadığından, hıristiyan kalyonlarına pek zarar veremedi. Bizanslılar böyle bir saldırıya karşı hazırlıklıydılar. Lucas Notaras, hemen yanındaki yedek kuvvetlerle Haliç'e yardıma koştu. Çıkan yangınlar kısa zamanda söndürüldü. Teknelerinin yüksek oluşu nedeniyle, hıristanların attığı ok ve mızraklar Türklerinkinden çok daha etkili oldu. Mancınıklarla fırlattıkları taşlar da Türk gemilerine büyük zarar verdi. Elde ettikleri başarının yarattığı istekle hıristiyan donanması, zincire en yakın bulunan Türk teknelerini çembere almak üzere harekete geçti. Durumun kötüye gittiğini gören Baltaoğlu saldırıdan vazgeçerek hızla üssüne döndü.

Bu yenilgi, Sultan'ı çok kızdırmıştı. Başarı kazanılamamasının nedenini görebiliyordu. Topçuların daha yükseğe nişan alamadıkları takdirde yüksek bordalı hıristiyan kalyonlarına karşı etkisiz kalacakları bir gerçekti. Topların bu yönde geliştirilmesi için hemen tophanelere emir verildi. Fırlatılan güllelerin izlediği en uygun mermi yolunu hesaplamak güçtü; buna rağmen birkaç gün içinde Sultan'ı memnun bırakacak sonuçlar alındı. Böylece geliştirilen bir top, Galata'nın arkasın-

daki tepelerden birinin üzerine yerleştirilerek zincirin çevresinde demirli teknelere ateş etmeye başladı. İlk gülle isabet kaydetmedi, fakat ikincisi kalyonlardan birinin tam ortasına düşerek gemiyi mürettebatıyla birlikte batırdı. Hıristiyan tekneleri bunun üzerin, Pera surlarına sokularak demirlediler.

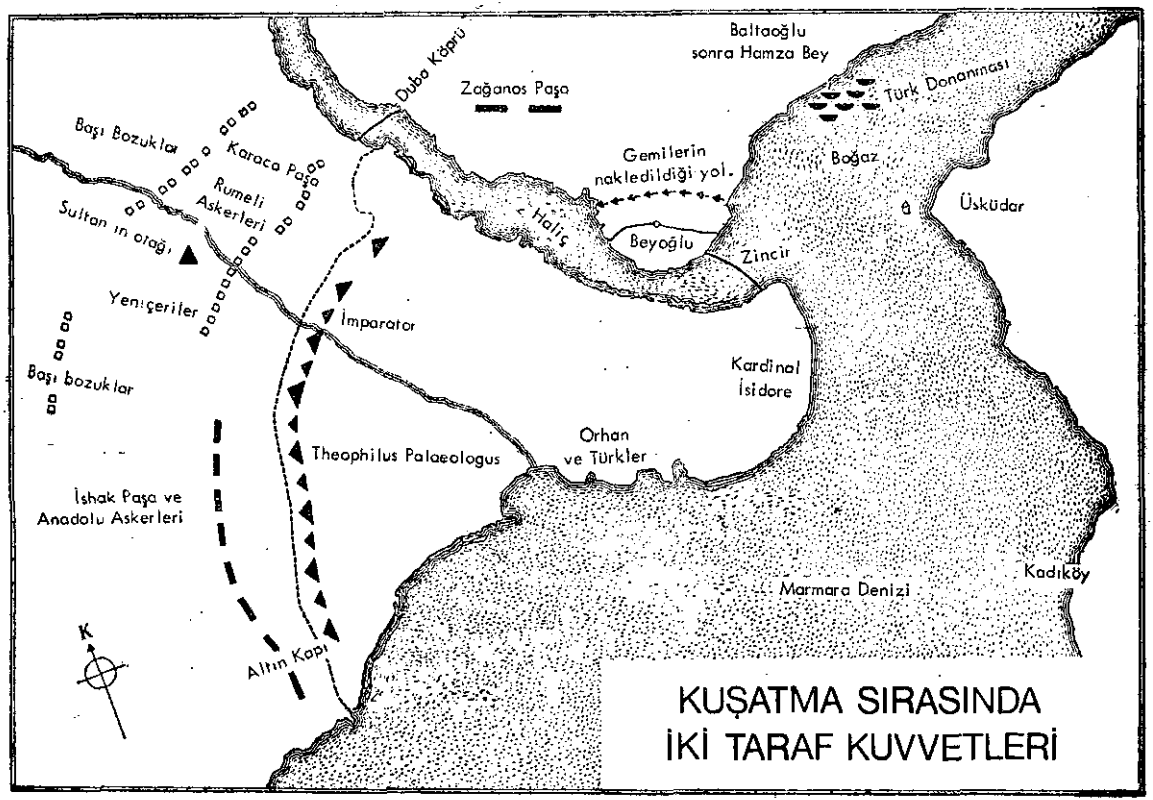
Sultan Mehmet, en çok karadan yapılan saldırılardan umutluydu. Theodosian surlarının uğradığı zarar büyüktü. Zinciri zorlamaya lüzum kalmadan şehre karadan girmenin mümkün olacağını kuvvetle tahmin etmekteydi. 18 Nisan Çarşamba günü, güneş battıktan iki saat sonra Sultan Mehmet, Mesoteichion üzerine saldırı için emir verdi. Meşalelerin aydınlığında yeniçeriler ve öteki birlikler, hendeğin dolmuş olan kısımları üzerinden geçerek Bizans siperlerine akmaya başladılar. Gökyüzü, Türk davullarının ve zillerinin sesleriyle çınlıyor, saldırıya geçen askerin savaş haykırışları yankılanarak yayılıyordu. Yeniçeriler, ellerindeki meşalelerle Bizanslıların tahta siperlerini yakmaya başlamışlardı. Uçları kancalı mızraklarla toprak dolu fıçıları deviriyor, ayakta kalan surlara merdivenler dayayarak tırmanmaya çalışıyorlardı. Boğuşma, bir süre sonra karmakarışık bir hal aldı. Saldırının yapıldığı bu dar kesimde Türklerin sayıca üstünlüğü büyük bir avantaj sağlamadı. Bizanslı askerler, sağlam zırhları sayesinde çok iyi korunabildiler. Savunmaya komuta eden Giustiniani, değerli bir komutan olduğunu ispatlamıştı. Gücü ve cesaretiyle hem Rumları, hem de İtalyanları büyük ölçüde etkilemiş ve kendisine içtenlikle bağlanmalarını sağ-

lamıştı. İmparator bu saldırının bütün surlar boyunca yapılacağı düşüncesiyle bu kesimdeki savaşa katılmamış, geceyi savunma hatlarını teftişle geçirmişti.

Boğuşma dört saat sürdü. Sonunda Türkler geri çekildiler. Venedikli vakanüvis Barbaro'ya göre ikiyüz ölü vermişler, Bizanslıların ise hiçbir kaybı olmamıştı.

Türk gemilerinin Haliç'teki deniz savaşında başarıyla geri püskürtülmesinden sonra, surlara yapılan bu ilk saldırının da zaferle sonuçlandırılması Bizans'ın kendine olan güvenini artırmıştı. Aralıksız sürdürülen bombardımana rağmen, surların onarımına yeniden istekle girişmişlerdi. Eğer dış yardım kısa zamanda şehre ulaşabilseydi, Constantinopolis kurtarılabilirdi.

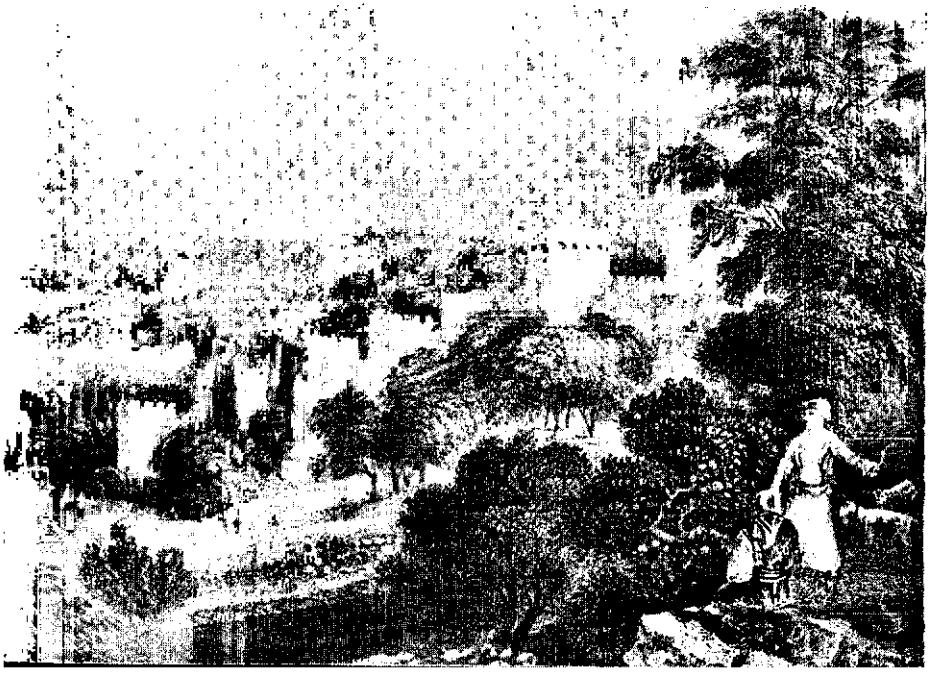
İki gün sonra olanlar, Bizans'ın umutlarını daha da güçlendirdi.

Baltaoğlu
sonra Hamza Bey
Türk Donanması
Dubo Köprü
Zağanos Paşa
Başı Bozuklar
Karaca Paşa
Rumeli
Askerleri
Gemilerin
nakledildiği yol
Boğaz
Üsküdar
Halic
Beyoğlu
Zincir
Sultan ın otağı
Yeniçeriler
İmparator
Başı bozuklar
Kardinal
İsidore
Orhan
ve Türkler
Theophilus Palaeologus
İshak Paşa ve
Anadolu Askerleri
Kadıköy
Marmara Denizi
K
Altın Kapı
KUŞATMA SIRASINDA
İKİ TARAF KUVVETLERİ

Türk ordusu surların bu bölgesinden açtığı gedikle şehre girmiştir.

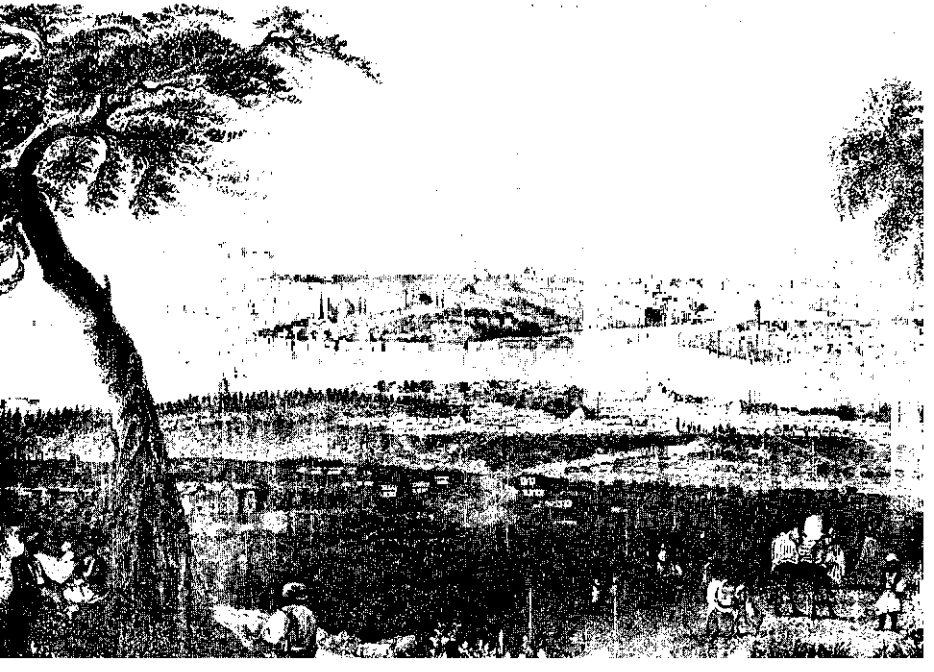
Bizans İmparatoru'nun Türk ordusunu son olarak seyrettiği kule soldakidir.

Kuşatma günlerinde Rumelihisar

Kostantiniye Türklerin eline geçtikten sonra hızla gelişmeye başladı

YEDİNCİ BÖLÜM

HALİÇ'İN DÜŞÜŞÜ

RÜZGÂRLAR, Nisan'ın ilk iki haftası kuzeyden ve oldukça şiddetli esmişti. Papa'nın kiralayarak silah ve yiyecek yüklediği üç Ceneviz kalyonu fırtınadan yol alamamış, Sakız adasına sığınmıştı. 15 Nisan günü rüzgâr birden yön değiştirip güneyden esmeye başlayınca, tekneler hemen Çanakkale'ye doğru yelken açtılar. Boğaza girerken bir Bizans nakliye gemisiyle karşılaştılar. Bundan başka İmparator'un elçileri tarafından Sicilya'dan sağlanan mısırla yüklü bir Bizans teknesi de Ceneviz filosuna katıldı. Bu gemiye tecrübeli bir denizci olan Phlatanelas komuta etmekteydi. Türk donanması Constantinopolis önlerinde bulunduğundan, Çanakkale boğazında herhangi bir engelle karşılaşmadan Marmara'ya açıldılar. 20 Nisan Cuma sabahı, şehrin Marmara'ya bakan surlarındaki nöbetçiler küçük bir filonun yaklaşmakta olduğunu gördüler. Ancak, ge-

mileri Türkler de görmüş ve hiç vakit kaybetmeden haberi Sultan'a ulaştırmışlardı. Sultan Mehmet, atına atlayarak dört nala Baltaoğlu Süleyman Bey'in yanına varıp gerekli emirleri verdi. Gemiler ele geçirilmeli, bu mümkün olmadığı takdirde batırılmalıydı! Her ne pahasına olursa olsun, şehre yaklaşmalarına engel olunmalı, aksi halde Baltaoğlu bir daha Sultan'ın karşısına çıkmamalıydı. (1)

---

(1) 20. Nisan Deniz savaşı. Yazarın bu savaş için verdiği bilgiler bazı açıklamalara ihtiyaç göstermektedir. Şöyle ki:

a) Dursunbey, **Muharebatı Bahriyeyi Osmaniye ve Denizde Türkler** kitaplarında iki donanmanın önce Yeşilköy açıklarında karşılaştıkları ve savaşın birinci kısmından sonra Türk donanmasının Zeytinburnu'na doğru geri çekildiği yazmaktadır. Yanındakilerle birlikte Zeytinburnu'ndan savaşı seyretmekte olan Fatih, donanmasının geri çekildiğini görünce, sahilin sığ olmasından yararlanarak atını denize sürmüş elbiseleri ıslanıncaya kadar ileri gitmiş ve buradan Baltaoğlu Süleyman Bey'e, hemen düşmana yeniden saldırmasını emretmişti. Yazarın belirttiği gibi, Fatih savaşı Galata sırtlarından seyretse ve buradan atını denize sürseydi, tabii birkaç adım ilerleyemezdi. Aslında Yeşilköy ve Zeytinburnu önlerinde geçen bir deniz savaşını Galata'dan göremeyeceği ortadaydı.

Fatih'in emri üzerine, rüzgârın düşmüş olmasından yararlanarak yeniden düşmana saldıran Türk donanması onları sıkıştırmış ve iki donanma suların akıntısıyla Langa önlerine kadar gelmişlerdi. Burada çıkan rüzgârdan yararlanan düşman donanması, Türk gemileri arasından sıyrılarak şehrin Marmara kıyısındaki limanlarından birine «Johntascalion - Kumkapı» Limanına sığınmıştı. Türk donanmasının Kabataş'ta «Çifte Sütunlar» önüne çekilmesinden yararlanan Venedik gemileri komutanı G. Trevizyano iki gemi ile Haliç'ten çıkarak, limana sığınmış olan donanmayı hava kararıktan sonra Haliç'e getirmiştir.

Paşa, çabucak teknelerini hazırladı. Sadece yelkenle yol alan tekneleri bu filoya katmadı, bunların şiddetli güney rüzgârlarına (lodos) karşı yol alması zordu. Bu gemilerin dışında hepsini seferber etti. Sultan, gelirken en seçme birliklerinden bazılarını yanında getirmişti. Bu birlikler büyük gemilere bindirildi. Teknelerin bir kısmına da toplar yerleştirildi. Türk donanması iki üç saat içinde hazırlanmıştı. Binlerce küreğin çektiği tekneler, şehre yaklaşmakta olan yardım gemilerini ele geçirmek üzere hareket ettiler. Davul ve boru sesleri arasında, zaferden emin, düşmanlarına yaklaşmaya başladılar Constantinopolis halkı, Acropolis'in yamaçlarını ve büyük hipodromun yıkık duvarlarını doldurmuş, gözlerini hıristiyan gemilerinden ayırmadan, çatışmayı bekliyordu. Öte yanda Sultan ve adamları, Boğaziçi kıyısında, Pera duvarlarının hemen yanında Türk gemilerini izlemekteydi...

İki düşman, birbirlerine Ahırkapı açıklarında yaklaştılar. (1) Baltaoğlu, kaptan köşkünden bağırarak hıristiyanların yelken indirmelerini istedi fakat filo, bu ihtara kulak asmadan yoluna devametti. Bunun üzerine en baştaki Türk çektirileri (2) düşman teknelerinin üzerine doğru yol almaya başladılar... Deniz şiddetli dalgalarla kabarıyor, lodos bütün hızıyla Boğa-

(1) Orta çapta bir çeşit savaş gemisi.

(2) Yukarıda belirtildiği gibi iki filonun Ahırkapı açıklarında karşılaşmış olmaları Türk ve Bizans kaynaklarındaki kayıtlara uymamaktadır.

ziçi'ne doğru esiyordu... Bu hava şartları altında Türk çektirilerine hızla manevra yaptırmak kolay olmuyordu. Hıristiyan gemileri, yüksek bordalı teknelerdi; ayrıca güçlü silâhlarla donatılmışlardı. Cenevizli denizciler teknelerinin yüksek güvertelerinden ve direklerdeki gözcü kulelerinden Türk gemilerini ok, mızrak ve taş yağmuruna tuttular. Türkler ise, hıristiyan gemilerini bordalamaya ve onları ateşe vermeye çalışıyorlardı. Yardım filosu, bu şekilde bir saata yakın yol aldı ise de, tam Acropolis burnu açıklarına vardığında lodos birden düştü ve gemilerinin yelkenleri bir anda söndü! Boğaziçi'nden, güneye akan akıntılardan biri, Acropolis burnuna vurarak kuzeye, Pera sahillerine dönmekte ve bu akıntı özellikle lodosdan sonra daha da güçlenmektedir. İşte Bizans ve Ceneviz tekneleri birden bu akıntıya kapıldılar. Constantinopolis'in surlarına değercesine yaklaştıktan sonra, Sultan'ın savaşı seyretmekte olduğu noktaya doğru sürüklendiler.

Baltaoğlu'nun işi kolaylaşmıştı. Düşmana çok sokulduğu takdirde kendi gemilerinin uğrayabileceği zararı göz önüne almaktaydı. Bundan dolayı hıristiyan filosunu büyük tekneleriyle çevirerek, düşmanı top ve alevli ok ateşine almak ve iyice hırpaladıktan sonra yaklaşmak istedi. Fakat bu taktik bir sonuç vermedi. Toplarının gücü yetersiz kalıyordu. Hıristiyan teknelerindeki iyi eğitilmiş mürettebat, çıkan yangınları hızla söndürebiliyordu. Bunun üzerine bordalamaları için gemilerine emir verdi. Kendisine de bir Bizans gemisini hedef almıştı. Bu gemi filonun en büyük fakat silah

gücü bakımından en zayıf teknesiydi. Baltaoğlu'nun çektirisi, Bizans gemisine yaklaşarak kıçtan bindirdi. Aynı anda gelen öteki çektiriler de attıkları kancalarla yanaştılar! Ceneviz kalyonlarından biri beş, öteki otuz kadar çektiri, üçüncüsü ise kırka yakın içi asker dolu küçük teknelerle sarılmıştı. Şehrin kıyılarında olup bitenleri heyecanla izleyenler bu kargaşalıktan hiçbir şey anlamıyorlardı. Hıristiyan gemilerindeki mürettebatın disiplini kusursuzdu. Cenevizliler zırh giymişlerdi. Ellerinde, küpeşteye yapışan parmakları ve uzanan kafaları koparmak için baltalar vardı!.. Ayrıca teknelerinde yangın söndürmek için yeteri kadar su dolu fıçı ve kova bulunuyordu. Öte yandan çektirilerin kürekleri Türklerin başına büyük dert açıyordu. Birinin kürekleri ötekiyle karışıyor, bu arada çoğu kırılıyordu Fakat, bir Türk gemisi saf dışı olur olmaz yerini bir yenisi almakta gecikmiyordu...

Savaşın en hızlı geçtiği yer, Türk çektirileriyle sarılı Bizans teknesiydi. Baltaoğlu, tekneyi bir türlü bırakmıyordu! Türk denizcileri dalgalar halinde saldırıyor, fakat Phlantanelas ve askerleri tarafından geri püskürtülüyordu. Bir süre sonra Bizanslıların silah ve cephanesi tükenmeye başladı. Bu durumu farkeden Cenevizli kaptanlar büyük çabalarla Bizans gemisine yanaştılar. Kısa zamanda, dört gemi birbirine bağlandı. Bunun görünüşü, savaşı kıyıdan seyredenlere, içiçe girmiş teknelerin arasından sanki dört kuleli bir kalenin yükseldiği duygusunu veriyordu.

Constantinopolis halkı, çarpışmayı heyecan dolu gözlerle izlemekteydi. Sultan Mehmet de aynı şekil-

de heyecan içinde boğuşmayı seyrediyor, öfkesinden Baltaoğlu'na haykırarak emirler yağdırıyordu. Donanmaya büyük önem vermesine rağmen, denizcilik bilgisinden yoksundu. Zaman zaman kabına sığamıyor, savaşa katılmak istercesine atını köpüren dalgaların içine sürüyordu...

Hava kararmaya başladığında, hıristiyan gemilerinin daha çok dayanacak gücü kalmamıştı. O sırada birden poyraz çıktı. Yelkenleri bir anda şişen Bizans ve Ceneviz tekneleri, çevrelerindeki çemberi yararak Haliç'e doğru yol almaya başladılar... Baltaoğlu, çöken karanlıkta donanmayı toparlayıp düzene koyamadı. Sultan Mehmet, kendisine sahilden emirler yağdıradursun, Baltaoğlu gemilerin üslerine dönmelerini buyurdu. O sıada Haliç'in ağzını kapatan zincir gevşetilmiş, ve Trevisano'nun komutasındaki üç Venedik kalyonu, yardım gemilerini karşılamak üzere boru sesleri arasında limandan çıkmıştı. Az sonra Türk çemberini yarmayı başaran filo, Venedik kalyonlarının eşliğinde Haliç'e giriyordu!

Büyük bir zafer kazanılmıştı. (1) Hıristiyanlar bu başarının sarhoşluğu içinde, on oniki bin Türk'ün öldürüldüğünü fakat kendilerinin hiç kayıp vermediklerini ilân ediyorlardı! Güvenilir kaynaklara göre Türkler

(1) Ceneviz donanmasının zaferi, yelkenli gemilerin rüzgârdan yararlanarak Türk donanmasının içinden sıyrılıp yakında bulunan bir limana sığınmasıdır.

ikiyüzün üstünde ölü, üçyüz kadar da yaralı vermişlerdi. Hıristiyanların kayıpları ise yirmiüç ölü ve biraz da yaralıydı. Gemilerin getirdiği asker, silah ve yiyecek, büyük coşkunluklara sebep oldu...

Sultan Mehmet ateş püskürüyordu. Uğranılan kayıp çok olmamakla birlikte, Türk prestijine ve yürek gücüne indirilen darbe çok ağırdı! Karargâhındaki ulemadan Şeyh Akşemsettin, (1) bir mektup göndererek sağlıklı kararlar alamadığı ve disiplini kuramamış olduğu için Sultan'ın halkın gözünde suçlandığını belirtmiş, kara ordusunda da benzeri felâketleri önlemek amacıyla bu yenilgiden sorumlu olanların çabucak cezalandırılmasını istemişti. Sultan Mehmet, hemen ertesi gün Baltaoğlu Süleyman Bey'i huzuruna çağırttı. Kendisini herkesin önünde vatan hainliği, korkaklık ve budalalıkla suçlayarak boynunun vurulmasını emretti! Bahtsız amiral, atılan bir taşla gözünden yaralanmıştı. Savaşta gösterdiği yürekliliğe, yanındaki subayların tanıklık etmesi üzerine boynunu kurtarabildi. Baltaoğlundan, amirallik rütbesinden başka, Çanakkale valiliği de alındı! Bütün mal ve mülküne el konarak yeniçerilere dağıtıldı. Önceleri zindana atıldı ise de sonradan serbest bırakılan Baltaoğlu Süleyman Bey, fetih tarihinin sayfaları arasında kaybolup gitti. Donanmanın başına da Hamza Bey getirildi...

Sultan Mehmet, donanmasının Haliç'te uğradığı ilk yenilgiden beri burasını kontrol altına almanın yol-

(1) Şeyh Akşemsettin, Fatih'in maiyetinde bulunan önemli bir din bilginidir.

larını düşünüyordu. Son uğradığı acı yenilgi üzerine hızla harekete geçmesi gerektiğini hissetti. Kara yönündeki surların bombardımanı, 20 Nisandaki deniz savaşı sırasında bile sürmüştü. 21 Nisan günü, şiddetini daha da artırdı. O gün Lycus vadisi yakınındaki Bactatinian Kulesi yerle bir edildi ve kulenin önündeki surların büyük bir bölümü yıkıldı. Eğer Türkler aynı anda bir genel saldırıya geçselerdi karşı durmak belki de imkânsız olacaktı. Fakat Sultan Mehmet, 21 Nisan günü surlardan uzakta bulunuyordu, dolayısıyle saldırı emri verilmemişti. Bizanslılar, açılan büyük gediği hava kararıktan sonra taş, toprak ve molozla tıkadılar...

Sultan Mehmet, 21 Nisan gününü Çifte Sütun'da geçirmiş, sonunda üstün zekâsı ona Haliç'i kontrol altına almanın yolunu göstermişti. Kendisine, gemilerini karadan yürütebileceği düşüncesini verenin, buyruğu altındaki bir İtalyan olduğu da söylenmektedir. Venedikliler de Lombard seferleri sırasında koca bir filoyu Po nehrinden Garda gölüne kadar tekerlekli platformlar üzerinde taşımışlardı. Ancak bu harekât dümdüz bir arazide yapılmıştı. (1) Gemileri Boğaziçinden Ha-

(1) Yazar, Türk kaynaklarıyla çelişkiye düşerek, Umur Bey'in donanmasını karadan Corinthe kıstağından geçirmiş olduğunu ve Roma İmparatoru Augistune, Axium savaşından sonra donanmasını Corinthe kıstağının öteki yanına taşımış olduğunu da hatırlamamıştır. **Düstininame Enveri** S. 43 - 44, Umur Bey'in bu hareketini şu şekilde yazmıştır:

Hüküm Paşa kaldı ettiler yerak
Karadan gemi çeker olur yayak
Tahtaları döşeyip sabunite
Gemileri çekti anlar onla

lice, yüksekliği 60 - 70 metreyi bulan bir tepeyi aşarak indirmek oldukça zor bir iştil Öte yandan, bu iş için kullanacağı insan ve malzeme gücü yeterliydi. Daha kuşatmanın ilk günlerinde, mühendisleri bugünkü Tophane'den dik yukarı Taksim alanına çıkan ve buradan biraz sola dönerek yine bugünkü İngiliz Konsolosluğu'nun altındaki vadiden geçip Haliç'e inen bir yol yapmışlardı. Bu yolun Haliç'le birleştiği ve bugün Kasımpaşa olarak bilinen düzlüğe o dönemde 'Kaynaklar Vadisi' denmekteydi. Haliç'teki denizciler ve Pera halkı, bu yolu Sultan'ın, Çifte Sütun'daki üsse kestirmeden ulaşabilmek için yaptırdığını sanmışlardı. (1) Sultan Mehmet, kesin kararını vermişti. Gemiler için tekerlekli platformlar yapmak ve yola sermek için, Çifte Sütun'da kereste depolanmaya, demir tekerlekler dökülmeye ve tekneleri çekecek öküzler toplanmaya başlandı. Aynı zamanda Kaynaklar Vadisi'ne de birkaç top yerleştirildi...

21 Nisan günü çalışmalara büyük hız verildi. Bin-

(1) Yazarın gemilerin geçirildiği yok hakkındaki yazdıklarının da düzeltilmesi gerekir. Gemiler, Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camii medresesinin bulunduğu yere kadar gelen, sahilden başlayarak Boğazkesen'den yukarı doğru çıkan bir yolla ilerletilmiş ve bundan sonra yol sola, batıya dönerek tepeye kadar yükselmiş, şimdiki Rus elçiliğinin bulunduğu yerden sırtı aşarak, Pera Palas otelinin yanından Kasımpaşa'ya indirilmiştir. O zaman Kasımpaşa'daki deniz kıyısı, Piyale Paşa Camisine kadar içeri girmekteydi.

lerce usta ve asker son hazırlıkları tamamladılar. Sultan, Pera sırtlarındaki topun ateşi ara vermeden sürdürmesini emretmişti. Böylelikle hem düşman gemileri oyalanmış, hem de topun çıkardığı siyah dumanlar gerideki büyük hazırlığı gizlemiş olacaktı. Cenevizlilerin gözetlemesine engel olmak için bazı gülleler bile bile Pera surlarına yöneltiliyordu...

Türk donanmasının karadan taşınmasına, 22 Nisan Pazar günü başlandı. Gemileri taşıyacak platformlar suya indiriliyor, tekneler bunlara sıkıca bağlandıktan sonra makaralarla karaya çekiliyor ve burada öküzler koşuluyordu. Yolun zor bölümlerini atlatmak için, her tekneyle kalabalık bir grup da birlikte gitmekteydi. Gemilerin karadan taşınması sırasında kürekçiler yerlerinde oturuyor, sanki suda gidiyormuşçasına havada kürek çekiyorlardı! Ayrıca bütün yelkenlerini de açmışlardı. Bir kutlama törenindeymiş gibi bayraklar çekilmiş, davul, kudüm ve boru sesleri arasında birbiri ardından tepeyi tırmanmaya başlamışlardı. En önden küçük bir yelkenli tekne (fusta)çekilmiş, bunun başarıyla tepeyi aşması üzerine yetmiş kadar çektiri hızla yola koyulmuştu.

Daha öğleye çok vakit vardı. Haliç surlarının üzerindeki nöbetçilerin gözleri birden korkuyla büyüdü. Türk donanması, karşılarındaki tepenin üzerinden uzun bir sıra halinde inmekteydi!.. Gemiler, Kaynaklar Vadisi'nin olduğu yeden bir bir Haliç'in sularnıa giriyorlardı... Bizans neye uğradığını şaşırmıştı!.. Venedik

kolonisi başkanı, İmparator ve Giustiniani ile görüştükten sonra Venedikli kaptanları gizli bir toplantıya çağırdı. Bu toplantıya Venediklilerin dışında sadece Giustiniani katılmıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Ortaya atılan tekliflerden biri, Pera'daki Cenevizlileri kandırarak limana girmiş bulunan Türk donanmasına karşı, onlarla birlikte saldırıya geçmekti! Ceneviz teknelerinin yardımıyla Türkler yenilgiye uğratılabilirdi. Fakat Pera tarafsız kalmaktan vazgeçmiyordu. Cenevizlilere bunu kabul ettirmek için uzun tartışmalar yapacak zaman yoktu. İleri atılan fikirlerden biri de karşı sahile asker çıkararak, Kaynaklar Vadisi'ndeki topları susturmak ve arkasından Türk gemilerini yakmaktı!. Ancak, böyle tehlikeli bir harekât için şehirde yeteri kadar asker yoktu. Sonunda, Trabzon'dan gelmiş bulunan bir kalyon kaptanının yaptığı teklif kabul edildi. Giacomo Coco adındaki bu kaptan, hiç vakit kaybetmeden yapılacak bir gece baskınıyla Türk gemilerinin yakılması görüşünü savunmuştu. Ayrıca baskını da kendisi yönetmek istiyordu. Bu görüş çoğunlukla kabul edildi ve aynı zamanda şehirdeki Cenevizlilere de haber verilmesi kararlaştırıldı. Bu işte gizlilik başta geliyordu. Venedikliler de baskın için gerekli tekneleri vermeyi kabul ettiler.

Coco'nun baskın planı şöyleydi: Bordoları güllelere karşı pamuk ve yün balyalarıyla beslenen iki büyük taşıma gemisi en önde gidecek, bunların arkasından iki büyük kalyon ve aralarında gizlenen kürekli iki küçük tekne (fusta) yol alacaktı. Filo gece karanlığından

yararlanarak Türk gemilerinin arasına süzülecek, demir attıkları zincirleri keserek onları ateşe verecekti. Venediklilerin gereken hazırlıkları yapabilmeleri için baskın 24 Nisan gecesine bırakıldı. Bu erteleme, Coco'yu çok endişelendirmişti. Nitekim, yapılan planlar bütün çabalara rağmen gizliliğini koruyamadı. Şehirdeki Cenevizliler, kendilerinden habersiz bazı hazırlıkların yapılmakta olduğunu her nasılsa duymuşlardı. Başarı kazanıldığında Venediklilerin zaferi bütünüyle kendilerine mal edebilmek için izledikleri bu yol, Cenevizlileri çok kızdırmıştı. Onların da bir gemi vermesi kabul edilerek baskına katılmaları sağlandı. Ancak Cenevizlilerin hazır teknesi yoktu. Bu nedenle baskın tarihinin 28 Nisana ertelenmesini istediler. Alınan bu karar baskını büsbütün felâkete sürükleyecekti. Hıristiyanlar vakit kaybedecekti, Türkler, Kaynaklar Vadisi'ne her gün yeni toplar yerleştiriyorlardı. Günler geçtikçe gece baskınının hazırlıkları gizli tutulamadı. Haberler kısa zamanda Pera'ya ve burada Sultan Mehmet hesabına casusluk yapan bir Cenevizlinin kulağına ulaştı.

28 Nisan Cumartesi günü şafak sökmezden iki saat önce, biri Venediklilere, öteki Cenevizlilere ait iki büyük taşıma gemisi Pera surları önünden sessizce demir alarak Haliç'e açıldı. Bu tekneleri Trevisano ve yardımcısı Zaccaria Grioni komutasında iki Venedik kalyonu izliyordu. Bunların arkasından da herbiri yetmişiki kürekli üç hafif tekne (fusta) gelmekteydi. Bu teknelerin yedeğinde içleri patlayıcı maddelerle dolu irili ufaklı kayıklar vardı. Coco, en öndeki teknedeydi.

Baskın filosu harekete geçtiğinde gemilerdeki denizciler, Pera'nın kulelerinden birinin üstünde parlak bir ışığın yanıp söndüğünü gördüler! Bunun, Türkler için bir işaret olabileceği akıllarından geçti; fakat, yaklaştıkça Türk donanmasının derin bir sessizlik içinde uyumakta olduğu da görülüyordu. Nakliye gemileri ve kalyonlar Haliç'in karanlık sularını yararak ağır ağır ilerlediler. Coco sabırsızlanıyordu. Altındaki tekneyle isterse hepsini geçebileceğinden emindi. Daha fazla dayanamadı. İçi bir an önce zafere ulaşmak tutkusuyla doldu. Dümen kırıp, ötekilerin peşinden ayrılarak doğruca Türk gemilerinin üzerine yöneldi. Birden, kıyıdaki Türk toplarının kükrediği duyuldu. Türklerin baskından haberi vardı; pusuya yatmış, düşmanı bekliyorlardı-.. İlk atılan güllelerden biri Coco'nun teknesine rastladı. Müretteba tın bir kısmı sahile yüzebildiyse de, Coco aralarında olmak üzere çoğu boğuldu. Öteki kürekli tekneler, bu durum karşısında kalyonların yanına sığındılar. Türk topçu ateşi, aydınlatma fişeklerinin ve kendi alevlerinin ışığı altında aralıksız sürüyordu. En önde giden taşıma gemileri bazı yerlerinden yaralar aldılar fakat pamuk ve yün dolu balyalar, büyük zarar görmelerini önledi. Gemiciler, üstüste çıkan yangınları söndürmeye çalışıyorlardı. Küçük kayıkların çoğu batmıştı. Türk topları bir ara, Trevisano'nun kalyonunu hedef aldılar. İki gülle birbiri ardı sıra kalyonda öyle derin yaralar açtı ki gemi büyük bir hızla su almaya başladı.Trevisano ve mürettebat hemen sandallara dolarak batmakta olan kalyonu terkettiler. Şafak söküyordu; saldırı sırası şimdi Türk kadırgalarına gelmişti. Boğuşma birbuçuk saat

sürdü. Sonunda her iki taraf da kendi kıyılarına çekildiler.

Kırk kadar hıristiyan denizci, Türklerin elinde bulunan sahile çıkmışlardı. Bunlar aynı gün, herkesin gözleri önünde öldürüldü!.. Bizanslılar da buna karşılık şehirdeki 260 Türk esirini surların üzerine çıkartarak burada boyunlarını vurdular!..

Haliç baskını, hıristiyanlara çok pahalıya mal olmuştu. Bir kalyon ve bir fusta'nın yanısıra en gözde denizcilerinden doksan kadarını kaybetmişlerdi. Halkın duyduğu üzüntü çok büyüktü. Böylece, Türkleri buradan çıkartmanın imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Haliç, artık Sultan Mehmet'in elindeydi. Aynı sularda hıristiyan teknelerinin de bulunmasına rağmen, limanın güvenliği kalmamıştı. Constantinopolis'in Haliç'e bakan surları bundan böyle saldırı tehdidi altına girmiş bulunuyordu. Rumlar 1204 yılında, Haçlıların da şehre bu surlardan girmiş olduğunu hatırlıyor ve başlarına geleceğe korkuyla bakıyorlardı. Öte yandan, İmparator ve Giustiniani büsbütün genişleyen bu savunma hattını nasıl koruyacaklarını umutsuzluk içinde düşünüyorlardı.

Sultan Mehmet, donanmasının yarısını karadan indirerek Haliç'e sokmak ve hıristiyanların yaptığı baskını püskürtmekle büyük bir zafer kazanmıştı. Elde ettiği bu aşamaya rağmen, Constantinopolis'in yine de kara yönündeki surlardan girilerek fethedileceğine inandığı sanılmaktadır. Sultan böylelikle limanı çevreleyen

surları sürekli olarak tehdit altında tutmak ve zincirin dışında bekleyen gemileriyle şehri abluka altına almak imkânına sahip olmuştu. Ayrıca dışarıdan yardıma gelecek herhangi bir filo, limana girmeyi başarsa bile bu sefer Haliç'teki donanması ona rahat vermeyecekti. Bu durum Sultan Mehmet'in aynı zamanda Pera'yı da kontrol altında tutmasını sağlamıştı. Buradaki Cenevizlilerin tutumu utanç vericiydi. Cenova hükümeti, Pera'daki koloniyi izleyeceği politikada bir yandan serbest bırakmış, öte yandan yan tutmamalarını salık vermişti. Pera halkı, karşı sahildeki dindaşlarının içinde bulundukları durumdan büyük üzüntü duymaktaydı. Aralarından bazıları, bu nedenle Giustiniani'ye katılmışlardı. Peralı tüccarlar, Constantinopolis ile ticareti sürdürüyorlardı. Aralarından bazıları, Türklerle de alışveriş yapmaktaydı; fakat bunların asıl amaçları casusluktu. Türk ordugâhından toplayabildikleri bilgileri Giustiniani'ye iletiyorlardı. Buradaki Ceneviz kolonisi, zincirin bir ucunu Pera'yı çevreleyen surlara bağlanmasını kabul etmekle tarafsız tutumunu zaten gölgelemişti. (1) Kendi tekneleri savaşa katılmamış olmakla birlikte, Cenevizli gemiciler zincirin yanındaki hıristiyan teknelerine ufak tefek yardımlarda bulunmuşlardı. Cenevizlilerin, Rumlara yakınlık duyması zordu; Venediklilere ise hemen hemen imkânsızdı. Aralarından, Giusti-

(1) Yukarıda belirtildiği gibi Galata Kalesi İmparatora ait olduğundan zincirin bir ucunun buraya bağlanmış olmasından dolayı Cenevizlilerin suçlandırılması kabil değildir.

niani ya da Bocchiardi kardeşler gibi Bizans'ın yardımına koşanlar olmuştu. Fakat sokaktaki Peralı bu gibi kahramanlıkları yersiz buluyor, savaşın kendisini yakından tehdit ettiğine inanmıyordu.

Rumlar ve Venedikliler de Pera'daki Cenevizlilere karşı aynı duyguları beslemekteydiler. Giustiniani'ye olan hayranlıklarına ve komutası altında peşinden koşmalarına rağmen, Pera onlara hıristiyanlık için bir ihanet yuvası gibi görünüyordu... Son savaşta da anlaşıldığı üzere, Sultan'ın, Pera'da birçok casusu vardı! Yine de aynı şekilde Sultan'ın gemilerini karadan Haliç'e indirmek için yaptığı hazırlıklardan önceden haberi olan Peralılar da vardı. Gemilerin üzerinde yürütüldüğü yol, Pera surlarının yakınından geçiyordu. Buna engel olmak mümkün değildi ama, Cenevizliler hiç olmazsa Türklerin bu hazırlığı hakkında haber göndererek kendilerini uyarabilirlerdi. Kendisi de bir Cenevizli olan Piskopos Leonard, *yazılarında vatandaşlarının* bu tutumundan utançla söz etmektedir.

Pera halkını tutmayanlar sadece Constantinopolis'teki hıristiyanlar değildi; Sultan da onlardan hoşlanmıyordu. Fakat Constantinopolis'i almaya çalışırken bir de Pera ile uğraşamazdı. Buraya yapacağı herhangi bir saldırı, o an için ayırabileceği asker ve malzemeden daha çoğuna ihtiyaç gösterecekti. Ayrıca, bu hareketi Ceneviz donanmasının yardıma gelmesine sebep olabilir, denizdeki üstünlüğü böylece elden gidebilirdi. An-

cak, donanmasının yarısı Haliç'teydi. Buna dayanarak Pera'yı denizden kuşattı. Dolayısıyle Peralı tüccarların karşı sahile gerek mal, gerekse Türkler hakkında bilgi taşımasının önüne geçti. Bu durum karşısında Pera'nın hıristiyanlık amaçları uğruna tarafsızlığını resmen bozması beklenirdi. Sultan buradaki casuslarından Cenevizli yöneticilerin böyle bir yol tutmaktan kaçındıklarını sevinerek öğrendi...

Sultan Mehmet, Pera'nın arkasındaki tepelerde yerleşmiş olan Zağanos Paşa kuvvetleri ve Boğaziçi'ndeki donanma üssü ile bağlantısını artık rahatça geliştirebilirdi. Haliç'in üst kısmındaki bataklıklardan geçen yol, o güne kadar çok uzak bir bağlantı meydana getirmişti. Şimdi ise Haliç'in aşağısından geçen kestirme bir yol yapmak mümkündü. Haliç'de kendisini her an koruyabilecek donanması vardı. Bu güvenle Constantinopolis surlarının hemen yukarısında, Haliç'in her iki yakasını birleştiren bir köprü yaptırdı. Bu köprü (ya da yol) birbirine sıkıca bağlı şarap fıçılarının üstüne uzatılan kalaslardan meydana gelmişti. Oldukça genişti; beş kişi yanyana yürüyerek geçebilirdi!. Üzerinden ağır yüklü arabalar geçebiliyordu. Toplar için bu ağırlığı kaldırabilecek platformlar yapılmış ve köprünün her iki yanına bağlanmıştı. Böylelikle birliklerin topçu desteği altında Pera'dan, surların önüne kısa zamanda gelmesi sağlanmış oluyordu...

Bizanslılar gemilerini hâlâ zincirin arkasında tutuyorlardı. Bu şekilde, her iki Türk donanmasının birleş-

mesini önlemiş olduktan başka, dışarıdan gelebilecek yardım gemilerini karşılamak için hazır bulunuyorlardı. Türk donanması, onlara bir süre herhangi bir saldırıda bulunmadı. Fakat hıristiyan gemilerinin burada olması Bizans'ın, Haliç'in kontrolunu kaybettiğini gizleyemiyordu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KAYBOLAN UMUTLAR

SULTAN MEHMET, Haliç'te kazandığı zaferden sonra şehre yaptığı saldırılara bir süre ara verdi. Bizans'ın savunmasını bu şekilde yormak ve yıpratmak istiyordu. Buna rağmen kara sularına yapılan bombardıman hiç aksamadan sürdü. Constantinopolis halkı da yıkılan duvarları geceleri onarmaya çalıştı durdu. Türkler, Haliç'te yaptıkları köprüye bağlı platformların üzerine yerleştirdikleri toplarla, Blachernae surlarını dövdüler. Haliç'teki Türk gemileri, arada bir demir alarak limandaki surlara saldırıda bulunacakmış gibi manevralar yapıyorlardı. Bütün bir hafta, hiçbir kesimde göğüs göğüse çarpışma ve can kaybı olmadı. Surlarda mevzilenmiş Bizanslı askerler bunu fırsat bilerek ailelerine yiyecek bulmak üzere şehre inmek için komutanlarından izin istemeye başladılar. (1) Mayıs ayının ilk günleri geldiğinde, şehirdeki kıtlık gerçekten acı

(1) Çünkü şehir bu sefer başka bir sorunla karşı karşıyaydı. Eldeki yiyecek stoku hızla tükenmekteydi.

bir hal almıştı. İmparator, Bizanslı zenginlerden ve kiliselerden para topladı. Bu parayla satın alınan yiyecek maddelerinin halka eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlamak için bir de komite kurdu. Kişi başına düşen yiyecek miktarı çok az olmakla birlikte, hemen herkes kendi payına birşeyler aldı; dağıtımdan herhangi bir yakınma olmadı. Şehrin içindeki bahçe ve bostanlar o mevsim beklenen ürünü vermediler! Balıkçılar da kolay kolay denize, hatta Haliç'e bile açılamıyorlardı. Şehirdeki sığır, koyun ve domuz sayısı, aslında hiçbir zaman büyük bir bolluk göstermemişti, eldekilerde hızla azalmaktaydı. Depolardaki tahıl da tükenmeye yüztutmuştu. Şu anda, askerden çok yiyecek yardımına ihtiyaç vardı. Eğer bu yardım kısa bir süre içinde ulaşamazsa, Constantinopolis halkı açlığa daha çok dayanamaz, teslim olurdu...

Constantine bu duruma bir çare bulmak için Venedik kolonisinin önemli kişileri ve şehrin ileri gelenleriyle bir toplantı yaptı. Yollu bir teknenin Çanakkale'ye gönderilmesini ve Venedik'ten gelecek yardım gemilerini aramasını istiyordu. Minotto 26 Ocak'ta Venedik'e yolladığı mektubunda yardım gönderilmesi için âdeta yalvarmış fakat bu mektuba henüz karşılık gelmemişti. Öte yandan Venedik'teki gecikmelerden de Constantinopolis'te kimsenin haberi yoktu. Minotto'nun mektubu 19 Şubatta Senato üyelerinin eline ulaşmış, yardım filosu yola çıkana kadar iki ay geçmişti.

İmparator'un kaptan Loredan'a (1) büyük güveni vardı. Bildiği kadarıyla, Loredan cesur bir komutandı. Constantine, Amiral Alviso Longo'ya 13 Nisan'da verilmiş olan talimatı pek tabii bilmiyordu. Bu talimata göre Longo emrindeki gemilerle ikmal için Mora sahillerindeki Modon'a uğrayarak burada sadece bir gün kaldıktan sonra en kısa zamanda Tenedos'a (Bozcaada) varacaktı. Tenedos'da demir atarak 20 Mayıs'a kadar bekleyecek, bu arada Türk donanmasının gücü ve harekâtı hakkında bilgi toplayacaktı. Loredan, emrindeki gemiler ve kendisine Girit'ten katılacak kalyonlarla 20 Mayıs günü Tenedos'a vararak Longo ile buluşacak ve her iki filo, Çanakkale boğazından birlikte geçerek Constantinopolis'in yardımına koşacaktı. Bunlardan başka Constantinopolis'te yine hiç kimse, Loredan'a yola çıkması için ancak 7 Mayıs tarihinde emir verildiğini de bilmiyordu. Loredan yolda Korfu'ya uğrayacak, kendisini buradaki Vali'nin kalyonu karşılayarak Negroponf'a götürecekti. Girit'ten gelen iki kalyon burada filosuna katılacak ve böylece Tenedos'a varacaklardı. Eğer Longo kendisini beklemeden Constantinopolis'e doğru yola çıkmış olursa, Tenedos'ta bir kalyon bırakacaktı. Bu kalyon Loredan'a Çanakkale boğazından

(1) Loredan, Venedikliler tarafından İstanbul'a yardım için gönderilen donanmanın komutanı. Kendisi bilinmeyen sebeplerle çok geç kalmış ve İstanbul'un fethini Negroponf'dayken öğrenmiştir. Bazı yazarlar, donanmanın çok geç kalışını İmparator'un, Doge Foscari'nin kızı ile evlenmek istememesi yüzünden Venedik'i gücendirmiş olmasına yorarlar.

geçerken eşlik edecekti. Yolda Türklerle çatışmaktan kaçınarak hızla Constantinopolis'e varıp İmparator'un emrine girmesi istenmişti. Bu yardımlar için Venedik'in büyük fedakârlıklara katlandığını Constantine'e belirtmesi de, verilen talimatın arasındaydı. Eğer Constantine bu arada Türklerle barış yapmışsa, Loredan, Mora'ya dönerek emrindeki donanmayla Despot Thomas'ı haksızca işgal ettiği bazı kasabaları geri vermeye zorlayacaktı. 8 Mayıs'ta Venedik Senatosu bunlara ek bazı yeni kararlar aldı. Bu ek kararlara göre, Loredan yolda İmparator'un savaşa devam ettiğini öğrendiği takdirde Negropont'un savunma sistemini gözden geçirerek düzene sokacak, sonra yanındaki elçi Bartolomeo Marcello ile Sultan'ın yanına giderek onu Venedik Cumhuriyetinin barışsever bir tutum içinde olduğuna inandırmaya çalışacaktı. Emrindeki donanmanın ise, Akdeniz'de ticaret yapan tüccar teknelerine eşlik etmek ve Venedik'in kanunî haklarını gözetmek amacıyla bulunduğunu anlatacaktı. Sultan'ın İmparator'la barış yapmasını sağlamak için çaba gösterecek, aynı zamanda İmparator'un da yerinde olan şartları kabul etmesini sağlayacaktı. Fakat Sultan Mehmet giriştiği seferi sürdürmekte diretirse, o zaman elçi Bartolomeo Marcello, Venedik'e dönerek durumu Senato'ya anlatacaktı.

Venedik Senatosu bu karara varmadan dikkatle düşünmüştü. Eğer zaman sınırsız olsaydı, belki bir sonuç alınabilirdi. Fakat Venedik, Sultan Mehmet'in kararlarındaki inatçılığını ve elindeki savaş gereçlerinin üstün niteliğini bilmiyordu. Constantinopolis'in ciddi bir tehli-

keyle karşı karşıya bulunduğu kabul ediliyordu, fakat her ne sebeptense kalın surlarla çevrili bu büyük şehrin kendini süresiz olarak koruyabileceğine inanılıyordu.

Papa ise, duyduğu tedirginliğe rağmen çok daha gevşek bir tutum içindeydi. Ragusa başpiskoposu 5 Haziran tarihinde, herşey olup bittikten sonra, Papa'nın Venedik'ten ödünç alacağı beş kalyonu Constantinopolis'in yardımına göndermeye karar verdiğini ve müretebatın dört aylık maaşını karşılamak üzere 14.000 düka ayırdığını Senato'ya bildirdi. Senato'nun bu miktarı az bulması ve Papa'nın silahların masrafına da katılmasını istemesi üzerine piskopos durumu bildirmek için Roma'ya döndü. Bu arada kalyonların hazırlanmasına da başlandı.

Constantinopolis, bütün bu gecikmelerden habersizdi. Venedik'ten gelmesi beklenen filo ile ilişki kurabilmek için Haliç'teki teknelerden bir Venedik brigantini(1) hazırlandı. İçinde Türk denizcilerinin kıyafetlerini giymiş oniki gönüllü vardı. Brigantin, 3 Mayıs günü zincirin yakınına çekildi, ve gece yarısı alçaltılan zinciri geçerek yola koyuldu. Türk bayrakları çekmiş olduğundan, hiçbir güçlükle karşılaşmadan kuzey rüzgârına yelken açarak Marmara'yı aşıp Ege denizine girdi. İçinde bulundukları ağır şartlar şehri savunanları geniş çapta etkilemeye başlamıştı. Venediklilerle Cenevizlilerin birbirlerini çekememeleri su yüzüne çıkmış, tatsız kavgalara yol açmış-

(1) Pruvası kabasorto, grandisi randalı iki direkli gemi.

tı. Venedikliler 28 Nisan yenilgisinin suçunu Cenevizlilere yüklüyorlardı. Cenevizliler ise buna karşılık olaya Coco'nun tedbirsiz atılganlığının sebep olduğunu ileri sürüyorlar, arkasından da Venedikli leri, ortaya çıkan her fırsatta gemilerden birini şehirden uzaklaştırmakla suçluyorlardı. Venedikliler bu suçlamalara karşı, kalyonlarındaki dümen ve yelkenleri söktüklerini ve bunları şehirde sakladıklarını söylemekteydiler. Neye Cenevizliler de aynı şeyi yapmıyorlardı? Cenevizli denizciler, bu şekilde hareket ederek gemilerini işe yaramaz hale getirmek istemediklerini, karşı sahilde - Pera'da - aileleri bulunduğunu öne sürüyorlardı. Venedikliler daha da ileri giderek Cenevizlileri, Türk karargâhıyla ilişki kurmakla suçladılar. Cenevizliler ise Türklerle görüşmelerin İmparator'un bilgisi içinde yapıldığını, amaçlarının Constantine'le bir olduğunu belirtiyorlardı. Bu tartışmalar ve kavgalar bir süre sonra herkesin yanında yapılmaya başlanınca, İmparator iki koloninin başkanlarını da çağırarak onlardan aralarındaki geçimsizliğe son vermelerini istedi. Onlara, «Kapılarımızın dışındaki savaş bizleri yeteri kadar yıpratmaktadır,» diye haykırdı, «Tanrı aşkına bir de aramızda savaşmaya başlamayalım.» Sözlerinin biraz olsun etkisi görüldü. Dış görünüşte, işbirliği sağlanmıştı fakat aradaki düşmanlık içten içe sürüp gitti.

İmparator'un, işte bu sıralarda Sultan Mehmet'le bir görüşme fırsatı aramaya çalıştığı sanılmaktadır. Bunu sağlamak için, Pera'daki Cenevizlilerin, İmparator'un adına bazı görüşmeler yaptığı söylenmiştir. Fakat Sul-

tan, ilk öne sürdüğü şarttan vazgeçmiyordu. Constantinopolis, kendisine kayıtsız şartsız teslim olmalıydı. Bizanslıların mal ve can güvenliğini ancak o zaman garanti edebilirdi, Constantine de, isterse Mora'ya geçebilirdi. Fakat bunların hiçbiri kabul edilir şartlar değildi. Ayrıca Bizanslılar, Sultan'ın verdiği söze de güvenemiyorlardı. Siyasî görüşü ne olursa olsun, şehirde hiç kimse kayıtsız şartsız bir teslimin yaratacağı utanç verici duruma boyun eğmek istemiyordu. Öte yandan İmparator'un yakınlarından bazıları, kendisinin şehirden kaçması gerektiğine inanıyorlardı. Dışarıda Türklere karşı sefer açılmasını kolaylıkla sağlayabilir, böylece Bizans'a içeride kalmasından daha çok yararlı olabilirdi. Gerek kardeşleri, gerekse Bizans'tan yana Balkan ülkeleri, açacağı bayrağın altına koşabilirlerdi. Böylece Batı Avrupa'nın da uyandırılarak göreve çağrılması sağlanabilirdi. Fakat Constantine bu görüşe karşıydı. Yapılan tekliflere kesin olarak karşı koydu. Şehri terkederse bütün savunmanın çökeceğine inanıyordu. Eğer Constantinopolis yok olacaksa, kendisi de birlikte can vermeliydi!..

Pera'daki Cenevizlilerin barış istemekte direnmelerinin sebebi vardı. Türk topları 5 Mayıs'ta zincirde demirli bulunan hıristiyan gemilerine, Pera'nın üzerinden ateş açtı. Türkler özellikle Venedik teknelerine nişan alıyorlardı. Fakat gülelerden biri ipek yüklü bir Cenevız teknesine rastlayarak batırdı. Surlara oldukça yakın demirlemiş bulunan bu gemi, Peralı bir tüccara aitti. Belediye Meclisi, Pera'nın tarafsız kalmasının kendisine çok yararlı olacağını belirtmek üzere Sultan'a hemen bir ku-

rul gönderdi. Vezirler, gelen bu kurulu sert bir hava içinde karşıladılar. Topçuların, batan kalyonun bir düşman gemisi olmadığını bilemeyeceklerini, onu belki de yardıma gelen bir korsan teknesi sandıklarını söylediler. Eğer sahibi böyle olmadığını ispatlayabilirse, Sultan, Constantinopolis'i aldıktan sonra kendisine hakkı olan tazminatı verebileceğini de eklediler.

Urban'ın dev topu Mayıs başında bozuldu. Birkaç gün içinde onarılarak 6 Mayıs'ta ateşe hazır duruma getirildi. Kara surlarının süregelen bombardımanı, bu devin yeniden katılmasıyla daha da şiddetlendi. Öte yandan, Türk donanması da savaş hazırlığına başlamıştı. Bizanslılar, *Türklerin ertesi gün saldırıya geçeceğini tahmin* ederek gerekli savunma hazırlıklarını tamamladılar. Beklenilen saldırı 7 Mayıs günü, güneş battıktan dört saat sonra başladı. Ancak bu saldırı surların Mesoteichion kesimine yönelmişti. Türk askerleri, doldurulmuş olan hendeğin üzerinden sel gibi akarak, merdivenler ve ucu kancalı mızraklarla surlara saldırdılar. Boğaz boğaza boğuşma üç saat sürdü. Bütün çabalarına rağmen Türkler, Bizans savunmasını yaramadılar. Çarpışmaların sonunda, Rhangabe adlı bir Rum askerinin, Sultan'ın baş sancaktarı Amir Bey'i kılıcıyla ikiye böldüğü fakat kendisinin de öldürüldüğü söylentisi Bizanslılar arasında yayıldı...

Türk donanmasının o gece herhangi bir saldırıda bulunmamasına rağmen Haliç'te durum öyle kritik bir hal almıştı ki, Venedikliler teknelerindeki cephaneyi şeh-

re taşıdılar. 9 Mayıs'ta Haliç'teki gemileri - zinciri korumakla görevli olanlar dışında - Acropolis'in hemen altında, adına Neorion (1) ya da Prosphorianus denen küçük körfeze çekmeye ve bunların mürettebatını Blachernae surlarının savunmasında kullanmaya karar verdiler. Denizciler bu değişikliğe önceleri pek istekli değillerdi. Planın uygulanması ancak 13 Mayıs'ta tamamlanabildi; kendilerine ilk iş olarak Blachernae surlarının onarım işi verildi.

Az daha gecikselerdi çok geç kalınmış olacaktı. Türkler bir gece önce, Blachernae'nin Theodosian surlarıyla birleştiği kesime geniş çapta bir saldırıya girişmişlerdi. Türk saldırısı başladığında vakit gece yarısına yaklaşıyordu. Boğuşma çok kanlı oldu; sonunda Türkler geri püskürtüldüler.

Venediklilerin, Haliç'teki gemilerini çekmesi Türklerin işine gelmişti. Hıristiyanların Haliç'e saldırıda bulunması ihtimali de böylece ortadan kalkmış oluyordu. Sultan Mehmet, 14 Mayısta Kaynaklar vadisi'nin üst kısımlarındaki toplarını yaptırdığı köprüden geçirerek Blachernae önlerine yerleştirdi ve buradaki surların tepeye doğru tırmanan kesimlerini dövmeye başladı. Fakat bunların pek işe yaramadığını görünce, onları Lycus vadisindeki topların yanına gönderdi. Surlara saldırı için

(1) Neorion limanı, şimdiki Sirkeci bölgesindeydi. O zaman deniz Sirkeci garına kadar içeriye giriyordu. Ve burada bir tersane de vardı.

en uygun kesimin burası olacağını anlamıştı. O günden sonra Türk topçusu bombardımana, burada surların öteki kesimlerinden daha şiddetli olarak devam etti.

16 ve 17 Mayıs günleri Türk donanması, Çifte Sütun'daki üssünden ayrılarak zincirin önünde bir kuvvet gösterisinde bulundu. Fakat zincir çok iyi korunmaktaydı. Gemiler tek bir gülle atmadan geri döndüler. Donanma, 21 Mayıs'ta da yine böyle bir manevra yaptı. Tekneler, davul ve boru sesleri arasında zincire yaklaştılar... Bu gösteri, şehirdeki halka büyük tedirginlik vermişti. Kiliseler hiç durmadan çanlarını çalıyorlardı. Donanmanın yaptığı, gösteriden başka birşey değildi; nitekim gemiler zincirin önünden bir bir geçerek Çifte Sütun'daki üslerine geri döndüler. Bu harekât,Haliç girişini kapatmakta olan zincire Türklerin son tehdidi oldu. Belki de denizcilerin yürek gücü pek yüksek değildi ve ne amiral, ne de Sultan, ikinci bir yenilgiyi göze alamayacaklardı.

Bu arada, savaş karada sürdürülmekteydi. Türkler, şimdi de surların altından lâğımlar açarak ilerlemeye çalışıyorlardı... Sultan Mehmet, lâğım kazılmasını kuşatmanın daha ilk günlerinde başlatmıştı. Ancak ordusunda tecrübeli lâğımcılar yoktu. Şimdi ise Zağanos Paşa emrindeki birliklerden aldığı lâğımcıları, surların önüne göndermişti. Bu askerler, Sırbistan'ın Novo Brodo (1)

(1) Bugünkü Yugoslavya'da (Eski Sırbistan'da) bir maden bölgesi.

gümüş madenlerinde çalışmış kimselerdi. Yeni gelen lâğımcılara, en uygun görülen Charisian Kapısı yakınındaki surların altından lâğım açmaları emredildi. Dikkati çekmemek içinde kazıya oldukça geriden başlandı. Fakat gerek hendeğin, gerekse surların altındaki katı toprağı, rastlanan kayaları delmek hiç de kolay olmadı. Karşılaşılan zorluklar nedeniyle buradan vazgeçilerek Caligarian Kapısı yanındaki Blachernae surlarının altına doğru kazılmaya başlandı. Burada surlar tek sıraydı. Bizanslılar, 16 Mayıs'ta bu lâğımın da farkına vardılar. Birçok sorunların çözülmesi için daima kendisine başvurulan Lucas Notaras, hemen mühendis Johannes Grant'ı çağırarak Türklerin kazmakta oldukları lâğıma bir karşı lâğım açmasını emretti. Grant, Türk lâğımına girmeyi başararak buradaki payanda ve destek ayaklarını ateşe verdi ve lâğımı çökertti. Pek çok Türk lâğımcısı, toprak altında kalarak korkunç şekilde can verdi!.. Bu yenilgi Türklerin cesaretini kırmıştı. Bir süre lâğım çalışmalarına ara verdikten sonra, 21 Mayıs'ta yeniden harekete geçtiler. Özellikle Caligarian Kapısı dolaylarındaki duvarların çeşitli yerlerine doğru kazıyorlardı. Öte yandan, Rum birlikleri de Grant'ın komutası altında karşı lâğımlar açmaktaydılar. Bizanslılar, Türk lâğımlarına girdikleri zaman, dumanla ya da hendeği doldurmak için sarnıçlarda biriktirilmiş suları salarak, bunları kullanılmaz hale getiriyorlardı...

Sultan Mehmet, öte yandan yeni bir savaş aracı yaptırmıştı. 18 Mayıs sabahı uyanan Bizanslılar, Me-

soteichion surlarının karşısına dikilmiş duran koca bir devi korku içinde seyrettiler. Bu dev altındaki tekerleklerle hareket edebilen ahşap bir kuleydi. Türkler bu kuleyi bir gece içinde yapmışlardı!.. Savaş kulesi, ahşap bir iskeletten meydana gelmişti. Üzeri bir kaç kat öküz ve deve derisiyle kaplıydıl Üstünde geniş bir sahanlık vardı. Kulenin en altından bu sahanlığa kadar içten merdivenlerle çıkılabiliyordu. Yüksekliği dış surların boyuna eşitti. Kule, surlara yaklaştığı zaman üzerindeki köprü indirilerek rampa edilebiliyordu. Üstteki sahanlığa tırmanma merdivenleri depolanmıştı. Bu savaş kulesinin asıl amacı, surların dibindeki hendeği dolduranları koruyarak işlerini kolaylaştırmaktı. Sultan Mehmet daha önceki saldırılardan edindiği tecrübeye dayanarak, üzerinde gerçek anlamda geçit yolları yapılmadığı takdirde sadece hendeği doldurmanın pek önemli bir yararı olmayacağı kanısına varmıştı. Askerleri 18 Mayıs Cuma günü savaş kulesiyle korunarak hendeğin üzerinde bir yol yapmaya çalıştılar. Hava karardığında yol tamamlanmış bulunuyordu. Hendeğin büyük bir bölümü, devrilen duvarların taş ve toprağı ile dolmuştu. Türkler, kuleyi denemek için yolun kenarına çektiler. Fakat birkaç Bizanslı asker gece karanlığından yararlanarak yolun dolgusu içine barut dolu fıçılar yerleştirip ateşe verdiler. Büyük bir patlama oldu. Ahşap kule bir anda ateş aldı ve alevler içinde çöktü. Üzerindeki Türk askerleri yanarak can verdiler. Türkler başka savaş kuleleri de yaptılar, fakat hiçbiri beklenen sonucu vermedi. Bunların bazıları yapılan çarpışmalar sırasında parçalanınca, Türkler ötekilerini de geri çektiler.

Bu gibi başarılar, hıristiyanların yürek gücünü pekiştiriyordu. 23 Mayıs günü Türklere karşı son zaferlerini kazandılar. Türk lâğımcıları, birkaç günden beri Blachernae surlarının altından lâğım açmaktaydılar. Bizanslılar ustaca bir taktik kullanarak lâğımcıları ve başlarındaki subayı esir aldılar. Subaya ağır işkenceler yaparak kendisinden öteki bütün Türk mayınlarının yerlerini öğrendiler. Grant (1) bu mayınları iki gün içinde birer birer yok etti. Bu olaydan sonra Türkler lâğım açmaktan vazgeçtiler.

Şehri savunan Bizanslıların altında bulunduğu ezici şartlar ve sinir bozukluğu Türklere büyük çapta yardımcı oluyordu. Hıristiyanların, kuşatma başladığından beri verdikleri ölü sayısı şaşılacak kadar azdı. Buna karşılık yaralıları çoktu. Açlık ve yorgunluk, şehrin üzerine çökmüştü. Silahları ve özellikle barut stokları hızla erimekteydi. Yiyecek ise, çok daha kötü durumdaydı. 23 Mayıs günü, Türklere karşı kazandıkları başarının hemen ardından acı bir darbe yediler. O gün öğleden sonra Marmara'da Türk kadırgalarının bir gemiyi kovaladığı görüldü. Gemi, peşindekilere yakalanmadan gece karanlığında Haliç'e girmeyi başardı. Bizanslılar bu gemiyi yardımlarına gelmekte olan Venedik filosunun öncüsü sanmışlardı. Fakat Haliç'e girdiğinde bunun, yirmi

(1) Grant, kuşatmada bulunmuş bir mühendistir. Kendisinin genel olarak bir Alman olduğu söylenir. Türk lâğımlarına karşı koyma konusunda başarı göstermiştir.

gün önce Venedik filosunu aramaya giden Brigantin olduğunu anladılar. Tekne, Ege'deki adaların arasında bir ileri bir geri mekik dokumuştu. Bu yolculukta herhangi bir Venedik gemisine rastlamak şöyle dursun, bunların yola çıktığına dair hiç bir haber almamıştı. Yaptıkları aramadan sonuç alamayınca, geminin kaptanı mürettebatı toplamış ve ne yapmak istediklerini sormuştu. Aralarından biri, belki de Türklerin eline geçmiş bulunan bir şehre dönmenin gereksiz olduğunu ileri sürmüş, fakat ötekiler onu susturmuştu. Sonunda, ölmek de olsa Constantinopolis'e dönerek İmparator'a haber ulaştırmaları gerektiğini belirtmişlerdi. İmparator kendilerine, gözyaşları içinde teşekkür etti. Demek hiçbir hıristiyan ülke, hıristiyanlık için bir ölüm kalım davası olan bu savaşa katılmıyordu. İmparator, şehrin kurucusu Saint Constantine'den ve Hazreti İsa ile Meryem'den başka yardım edecek kimse kalmadığını söyledi.

Bu bile şüpheliydi. Tanrı'nın bile sanki Bizans'a karşı olduğunu gösteren belirtiler vardı. Son olaylar herkese İmparatorluğun sonu hakkında söylenegelen kehanetleri yeniden hatırlatmıştı. Bizans'ın ilk İmparator'u Helena'nın oğlu Constantine'di. Son imparatorun da aynı adı taşıyacağı söyleniyordu. Bir başka kehanete göre, dolunayın gökyüzünde bulunduğu süre şehrin düşmesi imkânsızdı. Bu inanç bir hafta önceki saldırılar sırasında Bizanslılar için büyük dayanak olmuştu. 24 Mayıs gecesi dolunay olması bekleniyordu. Oysa o gece ay tutulmuş ve gökyüzü üç saat karanlık kalmıştı! Büsbütün umutsuzluğa sürüklenen halk ertesi gün Brigantin'in

getirdiği haberler de şehre yayılınca büyük bir dua töreni düzenleyerek, Tanrı'ya son bir çağrıda bulunmak istedi. Meryem Ana'nın en kutsal ikonu Constantinopolis sokaklarında dolaştırılmaya başlandı. Yapılan törene hemen herkes, hatta surlardaki görevlilerden ayrılabilen askerler de katılmışlardı. Alay ağır ağır ilerlerken, ikon birden üstünde bulunduğu teskereden kayarak yere düştü!.. Onu yerden kaldırarak yerine yerleştirmekte büyük zorluk çektiler, çünkü ikon, sanki kurşun gibi ağırlaşmıştı. Alay yeniden yola koyulduğu sırada şiddetli bir fırtına patlak verdi. Yağan dolunun altında yürümek imkânsızdı. Hele arkasından öyle bir yağmur boşandı ki, kısa zamanda Constantinopolis sokaklarından çocukları bile sürükleyecek güçte seller akmaya başladı. Halk ister istemez dua töreninden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ertesi gün, sanki bütün bu kehanetler yetmezmiş gibi şehir kalın bir sis tabakası içinde uyandı. Sanki Tanrı, bu kalın sise bürünmüş Constantinopolis'i sessizce bırakmaktaydı!.. O gece, sis kalktığında, Ayasofya'nın kubbesi üzerinde garip bir ışık görüldü! Bu ışığı sadece Constantinopolis halkı değil, Türkler de görmüşler ve tedirgin olmuşlardı. Hocaları, Sultan Mehmet'e bunun islâmın ışığı olduğunu ve kısa bir süre sonra bu kutsal yapıtı aydınlatacağını müjdelediler...

Öte yandan, surların üzerindeki nöbetçiler de, Türk hatlarının çok gerilerinde, hiç ışık olmaması gereken yerlerde bazı parıltılar gördüklerini söylüyorlardı. İyimser kişiler bunları, Constantinopolis'i kurtarmaya gelen

Jean (Yanoş) Hunyadi'nin kap ateşleri olarak nitelendirdiler. Fakat ne gelen vardı ne de giden! Bu garip ışıkların ne oldukları hiçbir zaman bilinemedi

İmparator'un yanındakiler kendisine, kaçması için yalvardılar. Hıristiyanlığı kurtarmak amacıyla dışarıdan kolayca destek bulabilirdi. Bunun için daha vakit vardı. Oysa Constantine, öylesine yorgundu ki, bunlar kendisine söylenirken dayanamadı ve bayıldı. Ayıldığında, kaçması için üsteleyenlere, halkı bırakmasının mümkün olmadığını, gerekirse onlarla birlikte öleceğini söyledi.

Mayıs ayı, günlerini yavaş yavaş tüketmekteydi. Şehrin bahçeleri gül goncalarıyla dolmuştu. Constantinopolis'in sembolü olan ay gitgide küçülüyordu ve kadın erkek herkes, kısa bir süre sonra başlarına geleceğini bildikleri bir 'son'a kendilerini hazırlamaya çalışıyorlardı...

DOKUZUNCU BÖLÜM

BİZANS'IN SON GÜNLERİ

HIRİSTİYANLARIN umudu gitgide kaybolmaktaydı. Fakat Türk ordugâhında da tedirgin ve kötümser bir hava esiyordu. Kuşatma yedi haftadır sürüyordu. Türkler güçlü ordularına ve son modern savaş araçlarına rağmen bu süre içinde pek birşey elde edememişlerdi. Bizans savunması güçten düşmüştü; asker ve malzeme yönünden yoksun durumdaydı. Buna rağmen, tek Türk askeri savunma hatlarını yaramamıştı. Bizans'a Batı'dan yardım geleceği düşüncesi Türkleri hâlâ baskısı altında bulunduruyordu! Sultan Mehmet'in casusları bir filonun Venedik'ten yola çıkmak üzere emir aldığını haber vermişlerdi. Hatta bu filonun Sakız'a vardığı söylentileri bile ortada dolaşıyordu. Macarlar her an Tuna'yı geçebilirlerdi. Kuşatmanın ilk günlerinde Macaristan'dan bir kurul gelerek Sultan'a Hunyadi'nin kral naipliğinden ayrılmış olması dolayısıyle aralarındaki anlaşmanın artık

geçerli olmadığını bildirmişti. Ayrıca, Türk askerlerinin moralı de yavaş yavaş çökmekteydi. Donanma utanç verici durumlara düşmüş, karada da o güne kadar hiç bir zafer kazanılmamıştı. Şehir dayandıkça ordunun prestiji azalmaktaydı.

Yaşlı vezir Çandarlı Halil Paşa ve yakınları, girişilen serüveni hâlâ onaylamıyorlardı. Sultan Mehmet bu işe başlarken onların tavsiyelerini dinlememişti. Acaba tahminleri doğru mu çıkıyordu? Sultan Mehmet barış için Bizans'a son bir çağrıda daha bulundu. Dinine bağlı bir müslüman olarak vicdanen huzur duymak için boş yere kan dökmek istemiyordu... Ordugâhında, İsmail adında soylu bir genç vardı. İsmail, Rum'dan dönme bir Müslümandı; Sultan tarafından Sinop beyliğine atanmıştı. Sultan Mehmet'in barış çağrısında bulunmak üzere Constantinopolis'e gönderdiği elçi, bu İsmail Bey'di. Kendisinin, Rumlar arasında dostları vardı. İsmail bunlarla ilişki kurarak teslim olmak için geç kalınmadığını elinden geldiği kadar anlatmaya çalıştı. Bizanslılar, yaptığı tavsiyeye uyarak Türk ordugâhına kendisiyle birlikte bir elçi gönderdiler. Bu elçinin adı ve kim olduğu hakkında elde herhangi bir bilgi yoktur. Sadece yüksek bir aileden gelmediği ve önemli bir görevi olmadığı bilinmektedir. Sultan'ın, elçiye nasıl davranacağı önceden kestirilemediğinden, Bizanslılar, ileri gelenlerinden birini böyle bir tehlikeye atmak istemediklerinden onu göndermiş olabilirler. Oysa Sultan Mehmet, elçiyi saygıyla karşıladı ve bir mesajla Constantinopolis'e geri gönderdi. Sultan, bu mesajında, kendisine her yıl yüzbin altın ödendiğinde

kuşatmayı kaldıracağını ya da halk, yanlarına alabilecekleri eşyalarla şehri terk etmeyi kabul ederse canlarına herhangi bir zarar gelmeyeceğini belirtiyordu. (1) Bu teklif, İmparatorluk meclisi'ne getirildiğinde bazı üyeler, istenen vergiyi kabul ettikleri takdirde zaman kazanmış olacaklarını ileri sürdüler. Fakat çoğunluk, böyle büyük bir paranın hiçbir zaman toplanamayacağını, ödemenin kısa bir süre içinde yapılmadığını gören Sultan'ın kuşatmaya devam edeceğini bildiğinden, bu görüşe karşı çıktı. Hiçbiri katlandıkları bu kadar fedakârlıktan sonra Türklerin, şehri kolayca ele geçirmesine razı olamıyordu. Türk kaynaklarına göre İmparator, şehir dışında her şeyini Sultan'a teslim etmeye hazır olduğunu bildirmişti. Buna karşılık Sultan Mehmet'in sözü kesindi: Bizanslılar şehri teslim etmezlerse ya kılıçtan geçirilecekler ya da islâmiyeti kabul edeceklerdi...

Bu görüşmelerin, 25 Mayıs Cuma günü yapıldığı sanılmaktadır. Ertesi gün Sultan Mehmet, vezirleriyle bir toplantı yaptı. Bu toplantıda Çandarlı Halil Paşa ayağa kalkarak uzun yıllar süren başarılı devlet hizmetinin verdiği güvenle kuşatmanın kaldırılmasını istedi. Açılan bu seferi hiçbir zaman onaylamamış ve olaylar kendisinin haklı olduğunu ispatlamıştı. Türkler önemli bir ilerleme yapamadıktan başka, bazı küçük düşürücü yenilgilere de uğramışlardı. Batılı ülkeler her an şehrin yardımına koşabilirlerdi. Venedik büyük bir filoyu yola çıkarmıştı

(1) Türk kaynaklarında para karşılığında, kuşatmanın kaldırılması konusunda bir teklif yapıldığından söz edilmemektedir.

bile. Cenova pek istekli olmamakla birlikte aynı şekilde hareket etmeye zorlanacaktı. Sultan, İmparator'a kabul edilebilir şartlar ileri sürmeli ve başa daha büyük felâketler gelmeden geri çekilmeliydi. Çandarlı'nın konuşması öteki vezirleri büyük ölçüde etkilemişti. Onlara Türk donanmasının, hıristiyanlarla yaptığı savaşlarda ne kadar etkisiz olduğunu hatırlattı. Bir de karşılarında büyük İtalyan donanmalarını bulduklarında ne yapacaklardı? Sultan, daha yirmibir yaşındaydı; çocuk sayılırdı. Delikanlılığın verdiği tedbirsiz cesaretle atalarının şerefini tehlikeye düşürmüyor muydu? Çandarlı konuştukça, Sultan Mehmet'in ne kadar öfkelendiği bakışlarından anlaşılıyordu. Arkasından, Zağanos Paşa söz aldı. Çandarlı Halil'den hoşlanmıyor, Sultan'ın da kendisi gibi düşündüğünü biliyordu. Zağanos Paşa, Başvezirin korku ve kuşkularına katılmadığını belirtti. Avrupa'nın güçlü ülkeleri birbirlerine düşmüşlerdi; birleşerek Türklere karşı bir harekete geçemezlerdi. Venedik filosunun yolda olduğuna inanmıyordu. Bu haber doğru olsa bile, Türkler gerek gemi sayısı, gerekse asker gücü bakımından bu filoyu kolayca yenebilirdi. Zağanos Paşa, Bizans'ın sonuna ait kehanetleri de hatırlattı; Büyük İskender'den söz etti. Bu genç komutan, çok daha küçük bir orduyla dünyanın yarısını fethetmişti. Düşüncelerde geri çekilmeye yer verilmemeli, ileri saldırıya geçilmeliydi. Bu sözler üzerine toplantıda bulunan genç paşaların çoğu Zağanos Paşa'yı desteklediklerini belirtmek için ayağa kalktılar. Aralarında en ateşlisi, başıbozukların komutanıydı; hiç vakit kaybetmeden şiddetli bir saldırıya geçilmesini istiyordu. Sultan Mehmet yeniden cesaret ka-

zanmış, isteklenmişti; duymak istediği sözler bunlardı. Zağanos Paşa'ya, hemen askerin arasına giderek onların görüşünü öğrenmesini buyurdu. Paşa bir süre sonra beklenen bir karşılıkla toplantı çadırına döndü. Asker, hızla saldırıya geçilmesini istiyordu...

Çandarlı Halil Paşa, o andan başlayarak günlerinin sayılı olduğunu bilmeliydi. Paşa, hıristiyanlara her zaman dostluk beslemişti. Eski dönemin dindar müslümanlarına özgü bir hoşgörü sahibiydi. Bu yüzden, sonradan dönme Zağanos ve Mahmut Paşalara benzemiyordu. Rumlardan armağanlar alıp almadığı bilinmemektedir. Fakat düşmanları bunun gerçek olduğunda diretiyor, Sultan da onlara inanıyordu.

Sultan Mehmet'in aldığı kararın haberi kısa zamanda şehre ulaştı. Türk ordugâhındaki hıristiyanlar yapılan toplantıyı anlatan mektupları okların ucuna bağlayarak surların üzerinden şehre fırlatmışlardı!..

Cuma ve Cumartesi günleri surların bombardımanı her zamankinden daha şiddetli olarak sürdürüldü. Yıkılan duvarlar hızla onarılıyordu. Cumartesi günü hava kararıktan sonra, Türklerin büyük bir çabayla hendeği doldurmaya çalıştıkları ve topları, buralarda yaptıkları platformların üzerine taşıdıkları görüldü. Pazar günü Türk topçusu, Mesoteichion kesimini yoğun bir ateş altına aldı. Urban'ın dev topundan atılan üç büyük gülle, buradaki surların bir bölümünü olduğu gibi çökertti. Onarım işiyle görevlendirilmiş olan Giustiniani, gülleden kopan bir parçayla yaralandı. Yarasının tedavi edilmesi

birkaç saat sürdü ve akşam olmadan tekrar görevinin başına dönebildi.

Aynı gün - 27 Mayıs - Sultan Mehmet bütün ordu birliklerini kendi dolaşarak büyük saldırının pek yakında yapılacağını haber verdi. Sultan'ın arkasından gelen tellallar, şehir düştükten sonra islâm âdetlerine göre askere kılıçlarının hakkı olan ganimetleri paylaşmaları için üç gün izin verileceğini ilan ediyorlardı ...

Sultan Mehmet, şehirdeki hazinelerin askere eşit bir biçimde dağıtılacağına Tanrı ve peygamber adına, babasının ve çocuklarının üstüne yemin etmişti. Bu bildiriler, asker arasında sevinç bağrışlarıyla karşılandı. Şehir, Türk ordusunun hep bir ağızdan getirdiği tekbir sesleriyle: «Yektir Allah yek!» haykırışlarıyla inliyordu!..

Türkler o gece de, Cumartesi gecesi olduğu gibi, aydınlatma fişeklerini ve meşalelerin ışığı altında hendeği doldurarak arkasına silah yığmaya devam ettiler. Askerin yürek gücü çok yükselmişti. Türküler söyleyerek, istekle çalışıyorlardı. Onları kışkırtmak için kös'ler vuruyor, davul, kudüm ve borular hiç durmadan çalıyordu. Surların önü öylesine aydınlanmıştı ki, Bizanslılar bir an için Türk ordugâhının ateş alarak yandığını sandılar. Fakat gerçeği anlayınca, korkudan diz çökerek dua etmeye başladılar.

Tam gece yarısı, bütün ışıklar birden söndü ve çalışma durdu. Sultan Mehmet, Pazartesi gününü Tanrı'ya yakarma ve dinlenme günü olarak ilân etmişti. Savaşçılarının Salı günü başlayacak büyük saldırıya, dinlenmiş

ve hazırlıkla olarak katılmalarını istiyordu. Kendisi de, Pazartesi gününü birliklerini denetlemek ve emirler vermekle geçirdi. İlk olarak yakınlarıyla birlikte, gösterişli bir törenle Haliç üzerinde yaptırdığı köprüden geçerek Çifte Sütun'a, Amirali Hamza Bey'i görmeye gitti. Hamza Bey'e ertesi sabah erkenden gemilerini zincir ve Marmara surları boyunca dizmesini söyledi. Denizcilere tırmanma merdivenleri verilmesini ve mümkün olan her yerden çıkartma yapılmasını, bir sonuç alınmazsa bile buralardaki Bizans birliklerinin başka yere gönderilmesini sağlamak için yalancı saldırılarda bulunulmasını emretti. Limanın içinde bulunan gemilerine de buna benzer emirler vermek için geri dönerken, Pera'nın ana giriş kapısı önünde durarak şehrin yöneticilerini çağırttı. Onlardan, ertesi gün hiçbir şekilde Constantinopolis'e yardımda bulunmamalarını istedi. Verdiği bu emre uyulmadığında çok ağır bir biçimde ceza göreceklerini de ekledi. Buradan doğruca ordugâhına giderek öğleyi çadırında geçirdi. Öğleden sonra Theodosian surlarının önündeki mevzileri baştanbaşa dolaştı. Subayları ve askerleriyle konuşarak onlara cesaret verdi. Her şeyin yolunda ve istediği gibi olduğu kanısına vardıktan sonra çadırına çekilerek vezirlerini ve ordu komutanlarını huzuruna çağırttı.

Bu savaş meclisinde yaptığı konuşmayı, bize tarihçi Critobulus (1) aktarmıştır. Critobulus da, o dönemin

(1) Critobulus, Fatih'in yabancı işler katipliğini yapmış ve Fatih adına bir tarih yazmıştır. **«II. Sultan Mehmet'in Tarihi»** adlı bir kitap yazmış Bizans bilgini.

dolayısıyle o da yazılarında, kahramanlarını kendi yakıştırdığı gibi konuşturmuştu. Sözleri tarihçiye ait olmakla birlikte yaptığı bu konuşmada Sultan'ın ne söylediği hakkında bize bir fikir vermektedir. Sultan Mehmet vezirlerine ve komutanlarına şehrin zenginliklerinden ve kendilerini bekleyen ganimetlerden söz ederek hıristiyanların başkentini ele geçirmenin yüzyıllar öncesinden beri müslümanlar için kutsal bir görev olduğunu ve din kitaplarının kendilerine zafer vaat ettiğini söyledi. Şehrin düşmesi imkânsız değildi. Düşman yorulmuş insan ve silah gücü azalmıştı. Üstelik aralarında tam bir birlik de yoktu. İtalyanlar, tabii ki, gerçekten kendilerinin olmayan topraklar için ölmeyi göze alamazlardı. Ertesi gün askerlerini, Bizans savunması çökene kadar dalgalar halinde düşman üzerine gönderecekti. Komutanlarından cesaretlerini yitirmemelerini, disiplini elden bırakmamalarını; şimdi çadırlarına çekilip dinlenmelerini ve ertesi sabah verilecek saldırı işaretini beklemelerini söyledi. Orduların başındaki komutanlar, son emirleri almak üzere çadırda kaldılar. Amiral Hamza Bey kendi görevini aslında biliyordu. Zağanos Paşa, Haliç surlarına saldırıda bulunacak denizcileri takviye ettikten sonra ordusunun geri kalan bölümüyle köprüden geçerek Blachernae üzerine yüklenecekti. Sağ yanında, Charisian Kapısı'na kadar olan bölgede Karaca Paşa yer alacaktı. İshak ve Mahmut Paşalar, Anadolu askeriyle Saint Romanus Kapısı'ndan Marmara'ya kadar uzanan kesimde saldırıya geçeceklerdi. Bu saldırının ağırlık merkezi «Üçüncü Askerî Kapı» olacaktı. Sultan'ın kendisi de, Halil ve Sarıca Paşalarla birlikte, Lycus vadisinden yapıla-

cak ana saldırıyı yönetecekti. Sultan Mehmet, emir dağıtımını böylece bitirdikten sonra çadırına çekildi.

Surların dışında garip bir sessizlik vardı. Toplar bile susmuştu. Şehirde bazı kimseler Türklerin geri çekilmeye hazırlandığını ileri sürüyorlardı fakat bu iyimser görüş, kendini kandırmaktan başka birşey değildi. Aslında herkes en kritik anın gelmiş olduğunu hissediyordu. Sinir bozukluğu son sınırını bulmuştu. Rumlar, Venedikliler ve Cenevizliler birbirlerine düşmüşlerdi. Venediklilere ve Rumlara göre, Pera'nın tarafsızlığı, Cenevizlilere güvenilmemesi gerektiğinin en açık ispatıydı. Venediklilerin küstahlığı ise, hem Rumların hem de Cenevizlilerin sinirine dokunuyordu. Venedikliler, kendi oturdukları yerlerdeki atelyelerde tahtadan kalkanlar yapıyorlardı. Minotto, bunların Blachernae'deki savunma hatlarına taşıması işini Rumlara vermek istedi fakat büyük tepkiyle karşılaştı. Rumlar, görecekleri bu hizmete karşılık kendilerine ücret ödenmesini istiyorlardı. Venediklilere göre bu tutumlarının sebebi kıskançlıktı. Oysa ailelerine yiyecek bulmak için paraya gerçekten ihtiyaçları olduktan başka, gösterdikleri bu tepkide bir İtalyan'dan emir almış olmalarının da payı büyüktü. Venediklilerden çok azının aileleri kendileriyle birlikteydi. Cenevizlilerin karıları ve çocukları ise, Pera'da güvenlik içinde yaşantılarını sürdürüyorlardı. İtalyanlar, şehrin uğrayacağı sonucu Rum ailelerinin de yükleneceği bu gerçeğin Rum askerleri üzerinde yarattığı gerginliği hiçbir zaman anlayamamışlardı. Büyük Türk saldırısının bir an meselesi haline geldiği anlaşılınca Guistiniani, Lucas Notaras'dan emrindeki topları Mesoteichion kesimine

göndermesini istedi. Savunmanın ağırlık merkezi burası olacaktı; fakat Notaras bu isteğe karşı çıktı. Kendisi Haliç surlarının da saldırıya uğrayacağını tahmin ediyordu. Tahmininde haksız da değildi. Bu surlardaki savunma gücü oldukça zayıftı. Guistiniani ile Notaras arasında bu yüzden ağır sözler kullanılması, İmparator'un işe karışmasını gerektirdi. Sonunda, Giustiniani'nin görüşü kabul edildi. Ortodokslardan nefret eden Başpiskopos Leonard, Rumların kıskançlık duygularının etkisi altında, savunmada kazanılacak başarıyı İtalyanlarla paylaşmak istemedikleri için, kendi görüşlerinde direttiklerini ileri sürdü. Ama Lycus (1) vadisinde İtalyanlar kadar da Rum askeri olduğunu unutuyordu.

Bizans'ı bekleyen son, 28 Mayıs Pazartesi günü şehrin üzerine bütün ağırlığıyla çökmüştü. Duyulan ezikliğin gölgesinde, gerek halk gerekse askerler kendi aralarındaki sürtüşmeleri bir yana itmiş, bekliyorlardı. Bir yandan yıkılan surlar onarılırken, öte yandan şehirde büyük bir tören düzenlenmişti. Türk ordugâhının içinde bulunduğu sessizliğin aksine şehir, kilise çanlarının sesleriyle inliyordu. Halk omuzlarında taşıdıkları ikonlarla sokaklarda ve surlar boyunca ağır ağır ilerliyordu. Duvarların en çok zarar görmüş bölümleri ve tehlike ihtimalinin en çok olduğu yerler kutsanıyordu. Rumlar ve İtlayanlar, ortodoks ve katolik, hep bir ağızdan ilâhiler okuyarak Tanrı'ya yalvarıyorlardı. Bu alaya, İm-

(1) Lycus: Bayrampaşa deresi. Şehre Sulukule mıntıkasından giren ve vaktiyle Langa'da denize dökülen bir derenin vadisi.

parator da katılmıştı. Tören sona erdikten sonra, şehrin ileri gelenleriyle komutanları yanına çağırttı ve onlarla konuştu. Yaptığı konuşma iki kişi tarafından not edilmişti: Phrantzes (1) ile Mitylene Başpiskoposu. Bunların her ikisi de Constantine'in yaptığı konuşmayı, bir nutuk havası vermek amacıyla, kendilerine göre eklemeler yaparak yazmışlardı; ama gerçek konuşmanın böyle bir hava taşımadığı kesindi. Buna rağmen tutulan notlar bize, İmparator'un neler söylediği hakkında bir bilgi vermektedir. Constantine, büyük saldırının bir an meselesi olduğunu belirterek sözlerine başladı. Hazır bulunan Rumlara bir insanın dini, yurdu, ailesi ve bağımsızlığı uğruna her zaman can vermeye hazır olması gerektiğini söyledi. Vatandaşları, şimdi bu dört sebebe dayanarak kendilerini ölmeye hazırlamalıydılar. İmparatorluğun bu başkenti büyük zaferler görmüştü. Şimdi ise allahsız Sultan'ın (!) hıyanetine uğramıştı. Sultan bu savaşı, hıristiyanlık inancını yok etmek ve İsa'nın tahtına kendi uydurma peygamberini oturtabilmek amacıyla başlatmıştı. Atalarının Eski Yunanlı ve Romalı kahramanlar olduğunu hatırlamalı ve onlara yaraşır olmaya çalışmalıydılar. Kendisi dini, halkı ve şehri uğruna ölmeye hazırdı. Constantine bundan sonra İtalyanlara dönerek, yaptıkları büyük hizmete teşekkür etti, yaklaşmakta olan savaşta onlara güvendiğini belirtti. Arkasından herkese birden seslendi. Düşmanın çokluğu, vahşi

(1) Phrantzes adı, son zamanlarda Sprantzes gibi yazılmaktadır. İmparator'un başmağbeyincisi olan bu kişi, İstanbul'un kuşatılması üzerine yeterince objektif olamayan bir kitap yazmıştır.

silahları ve gürültüsü, onları ürkütmemeliydi. Yürek güçleri yüksek ve cesaretleri tam olmalıydı. Bu savaştan Tanrı'nın yardımıyla muzaffer çıkacaklardı.

Toplantıya katılan herkes ayağa kalkarak İmparator'a, canlarını ve mallarını onun uğruna seve seve feda edeceklerini söylediler. Constantine bundan sonra odanın içinde dolaşarak hepsine ayrı ayrı veda etti ve kendilerine karşı bir kusur işlediyse bağışlamalarını diledi. Ötekiler de, İmparator'u izleyerek ölmeye hazır kişiler gibi birbirlerini kucakladılar!..

Gün doğmak üzereydi. Halk, Ayasofya Kilisesi'ne doğru ilerliyordu. Surların üzerindeki nöbetçilerden başka bu şefaat duasına katılmayan hemen hiçbir Bizanslı kalmamıştı! Kendi kiliselerinin Vatikanla birleşmesi nedeniyle, son beş aydır hiçbir Rum ortodoks, Ayasofya'nın eşiğinden içeri adım atmamıştı. Ancak bu gece bütün sürtüşmeler ve kırgınlıklar bir yana itilmiş bulunuyordu. Vatikanla birleşmeyi kutsal günah olarak niteleyen papazlar, birleşme taraflısı olanlarla yanyana oturuyorlardı. Kardinal da oradaydı. Kendisini hiçbir zaman tanımak istemeyen piskoposlar hemen yanında yer almışlardı. Halk akın akın gelerek papazlara, ister katolik ister ortodoks olsun, günah çıkartıyordu. İsayı ve havarilerini, Bizans İmparatorlarını ve İmparatoriçelerini temsil eden altın mozaikler, yanan binlerce mumun ışığı altında çevreye titrek parıltılar saçıyordu. Ve papazlar, bunların altında gösterişli elbiseleri içinde son olarak geçiyorlardı...

İmparator'un huzurundaki toplantı sona erince, komutanlarla meclis üyeleri de atlarına atlayarak Ayasofya'ya geldiler ve törene katıldılar. Günah çıkartıp dua ettikten sonra hızla görevlerinin başına döndüler. Giustiniani ve yanındaki Rum ve İtalyan komutanlar, dış surlardaki yerlerini aldıktan sonra geri kaçmayı önlemek için iç surların kapıları arkalarından kapatıldı!..

Akşamın geç saatlarında İmparator da atına atlayarak Ayasofya'ya geldi ve tanrısıyla hesaplaştıktan sonra, şehrin karanlık sokaklarından geçip Blachenae'deki sarayına döndü. Sarayındaki görevlilerin hepsini yanına çağırdı ve ötekilerle yaptığı gibi onlarla da vedalaşıp kendilerine yapmış olabileceği haksızlıkları bağışlamalarını diledi. Vakit gece yarısına geliyordu. Yine atına atlayarak içten dostu Phrantzes'le birlikte surları gözden geçirdi. Her şeyin yolunda ve iç kapıların kapalı olup olmadığını kontrol etti. Blachernae'ya dönerken yolda, Caligarian Kapısı (1) yakınında atından indi ve Phrantzes'le birlikte buradaki kulelerden birine çıktı. Bu kuleden

(1) Söz konusu olan burç Tekfur sarayını vaktiyle çevrelemiş olan surların güney - batı köşesinden ayrılarak batıya doğru giden ve İmparator Manuel Komnenos tarafından onikinci yüzyılın ortasında Blachernae saraylarına yapılacak ilaveler için yer kazanmak maksadıyla yaptırılmış olan surların en batı köşesinde bulunan burçtur. Manuel Komnenos surları bu burçtan sonra tekrar güneye dönerler. Burç bu vaziyeti dolayısıyle bu bölgede bulunan Türk muhasara kuvvetlerinin yan ve gerilerini görmeye müsait bir durumda idi.

sola doğru Mesoteichion kesimi, sağ yanda ise Haliç uzanıyordu. Altlarında, karanlığın içinde, Türk toplarının, doldurulmuş hendeğin üzerindeki yeni yerlerine çekilirken çıkarttığı sesler duyuluyordu. Nöbetçiler, İmparator'a bu çalışmanın güneş batalı beri sürdüğünü söylediler. Uzaklarda, Haliç'in sularında hareket eden Türk gemilerinin belli belirsiz titrek ışıkları görünüyordu. Phrantzes İmparatoruyla bir saat kadar birlikte kaldı. Sonra Constantine, onu görevi başına gönderdi. Birbirlerini son görüşleri oldu bu. Savaş başlamak üzereydi...

ONUNCU BÖLÜM

CONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ

28 MAYIS PAZARTESİ günü öğleden sonra, hava açık ve berraktı. Akşam üstü güneş surların üzerindeki Bizanslı nöbetçilerin gözlerini kamaştırarak batarken, Türk ordugâhı birden derin uykusundan uyandı. Binlerce asker hendeği doldurmaya, topları ve öteki savaş malzemelerini mevzilere yerleştirmeye başladılar. Güneş ufukta kaybolduktan sonra, hava bulutlanmıştı. Hatta bir ara sağnak halinde yağmur yağdı ise de, Türkler faaliyete bir an olsun ara vermediler. Sabaha karşı saat birbuçukta her şeyin hazır olduğunu gören Sultan, saldırı emrini verdi. (1)

---

(1) Türk ordusu yıkılan surların onarılmasını önlemek için 28 Mayıs günü ortalık karardıktan sonra her yanda 'mum donanması' denilen bir ateş yakılarak surların önü aydınlatılmıştı. Tam saat 12'de 'mum donanması' bitmiş ve çevreyi tam bir sessizlik kaplamıştı. Bundan sonra, saldırının başlamasına kadar geçen zaman üzerinde bir fikir birliği yoktur. İmparatorun Sphrantzes'le birlikte surları incelemesi saat 2'ye doğru bittiğine göre saldırının bundan sonra başlamış olması gerekir. (Sprantzes S: 249) Cheos (Sakız) Başpiskoposu Leonardo, sabaha karşı; Tacizade Cafer Çelebi, gecenin üçte ikisi geçtikten sonra saldırının başladığını yazarlar. Rum tarihçilerinden Paspati (S: 174), gün doğmadan birbuçuk saat önce başladığını yazar.

Gecenin karanlığı birdenbire tüyleri ürperten bir gürültüyle yırtıldı. Türk ordusu 'Allah Allah' sesleriyle surlar boyunca saldırıya geçmişti. Askeri coşturmak için kösler vuruyor, davul ve zurnalar hiç durmadan çalıyordu. Bizanslılar büyük bir sessizlik içinde bekliyorlardı. Fakat burçların üzerindeki nöbetçiler alarm işareti verince, surlara yakın olan kiliseler çanlarını çalmaya başladılar. Bunu birbiri ardısıra öteki kiliseler izledi. Kısa bir süre sonra bütün şehir çan sesleriyle çınlıyordu. Beş kilometre içerdeki Ayasofya Kilisesinde dua etmekte olanlar, saldırının başladığını anlamışlardı. Eli silah tutan herkes surlarda yerlerini almıştı. Kadınlar, hatta rahibeler bile surlara taş, kereste ve su taşıyorlardı. Yaşlılar ve çocuklar evlerinden ayrılarak çevredeki kiliselere sığınmışlar, meleklerin ve azizlerin kendilerini korumasını bekliyorlardı. Haliç yakınındaki Sainte Theodosia kilisesi, baştan aşağı güllerle süslenmişti. Salı günü, Azize Theodosia'nın yortusuydu. Böyle bir günde kendisine sığınan kullarından herhalde yardımını esirgemezdi. Halkın bir kısmı da Ayasofya'ya dolmuştu. Eski bir inanca göre, düşman buraya girince karşısında Tanrı'nın meleklerini bulacak ve bunlar 'allahsızlar'ı cehenneme kadar kovalayacaklardı. Kiliselerdeki Bizanslılar, böylece şafak sökene kadar dua edip bekleştiler. (1)

(1) Bu kehanet şu şekildeydi: Düşman ordusu şehre girdikten sonra Çemberlitaş'a kadar ilerleyecek; o zaman gökten inen bir melek, elinde bulunan kılıcı sütunun önünde oturan bir kişiye verecek o da düşman ordusunu şehirden dışarı attıktan başka İran'a kadar sürecekti.

Surlarda ise dua edecek vakit yoktu. Sultan Mehmet, planını büyük bir dikkatle hazırlamıştı. Bu defa çok bilinçli hareket etmekteydi. En gözde birliklerini en sona saklamıştı; bunları savaşa sokmadan önce düşmanını yormak amacını güdüyordu. Bu nedenle, ilkönce düzensiz birliklerini, başıbozukları ileri sürdü. Çeşitli ülkelerden ve ırklardan binlerce serüvenciden oluşan bu birliklerde, Türklerden çok hıristiyanlar vardı: Slavlar, Macarlar, Almanlar, İtalyanlar ve hatta Rumlar. Hepsi de Sultan'dan aldıkları ücretin ve vaat olunan ganimetlerin karşılığında kendi öz dindaşlarını öldürmek için saldırıyorlardı. Çoğu kendi silahlarıyla gelmişti. Bu silahların arasında çeşitli yatağanlara, sapanlara, oklara ve arkebüzlere (1) rastlamak mümkündü. Tırmanma merdivenleri ise ordu tarafından dağıtılmıştı. Başıbozuklara pek güven olmazdı. İlk anda başarı kazanamazlarsa cesaretleri kolayca kırılabilirdi. Sultan Mehmet bunu bildiğinden, saldırıya geçen başıbozukların arkasına bir sıra inzibat dizmişti.. (2) Bunlar bir yandan başıbozuklara cesaret verirken öbür yandan ellerindeki kırbaç ve topuzlarla geri kaçmaya çalışanları önlüyorlardı. Bu inzibatların arkasında da yeniçeri birlikleri yer almıştı. İnzibatların arasından kaçmayı başarabilenleri, bu yeniçeriler palalarıyla biçiyorlardı.

Düzensiz kuvvetlerin giriştiği bu saldırı, bütün surlar boyunca yayılmıştı; fakat başıbozuklar, surların en

(1) Birçeşit çakmaklı tüfek.
(2) İnzibat - çavuş.

çok Lycus vadisindeki kesimine yüklenmişlerdi. Burası surların en çok zarar gören bölümüydü. Lycus vadisinin dışındaki kesimlere yapılan saldırılar, düşmanı yerinde oyalayarak bu hayatî noktayı takviye etmesine engel olmak amacını güdüyordu. Savaş burada bütün şiddetiyle sürmekteydi. Başıbozuklar, iyi eğitim görmüş ve kendilerinden silah yönünden de üstün bir düşmanla karşılaşmışlardı. Sayıca kalabalık olmaları aleyhte sonuçlar veriyordu. Her şeyden önce düzenli bir biçimde savaşamıyorlardı; içiçe girmişlerdi. Atılan taşlar aynı anda birkaçını birden öldürüyor ya da savaş dışı yapıyordu. Yaptıkları düzensiz saldırı sırasında aralarından kaçmak isteyenler olmasına rağmen, çoğu büyük bir inatla savaşıyordu. Ellerindeki merdivenleri Bizans siperlerine dayayarak tırmanmaya çalışıyorlardı. İmparator, savaşan askerlerin arasında dolaşarak onları cesaret verici sözlerle destekliyordu. İki saat süren bu saldırıdan sonra Sultan Mehmet, başıbozukları geri çekti. Bütün güçleriyle çarpışmışlar ve geri püskürtülmüşlerdi. Fakat Sultan asıl amacına ulaşmış, Bizans savunması yıpranmıştı.

Bazı Bizanslılar bunu, şehrin savunma gücünü yoklamak için yapılmış bir saldırı olarak niteliyorlar, bir parça olsun dinlenebilmeyi umut ediyorlardı. Savunma hatlarını yeniden düzene sokup siperlerin üzerine içi toprak dolu fıçılar yerleştirene kadar Türkler ikinci defa saldırıya geçtiler. İshak Paşa'nın komutasındaki Anadolu askeri, Saint Romanus kapısının bulunduğu kesime doğru bir sel gibi akmaya başladı.

Bunları, giydikleri özel üniforma ve zırhlarından tanımak mümkündü. Buradaki surlara yakın kiliseler çanlarını yeniden çalmaya başladılarsa da bu sesler başta Urban'ın dev topu olmak üzere Türk topçusunun gümbürtüleri arasında kaybolup gitti. Anadolu askeri, birkaç dakika içinde Bizans siperlerinin önüne gelmişti. Bunlar başıbozuklara benzemiyordu. En etkili silahlarla donatılmış disiplinli askerlerdi. Şehre ilk giren olabilmek için büyük bir istekle çarpışıyorlardı. Mehterin davul ve zurnalarından çıkan sesler arasında birbirlerinin omuzlarına çıkıp merdivenlerini Bizans siperlerine dayayarak tırmanmaya çalışıyorlardı. Ay, bulutların arkasında gizlenmişti. İşaret fişeklerinin zayıf ışıkları altında ne olup bittiğini anlamak kolay olmuyordu. Anadolu askeri, başıbozukların aksine dar bir cephede saldırıya geçmiş ve bu durum aleyhine olmuştu. Büyük kayıplar veriyorlardı. Bizanslılar surlardan aşağı büyük taşlar yuvarlıyor, dayanan merdivenleri geriye itiyorlardı. Göğüs göğüse süren bu çarpışma, günün doğmasına bir saat kala hızını aldı. Tam bu sırada Urban'ın devinden fırlayan güllelerden biri saldırı noktasındaki siperlere isabet ederek büyük bir kısmını çökertti. Yıkılan duvarlardan çevreye yoğun bir toz bulutu yayıldı. Kargaşalıktan yararlanan üçyüz kadar Anadolu askeri, sevinç çığlıklarıyle açılan gedikten içeri daldılar. Fakat hızla bu gediğin çevresini kuşatan Bizanslılar çoğunu öldürdüler; kalanlar gerisin geriye hendeğe doğru kaçtılar. Bu küçük bozgun Türkleri tedirgin etmişti. Saldırı sona erdi ve Anadolu askeri kendi hatlarına çekildi. Bizanslılar ise zafer sevinci

içinde yıkılan duvarları onarmaya başladılar. (1)

Türkler, öteki kesimlerde de büyük bir başarı sağlayamamışlardı. İshak Paşa, Bizanslıların birliklerini saldırının ağırlık merkezi olan Lycus vadisine göndermelerini önlemek amacıyle surların güney kesimin-

(1) Türk saldırısının biçimi iyi aydınlatılmamıştır. Fatih, asıl Pemton (Avarlar kapısı) ile Topkapı arasında sonradan saldırının Topgediği denilen, bugün asfalt yolun şehre girdiği bölgeden yapılmasına karar vermişti. Ve ordunun ağırlık merkezi burada toplanmıştı. Bundan önceki saldırılar, bütün düşman cephelerinin hepsine birden yapılmadığı için düşman, tehlikeye uğramamış olan cephelerden asıl saldırı bölgesine kuvvetler getirerek saldırıyı önlemeyi başarmıştı. Bunun için Zağanos Paşa kuvvetleri de Galata'nın tepesinden karşıya, Ayvansaray bölgesine geçirilmiş ve saldırıya Marmara'dan Haliç'e kadar olan bütün cephede başlamıştı. Başıbozukların görevi, ilkin düşmanı yormak ve yıpratmaktı. Bundan sonra kısmen zırhlı elbiseli Anadolu Türk kuvvetleri saldırıya geçirilmişti. Bunlar, Barbaro'nun değindiği gibi, aslanlar gibi surlar üzerine atılmışlar düşmanı ezmişler, hatta bir ağır top mermisinin şaranpol yıkmasından yararlanarak iki sur arasına girmişlerse de patlayan merminin çıkardığı toz ve duman yüzünden geride kalan arkadaşlarıyla bağlantıları kesilmiş, yalnız kalan ve takviye edilmeyen bu kuvvet Bizans'lılar tarafından yok edilmişti. Anadolu askeri, başlarında tuttukları kalkanları birbiri üzerine koyarak merdivenlerle surlar üzerine tırmanmışlar ve ellerindeki kancalarla, Bizanslıların siper olarak kullandıkları içi toprak dolu fıçıları aşağı atmışlar ve böylece açıkta kalan askerlere çok zarar vermişlerdi. Bundan sonra saldırıya geçirilen yeniçeriler, çeşitli kollar halinde harekete geçmişler, çok düzenli ve disiplinli bir biçimde surlara çıkmaya çalışmışlar ve yorulan gruplar sürekli olarak dinlendirilerek saldırının aynı güçte devam etmesi sağlanmıştı.

de elinden gelen çabayı göstermişti. Fakat emri altındaki en güvendiği birliklerin Lycus vadisinde bulunmaları nedeniyle etkili saldırılar yapamamıştı. Öte yandan Hamza Bey, gemilerini Marmara kıyılarına yaklaştırmakta büyük güçlük çekmiş, kıyıya çıkartabildiği bazı birlikler ise, bu kesimi savunmakta olan Şehzade Orhan'ın kuvvetlerince geri püskürtülmüştü. Türkler, Haliç boyundaki surlara sadece yalancı saldırılarda bulunuyorlardı. Blachernae'de savaş bütün şiddetiyle sürmekteydi. Buranın limana yakın kesiminde Zağanos Paşa, yukarı sırtlarda ise Karaca Paşa kuvvetleri hiç aralık vermeden saldırmaktaydılar. Zağanos Paşa'nın karşısında, Minotto ile Venedikliler, Karaca Paşa'nın ise Bocchiardi kardeşler vardı.

Sultan Mehmet, Anadolu askerinin başarısızlığına pek aldırış etmedi. Onlardan da, başıbozuklar gibi, şehre girmekten çok Bizans savunmasını yıpratmalarını beklemişti. Savunmayı yararak şehre ilk girecek olana büyük ödüller vaat etmişti; bu başarının yeniçerilere ait olmasını istiyordu. İşte şimdi, saldırı sırası onlara gelmişti. Sultan büyük heyecan içindeydi. Yeniçerilerin de başarı kazanamamaları halinde kuşatmayı kaldırması gerekecekti. Hiç vakit kaybetmeden saldırı emrini verdi. Bizanslılar rahat soluk almaya fırsat bulamadan yoğun bir ok, mızrak, taş ve top yağmuruna tutuldular. Ve arkasından da yeniçeriler ikili diziler halinde saldırıya kalktılar. Ancak, kendilerinden önceki Anadolu askeri ve başıbozuklar gibi çılgınca ileriye atılmamışlardı. Ağır ağır ve sıraların düzenini

bozmadan ilerliyorlardı. Düşman ateşi bile bu disiplini bozamamıştı. Mehter hiç durmadan savaş havaları çalıyordu. Bu ses öylesine güçlüydü kü, top ateşi ara verdiğinde, Boğaziçi'nin karşı kıyılarından bile duyuluyordu. Sultan Mehmet, yeniçerilerin önünde hendeğin başına kadar ilerleyip durarak önünden geçen yeniçeri saflarına cesaret dolu komutlar vermeye başladı. Ve zırhlar giymiş olan bu muhteşem asker, dalgalar halinde Bizans siperlerine yüklendi. Saldırı büyük bir düzen içinde yapılıyor, her sıra, hiç paniğe kapılmadan çarpışarak kendinden sonrakilere yer açıyordu. Hıristiyanların gücü gitgide tükenmekteydi. Hiç durup dinlenmeden tam dört saat çarpıştılar. Bütün umutlarını yitirmişlerdi. En küçük bir açık verdikleri an her şeyin biteceğini biliyorlardı. Arkalarında hiç durmadan çalan kilise çanlarının sesleri ve halkın gökyüzüne yükselen duaları duyuluyordu.

Siperlerde savaş, göğüs göğüse devam ediyordu. İlk bir saat, yeniçeriler siperlerin doğrultusundan ileri geçemediler. Bir ara saldırının eski şiddetini kaybettiği hissedilir gibi oldu. Fakat, talih Bizans'a sırt çevirmişti. Blachernae duvarlarının Theodosian surlarıyla birleştiği noktada küçük bir kapı vardı. Kerkoporta adı verilen bu kapıyı, bir kule biraz gizlemekteydi. Kapı uzun yıllardan beri kapalı durmuştu. Fakat yaşlılar Kerkoporta'yı hatırlıyordu. Daha kuşatma tamamlanmadan Bizans birlikleri bu yarı gizli kapıdan çıkışlar yaparak Türklere saldırılarda bulunmuşlardı. Savaşlar sırasında da Bocchiardi ve adamları, Karaca Paşa kuvvetlerine karşı yine bu kapıdan yararlanmışlardı. Fa-

kat yapılan baskınlardan geri dönen bir grup Bizanslı, Kerkoporta'yı açık unutmuştu. Savaş devam ederken bir ara bu geçiti farkeden birkaç yeniçeri Kerkoporta'dan içeri daldılar, kapının arkasındaki avluya geçerek oradan surların tepesine çıkan merdivene tırmandılar. Kapının hemen arkasındaki Bizanslılar bunu görmüşlerdi. Hızla koşarak daha çok Türk'ün girmesine engel olmak istediler. Elli kadar yeniçeri bu kargaşalıktan yararlanarak içeri girmişti. Bunların çembere alınıp yok edilmesi işten bile değildi. Ancak, Bizanslılar tam bu sırada çok daha kötü bir durumla karşı karşıya kaldılar. (1)

Güneş doğmak üzereyken, bir gülle parçası Giustiniani'ye rastlayarak göğsündeki zırhı deldi. Ünlü ko-

---

(1) Kerkoporta, Tekfur sarayı bölgesinde bu sarayın altında bulunan bir kapı idi. Bu kapının açık bırakılması dolayısıyle Türk'lerin şehre girme imkânı bulmaları, Sprantzes tarafından uydurulmuş olmalıdır. Buchiardi Kardeşler tarafından savunulan bu bölümde böyle bir olayın geçtiğini gösterecek deliller yoktur. Aslında, 1948'de, bu bölgede yapılan kazı sonucunda, Tefkur Sarayı'nın geri surlarıyla söz konusu olan Teodusius surlarının son burcu arasında önceleri bir sur olduğu ve bu sur üzerinde şehre açılan ikinci bir kapı bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre, Sprantzes'in ileri sürdüğü gibi Türkler bu açık bırakılan kapıdan içeri girmiş olsalardı, her yanı surlarla çevrili bir yere ve bir çeşit kapana girmiş olacaklar ve şehre girmek için buradan geride bulunan surlara karşı yeni bir saldırı yapmak zorunda kalacaklardı. Buna karşılık kuşatma da bulunmuş olan bütün tarihçiler Türk ordusunun şehre Topkapı ile Pemton kapısı arasındaki top gediğinden girmiş olduğunda fikir birliği yapmışlardır.

mutan, kanlar içinde yere yuvarlandı. Yanına koşan adamlarına kendisini savaş alanından hızla uzaklaştırmalarını emretti. Bunlardan biri, hemen yakınlarında çarpışmakta olan İmparator'un yanına koşarak şehre girmek için küçük kapılardan birinin anahtarını istedi. Bunun üzerine Constantine çarpışmayı bırakıp Giustiniani'nin yanına geldi ve savaşı terketmemesi için yalvarmaya başladı. Fakat Cenevizli komutanda dayanacak güç kalmamıştı; isteğinde diretti. Bunun üzerine kapı açıldı ve adamları Giustiniani'yi sokaklardan geçirerek limana kadar taşıdılar. Yaralı Giustiniani buradaki Ceneviz gemilerinden birine kondu. Savunma hattındaki Cenevizliler, komutanlarının bu durumunu görmüşlerdi. Bunlardan bazıları, Giustiniani'nin başka bir kesimi savunmaya gittiğini sandılar. Fakat çoğu savaşın kaybedildiği fikrine kapılmıştı. Aralarından birinin de Türklerin surlardan girdiğini haykırması üzerine Cenevizliler bir anda paniğe kapılarak Giustiniani için açılan küçük kapıdan kaçmaya başladılar. İmparator savaş alanında Rum birlikleriyle yalnız kalmıştı. (1)

Sultan Mehmet, bulunduğu yerden surlardaki paniği görmüştü. «Şehir bizimdir.» diye haykırarak yeniçerileri yeniden saldırıya geçirdi. Saldıranların arasında Hasan adında dev yapılı bir yeniçeri vardı. Hasan, bir

(1) Giustiniani, yaralandıktan sonra götürüldüğü gemi ile hareket etmiş, fakat Sakız'a varmadan ölmüştü. Adamlarından bir kısmı, ya kendisine eşlik etmek için ya da savunmanın sonu geldiğini anladıkları için kendisi ile birlikte surları terketmişlerdir.

anda yıkık duvarların üzerinden sıçrayarak tırmandı. Otuz kadar yeniçeri kendisini izledi. Buna karşılık Bizanslılar geri çekilmediler ve inatla çarpışmaya devam ettiler. Rastlayan bir taş parçası, Hasan'ı dizleri üzerine çökertti. Bizanslılar hemen üzerine çullanarak Hasan'ı ve yanındaki onyedi yeniçeriyi parçaladılar. Fakat, öteki yeniçeriler elde ettikleri bu mevziyi terketmediler. Arkalarından gelen yeni kuvvetler de kendilerine destek oldu. Rumlar büyük bir cesaretle çarpışıyorlardı; fakat Türkler ağır basmaya başlamıştı. Bu baskı karşısında iç surlara doğru çekildiler (1) Bu surların önünde uzanan dar bir geçit vardı. Dış siperlere toprak sağlamak için burası yer yer kazılmış ve derin çukurlar açılmıştı. Geri çekilen birçok Rum askeri bu çukurların içine sıkışıp kaldı. Arkalarında iç surlar yükseliyordu. O sırada siperlerin üzerine çıkmış olan yeniçeriler tarafından yok edildiler. Türkler kısa bir süre sonra iç surlara tırmanmaya başlamışlardı. Birden

(1) Ulubatlı Hasan, bir elinde kalkan öteki elinde kılıcıyla merdivenlere tırmanmış, kalkanı başına siper yaparak surların üzerine ayak basmış, otuz kadar arkadaşı kendisini izlemişti. Bizanslılar, attıkları ok ve taşlarla arkadaşlarından onsekizini şehit etmişler, Hasan yaralanmasına rağmen sur üzerinde kalmış ve aşağıdan yukarı çıkan arkadaşlarının surlar üzerine yerleşmesine yardım etmiş fakat atılan büyük bir taşın rastlaması üzerine surlardan aşağı düşerek şehit olmuştur. Savunucuların bütün çabasına rağmen Türk erleri surlar üzerinde kalmışlar (Spantzes, S: 285 - 20), biraz sonra büyük topun ateşiyle ön sur yıkılınca savunmayı sürdürmeye imkân kalmamıştır.

Kerkoporta'nın üzerindeki kulede Türk bayraklarının dalgalandığı görüldü. Constantinopolis bir anda «Şehir düştü!» sesleriyle yankılanmaya başladı. (1)

İmparator, Giustiniani'ye gitmemesi için yalvarırken kendisine Türklerin Kerkoporta'dan girdiği haberi ulaşmıştı. Constantine hemen buraya koşmuş, fakat geç kalmıştı. Cenevizlilerin bir kısmı panik içindeydi. Bu kargaşalıkta kapıyı kapatmak imkânsızdı. Türkler içeri akıyorlardı. Bocchiardi'nin birlikleri, yüklenen bu kuvvetle başedememişlerdi. Çaresiz kalan Constantine, atını geri döndürerek Lycus vadisindeki siperlere doğru dörtnala uzaklaştı. Yeğeni olduğunu ileri süren İspanyalı silahşör Don Francisco, gerçek yeğeni Theophilus Palaeologus ve yakın silah arkadaşı İoannes

(1) Bundan sonra savunucular surları terkederek çoğu, biraz önce Giustiniani'nin şehre girmek için yararlandığı Pemton'a (Avarlar Kapısı), ötekiler de Topkapı'ya doğru koşmaya başladılar. Pemton kapısı'na doğru kaçanlar arasında İmparator, akrabaları ve adamları da vardı. İmparator Constantin, üzerindeki imparatorluk elbiselerini çıkararak atmış ve zırhlı elbisesiyle kalmıştı. Yalnız çizmelerinin üzerinde işlenmiş olan altın kakmalardan başka kendisini tanıtacak birşey kalmamıştı.

Pemton kapısına doğru kaçanlar, arkadan gelerek kendilerini kovalayan Türk birliklerinin baskısı altında müthiş bir paniğe uğradılar. Bu itişme sırasında herkes ötekinden önce kapıya varmak, canını kurtarmak istiyordu. Kimse düşene bakmıyor, düşenler, kendi arkadaşlarının ayakları altında ezilerek can veriyorlardı. Arkadan yetişen Türkler de, yakaladıklarını öldürüyorlardı.

Dalmata, yanındaydı. Burada çarpışan Bizans birliklerine cesaret vermeye çalıştılar. Fakat çabaları boşa gitti. Artık her şey Bizans'ın aleyhine dönmüştü. Şehrin savunması hızla çöküyordu. Dördü de atlarından inerek, Giustiniani'nin geçtiği küçük kapının önünde çarpışmaya başladılar. Kapı, kaçmak için yığılan askerlerle tıkanmıştı. Yeniçeriler hiç durmadan yükleniyordu. Theophilus, bu şartlar altında hayatta kalmaktansa ölmeyi seçtiğini haykırarak kendini yeniçerilerin üzerine fırlattı. Constantine de, İmparatorluğun sona erdiğini anlamıştı. İçinde, yaşamak için en küçük istek yoktu. Üzerindeki imparator elbiselerini fırlatıp attıktan sonra Don Francisco ve Ioannes Dalmata ile birlikte savaşanların arasına karıştı. Constantine'i bir daha gören olmadı... (1)

---

(1) Yukarıda Pemton kapısına doğru kaçanlardan söz edilirken oradaki itişme sırasında birçok insanın ölmüş olduğu açıklanmıştı. Bunlar içinde İmparator ve adamları da bulunuyordu. Önce İmparatorun yeğeni Theophilos öldürüldü.

Bundan sonra da İmparator, belki de bir mızrakla yaralanarak düştü ve karışıklıkta ezilerek öldü. Üzerinde, çizmelerindeki imparatorluk belirtilerinden başka birşey olmadığından kimse tanıyamadı ve öteki ölülerle birlikte orada gömüldü. Kendisi öldüğü zaman daha Türkler şehre girmemişlerdi. İmparator'un ölümü için, kuşatmada bulunmuş olan Barbaro; «İmparatordan hiçbir haber alınmadı; hayatta olduğu ya da öldüğü bilinmedi; bazıları onun cesedinin Topkapı'da, ölenlerin arasında görülmüş olduğunu; bazıları ise, Türkler birinci surla ikinci sur arasına girdikleri zaman meydana gelen kaçışmada ayaklar altında kalarak öldüğünü söylediler.» diye söz eder. Critevulos da olayı

Şehrin düştüğü haykırışları sokaklarda çınlıyordu. Blachernae surlarının üzerindeki Türk bayraklarını, Haliç kıyılarından görmek mümkündü. Birkaç dakika önce üzerinde Bizans kartalı ile Saint Mark'ın aslanı bulunan bayrağın yerinde dalgalanan bu sancakları hıristiyanlar da, Türkler de görmüşlerdi. Boğuşma yer yer devam ediyordu. Bocchiardi ve askerleri, Kerkoporta yakınındaki surlarda bir süre daha savaşmaya devam ettiler. Onlar da, artık yapacak birşey kalmadığını anlayınca Türk hatlarını yararak Haliç'e doğru kaçmaya başladılar. Paolo, yakalanarak öldürüldü. Antonio ve Triolo ise canlarını kurtarabildiler Bir Ceneviz gemisine binerek Türk donanmasının dikkatini çekmeden karşı kıyıya vardılar ve Pera'ya sığındılar. Öte yanda Minotto ve yanındaki Venedikliler, Blachernae'deki sarayda kuşatılmışlardı. Bunların çoğu Türk kılıçları altında can verdi. Minotto ile ileri gelen Venedikliler ise esir alındı.

Türklerin surları yararak şehre girdiği haberi işaretlerle bütün orduya bildirildi. Haliç'teki Türk gemileri sahile asker çıkarmaya başlamışlardı. Bu birlikler limanı çeviren surlara karşı saldırıya geçtiler. Bugünkü Ay-

---

aynı şekilde yazar. Kendisi, sonraki dönemde Fatih'in kâtipliğini yapmış ve kuşatmada bulunanlarla görüşmek ve olayı incelemek imkânını bulmuştur. Critovulos'un tarihinde İmparator'un başının bulunmuş olduğu hakkında hiçbir kayıt yoktur. Esasen Rum Patrikhanesi arşivinde de ne imparatorun ceseti ne de gömüldüğü hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir.

vansaray yakınındaki Horai Kapısı (1) dışında büyük bir dirençle karşılaşmadılar. İki Girit teknesinin mürettebatı, bu kapının çevresindeki üç kuleye sığınmıştı, teslim olmayı kabul etmiyordu. Öteki kesimlerdeki Rumlar, ailelerini korumak amacıyle evlerine kaçmışlardı. Venediklilerin çoğu gemilerine sığınmıştı. Bir Türk birliğinin Valens su kemerlerinin kuzeyindeki Plataea Kapısı'nı zorlayarak şehre girmesi uzun sürmedi. Bir başka birlik de Horaia Kapısı'ndan içeri girmişti. Türkler, girdikleri yerlerden surlar boyunca sağa sola küçük müfrezeler göndererek öteki kapıların da açılmasını sağlıyorlardı. Şehrin düştüğünü gören Petrion (2) mahallesindeki Rum balıkçılar, evlerine ve ailelerine dokunulmayacağı vaadini aldıktan sonra buradaki kapıyı Türklere açtılar.

Bizans kuvvetleri, Lycus vadisinin güneyinde uzanan surlar boyunca Türk saldırılarına başarıyla karşı koymuştu. Fakat şimdi Türk ordusu, açılan gedikler-

---

(1) Yazar Horai Kapısı'nın Ayvansaray bölgesinde olduğunu söylemiştir. Oysa bu, Hebraiki ya da Perama Kapısı da denilen Balıkpazarı kapısıdır.Galata köprüsünün Eminönü ucunun hemen batısında bulunuyordu. Bu kapı günümüze kalmamıştır. Bu bölgede o zaman Karait musevileri oturmakta olduğundan, kapıya bundan dolayı başka adlar da verilmiştir.

(2) Petrion, şimdik Fener bölgesinde bugün de var olan, çevresi bir surla çevrili yerdir. Patrikhane binası da bu sur içinde bulunmaktadır.

den şehrin içine akıyor ve kapalı bulunan öteki kapıları da açıyordu. Surların üzerindeki Bizanslı askerler, böylece dört bir yandan kuşatılmış oldular. Bunların çoğu Türk kılıçları altında can verdiyse de Filippo Contarini ve Demetrius Cantacuzenus gibi ünlü komutanlar esir alındılar.

Marmara surlarının dışında bekleyen Hamza Bey de, şehrin düştüğünü belirten işaretleri görmüştü. O da hızla kıyıya asker çıkardı. Studion ve Psamathia kesimlerindeki Bizanslılar büyük bir savunma direnci göstermediler. Evlerinin ve kiliselerinin yağmadan kurtulmasını sağlamak için teslim olmayı seçtiler. Psamathia'nın solundaki surları savunmakta olan Şehzade Orhan (1) ve emrindeki Türkler, savaşa devam ediyorlardı. Sultan Mehmet'in eline düştüklerinde sonlarının ne olacağını çok iyi bilmekteydiler. Eski İmparatorluk Sarayı çevresinde mevzilenmiş olan Catalanlar ise sonuna kadar çarpıştılar. Akropol'de bulunan Kardinal İsidore makamında kalmanın akıllıca bir iş olmayacağını düşünerek kılık değiştirip kaçmaya çalıştı.

Sultan Mehmet, alaylarının bir kısmını kendi çevresinde toplamıştı. Asker, şehre girmek için büyük sabırsızlık gösteriyordu. Türk denizcileri, Haliç'in ağzında-

(1) Sultan Yıldırım Bayezit'in büyük şehzadesi Süleyman'ın torunu olan Orhan, bulunduğu bölgeyi savunduktan sonra, şehrin düşmüş olduğunu anlayınca, teslim olmamak için kendini surlardan aşağı atarak ölmüştü.

ki zincirin limanda bulunan teknelerin kaçmasına engel olacağı ve onları istedikleri an ele geçirebilecekleri düşüncesiyle, gemilerinden ayrılarak kıyıya çıkmışlardı. Şehre bir an önce girmek için gösterdikleri bu tutku, pek çok hıristiyan'ın hayatını kurtardı. Aralarında Trevisano da olmak üzere bazı Rum ve İtalyan denizciler yakalanmışlardı. Geriye kalanlar gemilerine dönmeyi ve müretteb atı harekete hazırlamayı başardılar. Kaçanların bir bölümü, gemiler demir almadan yetişmişler, Floransalı Tetaldi gibi bazıları ise teknelere yüzerek çıkmışlardı. Donanma komutanı Alviso Diedo küçük bir kayığa atlayarak Pera'ya çıktı. Cenevizli yöneticilerin limandaki tekneler hakkındaki düşüncesini öğrenmek istiyordu. Bu teknelerin limanda kalarak savaşmasını mı, yoksa Marmara'ya açılıp kaçmasını mı uygun görüyorlardı? Pera valisi, Sultan'a bir kurul gönderip, Ceneviz gemilerini serbest bırakıp bırakmayacağını sormayı düşünüyordu. Eğer gemileri serbest bırakmazsa, Cenova ile Venedik hükümetlerinin Türklere karşı savaş açabileceğini Sultan'ın bilmesinde yarar görmekteydi. Fakat bu düşünce, pratik bir çözüm yolu olmaktan çok uzaktı. Pera valisi, Diedo ile görüşürken surların kapılarını kilitletmişti. Anlaşma olmazsa, Diedo ile yanındaki tarihçi Barbaro'nun Pera dışına çıkmalarını istemiyordu. Fakat, Pera surları önünde demirli gemilerdeki denizcilerin Marmara'ya yelken açmakta diretmeleri üzerine, Diedo'nun Pera'dan ayrılmasına izin verildi. Diedo hiç vakit kaybetmeden kayığına atlayarak zincirin Pera'ya bağlı olduğu yere vardı. Kayıktaki denizcilerin ikisi, baltalarıyla zinciri bağlayan sırımları kopardılar ve Haliç'i kapatan zincir, üze-

rinde durduğu şamandıralarla birlikte Boğaz'ın akıntısına kapılarak uzaklaştı. Diedo bundan sonra, limandaki gemilere kendisini izlemelerini işaret ederek Marmara'ya doğru açıldı. Pera önlerinden hareket eden yedi Ceneviz teknesi, hemen arkasından geliyordu. Bir süre sonra bu konvoya, Venedik savaş gemilerinin çoğu, 4-5 Bizans kalyonu ve birkaç Ceneviz savaş gemisi de katıldı. Bunlar kendilerine doğru yüzenleri toplamak için mümkün olduğu kadar ağır hareket ediyorlardı. Filo, bir saat kadar da Boğaz'ın girişinde oyalanıp başka gemileri de bekledikten sonra yelkenlerini şişirerek Marmara'ya açıldı.

Hamza Bey'in denizcilerinin çoğu yağma peşinde koştuğundan, kaçan gemilere engel olunamamıştı. Komutasındaki birkaç tekne ile zincirin açıldığı kısımdan Haliç'e girdi ve burada kalmış olan Bizans ve Ceneviz kalyonları ile Venedik ticaret gemilerini kuşattı. Tekneler, şehirden kaçanlarla öylesine dolmuştu ki bu yükle yelken açmalarına imkân yoktu. O arada bazı küçük kayıklar Pera'ya sığınmayı başardılar. Fakat gün ışığında Türkleri atlatmak mümkün değildi. Öğle olduğunda liman bütünüyle Türklerin eline geçmişti.

Şehirde savaşın devam ettiği tek bir yer kalmıştı. Haliç'in girişindeki üç kuleye sığınmış olan Giritli'ler hâlâ çarpışıyorlardı. Öğleden sonra durumun umutsuz olduğunu görünce canlarına ve mallarına herhangi bir kötülük gelmeyeceği vaadini alarak teslim oldular. Kendilerine ait iki tekne de hemen kulelerin altında demirliydi.

Gösterdikleri cesaretle Türklerin hayranlığını kazanmışlardı. Kendilerine hiçbir zarar gelmeden teknelerine binerek Girit'e doğru yelken açtılar. (1)

Ünlü başkent, artık Sultan Mehmet'in olmuştu. Askerleri şafakla birlikte Bizans savunmasını yarmıştı. Şehre zafer alayı ile girmek için öğleden sonrasını bekledi. Bu arada çadırına dönerek korku içinde olan halkın gönderdiği kurulları ve Pera valisini huzuruna kabul etti. Öğrenmek istediği en önemli şey, İmparator Constantine'in nerede olduğuydu. İmparator'un ne olduğu hiçbir zaman kesinlikle bilinemedi. Sonradan ortaya atılan bir hikâye, Akdeniz'deki İtalyan kolonilerinde ağızdan ağza dolaştı durdu. Bu söylentiye göre iki Türk askerinin Constantine'i öldürerek kafasını Sultan'a getirdikleri ve esirlerin arasındaki saray nazırlarının da bu kafayı tanıdıkları; Sultan'ın, bu başı Augusteam (2) meydanındaki sütunun üstünde herkese gösterdikten sonra islâm dünyasının öteki büyük şehirlerine de gönderdiği söyleniyordu. Şehrin düşüşü sırasında burada bulunan tarihçiler ve yazarlar, bu konuda birbirlerinden farklı hikâyeler anlatmışlardı. Barbaro, bazı kimselerin İmparator'un ölüsüne öteki ölüler arasında rastlamış olduklarını söylerken, başkaları hiçbir zaman bulunmadığını ileri sürmüş-

(1) Girit'lilerin savundukları burç hakkında tam bir fikir birliği yoktur. Fakat bu burcun Yenicami hünkâr mahfelinin yanında bulunan ve bugün de caddeden görünen Ayos Vasilios burcu olması mümkündür.

(2) Augusteam, Ayasofya meydanının Bizans dönemindeki adı.

lerdi. Floransalı Tetaldi, Constantine'in kafası kesilerek; başkaları ise çarpıştığı kapının önünde yere düşerek can verdiğini söylüyorlardı. İmparator'un çarpışırken öldüğü kesindi.

Türkler ölenlerin çoğunun kafasını kesmişlerdi. Constantine'in içten dostu Phrantzes, İmparator'un sonunu öğrenmek için büyük çaba gösterdi. Bu arada Sultan Mehmet'in de, İmparator'un vücudunu arattığını ve tanıyabilmek için pek çok vücutları ve kafaları yıkattığını öğrendi. En sonunda üzerinde Bizans kartalı işlemeli çoraplar ve baldır zırhları bulunan bir vücuda rastlandı. Bu vücudun Constantine'e ait olduğu kabul edilerek, gömülmek üzere Sultan tarafından Rumlara teslim edildi. Phrantzes, ceseti görmemişti. İmparator'a ait olduğundan da şüpheliydi. Nereye gömüldüğünü de öğrenemedi, Aradan yüzyıllar geçtiken sonra şehrin bugünkü Vefa semtindeki adsız bir mezarın Constantine'e ait olduğu ileri sürüldü. Fakat bu konu hiçbir zaman aydınlığa kavuşamadan unutuldu.

Constantine'in sonu hakkındaki düşünceler ne olursa olsun, Sultan Mehmet, İmparator'un öldüğüne inanmıştı. Şimdi kendisi sadece Osmanlıların sultan'ı değil aynı zamanda eski Roma İmparatorluğunun vârisi ve hükümdarıydı.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

YENİLENLERİN SONU

HALİFE ÖMER döneminden ve ilk büyük dinî fetihlerden beri islâm geleneği ele geçirilen ülkelerin halkına âdil ve dürüst bir işlem uygulanmasını öngörüyordu. Eğer bir bölge ya da şehir karşı koymadan teslim olursa, yağmalanmazdı. Genellikle bir tazminat alınır, hıristiyan ya da musevi uyruğuna ait ibadethanelere dokunulmazdı. Şehrin teslim olması savunma gücünün zayıflaması gibi sebeplere dayansa bile bu kural değişmez, ancak böyle durumlarda daha ağır tazminat alınır, fethi yapan komutan, ileri gelenlerin cezalandırılmasını isteyebilirdi. Fakat bir şehir zor kullanarak, savaşarak ele geçerse halkına hiçbir hak tanınmazdı. Fetheden ordunun kılıç hakkı olan ganimetleri elde etmesine izin verilir, bunun için şehrin üç gün yağmalanmasına göz yumulurdu. Bütün ibadethaneler ve şehrin yapıları, fetheden komutanın malı sayılır, komutan buralar hakkında dilediği gibi karar verirdi.

Sultan Mehmet de bu geleneğe uyarak askerine kılıcının hakkı olan ganimetler için üç gün izin verdi. Şehre ilk girenlerden sonrakileri disiplin altına aldı. Türk alayları Constantinopolis'e, başta sancakları ve tuğlarıyle düzenli sıralar halinde girmeye başladılar. Mehter hiç durmadan zafer havaları çalıyordu. Asker, kendini bekleyen ganimetleri bir an önce üleşebilmek için şehre yayılmaya başladı. Kerkoporta'dan girenler, buraya yakın olan İmparator Sarayı'nı yağmaladılar. Bu arada birkaç kilise tahribata uğradı. Charisius (Edirne) Kapısı yanındaki Saint George (1) ile Petra'daki Saint Jean (2) bunların arasındaydı. Ünlü Chora (Kariye) kilisesine girenler buradaki mozaiklere dokunmadılar. Sadece, Meryem Ana'ya ait olup Saint Luke tarafından boyandığı söylenen bir ikon, kargaşalıkta parçalandı. Bizans'daki kutsal emanetler arasında en önde gelen bu ikon, kuşatma

(1) Saint George (Aya Yorgi) kilisesi, şimdiki Mihrimah camiinin bulunduğu yerde idi. Camiye ayrılan alan yeterli gelmediğinden, önce caddenin karşısında bu kilisenin aynısı yaptırıldı, sonra kilise yıkılarak bulunduğu yerde yapılacak Mihrimah camii alanına eklendi. Bu hareket Osmanlı hükümdarlarının adalete ve doğruluğa verdikleri önemin güzel bir örneğidir.

(2) Saint Jean de Petra kilisesi: Bugünkü Vefa Spor Kulübü futbol alanının (Eski Edirnekapı Çukurbostan'ı) kuzeyinde yirminci yüzyılın başında Boğdan Sarayı diye adlandırılan bir yapı kalıntısının bulunduğu yerde, bu adı taşıyan bir kilise ve manastır vardı. Bu manastır, onbeşinci yüzyıl başında, zengin bir kütüphaneye de sahip olduğu göz önüne alınarak başkentin son üniversitesine ayrılmıştı.

başlayınca asıl yeri olan İmparator Sarayı yanındaki kiliseden alınarak buraya getirilmişti.

Haliç'teki gemilerden sahile çıkanların bir bölümü, Piataea (Unkapanı) Kapısı'ndan şehre girdiler ve buradaki depoları yağmalamaya başladılar. Bir bölümü de Horaia Kapısı'ndan geçerek limandaki çarşılara dağıldılar, buradan Acropolis (1) burnuna ve Hipodrom'a doğru yayıldılar. Marmara'daki donanmadan kıyıya çıkan denizciler, eski İmparator Sarayı yoluyla şehrin sokaklarına dağıldılar. Saray oldukça harap bir durumdaydı; (2) bir süredir kullanılmıyordu. Çevresinde ise I. Basil'in beşyüz yıl önce yaptırdığı Nea Basilica gibi herbiri ayrı birer sa-

(1) Acropolis, şimdi Topkapı sarayının bulunduğu yerdeydi. Antik çağda şehrin sarayı, tapınakları, buradaydı.. Fakat son Bizans çağında burasının zeytin ağaçları ile kaplı boş bir alan olduğunu biliyoruz. Fatih, bir saray yaptırmak istediği zaman bu boş alandan yararlanarak Saray-ı Cedid-i Âmire (Yeni padişah sarayı) denilen ve şimdi Topkapı Sarayı diye adlandırılan sarayı yaptırmıştı.

(2) Bizans İmparatorları'nın, Hipodrom ile Marmara denizi arasındaki alanı kaplayan büyük sarayları bu dönemde bütünüyle harap bir durumdaydı. Burada en son oturan imparator VI. Ioannes Cantakuzinos idi. Son ayakta duran bir galeri de, bir depremde yıkıldıktan sonra burası iyice bir yıkıntı haline gelmişti. Evleri bulunmayan yoksul insanlar, bu yıkıntılara sığınıyorlar, bazı bölümleri de hapisane olarak kullanılıyordu. Şehir halkı burasını bir taş ocağı gibi kullanıyorlar, yeni yapılan binalarda buradan söktükleri taşları kullanıyorlardı. Ayrıca buradaki işlenmiş mimarî parçalar ve sütunlar da yabancılara ve özellikle Venediklilere satılıyordu. (Bakınız: F. Dirimtekin, «Les Palais Imperiaux Byzantins», Faenza, 1965. S. 228 ve sonrakiler.)

nat eseri olan kiliseler vardı. Şehre böylece kara surlarından ve iki ayrı sahilden giren askerler, bir süre sonra Ayasofya'nın önünde birleştiler. Halk ünlü katedrali ağzına kadar doldurmuştu. İçerde âyni yapılmaktaydı. Yaklaşan gürültüler üzerine keşişler, Ayasofya'nın bronz kapılarını kapatmışlardı. Halk, kurtuluşun ancak bir mucizeyle olabileceğini anlamıştı. Böyle bir mucize için de Tanrı'ya bütün güçleriyle yalvarıyorlardı. Fakat, duaları boşa çıktı. Şehir artık Türklerin malı olmuştu. Ayasofya'daki halk esir alınarak uzun sıralar halinde katedralden çıkarıldı.

Halkın arasından bazılarının, ellerinde taşıdıkları kutsal emanetlerle Ayasofya'nın güney duvarına doğru yürüdükleri, duvarın açılıp onları içine alarak arkalarından kapandığı ve bu erenlerin Ayasofya yeniden kilise olana kadar kayboldukları âlemde kalacakları söylentisi, halk arasında bir efsane olarak kaldı.

Şehirdeki bazı yapılar tahrip edildi ve halkın bir bölümü esir alındı. Bu arada birkaç kütüphane de zarara uğradı. Ortalık, akşam üzerine doğru yatıştı. Sultan Mehmet, şehirde düzenin sağlanması için gereken emirleri verdi. Yapılan çarpışmalarda Bizanslı askerlerin çoğu can vermiş, ancak bazıları gemilere sığınarak kurtulabilmişlerdi. Ölü sayısı, halktan bazı kimselerde içinde olmak üzere, dörtbin dolaylarındaydı. (1)

(1) Critovulos, tarihinde, savaşta ölenlerin beşbin kişi olduğunu yazar.

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Sultan Mehmet, akşama doğru Constantinopolis'e girdi. Kendisini, en gözde yeniçeri muhafızları ve vezirleri izliyordu. Atı üzerinde şehrin sokaklarından ağır ağır ilerleyerek Ayasofya'ya geldi. Katedralin kapısı önünde atından indi. Yere eğilerek eline aldığı bir avuç toprağı kavuğunun üstüne serpti. Bu hareketiyle, Tanrı'ya baş eğdiğini anlatmak istiyordu. Ayasofya'dan içeri girerek bir an olduğu yerde hiç kımıldamadan durdu. Sonra mihraba doğru yürüdü. Tam bu sırada bir Türk askerinin, baltasıyle döşemenin mermerlerinden birini sökmeye çalıştığını gördü. Buna son derece sinirlenmişti. Askere dönerek, ganimetleri üleşmenin yapıların tahrip edilmesi demek olmadığını söyledi. Yapılar kendisinin malıydı. O sırada, katedralin kuytu köşelerine sığınan bazı Bizanslıların korku içinde bekleşmekte olduklarını farketti. Bunların güvenlik içinde evlerine dönmelerinin sağlanmasını emretti. Mihrabın arkasındaki gizli dehlizlerde saklanmış olan birkaç papaz da ortaya çıkarak kendilerini bağışlaması için yalvardılar. Sultan Mehmet onların da güvenliğini sağladıktan sonra katedralin çabucak camiye dönüştürülmesi için emirler verdi. Yanındaki ulemadan biri, minberin üzerinde ezan okudu. Sultan Mehmet bunun üzerine namaz kıldı ve Tanrı'ya dua etti. Ayasofya'dan ayrıldıktan sonra, atına binerek bu defa eski İmparator Sarayı'na doğru ilerledi. Sarayın yarı harap salonlarını dolaşırken yanındakiler Sultan Mehmet'in ünlü bir İranlı şaire (1) ait şu mısraları mırıldandığını duydular:

---

(1) Bu şairin kim olduğu bilinmemektedir.

«Örümcek Sezarların sarayına perde örerken
Baykuş Afrasiab kulelerinde nöbet tutar.»

Şehirdeki kargaşalık, Sultan Mehmet girdikten sonra yatışmaya ve her yan düzene girmeye başladı. Çavuşlar, şehre yayılmış olan askerin ordugâhlara dönmesini sağladılar. Sultan'ın kendisi de şehrin sessiz sokaklarından geçerek karargâhına döndü. Ertesi gün görevleri dolayısıyle Bizans ganimetlerinden hakkını alamamış olanlara hisselerinin verilmesi sağlandı. Sultan Mehmet, Bizans'ın ileri gelen ailelerinden ve yüksek devlet memurlarından esir edilenleri kendi nezareti altına aldı. Soylu ailelerden olan kadınları hemen serbest bıraktı. Hatta bunların çoğuna para vererek, yaşantılarını sürdürebilmelerini sağladı. Genç kızlardan bazılarını haremine aldı. Genç erkeklerden bir bölümüne, din değiştirirlerse serbest bırakılacakları, hatta kendilerine ordu saflarında yer verileceği söylendi. Aralarından bazıları bu yolu seçtilerse de, çoğu dinlerine bağlı kalmayı tercih etti. Lucas Notaras'ın ve Constantine'in eski bakanlarından dokuzunun esirler arasında bulunduğu tespit edilerek Sultan'a haber verildi. Sultan Mehmet bunların hemen serbest bırakılmasını sağladıktan sonra, kendilerini nazik bir şekilde huzuruna kabul etti. Fakat birçok Bizans ileri gelenleri tanınamadıklarından özgürlüklerine kavuşamadılar. Phrantzes, bunlardan biriydi.

Bizanslı esirlere gösterilen merhamet İtalyanlardan esirgendi. Venedik kolonisi başkanı Minotto ile oğullarından biri ve koloniden ileri gelen yedi kişi idam

edildiler. Bunların arasında hayatının bağışlanmasına karşılık yedibin altın istenen Catarino Contarini de vardı. Dostlarının bu kadar altın toplamasına imkân yoktu. Catalan kolonisinin başkanı Pere Julia'nın da bu koloniden beş altı kişiyle birlikte boynu vuruldu. Başpiskopos Leonard da esirler arasındaydı. Kendisi, bir süre sonra Peralı tüccarlar tarafından gereken fidye ödenerek kurtarıldı. Peralılar, Cenevizli vatandaşlarını kurtarmak için büyük çaba gösteriyorlardı. Kardinal İsidore'un şansı iyi gitmişti. Üstündeki resmî elbiselerini bir dilenciyle değiştirmiş ve dilencinin elbiselerini giyerek kaçmıştı. Yakalanan dilenci öldürülmüş, kesilen kafası Kardinal'in başı olarak halka gösterilmişti. Bu arada dilenci kılığındaki İsidore, kendisini tanıyan Peralı bir tüccar tarafından satın alınmış ve canını böylelikle kurtarabilmişti.

Şehzade Orhan da, bir Rum keşişi kılığına girerek kaçmaya çalıştı. Kusursuz rumcası yüzünden tanınmayacağını sanıyordu. Fakat yakalandı; bir esir tarafından ele verilince onun da boynu vuruldu. (1)

Yaralı Giustiniani'nin içinde bulunduğu tekne, Boğazları geçtikten sonra Sakız'a gelerek ünlü komutanı buraya bıraktı. Birkaç gün sonra bu adada hayata veda eden Giustiniani, askerlerinin gözünde her zaman bir

(1) Şehzade Orhan'ın, tanındığını anladıktan sonra surların üzerinden kendisini aşağı atarak intihar ettiği ve sonra başının kesilerek Fatih'e getirildiği yazılmaktadır.

kahraman olarak kaldı. Fakat, gerek Rumlar gerekse Venedikliler kuşatma süresince gösterdiği cesaret ve güce hayran kalmalarına rağmen savaşın sonundaki tutumundan dolayı onu bir kaçak olarak damgalamaktan çekinmediler. Bizans'ın savunmasını tehlikeye atarak kaçmaktansa acı çekmeyi hatta ölmeyi tercih etmesi gerekirdi. Kaçmasından dolayı utanç duyan Cenevizlilerin de sayısı az değildi. Başpiskopos Leonard, gösterdiği bu zamansız korkudan dolayı Giustiniani'yi acı bir dille yermişti.

Şehir düştükten üç gün sonra Sultan Mehmet, bir fermanla henüz yakalanmamış ya da fidye karşılığı serbest bırakılmış Rumların evlerine dönmelerine izin verdi. Bu fermanda mal ve can güvenliğinin de sağlanacağını belirtmişti. Ancak bu Rumlar pek fazla olmadıktan başka, çoğunun evleri oturulacak durumda değildi. Sultan'ın, dörtyüz Rum çocuğunu o dönemin üç büyük islâm hükümdarı olan Mısır Sultanı ile Tunus ve Granada Kralları'na gönderdiği söylenmektedir. Dağılan Bizans ailelerinin bazıları hiçbir zaman bir araya gelemedi. Sultan'ın, Bizanslı eski bakanlara gösterdiği iyilik de pek uzun ömürlü olmadı. Lucas Notaras'ı Constantinopoiis'in valisi yapacağından söz ediyordu. Bunu gerçekten düşünmüş olsa bile sonradan vazgeçti. Açık kalpliliği, her zaman şüpheciliğinin gölgesi altındaydı. Danışmanları, Notaras'a güvenmemesi gerektiğini söylüyorlardı. Bir bahane bularak Notaras'ı, oğlunu, damadını ve Bizans'ın ileri gelenlerinden dokuzunu idam ettirdi. Sultan'ın bundan dolayı sonradan pişmanlık duy-

duğu, hatta kendisini kışkırtan danışmanları cezalandırdığı söylenmektedir. Buna rağmen kendisinin, eski imparatorluğun ileri gelen yöneticilerini ortadan kaldırmış olmak istediği de akla gelebilir.

Notaras'ın büyük düşmanı Phrantzes'in de başına gelenler pek hoş değildi. 18 ay Sultan'ın aşçıbaşısının evinde köle olarak hizmet ettikten sonra gerekli fidyeyi sağlayarak hem kendisini hem de karısını kurtardı.

Sultan Mehmet, 21 Haziranda Constantinopolis'ten ayrılarak yakınlarıyla birlikte Edirne'ye doğru yola çıktı. Biraz harap olmuş ve boşalmış bu ünlü başkente şimdi garip bir sessizlik çökmüştü. (1) Sultan, şehrin sokaklarından geçerken bu görüntü karşısında göz yaşlarını tutamadı. Şehrin bütünüyle harap olmaması için elinden gelen çabayı göstermişti. Haliç kıyısındaki ticaret merkezi, Blachernae'daki İmparator Sarayı ve çevresi, Hipodrom'un dolaylarındaki kiliseler ve saraylar ile Acropolis, geniş çapta yıkıma uğramıştı. Çağın hıristiyan tarihçilerinin şehrin yağma edilişi hakkında yazdıklarını okuduktan sonra, pek çok kiliseye dokunulmayışı ve Bizanslıların bu kiliseleri kullanmaya devam etmeleri insanı şaşırtmaktadır. Aslında silah

(1) Daha önce belirtildiği gibi şehirde oturanlardan ellibin kişi esir edilerek başka yerlere götürüldükten sonra, Kritovulos'a göre Constantinopolis'te, Bizanslılardan ancak ihtiyar ve işe yaramaz oduğu için bırakılan onbin kişi ile Ermeniler ve Museviler kalmıştı.

zoruyla ele geçen bir şehirdeki ibadet yerleri halka bırakılmazdı. Bu sorunun karşılığını, şehrin yerleşme şeklini inceliyerek bulmak mümkündür. Constantinopolis'in mahalleleri, açık alanlar ve bahçelerle birbirinden ayrılmıştı. Türklerin şehre girdiği anlaşılınca, bu mahallelerin ileri gelenleri hiç vakit kaybetmeden Türklere teslim olarak kapılarını açmışlardı. Bu kimseler, muhafızlar eşliğinde Sultan'ın karargâhına gelerek teslim olduklarını bildirmişler, yanlarında getirdikleri anahtarları kendisine vermişlerdi. Sultan Mehmet, teslim olanların istediklerini kabul etmiş, evlerinin ve kiliselerine yağma edilmekten korunması için inzibat birliklerine emir vermişti. Kendi istekleriyle kapılarını Türklere açan Petrion (Fenerdeki, surla çevrili yer) semtindeki ve Phanar'daki Fener kiliseleri bu şekilde kurtulmuştu. Hamza Bey'in donanmasına teslim olan Marmara kıyısındaki Psamathia (Samatya) ve Studium. (İmrahor ile Narlıkapı arasındaki bölge) kesimlerinde de durum tıpkı böyle olmuştu. Bazı semtlerde para toplanarak bir çok Bizanslının hayatı kurtarılmıştı. Eğer bu semtler yağmalanmış olsaydı, bu paraları toplamaya imkân kalmazdı.

Hayret uyandıran bir başka şey de, şehirdeki ikinci büyük ibadethane olan Havariyun kilisesine dokunulmamasıydı. Bu kilisenin hazine bölümüne bile el sürülmemişti. Yapı, Charisian Kapı'sından doğuya inen ana caddeye çok yakındı. Pek çok Türk askerinin bu ünlü kilisenin önünden geçtiği kesindi. Sultan'ın, Ayasofya'yı Rumlardan almasına karşılık burasını ortodoks uyru-

ğu için ayırmayı düşündüğü ve korunmasını sağladığı sanılmaktadır.

Sultan Mehmet'ten sonra tahta geçenler, bu konuya gereken titizliği göstermemişler ve eski Bizans kiliselerinin çoğu birer birer cami haline getirilmişti. Fakat Sultan Mehmet, şehri fethedince Rumları da Türkler kadar kendi uyruğu saymıştı. Büyük Hıristiyan İmparatorluğu yok olmuştu; ama Sultan Mehmet, kendisini bu İmparatorluğun vârisi olarak görmekteydi.

Constantinopolis'i fethettikten sonra ele aldığı en önemli konulardan biri Ortodoks Kilisesi'nin ayakta durmasını sağlamak oldu. Kilisenin son yıllarda içinde bulunduğu zorlukları biliyordu. Birleşme taraflısı Patrik Gregorius Mammas'ın 1451'de şehirden kaçtığını ve Rumların gözünden düştüğünü öğrenmişti. Yeni bir Patrik seçilmesi gerekiyordu. Bu göreve en uygun kimse de birleşmeye karşı olan grubun önderi, ünlü bilim adamı Georgius Scholarius Gennadius'dan başkası olamazdı. Şehir düştüğünde Georgius Scholarius, Pantocrator (Zeyrek Kilise Camii) manastırındaki hücresinde bulunuyordu. Türk askerleri bu manastıra ve kilisesine girmişler, keşişleri esir almışlardı. Sultan, Gennadius'u her yerde aratmasına rağmen bir türlü bulduramamıştı. Sonunda, ünlü bilgini Edirneli bir Türk'ün köle olarak satın aldığı öğrenildi. Büyük bir saygı içinde hizmet gören bu köle, sahip olduğu bilgi ve kültürle efendisini şaşırtmış, hatta utandırmıştı. Haber, Sultan Mehmet'e iletildi ve hemen yola çıkan bir kurul,

Gennadius'u, Constantinopolis'e getirdi.

Sultan Mehmet, Rum uyruğuna uygulayacağı politikanın ana çizgilerini tespit etmişti. Rumlar Osmanlı İmparatorluğu içinde bir 'millet' olarak yaşayacaklardı. Kendi kendilerini yönetecekler, gerek bu yönetimden gerekse uyruk olarak tutumlarından Ortodoks Patriği, Sultan'a karşı sorumlu bulunacaktı. Yapılan görüşmelerden sonra Georgius Scholarius Gennadius, Patrik olmayı kabul etti. Bulunabilen piskoposlar da bir araya gelerek 'Ortodoks Kilisesi Yüksek Ruhanî Meclisi'ni kurdular. Bu meclis, Sultan'ın isteğiyle Georgius Scholarius'u, Gennadius adıyla Ortodoks Patriği olarak seçti. Seçimin, Haziran sonuna doğru, Sultan, Constantinopolis'ten ayrılmadan önce yapıldığı sanılmaktadır. Fakat Gennadius'un makamına geçmesi, ancak altı yedi ay sonra mümkün oldu. Tören, 6 Ocak 1454 tarihinde yapıldı. Uygulanan tören kuralları, Bizans dönemindekinin aynıydı. Sultan Mehmet, yeni Patriği Bizans İmparatorlarının yaptığı gibi kabul ederek kendisine dinî sembolleri, Patrik nişanını, kaftanını ve haçını verdi. Eski haç ortada yoktu; ya fetih sırasında kaybolmuş ya da Patrik Gregorius Mammas tarafından Roma'ya götürülmüştü. Sultan Mehmet bu nedenle, yeniden muhteşem bir haç yaptırdı. Törende kendisine, «Patrik oldunuz, talihiniz açık olsun. Dostluğumuza güvenin. Sizden önceki Patriklerin bütün hakları ve yetkileri yine olduğu gibi sizindir.» dedi. Bundan sonra yeni Patrik, Sultan'ın kendisine armağan ettiği yağız küheylâna binerek 'Ortodoks Ana Kilisesi' olarak ayrılan Havariyun

kilisesine gitti. Eski bir geleneğe uyularak Gennadius burada, Heraclea Metropoliti tarafından patrik tahtına oturtuldu. Daha sonra büyük bir alayla şehrin sokaklarında dolaşarak Havariyun kilisesindeki dairesine döndü.

Bu arada Sultan Mehmet ve Patrik Gennadius, birlikte Rum uyuğunun yeni yasasını hazırladılar. O sırada hâlâ esir bulunan Phrantzes'in öğrendiğine göre Sultan, Gennadius'a kişisel dokunulmazlığını garanti eden vergiden bağışık tutan, makamında kalmasını güvenlik altına alan, kendisine tam bir özgürlük tanıyan ve bu hakların kendisinden sonra gelecek patriklere de devredilmesini sağlayan bir 'berat' vermişti. Benzeri hak ve yetkiler, kıdemli metropolitlere ve 'Yüksek Ruhanî Meclisi' üyelerine de tanınmıştı. Phrantzes'in verdiği bu bilginin gerçek olduğuna hiç şüphe yoktur. Tabii ki Patrik'in işinden çıkarılmasını önleyen hüküm, Yüksek Ruhanî Meclisi'nin, Bizans döneminde pek çok kereler olduğu gibi, seçimin kilise kurallarına uymadığı gerekçesiyle patriği çıkarma hakkını ortadan kaldırmıyordu. Patrikhane vakanüvislerinin 16. yüzyılda verdiği bilgiye göre Sultan Mehmet, Gennadius'a bir başka 'berat' daha vermişti. Sultan, bu ,berat'ında Ortodoks Kilisesi'nin evlenme ve ölü gömme işleriyle ilgili âdetlerini resmen tanıdığını belirtiyor, ortodoksların Paskalya Yortusu'nu kutlamalarına ve yortunun sürdüğü üç gün, özgürce hareket etmelerine izin veriyor, ayrıca bundan böyle başka kiliselerin camiye çevrilmeyeceğini garanti ediyordu. Ortodoks Kilisesi'nin, hıristiyan halkın yönetimi

ni üstüne almış olduğu, piskoposların seçilmesi ve görevlerinin belirlenmesi için Osmanlı makamlarınca sonradan verilen 'berat'lardan da anlaşılmaktadır. Kilise mahkemelerine, evlenme, boşanma, vasiyet ve küçük çocukların veliliği ile ilgili konular içinde olmak üzere bütün dinî davalara bakma yetkisi verilmişti. Bunlardan başka Patrik tarafından, Rumlar arasındaki, cezayı gerektiren konuların dışında, öteki anlaşmazlıkların giderilmesi için adi mahkemeler de kuruldu. Cezayı gerektiren konuları kapsayan, müslüman uyruğun da karıştığı olaylara ait davalara Türk mahkemelerinde bakılıyordu. Devletin koyduğu vergileri Rum uyruğundan toplama görevi Kilise'ye verilmemişti. Bu iş, her topluluğun başkanına aitti. Buna rağmen Kilise'ye, vergilerini ödemeyen ve devletin emirlerine uymayanlara dinî cezalar verme yetkisi tanınmıştı. Din adamları her türlü vergiden bağışıktı. Ancak, isterlerse hazineye katkıda bulunabilirlerdi. Hıristiyan uyruk arasında sakal bırakmasına izin verilenler de yine bunlardı. Hıristiyanlara silah taşıma hakkı tanınmamıştı. Giyimlerinin ise kendilerine özgü olması gerekiyordu.

Hıristiyan toplumun, müslüman fatihlerden beklediği şartlar genellikle bunlardı. Fakat Constantinopolis Rumlarına özel bir hak daha tanınmıştı. Şehre girmek üzere bekleyen Sultan'a, ellerinde semtlerinin anahtarlarıyla teslim olmak için adeta yarışarak gelen kurulların oturdukları semtler yağmalanmaktan korunmuştu. Sultan'ın camiye çevirmek istediği tek kilise Ayasofya idi. Şehrin öteki kiliseleri, Petrion, Phanar, Studion ve

Psamathia kesimlerindekiler dışında, zarara uğramış, bazıları kullanılmaz duruma gelmişti. Bunların yeniden onarılarak kullanılması için izin verilmiş olsa bile, bu çabaya katlanmak gereksizdi. Çünkü Rumların elinde hiç dokunulmamış pek çok kilise kalmıştı. Bu sağlam kiliselerin sayısı, en iyimser tahminlerin bile üzerindeydi. Hatta şehrin savaşla ele geçirilmesine rağmen bu kadar çok kilisenin kullanılır biçimde ayakta kalmış olması sonradan Osmanlı devlet adamlarını bile şaşırtacak bir konu haline gelecekti.

Bu durum Sultan'a da uygun gelmiş, Rum uyruğunun, yağmalanmamış olan bu semtlere yerleştirilmesine karar vermişti. Hıristiyanların, ibadet için kiliselere ihtiyacı olacaktı. Oralardaki kiliseler kullanılmaya hazırdı. Fakat aradan yıllar geçtikçe, II. Mehmet'in kurduğu bu düzen unutuldu ve eski Bizans kiliseleri birer camiye çevrildi. 18. yüzyılda, bu eski kiliselerden cami olmayan sadece üç tanesi kalmıştı: Saint Demetrius Kanavou, Saint George ve Saint Mary. ([1])

([1]) Ioas Demetrius Kanavou kilisesi, dördüncü yüzyılda yapılmış olan eski Blachaernes şehri surlarının doğu köşesinde, Fener'le Ayvansaray arasındaki yolun üzerinde bulunan bir bahçenin gerisinde bulunmaktadır. Söz konusu olan dönemde var olan kilise harap olduğu için onsekizinci yüzyılda yapılmıştır.

Saint George (Aya Yorgi) kilisesi, şimdi patrikhane kilisesi olanıdır.

Saint Mary kilisesi ise, Türkler arasında kanlı kilise diye tanınan Saint Marre de Mongol kilisesi'dir. Bu da, Yukarı Fener bölgesindedir.

KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ

Yeni Patrik Gennadius çalışmalarına başlamıştı. Sultan tarafından kendisine verilen Havariyun kilisesi oldukça eskiydi, onarıma ihtiyacı vardı. Bunun için büyük masraflar gerektiğinden başka, izin verileceği de şüpheliydi. Kilisenin bulunduğu semte Türkler yerleşmişti. Belki de 1454 yazında, bir gün kilisenin avlusunda bir Türk'ün ceseti bulundu. Bunun bir düzen olduğu belliydi. Olayın düşmanca gösterilere yol açması üzerine, Gennadius makamını başka bir yere taşımak için izin istedi. Kilisedeki kutsal emanetleri alarak, Phanar semtindeki Pammacaristos manastırının kilisesine taşındı. (1) Bu manastırın rahibeleri de hemen yakındaki Saint John kilisesinin yapılarına yerleştiler. (2) Pammacaristos, yüz yıldan fazla Ortodoks Patrikhanesi'nin kilisesi olarak kaldı. Sultan Mehmet, büyük saygı duyduğu dostu Gennadius'u görmek için buraya gelir ama kilisenin içine girmezdi. Bunun, koyu dindar müslümanlarca, orayı camiye çevirmek için bir sebep olarak gösterilmesinden çekinirdi. Sultan ve Gennadius, kiliseye bitişik şapelde buluşur, çoğunlukla siyasal ve dinî konular üzerinde konuşurlardı. Gennadius, Sultan'ın isteği üzerine hıristiyan doktrininin islâmiyetten ayrıldığı noktaları belirten ve açıklayan bir çalışma yapmış ve bunu kendisine sunmuştu. Fakat Sultan Mehmet'in bu tutumu, ilerisi için yarar sağlamadı. Osmanlı Sultanlarından III. Murat, 1586 yılında Pammacaristos kilisesini camiye çevirdi.

---

(1) *Pammacaristos Kilisesi. Şimdi Fethiye camii olan yapıdır.*

(2) Bu kilise, Harami Ahmet Paşa Camii denilen yapıdır. Fethiye Camisinin çok yakınındadır.

Sultan Mehmet aynı zamanda Constantinopolis'in imarı konusuna da eğildi. Şehrin boş hali başlangıçta kendisini ürkütmüştü. Mimarları, Edirne yakınlarında Meriç nehri üzerindeki adada yaptırmayı düşündüğü sarayla uğraşmaktaydı. Burasını başkent olarak seçmiş görünüyordu. Fakat kısa zamanda fikrini değiştirdi. Artık Bizans İmparatorluğu'nun vârisi olmuştu; dolayısıyle İmparatorluğun başkentine yerleşmesi gerekiyordu. Bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu yerde küçük bir saray yaptırdı ve Acropolis'te kurmayı tasarladığı büyük sarayın planları üzerinde çalışmaya başladı. Türkler, ülkenin dört bir yanından gelerek şehre yerleşmeye çağrıldılar. Hükümet bunlar için ev ve dükkân yapılmasına yardımcı oldu. Şehirdeki Rumların da güvenliği sağlandı. Hatta hükümet bunlara yardımda bile bulundu. Son yıllarda başka illere kaçmış olan bazı soylu Bizans ailelerine kendi düzeylerine uygun hakların tanınacağı ima edilerek şehre dönmeleri sağlandı; fakat başkaldırı hareketlerine önderlik edebilecekleri düşüncesiyle sonradan çoğu hapse atıldı. Constantinopolis dışında hıristiyanların bulunduğu öteki bölgeler ele geçtikçe, buralardaki Rumların bir bölümü de zorla Constantinopolis'e yerleştirildi. Sadece Trabzon ve çevresindeki şehirlerden beşbin Rum aile getirilmişti. Bu gelenlerin arasında soylulardan başka dükkân sahipleri, zanaatçılar ve özellikle yeni evlerin, çarşıların, sarayların ve müstahkem mevkilerin yapılmasında çalıştırılacak duvarcı ustaları vardı. Şehir sakinliğe kavuşup zenginleştikçe, bu defa Rumlar kendi istekleriyle Constantinopolis'e gelmeye başladılar. Gös-

terişli bir biçimde yeniden doğan bu şehrin, tüccarlara ve zanaatçılara sağlandığı imkânlardan yararlanmak istiyorlardı. Rumların hemen arkasından, Sultan'ın da çağrısıyla, pek çok Ermeni ve Musevi Constantinopolis'e yerleşti. Bunlar, şehrin ticari ve malî hayatında Rumların rakibi oldular.

Bu arada Türklerin de İmparatorluğun bu yeni başkentine akın akın gelmesi devam etti. Sultan Mehmet, ölümünden çok önceleri bile yeni Constantinopolis'e övünmeyle bakabilmişti. Şehirde hergün yeni yapılar yükseliyor, atelyeler kuruluyor, çarşı ve pazarlar dolup taşıyordu. Fetihten beri nüfusu dört kat artmıştı; yüzyıl içinde yarım milyona yükselecekti. Sultan Mehmet, Bizans İmparatorlarının çökmekte olan bu köhnemiş başkentini ortadan kaldırarak yerine çeşitli ırklardan ve uluslardan oluşan uyruğunun barış, düzen ve güvenlik içinde yaşayabilecekleri gösterişli bir şehir yaratmıştı.

ONİKİNCİ BÖLÜM

FATİH VE AVRUPA

9 HAZİRAN 1453 Cumartesi günü, Girit'in Candia limanına üç tekne girdi. Bunlardan ikisi, Constantinopolis savunmasında silahlarını en son bırakan Giritli denizcilerdi. Kendileriyle birlikte, şehrin onbir gün önce düştüğü haberini de getirmişlerdi. Haber çabuk yayıldı. Bütün adayı bir anda şaşkınlık ve korku kapladı. Agarathos manastırındaki keşişlerden biri: «Bugüne kadar bundan daha dehşet verici birşey olmamıştı, bundan sonra da olmayacak» diye yazıyordu.

Bu arada öteki mülteciler de Venedik kolonisi olan Chalcis ve Modon'a varmışlardı. Her iki koloninin valileri hiç vakit kaybetmeden durumu birer mektupla Venedik senatosuna bildirdiler. Bu mektupları götüren haberciler 29 Haziranda Venedik'e vardılar. Senato hemen toplandı ve kolonilerden gelen mektuplar okundu. Sena-

törler dehşet içinde kalmışlardı. Ertesi sabah bir kurye haberi Roma'ya götürmek üzere yola çıktı. 4 Temmuzda Bologna'ya varan kurye, buraya yerleşmiş olan Kardinal Bessarion'u ziyaret ederek durumu anlattı. Dört gün sonra da Papa V. Nicholas'ın huzuruna kabul edildi. Bu arada bir başka kurye de haberi Aragon Kralı Alfonso'ya ulaştırmak için Napoli'ye gitmişti.

Ünlü başkentin Türklerin eline geçtiği haberinin bütün batı dünyasına yayılması uzun sürmedi. Hiçbir Batılı ülke, Bizans'ın çökeceğini tahmin etmediği için duyulan dehşet büyük oldu. Constantinopolis'in tehlikede olduğu biliniyordu. Fakat kendi iç sorunlarıyla uğraştıklarından, hiçbiri bu tehlikenin ciddiyetini kavrayamamıştı. Şehrin aşılması güç surlarla çevrili olduğundan, yardıma koşan cesur gönüllülerden, Venedik'ten yelken açan büyük donanmadan haberleri vardı. Fakat Türk ordusuyla karşılaştırıldığında, şehri savunan birliklerin ne kadar az olduğunu, Türk toplarına karşı eskiden kalma hiçbir kale duvarının dayanamayacağını bilmiyorlardı. Aldıkları haberlere ve bu konudaki tecrübelerine rağmen Venedik de, Papa gibi, yardım kuvvetleri yetişene kadar savunmanın dayanacağına inanmıştı.

Gerçekten de, Papa'nın gönderdiği Venedik kalyonları Sakız adası sahillerine kadar gelip burada demir atarak uygun rüzgârı beklemeye başladılar. Bu bekleyiş sırasında Pera'dan kaçan Ceneviz teknelerine rastladılar ve her şeyin olup bittiğini onlardan öğrendiler. Venedikli Amiral Loredan, hemen Chalcis'e dönerek burada Venedik'ten gelecek yeni emirleri beklemeye başladı.

Venedik'in gönderdiği emirler kendisine Temmuz ortalarında ulaştı. Dodge'ların özel meclisi 4 Temmuz da olağanüstü bir toplantı yapmış, bir gün önce Constantinopolis'ten gelen kaptan Lodovico Diedo, uğranılan felâketi bu toplantıda görgü tanığı olarak anlatmıştı. Bunun üzerine hükümet son derece ihtiyatlı bir politika izlemeye karar verdi. Girit, Chalcis ve Lepanto valilerine, gelecek bir Türk saldırısına karşı hazırlıklı olmalarını bildiren emirler gönderildi. Bu arada Loredan'a da 5 Temmuzda bir mektup yollanarak bir gemi hazırlaması ve yanındaki elçi Bartolomeo Marcello ile Sultan'ı ziyaret etmesi istendi. Senato bir hafta sonra tekrar toplanarak, Sultan'a ve vezirlerine sunulmak üzere 1200 düka altınının Marcello'ya gönderilmesini kabul etti. 17 Temmuzda Marcello'ya gerekli talimat verildi. Bu talimata göre Sultan Mehmet'e Venedik'in II. Murat'la yapılmış olan anlaşmayı bozmak istemediği söylenecek ve Haliç'te ele geçirilen kalyonların savaş gemileri olmadığı belirtilerek kendisinden bunların iadesi istenecekti. Eğer Sultan anlaşmayı eski hükümlere bağlı kalarak yenilemekten kaçınırsa, Marcello hemen Venedik'e dönecekti. Fakat Sultan'ın yumuşak bir tutum izlemesi halinde Venedikli tüccarların Bizans'ın kendilerine tanımış olduğu haklarla Constantinopolis'e dönmeleri ve bütün Venedikli esirlerin serbest bırakılmaları için diretecekti.

Senato birkaç gün sonra, Constantinopolis'teki Venedik kolonisi başkanı Minotto'nun oğlunun Constantinopolis'e giderek annesi, babası ve kardeşini kurtarmak için gerekli teşebbüslerde bulunmasına izin ver-

di. (öbür ikisi öldüğünden, annesinin kurtardığı sanılmaktadır.) Senato aynı zamanda, şehrin işgali sırasında Constantinopolis'ten kaçabilen Venedik gemilerine Rumların yüklediği paraya ve mala hükümetin el koyması kararını aldı. Bunlar, Rumların Venedik'e olan borcuna karşılık sayılacaktı. Venedik, kaybettiğini geri almaya çalışıyordu. Constantinopolis'te uğradığı zarar 200.000 düka altını dolaylarındaydı. Ayrıca Venedik uyruğu olan Giritliler de 100.000 düka kadar zarara uğramışlardı.

Cenova çok daha büyük bir panik içindeydi. Constantinopolis'in düşmesi, Cenevizlileri, Aragon Kralı Alfonso ile yaptıkları uzun savaşlardan ve Fransa ile Milano'nun kendisini küçük bir vasallık haline getirme çabalarından daha çok yıpratmıştı. Akdeniz'deki kolonilerini kurtarmak için yardımcı kuvvetler gönderecek durumda değildi. 17 Haziranda Pera Valisi Angelo Lomellino'dan gelen bir rapor, çektikleri sıkıntıya bir yenisini ekledi. Lomellino bu raporunda, Constantinopolis'in uğradığı acı sonu anlatıyordu. Şehir düşmek üzereyken Pera'nın kapılarını Zağanos Paşa'ya nasıl açtığını ve Sultan'ı kızdırmamak amacıyla Peralı vatandaşlarını gemilerine binip kaçmaları için nasıl kandırmaya çalıştığını ayrıntılarıyla açıklıyordu. Lomellino, Constantinopolis düşer düşmez Luciano Spinola ve Baldassare Maruffo adlarındaki iki Cenevizliyi, Sultan'a elçi olarak göndermiş, kazandığı zaferden dolayı tebriklerini ileterek Pera'ya Bizans yönetimi altında tanınmış olan hakların devamını rica etmişti. Sultan, elçileri büyük bir öfke için-

de karşılamıştı. Ceneviz gemilerinin kaçmasının ve Pera halkının oynadığı çift yönlü oyunun onu çok kızdırdığı belliydi. Birkaç gün sonra Babilano Pallavicini ile Marco de Franchi başkanlığında giden ikinci kurulun ziyareti çok daha başarılı olmuş, Sultan'ın emriyle Zağanos Paşa tarafından kendilerine bir ferman verilmişti. Bu fermanda, Pera'nın tahrip edilmeyeceği, Peralıların evlerini, dükkânlarını, şaraplarını, değirmenlerini, depolarını ve gemilerini ellerinde tutmalarına izin verildiği belirtilmişti. Kadınlara ve çocuklara dokunulmayacak, kendilerinden yeniçeri ocağı için erkek çocuk toplanmayacaktı. Kiliselerine gitmelerine izin veriliyordu; ancak kilise çanları hiçbir zaman çalmayacak ve yeni kilise yaptırılmayacaktı. Devletin resmî memurları dışında aralarında hiçbir Türkün yerleşmesine izin verilmeyecekti. Karada ve denizde yolculuk edebilecek, Sultan'ın bayrağı altındaki topraklarda serbestçe ticaret yapabileceklerdi. Ceneviz uyruklular Pera'ya istedikleri gibi girip çıkabilecekler, özel vergiler ve gümrük resmi ödemeyeceklerdi. Bunlara karşılık, her erkek vatandaştan belirli bir vergi alınacaktı. Cenevizli tüccarlar ticarî geleneklerini uygulamakta devam edebilecekler ve Sultan'ın kanunlarına boyun eğeceklerdi. Türk devlet makamlarıyla ilişkilerini yürütmek ve ticarî etkinliği kontrol altında tutmak için aralarından bir de başkan seçmeleri istenmişti.

Böylece Pera'ya islâm yönetimini kendi isteğiyle kabul eden hıristiyan şehirlerinin statüsü uygulanmıştı. Şartlar çok daha ağır olabilirdi; o zaman bunları da kabul etmekten başka çıkar yolları yoktu. Sultan Meh-

met, 3 Haziran günü Pera'yı gezdi. Halkın elindeki silahları Türk makamlarına teslim etmesini, kale de içinde olmak üzere kara yönündeki surların yıkılmasını emretti. Şehre bir de Türk vali yerleştirdi. Lomellino makamını terketti fakat Eylülde Cenova'ya gidene kadar Ceneviz kolonisinin başkanı olarak kalması istendi.

Pera'nın düşmesi ve Boğaziçi'nin Türk egemenliği altına girmesi, Karadeniz'in kuzey kıyılarındaki Ceneviz kolonileri, özellikle Kırım'daki Caffa (1) için büyük tehlike yaratmıştı. Caffa, Tatarların ve Orta Asya'nın bir limanı durumundaydı. Ceneviz hükümeti Caffa'dan elini çekmeye kalksa, burada geniş çapta yatırımlar yapmış bulunan Cenevizlilere büyük tazminat ödemesi gerekecekti. Geliri, bu yükü kaldıracak güçte değildi. Bu sırada Consilio Bankası'nın (2) uzak ülkelerdeki Ceneviz kolonilerinin yönetimini üzerine alması, Cenova hükümetine rahat bir soluk aldırdı. Consilio'nun yöneticileri bu kolonilerin hâlâ büyük kârlar getireceğine inanıyorlardı. Oysa Boğazlar'dan geçmeyi göze alan ve Sultan'ın koyduğu geçiş harcını vermeyi kabul eden kaptanların sayısı gün geçtikçe azalıyordu. Öte yandan, bu kolonilere

(1) Caffa (Türk tarihlerinde Keffe). Kırım yarımadasının doğu ucunda Karadeniz kıyısında bir şehir.

(2) Belki bankacılık tarihi yönünden burada «banka» adını kullanmak biraz erken olmaktadır. Ancak orijinal metinde geçen «financial hause» için yine en uygun terimin bu olduğu kanısındayız.

gereken askerî desteği sağlamak da imkânsızdı. Böylece, Constantinopolis'in fethini izleyen elli yıl içinde, Cenova'nın Karadeniz'deki koloni imparatorluğu Türkler ve Tatarlar tarafından ele geçirilerek ortadan kalktı.

Bir başka önemli Ceneviz kolonisi Chios (Sakız) adasıydı. Bu koloni, Mahona adı verilen ve ileri gelen Cenevizli tüccarlarla adanın büyük arazi sahiplerinden kurulan bir şirketin yıllardan beri yönetimindeydi. Pera'nın düşmesinden ve Karadeniz'deki kolonilerin elden gidişinden sonra Chios büyük önem kazanmıştı. Fakat Uzakdoğu ticaret yollarının değişmeye başlamasıyla, bu koloni de stratejik önemini yitirdi. Ceneviz hükümeti, burasını ne terkedebildi ve ne destekledi. Sonunda Mahona'ya, Sultan'la kendi başına anlaşma yapabilme yetkisini tanıdı.

Constantinopolis ile çok eskiden beri ticarî ilişkileri bulunan Batı'nın küçük şehirleri durumlarını daha iyi ayarlayabilmişlerdi. Cenova ve Venedik'in aksine, bunlar, Uzakdoğu ticareti yerine bölgesel alışverişle uğraşıyorlardı. Constantinopolis'in düşmesi, Anconitan kolonisine 20.000 dükaya mal olmuştu. Anconitanlılar (1) başkaca bir zarar görmemişlerdi. Sultan Mehmet, bu koloninin başkanı olan Angelo Boldoni'yi tanıyor ve kendisinden hoşlanıyordu. Dolayısıyle Anconitanlılar, Pa-

(1) Anconitanlar. Ancona, İtalya'nın Adriyatik kıyısında, o dönemde ticaretle uğraşan bağımsız bir şehirdi.

pa'nın onaylamamasına rağmen Türklerle alışverişe devam ettiler. Yaklaşık olarak 20.000 düka kadar zarara uğrayan Floransalılar da Sultan'la dostça ilişkiler kurmayı başarmışlardı. İtalyanların arasında, Sultan'ın en çok gözüne giren grup bunlar oldu. Sultan Mehmet, özellikle Medici ailesine hayranlık beslemekteydi. Savaşlar sırasında büyük cesaretle çarpışan Çatalanlar da bir süre sonra Constantinopolis'e dönmüşler fakat şehirde hiçbir zaman konsolosluk açamamışlardı. Ragusanlar ise şehirde bir konsolosluk açmak için İmparator Constantine'le anlaşmışlardı. Son derece uygun şartlarla açılacak olan bu konsolosluk, bazı gecikmeler yüzünden kurulamamış, bu nedenle şehrin savunmasına Ragusanların herhangi bir katkısı olmamıştı. Constantinopolis'in düşmesinden sonra Sultan'la bir ticarî anlaşmayı yaptıktan sonra Akdeniz ticaretinde önemli rol oynamışlardı.

Birçok bağnaz hıristiyanlar ticaret şehirlerinin hiç vakit geçirmeden Türklerle ilişkiler kurmasını, dine ihanet olarak niteliyorlardı. Özellikle Venedik, iki yüzlü bir tutum izlemekteydi. Bir yandan Türklere karşı haçlı seferi hazırlamaya, öte yandan Sultan'a iyi niyet elçileri göndererek yürütmekte olduğu ticaretin güvenliğini sağlamaya çalışıyordu. Venedikli elçi Marcello, bir yıl süren görüşmelerden sonra Sultan'la anlaşmaya vardı. Sultan Mehmet, bu anlaşmaya göre Venedik gemilerini ve esirlerini geri vermeyi kabul ediyordu. Marcello bu anlaşmayı yaptıktan sonra Constantinopolis'te iki yıl daha kalmış, bu süre içinde vatandaşların ticarî hak-

larını da geri almak için uğraşmıştı. Buna karşılık 1456'-da geri çağrılarak, Chalcis'deki bazı Türk esirlerinin serbest bırakılmasına sebep olduğu gerekçesiyle bir yıl hapse atılmıştı. Venedik bu tutumuyla, Türklere gerçekten düşman olduğunu hıristiyanlık dünyasına ispat etmek istiyordu.

Roma ise, çok daha açık bir tutum içindeydi. Batılı güçlerin bir araya gelerek büyük bir haçlı seferi hazırlamasını gerekli görüyordu. Papa Nicholas, yorgun ve hayal kırıklığına uğramış olmasına rağmen, bu hareketin önderliğini üzerine almıştı. Constantinopolis'in uğradığı sonucu öğrenir öğrenmez öteki devletlere mektuplar yazarak onları harekete geçirmek istedi. 30 Eylül 1453'de bir resmî bildiri yayınlayarak Batılı hükümdarları haçlı seferine çağırdı. Her ülke bu uğurda kan dökmeli, yapılacak harcamalar için özel vergiler koymalıydı. Bizanslı kardinaller, İsidore ve Bessarion, kendisini destekliyorlardı. Bessarion da kendi hesabına Venedik'e bir mektup yazarak yarı azarlar bir ifadeyle İtalya'daki iç savaşları durdurup güçlerini hıristiyanlık düşmanlarına karşı birleştirmeleri gerektiğini belirtmişti. Papa'nın Almanya'daki elçisi Aeneas Sylvius Piccolomini, 1454 yılı süresince kendisine ait bölgedeki dinî kurultaylara giderek haçlı seferinin gerekçesi üzerinde konuşmalar yaptı. Fakat bütün bu çabalar sonuç vermedi. İmparator III. Frederick, bir Türk tehlikesinin varlığını kabul ediyordu. Bu tehlikenin özellikle yeğeni Ladislas'ın tahtına oturduğu Macaristan'a yöneleceğini de biliyordu. Macaristan düşerse, bütün Batı dünyası da tehlike-

ye sürüklenebilirdi. Frederick, Roma'nın Almanya'daki elçisiyle Papa'ya bir mektup göndererek Constantinopolis'in düşmesinden duyduğu dehşeti belirtti.

Gösterilen bütün bu endişe ve telâşa rağmen bir haçlı seferi düzenlenemedi. Avrupalı prenslerin ve hükümdarların, şehrin düşüşüyle ilgili raporlar toplamasına, yazarların bu konuyu ele almasına, Fransız bestecisi Guillaume Dufay'ın Constantinopolis'in uğradığı sonucu yansıtan bestesinin bütün Fransız şehirlerinde söylenmesine rağmen, harekete geçen olmadı. III. Frederick güçlü değildi. Alman prensleri üzerinde etkili olamıyordu. Gerek siyasal gerekse malî yönden bir haçlı seferine girişmesi imkânsızdı. Fransa Kralı VII. Charles ise, İngiltere ile yapmış olduğu uzun ve yıpratıcı savaşlardan çıkan ülkesini kalkındırmaya uğraşmaktaydı. Türk orduları, ülkesinden uzaktaydı; kaldı ki, kendi topraklarında daha büyük sorunlarla karşı karşıya bulunuyordu. Yüz Yıl Savaşları'nın etkisi, İngiltere'de çok derin olmuştu. Türk tehlikesi bu ülkeye daha da uzaktı. İngiliz Kralı Henry, hiçbir şey yapabilecek durumda değildi; aklını kaçırmıştı. Ülkesi yeni savaşların karanlık uçurumuna doğru hızla kaymaktaydı. Türklerin Batı'ya ilerlemesi, aynı zamanda Aragon Kralı'nın da çıkarlarını tehlikeye düşürebilirdi. Buna rağmen Alfonso, bazı küçük çapta savunma tedbirleri almakla yetindi. Artık çok yaşlanmıştı. Sadece İtalya'daki üstünlüğünü korumak istiyordu. Macar Kralı Ladislas'dan başka kimse Türk tehlikesiyle ilgilenmedi. Ladislas, duyduğu endişede haklıydı. Eski naibi Jean Hunyadi ile arası açılmıştı. Arkasında

Hunyadi ve başka ülkelerin yardımı olmadan o da harekete geçemezdi.

Papa'nın umudu, Avrupa'daki prenslerin en zengini olan Bourgogne Dükü Philippe'ti. Philippe, daha önce de bir haçlı seferinin gerekli olduğundan söz etmişti. 1454 Şubatında Liège'de verdiği bir ziyafet sırasında sofraya değerli taşlarla süslenmiş canlı bir sülün getirilmiş, islâm askeri kılığına giren iriyarı bir hizmetçi, elinde bir oyuncak fille davetlileri korkutmaya çalışırken genç kız kılığındaki Oliver la Marche, Ortodoks Kilisesi'nin çektiği acıları mimiklerle ifade eden bir gösteri yapmıştı. Bu gösteriden çokça duygulanan davetliler, kutsal savaş için yemin etmişlerdi. Aslında, yapılan anlamsız bir gösteriydi. Avrupa tarihine adı **'sülün yemini'** olarak geçen bu olay da, sadece sözde kalmıştı.

Batı Avrupa'nın büyük yas tutmasına rağmen, Papa'nın yayınladığı bildiri hiç kimseyi harekete geçiremedi. V. Nicholas, 1455 yılı başlarında öldü. Yerine geçen III. Calixtus pek tutulmadı. Bunun başlıca nedeni Catalanlı oluşuydu. Papalık makamına geçer geçmez çabucak hazırladığı bir filoyu Ege sularına göndererek buradaki Naxos (1) Lesbos (Midilli) ve Samothrace (Samothraki) adalarını işgal ettiyse de, her üç ada da bir süre sonra Türklerin eline geçti. III. Calixtus'un 1458'de ölümü üzerine yerine II. Pius adıyla Aeneas Sylvius geç-

(1) Naxsos, Yunanistan'ın Ege denizi adalarından biri.

ti. II. Pius, oldukça enerjik bir insandı. Aldığı vaatlere güvenerek uzun yıllar, büyük haçlı seferinin gerçekleşmesini bekledi durdu. Bu haçlı seferinin hazırlığı için yapılacak bir dinî törene giderken 1464 yılında Ancona'da öldü.

Türk tehlikesi hakkında bol bol konuşulmuştu. İş, harekete geçmeye gelince Batı ülkelerinden hiçbiri kılını kıpırdatmadı. Aeneas Sylvius, bunun gerçekten çok üzüntüsünü çekmişti. Fakat bu sonucun sorumlusu yine de Papalık'tı. Papalar, son ikiyüz yıldan uzun bir süredir Bizans'ın mezhep ayrılığı güttüğünü hıristiyan dünyasına ilân etmiş, Constantinopolis'in son yıllarında ise kiliselerin birleşmesini içtenlikle istemediğini yaymıştı. Türkler, birçok Avrupa ülkesi için uzak bir tehlikeydi. Vatikan'ın yaptığı propaganda karşısında, bu ülkeler halkının inatçı ve serkeş Rumların yardımına koşmak için malından ve canından fedakârlık etmesi beklenemezdi. Bizans'a yardım konusu akla gelince, Avrupa halkı ünlü şair Virgil'in öfke dolu bakışlarını görür gibi oluyordu. Virgil onlar için sadece şair değil aynı zamanda aziz mertebesinde bir hıristiyandı. Şiirlerinde, Yunanlıların Truva savaşları sırasında ve şehri ele geçirdikten sonra yaptığı vahşeti anlatmıştı. Kardinal İsidore gibi klâsik deyimleri seven, edebiyata meraklı yazarlar Türklere, 'Tuecri' (Toykri) diyorlardı. O zaman Türkler, Truvalıların soyundan gelmiş, hatta Truvalıların kendileri olmuyorlar mıydı? II. Mehmet tarafından Papa Nicholas'a yazıldığı söylenen bir mektup, yirmi yıl sonra Fransa'da söz konusu olmuştu. Sözümona, Sultan'ın

bu mektubunda, İtalyanların kendisine düşmanlık göstermesine şaştığı, Türklerin de Truva aslından geldiğini belirttiği söyleniyordu. Laonicus Chalcocondylas, Roma'nın aynı etki altında olmasından acı acı yakınmıştı. Chalcocondylas'a göre Roma, Yunanlıların, Truva'da yaptıkları vahşetin cezasını çektiğine inanıyordu. Papa II. Pius, bir ara Teucri ve Turcae kelimelerinin aynı olmadığını açıklamak zorunda kaldı. Çünkü bu efsane, haçlı seferi için gösterdiği çabaları etkiliyordu.

Doğu Avrupa'nın hıristiyan ülkeleri, ötekiler kadar ilgisiz kalamazdı. Sultan Mehmet'in Edirne'deki sarayı, 1453 yazının sonlarına doğru bu ülkelerden gelen elçilerle doldu. Sırbistan Despotu George Brankoviç'in gönderdiği kurul, Ağustos başlarında geldi. Bu kurul, yanında büyük miktarda para getirmişti. Bu paranın çoğu Sultan Mehmet ve vezirleri, geriye kalanı ise hıristiyan esirlerin serbest bırakılmasını sağlamak içindi. Brankoviç'in elçilerini, Constantine'in kardeşleri Demetrius ve Thomas ile Trabzon İmparatoru Ioannes Comnenus ve Mingrelia Kralı İmaret Dadian'ın yolladığı kurullar izledi. Bunların arkasından Lesbos ve Thasos Dükü Dorino Gattilusi ve kardeşi Enos Dükü Palamede, Chios'daki Mahona ile Saint Jean şövalyelerinin yolladığı elçiler, birer birer geldiler. Sultan Mehmet hepsini büyük nezaketle kabul etti. Onlardan egemenliğini tanımalarını istedi ve yıllık vergilerini artırdı. Sırbistan Despotu kendisine yılda 12.000, Mora Despotu 10.000, Chios 6.000 ve Lesbos 3.000 düka altını verecekti. Trabzon İmparatoru sadece 2.000 düka ile kurtulmuştu. Bu vergiler,

her yıl bir defada ödenecekti. Sultan'ın, üzerlerindeki egemenliğini ve istediği vergiyi aralarından sadece Saint Jean şövalyeleri kabul etmedi. Papa'nın iznini almadan bir söz veremeyeceklerini belirttiler. Sultan Mehmet, o sırada isteklerini Rodos'a zorla kabul ettirebilecek durumda değildi. Bu nedenle, elçilerin serbestçe geri dönmelerine ses çıkarmadı.

Gattilusi Kardeşler, özellikle şanslıydı. Constantinopolis düştükten sonra Sultan, ordusuna ait bazı birlikleri Trakya'da Palamede'nin şehri Enos üzerine göndermiş, Palamede bunun üzerine Sultan'a boyun eğdiğini bildirmişti. O sırada Türk donanması, Bizans'a ait Lemnos (Limni) ve İmbros (İmroz) adalarını ele geçirdi. Bu adalardaki Bizanslılar, İmbros'daki tarihçi Critobulus dışında evlerini, yurtlarını bırakarak kaçmışlardı. Critobulus, Amiral Hamza Bey'le dost olduktan sonra çevirdiği dolaplarla Lemnes'un yılda 2.325 düka altını karşılığında Lesbos Dükü'ne, İmbros'un da yılda 1200 düka karşılığında Enos Dükü'ne verilmesini Sultan'dan sağladı.

Hıristiyan dünyası rahat bir soluk almıştı. Sultan Mehmet, Constantinopolis'i ele geçirmesine rağmen küçük devletlerin barış içinde yaşamalarına engel olmamıştı. Bu bağımsızlığın karşılığı kendilerine oldukça pahalıya mal olmaktaydı; para kolay elde edilmiyordu. Bu arada Osmanlı Sarayında önemli değişiklikler oldu.

Çandarlı Halil Paşa 1453 Ağustosunda aniden tutuklandı. Birkaç gün sonra da ölüme mahkûm edildi. Sultan Mehmet, Halil Paşa'yı 1446'daki tutumundan

dolayı hiçbir zaman bağışlamamıştı. Paşa o günden beri daha da güçlenmişti. Kendisine Sultan Murat'ın en yakını ve Osmanlı devlet adamlarının en yaşlısı olarak büyük saygı duyuluyordu. Sultan Mehmet bu nedenle, Constantinopolis'i ele geçirmeden Paşa'ya dokunamazdı. Ona bağlı birçok eski Türk ailelerinin düşmanlığını kazanmak işine gelmiyordu. Fakat olaylar, Paşa'nın yaptığı uyarmaların ve gösterdiği yolun doğru olmadığını ortaya koymuştu. Halil Paşa önceleri Constantinopolis'in kuşatılmasına engel olmak istemiş, sonradan da kuşatmayı kaldırmaya çalışmıştı. Girişilen seferin başarıyla sonuçlanacağına gerçekten mi inanmıyordu? Yoksa Türklerin, Batı dünyasıyla büyük bir savaşa sürükleneceğinden mi korkuyordu? Düşmanları, onun Bizans'tan büyük miktarda rüşvet aldığını söylüyorlardı. Rumlara karşı dostça bir tutumu olduğu biliniyordu. Halil Paşa'nın işten çıkarılışını kamuoyunda haklı göstermek için kendisinin ihanetle suçlanması gerekiyordu. Bizans'tan aldığı söylenen armağanlar yeterli kanıt sayılmazdı. Halil Paşa ile birlikte II. Murat döneminden kalan öteki vezirler de (Anadolu'da bulunan İshak Paşa dışında) işten çıkarıldılar Zağanos Paşa Başvezir oldu, arkadaşları da boş kalan vezirlikleri aralarında paylaştılar. Yeni divan üyelerinin çoğu, müslümanlığı sonradan kabul etmiş aşırı dindar kişilerdi. Hepsi de Sultan'ın gözüne girmek için büyük çaba gösteriyor ve onu, zamanı geldikçe, yeni fetihlere girişmek için kışkırtıyorlardı.

Ancak, Türklerin yeni fetihlere girişmesinin başlıca sorumlusu hıristiyan hükümdarlardı. İlk darbeyi Sırbis-

tan yedi. George Brankoviç, 1454'te topraklarının bir bölümünü Sultan'a bırakmak zorunda kaldı. Durumu çok kritikti. Macarlar da, Sırbistan topraklarını en az Türkler kadar ellerine geçirmek istiyorlardı. Dolayısıyle Sırp toprakları bir savaş alanı olmakta gecikmedi. Türkler 1456 Haziranında Jean Hunyadi'nin savunduğu Belgrat'ı kuşattılar fakat bütün çabalarına rağmen ele geçiremediler. (1) Bu durum Sultan Mehmet'in çok canını sıkmıştı. Hunyadi, kazandığı bu zaferin ertesi günü öldü. Birkaç hafta sonra da George Brankoviç bir kavga sırasında yaralandı. Aylarca hasta yatan doksan yaşındaki Sırbistan Despotu Noel gecesi can verdi. Yıllar boyu edindiği siyasal tecrübe ve kızı Mara (Sultan Mehmet'in üvey annesi) sayesinde ayakta durabilmişti. Sırbistan tahtına geçecek olan akıllı bir yönetici değildi. George Bankoviç ülkesini karısıyla en küçük oğlu Lazar'a bırakmıştı. Lazar ise bu mirası annesiyle paylaşmak istemiyordu. Brankoviç'in karısının birkaç ay sonra bilinmeyen bir sebepten ölümü üzerine Mara, Sultan Mehmet'in yanına kaçtı. Mara'nın Sultan II. Murat tarafından yıllar önce kör edilen bir ağabeyi de birlikte gitmişti. Öteki ağabeyi ise Roma'ya kaçtı. Sultan, o sırada başka işlerle uğraştığı için Sırbistan'la pek ilgilenmedi. Despot Lazar karışıklık içinde bir ülke bırakarak Ocak 1458'de öldü. Türk ordusu da 1459 yılında Sırbistan topraklarına

(1) Belgrat'ın Fatih tarafından ilk kuşatılmasının başarılı olmayışının sebepleri için bakınız: F. Dirimtekin, «Belgrat'ın İki Muhasarası», **«Fetih Derneği»** dergisi.

girdi. Türkler burada, kargaşalıktan bıkmış Sırplar tarafından sevgiyle karşılandılar. Böylelikle birkaç hafta içinde, Belgrat dışında bütün Sırbistan toprakları Türk egemenliği altına girdi. Macarlar, Belgrat'ı 1521 yılına kadar ellerinde tuttular. Lazar'ın kızı Maria'nın tahtında oturduğu Bosna Krallığı da, dört yıl sonra fethedildi. Kral Stephen Tomaşeviç'in boynu vuruldu; Maria da Osmanlı haremine alındı.

Bu arada, Bizans'tan arta kalan bağımsız Rum ülkeleri de birer birer ortadan siliniyordu. Türk orduları ilk olarak Gattilusi prenslerine ait toprakları işgal ettiler. Dorino ve Palamede, 1455 yılında ölmüşlerdi. Dorino'nun oğlu çok zayıf, Palamede'ninkiyse kötü huylu kişilerdi. Sultan bir bahane bularak bu prenslerin topraklarına girdi. 1459 yılı geldiğinde İmbros, Tenedos, Lemnos adaları ve Enos şehri Türklerin eline geçmiş bulunuyordu. Tarihçi Critobulus, İmbros valiliğine atandı. Lesbos ise 1462 yılına kadar bağımsızlığını koruyabildi. Dorino'nun en küçük oğlu Niccolo Gattilusi, kardeşini boğdurtmuş ve Lesbos'a egemen olmuştu. Ada, 1462'de Türkler tarafından kuşatıldı. Teslim olmak zorunda kalan Niccolo boğdurularak toprakları işgal edildi.

Atina Dükalığı da, 1456'da Türk egemenliği altına girdi. Sultan, şehrin başındaki Floransalı Dük Franco'nun dört yıl daha Thebes dükü olarak kalmasına izin verdiysede sonunda kendisini öldürterek topraklarına el koydu, oğullarını da yeniçeri ocağına aldı.

Constantinopolis'in düştüğü haberi Mora'da yayılır yayılmaz yarımadadaki bütün Arnavutlar büyük bir isyan çıkardılar. Bunlara Venedik'in desteklediği birçok Rum da katıldı. Bunun üzerine çaresizlik içinde kalan Despot Demetrius ve Thomas, Sultan Mehmet'e baş vurdular. Turhan Paşa komutasındaki Türk birlikleri Korent'i geçerek yarımadaya girdi; isyanı bastırdı. Bir dış tehlikenin kendilerini tehdit etmediği zamanlar birbirleriyle uğraşan iki kardeş, Turhan Paşa Mora'dan ayrılınca yine birbirine düştüler. Bu arada Sultan'a göndermeleri gereken vergiyi de unuttular. 1458 baharında Sultan Mehmet, ordusuyla Yunanistan'a yürüdü. Korent ve başka bazı kaleler Ağustos'a kadar dayanabildiler. Fakat Korent'in düşmesi üzerine bütün yarımada işgal edildi. Gerek Demetrius, gerekse Thomas, barış için Sultan'a sığındılar. Ceza olarak, Korent, Patras, Argolid ve Thomas'ın başkenti Karytena içinde olmak üzere topraklarının yarısı kendilerinden alındı. Sultan Mehmet, dönüş yolu üzerindeki Atina'ya uğradı. Büyük bir geçmişi olan bu şehir hakkında geniş bilgiye sahipti; elindeki fırsattan yararlanarak burasını görmek istemişti.

Mora'dan yeni ayrılmıştı ki, despotlar yine aralarında kavgaya başladılar. Demetrius, gerek kendisinin gerekse ülkesinin kurtuluşunu Türk yönetimi altına girmekte görüyordu. Thomas ise, Papa II. Pius'a güvenmekteydi. 1458 sonlarına, Mantua'daki kiliseler toplantısında, Papa kendisine yardımda bulunacağını vaat etmişti. Üçyüz paralı askerden oluşan bu yardım kuvveti ertesi yaz Mora'ya çıktı. Bunlardan ikiyüzünün giderini

Papa, öbürlerininkini ise Milano Düşesi Bianca Maria karşılamıştı. Thomas'ın bu yardım kuvvetiyle bir süre sonra arası açıldı. Gelenlerin kendi arasında da sürtüşmeler başladı ve sonunda İtalya'ya döndüler. Bu sırada Demetrius Türklere haber göndererek yardım istedi. Ödemekte oldukları yıllık vergiyi yine unutmuşlardı. Mora'nın içinde bulunduğu karışıklık, Sultan Mehmet'i şaşırtmıştı. Papa'nın da elini uzatması canını sıkıyordu; yarımadayı düzene sokmaya karar verdi.

1460 Mayısı başlarında büyük bir orduyla Korent'i aştı. Demetrius ve başkenti Mistra hemen teslim oldu. Thomas ise bir süre Messenia'da saklandıktan sonra deniz yoluyla Korfu'ya kaçtı. Böylece başsız kalan kasaba ve şehirler Türk boyunduruğu altına girdiler. Aralarında birkaç kale kahramanlık örneği vermek istediyse de bunlar teker teker alındı ve savunanların hepsi kılıçtan geçirildi. Salmenikon dışında bütün yarımadanın işgali sonbahara kadar tamamlandı. Bu kalenin komutanı Graitzas Palaeologus, yaza kadar dayanabildi. Venediklilerin elinde bulunan Modon ve Croton limanları, Sultan'ı büyük törenler ve hediyelerle karşılayarak yağmadan kurtuldular.

Şimdi sıra, Trabzon İmparatorluğu'na gelmişti. Phrantzes'e, Sultan II. Murat'ın ölümüne çok sevindiğini söyleyen IV. Ioannes Comnenus II. Mehmet'le 1453'te bir dokunulmazlık anlaşması yapmış, buna karşılık 2.000 düka altını vergi vermeyi kabul etmişti. IV. Ioannes 1458'de öldü. Arkasında iki evli kızı ve Alexius adın-

da bir de oğlu kalmıştı. Alexius daha dört yaşındaydı; tahta geçerse ülke uzun yıllar bir naiple yönetilecekti. Bunun sakıncalı görülmesi üzerine IV. Ioannes'in kardeşi David, İmparator ilân edildi. David, Sultan Mehmet'in Avrupa'daki uğraşlarını biliyor, bu yüzden Doğu Anadolu ile ilgileneceğini sanmıyordu. Venedik ve Cenova cumhuriyetlerinden başka Papa ile de ilişki kurmuş, bunların hepsinden yardım vaadi almıştı. Ayrıca eski aile dostu olan Akkoyunlu aşireti reisi Uzun Hasan'a da güveniyordu. Uzun Hasan, aslında Türkmen'di Doğu Anadolu'daki beylik ve aşiretleri kendi bayrağı altına toplamıştı. Osmanlılara karşıydı. Sinop ve Karaman Beylikleri'nden başka, İmparator David'in damadı olan Gürcistan Kralı ile Mingrelia ve Abkhazia'nın Gürcü kralları da dostuydu. Babaannesi Trabzonlu bir prenses, öz annesi ise Suriyeli bir hıristiyandı. Kendisi İmparator Ioannes'in kızı Theodora ile evliydi. Venedikli bir gezgin Theodora'yı görmüş ve onun, «kesinlikle çağın en güzel kadını» olduğunu yazmıştı. Trabzon İmparator'u Uzun Hasan'ın dostluğuna çok önem veriyor ve bu dostluğu güvenliğinin teminatı olarak görüyordu.

Kurulan bu dostluk, Sultan Mehmet'in hoşuna gitmemişti. Buna rağmen savaşı çıkaran yine de David oldu. Sultan'dan, kardeşinin her yıl ödediği vergiyi kaldırmasını istedi. O sırada Uzun Hasan'ın elçileri de efendilerinin buna benzer küstahça isteklerini Sultan'a iletmek için Constantinopolis'te bulunuyorlardı. David, bu görevi de onlara yüklemişti. Sultan Mehmet, 1461 yılında ordusunu ve donanmasını hazırladı. Donanma, Ka-

sım Paşa komutasında Karadeniz'in Anadolu sahilleri boyunca denize açıldı. Sultan da, ordusuyla Bursa'da buluşarak doğuya doğru hareket etti. Trabzon'la Uzun Hasan'ın yaptıkları anlaşma, bu durum karşısında çözülmeye başladı. Haziran ayı gelmişti. Ordu, Sinop'a doğru ilerliyordu. Donanma ise yolu üzerinde bir Ceneviz liman şehri olan Amastris'i (Amasra) ele geçirdikten sonra, ay sonuna doğru, karadan ilerleyen ordu ile Sinop önlerinde birleşti. Sultan'ın kayınbiraderi olan Sinop Beyi İsmail, oğlu Hasan'ı Sultan Mehmet'e göndererek Türklerin şehri istilâ etmesini önlemeye çalıştı. Fakat II. Mehmet kararlıydı. Sinop kuşatıldı. Şehrin kendisine verilmesine karşılık Sultan, İsmail Bey'e Trakya'daki Philippopolis (Filibe) şehri il çevresindeki köy ve kasabaları zeamet olarak teklif etti. İsmail Bey bu teklifi istemeyerek kabul etmek zorunda kaldı ve Türk ordusu hiçbir dirençle karşılaşmadan Sinop'u aldı. Sultan Mehmet bu zaferden sonra, Uzun Hasan'ın topraklarına girerek sınır kalelerinden biri olan Koyulhisar'ı ele geçirdi. Karamanoğulları, müttefiklerinin yardımına koşmak için hiçbir teşebbüste bulunmadılar. Uzun Hasan ise, doğuya çekilerek annesi Sara Hatun'u değerli armağanlarla Sultan'ın ordugâhına gönderdi. II. Mehmet, Sara Hatun'u kabul etti ve kendisine büyük saygı gösterdi. Şimdilik Akkoyunlularla çatışmak istemiyordu. Koyulhisar'ın kendisinde kalması şartıyla barış yapmayı kabul etti. Fakat Sara Hatun'un, gelinine ait toprakları kurtarmak için giriştiği çaba boşa gitti. Sultan Mehmet'e, neden Trabzon gibi önemsiz bir ülkeyi ele geçirmek için bu zahmetlere girdiğini sorduğunda, aldığı karşılık

sert ve kesindi: İslâmın kılıcı kendisinin elindeydi ve din uğruna giriştiği bu sefere zahmet denemezdi.

Türk donanması, Temmuz başlarında Trabzon kıyılarına vardı. Denizciler çevre kasaba ve köyleri ellerine geçirdilerse de şehri kuşatan kalın surlara karşı birşey yapamadılar. Öte yandan Başvezir Mahmut Paşa'nın komutasındaki Türk öncü birlikleri de Trabzon önlerine geldi. Sultan'ın vezirlerinin çoğu gibi Mahmut Paşa da hıristiyandan dönmeydi. Babası Sırbistanlı bir prensti; annesi ise Trabzonluydu. Trabzon doğumlu ünlü düşünür George Amiroutzes yeğeni oluyor ve kuşatma sırasında şehirde bulunuyordu. Amiroutzes, Floransa Konseyi'nde, Bizans adına kiliselerin birleşmesi tezini savunmuştu. İmparator David, Amiroutzes'i seviyor ve destekliyordu. Ona olan hayranlığı bilgisinden çok, Roma ve öbür batı ülkeleriyle kurmuş olduğu dostça ilişkilerden ötürüydü. Mahmut Paşa yanındaki Rum yardımcısı Thomas Katabolenou'yu İmparator'u teslim olmaya davet etmesi ve aynı zamanda George Amiroutzes ile gizlice ilişki kurmak üzere şehre gönderdi. David, önceleri inat etti. Bizans'ın ünlü Cantacuzenus ailesinden gelen karısı İmparatoriçe Helena, kısa bir süre önce damadından yardım sağlamak üzere Gürcistan'a gitmişti. Fakat Mahmut Paşa'dan büyük çapta rüşvet alan Amiroutzes, Uzun Hasan'ın Sultan'la anlaştığını ve Sultan'ın, İmparator ile ailesine arazi bağışlamayı kabul ettiğini söylemesi üzerine David inadından vazgeçer gibi oldu. Bu arada Sultan'ın, Uzun Hasan'la anlaştığı haberinden, Sara Hatun'un yazdığı mektuplarda da söz edil-

mesi, David'i büsbütün etkiledi. İmparator bunun üzerine Trabzon'a doğru yaklaşmakta olan Sultan'a elçiler göndererek, kendisine aynı genişlikte ve değerde başka arazi bağışlanırsa şehri teslim edeceğini bildirdi. Ayrıca küçük Anna'yı da Sultan Mehmet'in haremine gönderdi. İmparatoriçe'nin Gürcistan'a gitmesi, Sultan'ı çok kızdırmıştı. Yapılan teklifi kabul etmeyerek Trabzon'un kayıtsız şartsız teslim olmasını istedi. Öte yanda Amiroutzes, David'e, direnç göstermenin anlamsız olduğunu hatırlatıyordu. Sara Hatun ise David'e, teslim olursa gerek kendisinin gerekse ailesinin Sultan'dan şereflerine yaraşır bir işlem göreceğini ısrarla belirten mektuplar yazıyordu. İmparator, yapılan bu baskı karşısında daha çok dayanamadı ve Sultan'ın isteklerine boyun eğmeye karar verdi. Bu kararında haksız sayılmazdı. Uzun Hasan ve öteki Türk dostları kendisine ihanet etmişlerdi. Batı'dan da herhangi bir yardım gelmesine imkân yoktu. Gürcistan ise, Sultan Mehmet'le tek başına karşılaşmaktan çekiniyordu. Trabzon, çevresini saran kalın surlar ve müstahkem mevkiler yüzünden belki birkaç hafta dayanabilirdi; ama yardımına gelecek hiç kimse olmayacaktı.

Sultan Mehmet, Rumların bu son başkentine 15 Ağustos 1461 günü girdi. Michael Palaeologus'un Constantinopolis'i Latinlerden geri alışının üzerinden tam ikiyüz yıl geçmiş, Bizans'ın kazandığı bu zafere o zamanlar Rum dünyası için yeni bir güneşin doğmakta olduğu gözüyle bakılmıştı. Sara Hatun'un yaptığı vaatler boşa çıkmadı. Sultan, İmparator David ile çocuklarını ve ye-

ğeni Alexius'u huzuruna kabul ederek nazik bir şekilde ilgilendikten sonra özel bir gemiyle Constantinopolis'e gönderdi. Bu gemiye, İmparatorluğun öteki ileri gelenleri ve saray mensupları da binmişlerdi. Yanlarına kişisel eşyalarını almalarına izin verilmişti. Yaptığı arabuluculuk görevine karşılık olarak Sara Hatuna da değerli mücevherler gönderildi. Ancak, İmparator ailesinin hepsine aynı haklar tanınmıştı. David'in erkek kardeşi Alexander, yirmi yıl kadar önce Gattilusi ailesinden Maria Gattilusi ile evlenmişti. Alexander ve güzelliği ile ün salmış olan Maria, Constantinopolis'te sürgünde bulunuyorlardı. Sultan Mehmet, kocasının ölümü üzerine oğlu ile Trabzon'a dönen Maria'yı haremine aldı.

Trabzon halkına oldukça sert bir davranış uygulandı. İleri gelen aileler, mal ve mülklerine el konduktan sonra, Constantinopolis'e gönderildiler. Sultan'ın emriyle burada yeni evlere yerleştirildikten başka, yeni bir hayata başlamaları için kendilerine gerekli para da verildi. Halkın bir kısmı, Sultan'ın ve devlet ileri gelenlerinin hizmetine alındı. 800 kadar oğlan çocuğu da yeniçeri ocağı için devşirildi.

Trabzon İmparatorluğuna ait geri kalan topraklar da kısa zamanda ele geçirildi. Kerasount (Giresun) şehri Türklere bir süre karşı koydu ise de, sonunda uygun şartlarla teslim olmayı kabul etti. Buranın Rum halkına dokunulmadı. Fakat bazı dağ köyleri kolay kolay teslim olmadılar. Bir köylü kızı, Türk birliklerini haftalarca Kordyle Kalesi önlerinde oyaladı. (Efsaneleşen bu

olay, pek çok Pontus halk şarkısına konu oldu.) Türk ordusunun gücü önünde dayanabilecek hiçbir kale yoktu. Sultan Mehmet, Ekim ayında Constantinopolis'e döndü. Büyük Comnenus'un toprakları artık kendisinin olmuştu.

Rumların özgürlüğü sona ermiş bulunuyordu. Ozanlar, «Rum diyarı öldü, Rum diyarı fetholdu» diyerek yaslı türküler söylüyorlardı. Yapılan bu fetihlere rağmen Rumların hepsi de islâm yönetimi altında değildi. Venedik'in elinde bulunan Kıbrıs'ta bazı Ege adalarında ve Yunanistan yarımadasının birkaç liman şehrinde pek çok Rum yaşamaktaydı. Ama ne vardı ki, buralarda da kendilerini yönetenler yabancı bir ırkın ve mezhebin insanlarıydı.

Balkanlardaki bütün ortodoks ülkeler de kısa bir süre içinde Türk egemenliği altına girdi. Arnavutlar, Scanderbeg'in (1) hayatta olduğu sürece bağımsızlıkla-

(1) Scanderbeg. Kuzey Arnavutluk'un şefi olarak, Arnavutluk'un Türk istilasına karşı olan direnmesini Venediklilerle birlikte sağlamış ve Ocak 1468'deki ölümünden sonra bu iş Duca ve Guin'lere geçmişti. Sonunda, en son önemli kale olan Cruya (Karuja) da Türk ordusu tarafından kuşatılınca burasını kurtarmak için Lek Duca Guin, Venedikli komutan Johntarini ile birlikte kuşatmayı kaldırmaya çalışmışlar, başlangıçta başarılı olmuşlarsa da, orduları yağmaya dalınca Türk ordusu kendisini toplayarak bunları yenmiş ve şehre kaçmak zorunda bırakmış, Cruya 16 Haziran 1478'de teslim olduktan sonra artık bir Arnavutluk sorunu kalmamıştı.

rını koruyabilmişlerdi. Fakat kendisinin Ocak 1468'de ölümünden hemen sonra bu ülke de Türk istilâsına uğradı. Venedik de, Arnavutluk kıyılarındaki limanlarını kısa zamanda kaybetti. Kuzeyde, Zeta olarak bilinen bölgede bazı dağ ve köy kasabaları Türklere karşı durabildiler. Sonraları Montenegro (Karadağ) adını alan bu bölgenin halkı, duruma göre bazan Türk bazan da Venedik boyunduruğunu kabul etti fakat hiçbir zaman dağılmadı. Bu arada Sırbistan ve Bosna da Türk egemenliği altına girdi. Türkler, Tuna'nın öte yakasındaki Wallachia (Eflak) prensliklerini 1391'de kendilerine bağlamışlardı. Adı tarihe 'Kazıklı Voyvoda' (1) olarak geçen Prens Vlad, 1456 - 1462 yılları arasında Sultan'a karşı düşmanca bir tutum izlemiş, hatta Osmanlı elçilerini bile kazıklayarak öldürmüştü. Kendisinin düşmesi üzerine bu topraklar da kesin olarak Osmanlı egemenliği altına girdi. Moldavia (Buğdan) Prensi III. Peter, 1456'da Sultan'a boyun eğdi. Fakat oğlu IV. Stephen bu boyunduruğu silkip atarak 1457 - 1504 yılları arasında Türklere cesaretle karşı koydu. Yerine geçen oğlu Prens Bogdan babasının ölümünden dokuz yıl sonra Sultan I. Selim'in egemenliğini kabul etti.

Türk ordularının girmediği tek bir ortodoks ülke kalmıştı. Türkler Bizans'la uğraşırken Ruslar, Tatar boyunduruğundan kurtulmaya ve bağımsızlıklarını elde et-

(1) Düşmanlarını kazıklayarak ödürdüğünden, kendisine bu ad verilmişti.

meye başlamışlardı. Rusya'nın ortodoks mezhebini kabul etmesi Bizans kilisesi'nin büyük zaferlerinden biriydi. Ama şimdi, çocuğu anasını geçiyordu. Rusya, güçlendiğinin farkındaydı. 1390 yılında Constantinopolis Patriği Antonius her şeye rağmen Constantinopolis'teki İmparatorun hâlâ en büyük İmparator ve ortodoks mezhebinin tek koruyucusu olduğunu Moskova Prensi II. Basil'e hatırlatmak zorunda kalmıştı. Ruslar, Constantinopolis'in düşmesini Bizans'ın işlediği günahların cezası olarak niteliyorlardı. Bu günahların en başında Batı kilisesiyle birleşmesi geliyordu. Rusya, Floransa Konseyi'ni tanımamış, Bizans'ın gönderdiği birleşmeden yana olan başpiskopos İsidore'u ülkesinde barındırmamıştı. Bizans ortadan kalktıktan sonra ortodoks dünyasının tek güçlü ülkesi olarak kaldı; gün geçtikçe de büyüyüp gelişti. Gerçekten de ortodoks imparatorluğunun mirasçısı sayılmaz mıydı? Osmanlı Sultanı, Constantinopolis'te saltanat sürebilir ve Bizans İmparator'unun bütün haklarına sahip olduğunu söyleyebilirdi! Ama ortodoks imparatorluğunun gerçek merkezi artık Moskova'ydı. Moskova Metropoliti, 1458'de yazdığı bir yazıda şöyle diyordu:

«Constantinopolis ortodoks inancının çizmiş olduğu gerçek yoldan ayrıldığı için düşmüştür. Fakat bu inanç bugün Rusya'da yaşamaktadır. Yeryüzünde gerçek anlamda tek bir kilise vardır, o da Rus kilisesidir.»

Böylece hıristiyanlığı koruma görevini şimdi Rusya üzerine almış oluyordu. Keşiş Philotheus, 1512 yılında Çar III. Basil'e:

«...hıristiyanlık imparatorlukları çökmüştür. Şimdi onların yerinde tek bir imparatorluk hüküm sürmektedir...» diyordu; «O da, siz Çarımızın yönetiği İmparatorluktur... iki Roma İmparatorluğu da yok olmuştur fakat üçüncüsü ayakta durmaktadır, bir dördüncüsü ise hiçbir zaman var olmayacaktır... Siz, yeryüzündeki gerçek hıristiyanların tek koruyucusu ve hükümdarısınız.»

Hatta II. Basil'in babası, bu görüşe resmî bir görünüş vermek için Palaeolog ailesinden evlenmişti.

Rusya, Constantinopolis'in düşmesinden yararlanmasını bilmişti. Bu arada uzakta da olsa, yeryüzünde bir ortodoks hükümdarın var oluşu eski Bizans dünyasının ortodoksları için bir avunma kaynağıydı. Sultan Mehmet, Rusya'nın varlığını önemsememişti bile. Ancak, kendisinden sonra gelecek olan sultanlar aynı tutumu izlemeyeceklerdi.

Rusya uzak bir ülkeydi. Sultan Mehmet çok daha yakınındaki sorunlarla uğraşıyordu. Constantinopolis'in fethi Türklerin, Avrupa'daki sayılı güçlerden biri olduğunu ispatlamıştı. Bu durum Sultan Mehmet'e, Avrupa'nın siyaset sahnesinde bazı görevler ve sorumluluklar yüklemişti. Hıristiyan ülkelerin kendisine düşman olduğunu biliyordu. Şimdiki sorunlarından biri, hıristiyan dünyasının kendisine karşı birleşmesini önlemekti. Bu ise göründüğü kadar güç bir iş değildi. Hıristiyan ülkelerin Constantinopolis'e yardım etmek konusunda izlemiş oldukları tutum, kısa süreli çıkarları-

na bir zarar gelmediğinde, dinî inançları uğruna kolay kolay harekete geçmeyeceklerini apaçık ortaya koymuştu. Tarihî hıristiyan başkentinin 'Allahsızlar'ca (!) işgali karşısında, Papa'dan ve birkaç romantik düşünürden başka, gerçekten etkilenen olmamıştı. Şehrin savunmasına katılanlar arasında bulunan Giustiniani ve Bocchiardi Kardeşler gibi bazı İtalyanların dinî amaçlarla hareket ettikleri söylenebilir. Ama bunların geldikleri ülkeler, her şeyden önce birtakım ticarî ve ekonomik hesapların peşindeydi. Constantinopolis'in Türklerin eline geçmesi, burada yaptıkları ticareti geniş çapta baltalayabilirdi. Öte yandan, kendileriyle yaptıkları ticaretten büyük kârlar sağladıkları Türkleri kızdırmanın da aynı sonucu doğurması mümkündü. Batılı hükümdarlar, Constantinopolis'le pek ilgilenmiyorlardı. Bir Akdeniz İmparatorluğu düşü içinde bulunan Aragon Kralı bile, bu düşüncelerini uygulamak için hazırlıklı değildi. Osmanlı Hükümeti, Avrupa'nın bu görüşünü anlamakta gecikmedi. Türkler siyaset sahnesinde büyük diplomatlara sahiptiler. Sultan Mehmet'in, gerekirse Venedik'le ve Macaristan'la, hatta Papa'nın bir araya getirebileceği öbür ülkelerle savaş alanlarında karşılaşmaktan çekinmeyeceği ortadaydı. Aynı anda bunların hepsiyle birden savaşmak zorunda kalmayacaktı. Sultan Mehmet, bu ülkelerin birbirlerine yardım etmeyeceğini biliyordu. Hiçbir ülke, Mohaç bozgununda (29 Ağustos 1526) Macarların yardımına koşmamıştı. Saint Jean'ın şövalyeleri, Rodos'ta yalnız başlarına çarpışmak zorunda kalmışlardı. Kıbrıs'ın, Venediklilerce işgali kimseyi ilgilendirmemişti. Venedik ve Habsburg-

lar, zaferle sonuçlanan Lepanto (İnebahtı) deniz savaşında güçlerini birleştirmişlerse de bu da beklendiği kadar verimli olmamıştı. Habsburg'lu prensler, Viyana'yı tek başlarına savunmuşlardı. Türklerin, Avrupa içlerinde ilerlemesi İtalya ve Almanya'ya korkulu dönemler yaşatmış, ancak bu ülkeleri kendi iç savaşlarını sürdürmekten alıkoymamıştı. Ve bir zamanlar Haçlı Seferleri'ne önderlik etmiş olan Fransa'nın dindar kralının, gün gelip Sultan'la Kutsal Roma İmparatoru'na karşı birleşmesi, Avrupa'nın haçlı ruhunu çoktan yitirdiğini apaçık ispatlayacaktı. (1)

(1) Söz konusu olan ittifak Pervie Savaşında esir düşen Fransa Kralı I. Fransuva'yı kurtarmak için annesinin Kanuni Sultan Süleyman'a başvurması üzerine Osmanlı hükümeti ile Habsburg'lar arasında geçen ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya'ya karşı birçok defa sefer açmaya zorlayan olaydır. Bu sırada Viyana ilk defa kuşatılmış ve ayrıca Barbaros Hayrettin Paşa, büyük bir donanmayla İtalya sahillerini vurduktan sonra 24 Haziran 1543'te Marsilya'ya gitmişti. Barbaros Hayrettin Paşa, Nis şehrini alarak Fransızlara bırakmıştı. Bu şehir o zamandan beri Fransa sınırları içindedir.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURTULANLAR

BATI AVRUPA, Bizans'ın başına gelenlerden dolayı vicdan azabı çekmiş fakat herhangi bir davranışta bulunmamıştı. Ne İsidore ve Bessarion'un yalvarıp yakarmaları, ne de Papa II. Pius'un, hayranı olduğu Yunan kültürünün etkisiyle yardım bulmaya çalışması, *önemli bir sonuç vermişti.* Gösterilen çabalar, Türklerden kaçan mültecilere yardım eli uzatmaktan öteye gitmedi.

Aslında, Bizans'tan kaçan çok olmamıştı. Halkın yoksul tabakası zaten bir yere kımıldayacak durumda değildi; başa geleceğe katlanmak zorunda kalmıştı. Şehrin savunmasında önemli rol oynayanlardan pek azı Sultan'a boyun eğmiş, bunlardan bir kısmı hapse atılmış ya da idam edilmiş, kalanlar ise İtalya'ya sığınmıştı.

Bizans'ın iki eski hanedan soyu da, kısa zamanda

bütünüyle yok oldular. Sultan Mehmet, İmparator Constantine'in kardeşlerinden Demetrius'a oldukça iyi davrandı, kendisine gelir olarak Enos (Enez) kasabasını, Lemnos (Limni) ve İmbros (İmroz) adalarını ve Thasos (Taşoz) ile Samothrace (Samothraki) adalarının bir kısmını verdi. Bir zamanlar Gattilusi ailesinin olan bu topraklar, Demetrius'a yılda 600.000 gümüş para getiriyordu. Buna ek olarak Sultan Mehmet de kendisine yılda 100.000 gümüş göndermekteydi. Demetrius, Enos'ta, karısı Zoe ve kayınbiraderi Matthew Asen ile yedi yıl sakin bir hayat yaşadı. Bir zamanlar Korent valisi olan Asen, Enos'un tuz ticaretini elinde tutuyordu. Günlerini ava çıkmak ve bol bol yiyip içmekle geçiren Demetrius, servetinin çoğunu kiliseye bağışlamıştı. 1467 yılında toprakları birdenbire elinden alındı. Bunun nedeni, Asen'in yanında çalışanların, satılan tuzdan Sultan'a verilen vergi üzerinde hile yapmış olmalarıydı. Olanlardan Demetrius ve Asen sorumlu tutuldular. Asen'in sonu hakkında birşey bilinmemektedir. Demetrius ise elindeki bütün geliri alındıktan sonra Didymoticum'a (Dimetoka) sürüldü. Bir gün buradan geçen Sultan Mehmet, Demetrius'a rastladı ve çok acıyarak kendisine yılda 50.000 gümüş akçe maaş bağladı. Fakat, devletin mısır gelirinden ayrılarak verilen bu maaş bir süre sonra kesildi. Demetrius ve karısı, bunun üzerine bir manastıra çekildiler. Demetrius, Edirne'deki bu manastırda 1470 yılında öldü. Karısı da kendisinden birkaç ay sonra hayata gözlerini yumdu. Tek çocukları olan Helena, Sultan'ın haremine alınmıştı. Helena'nın bakire olarak kaldığı ve ömrünün sonuna

kadar Edirne'de yaşadığı sanılmaktadır. Anne ve babasından birkaç yıl önce ölen Helena, mücevherleriyle elbiselerinin hepsini Ortodoks Patrikliği'ne bırakmıştı.

Despot Thomas, karısı ve çocuklarıyle Korfu'ya kaçmış, havarilerden Saint Andrew'un başını da giderken yanında götürmüştü. Bu kutsal emanetle birlikte 1460 yılında İtalya'ya geçerek 7 Mart 1461'de büyük bir törenle Roma'ya girdi. Saint Andrew'un başını burada Papa'ya sunan Thomas'a, Papa tarafından 'altın gül' nişanı verildi. Thomas bir gün yeniden Mora'ya dönmek umuduyle İtalya'ya yerleşti. Papa, kendisine ayda üçyüz düka altını aylık bağlamıştı. Bir süre sonra kardinaller de, bu aylığa kendi gelirlerinden beşyüz altın kattılar. Thomas, soylu tavırları ve yakışıklılığı ile İtalyanları etkilemişti. Sonraları Katolik mezhebine geçerek onları daha da memnun etti. Korfu'da bıraktığı karısı Catherine Zaccaria, 1462 Ağustosunda öldü. 1465'te çocuklarını Roma'ya çağıran Thomas, onlar geldikten birkaç gün sonra, 12 Mayısta, 56 yaşında hayata gözlerini yumdu.

Thomas'ın dört çocuğu vardı. Bunlardan en büyüğü Helena, daha çocuk yaşta iken Lazar III. Brankoviç'le evlendirilmiş ve ona üç kız çocuğu doğurmuştu. 1459'da, kocasının ölümünden hemen sonra en büyük kızı Maria'yı Bosna Kralı Stephen'le evlendirdi. Türkler Bosna'yı işgal edince, genç kraliçeyi bir Türk paşası

haremine aldı. Helena ile öteki iki kızı Leucas'a (1) kaçabilmişlerdi. Bunlardan Militza Cephallonia ve Leucas Prensi Leonardo III. Tocco ile evlendi, fakat çok yaşamadı, birkaç ay sonra öldü. Scanderbeg'in oğlu Jean Castriota ile evlenen üçüncü kızı İrene, kayınpederinin ölümü üzerine kocasıyle İtalya'ya geçti. Helena, damadının yanından, Leucas'dan, ayrılmadı ve bir manastıra çekilerek 1474 yılında burada hayata gözlerini yumdu.

Helena'nın öbür kardeşleri kendisinden çok küçüktü. Bunlardan Andrew 1453, Manuel 1455 ve Zoe 1456 doğumluydu. Babalarının ölümü üzerine çok küçük yaşta yetim kalan bu çocuklar, Papa tarafından evlât edinildi. Zoe, 1466 Haziranında Romalı Caracciolo ailesinden bir asılzade ile evlendi ise de çok genç yaşta dul kaldı. Papa IV. Sixtus büyük çabalardan sonra Zoe'yi, 1472'de Rus Çarı III. İvan'la evlendirdi. Papa bu evliliği, bir siyasal zafer olarak niteliyordu. Evlenme töreni Vatikan'da yapıldı. Çar, Roma'ya gelmemişti; törende vekili tarafından temsil edildi. Papa, geline çeyiz olarak 6.000 düka altını armağan etti. Sophia adıyla yeniden vaftiz edilen Zoe, Rusya'ya gittikten sonra katolikliğini unutarak buradaki Ortodoks Kilisesi'nin politikasına daldı. Zoe'nin kızı Helena ise Polonya Kralı

(1) Leucas (grekçe, Lefkas) : Önceler Preveze körfezinin güney girişinin yakınında bulunan vaktiyle bir ada iken, bugün sahile bağlanmış olan bir yarımada.

Alexander Jagellon ile evlenerek katolikliği kabul etti. Buna rağmen oğlu III. Basil ile çocukları ortodoks oldular. Polonya Kraliçesi Helena, çocuksuz olarak öldü. Bu ailenin III. Basil kolu ise, Anastasia Feodorovna ve amcası Çareviç Dimitri ile son buldu.

Thomas'ın oğullarının yaşantısı pek parlak olmadı. Manuel gençliğini, Papa'dan aldığı elli düka aylıkla İtalya'da geçirdi. 1477'de aniden Constantinopolis'e dönerek Sultan'ın koruyuculuğuna sığındı. II. Mehmet kendisiyle ilgilendi arazi ve aylık bağışladı. Constantinopolis'te evlenen Manuel'in karısının kim olduğu ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Geride kalan iki oğlundan büyüğü Ioannes, genç yaşta öldü. Küçüğü Andrew ise islâm dinini kabul ederek Mehmet Paşa adıyle ömrünü Osmanlı sarayında geçirdi. Hiç çocuğu olmadığı sanılmaktadır. Thomas'ın öteki oğlu Andrew ise, elli düka altını aylıkla İtalya'da yaşamayı seçmişti. Burada Bizans tahtının vârisi olarak görülüyor ve **'Deo gratia fidelis Imperator Constantinopolitanus'** imzasını kullanıyordu. Fakat yaşantısı hiç de bir imparatora yaraşır tarzda değildi. 1480 yılında Caterina adlı bir Romalı sokak kadınıyle evlendi ve büyük borçlara girdi. Mora'ya bir sefer yapmak amacıyle Papa IV. Sixtus'tan 2.000.000 düka altını aldı, fakat parayı başka yerlerde harcadı. Ne bu para, ne de şöhret peşinde koşan yabancılara dağıttığı unvanları geçim durumunu düzeltmedi. 1490 yılında Rusya'ya kızkardeşini görmeye gittiyse de bu ziyaret kendisi için maddî yönden verimli olmadı. Burada kalmak için de fazla ilgi görmedi. Sonunda, Fran-

sa Kralı VIII. Charles ile sağlam bir dostluk kurdu ve kendisini 1491 yılında ziyaret etti. Borçlarının bir bölümünü ancak bu sayede ödeyebildi. Charles'ın, 1493'te İtalya'yı işgalini memnunlukla karşıladı ve hemen kuzeye giderek onunla buluştu. 16 Eylül 1494'te Trabzon, Sırbistan ve Constantinopolis tahtına ait bütün haklarını VIII. Charles'a devretti. Kendisine sadece Mora Despotluğu'nu bırakmıştı. Charles, Mayıs ayında Napoli'ye yerleşince Andrew'ya yılda 1200 düka altını vermeye başladı. Kendisi İtalya'dan ayrıldıktan sonra bu ödeneğin devam ettiği şüphelidir. Devam etmiş olsa bile, kralın 1498'de ölümü üzerine kesilmiş olması gerekir. Andrew kısa bir süre sonra büyük borçlara girdi. 1502 yılı başlarında İspanya tahtında oturan Ferdinand ve İsabella'ya, Bizans'tan miras haklarını devreden bir senet imzaladı ise de karşılığında para alamadı. Aynı yılın Haziranında öldüğü zaman, dul karısı cenaze gideri olan 104 dükayı ödeyebilmek için Papa'ya yalvarmak zorunda kalmıştı. Constantine adında tek bir oğlu vardı. Yakışıklı fakat önemsiz bir genç olan Constantine, bir süre Papa'nın muhafızlarına komutanlık etti. Kendisinin ne zaman öldüğü bilinmemektedir.

Thomas'ın torunları olan Constantinopolis'teki Mehmet Paşa ve Roma'daki Constantine ile Palaeologi soyu sona ermişti. Montferrat'yı 14. yüzyıldan beri yöneten II. Andronicus soyunun 1536 yılında ailenin erkeklerinde son bulması üzerine kalan miras, kadın vârisler yoluyla Mantua Markizlerine geçmişti. Despot

Theodore'un Kıbrıs Kraliçesi olan kızı Helena Palaeologaena, tek çocuk bırakarak 1458'de öldü. Arkada bıraktığı çocuğu Kraliçe Charlotte, sürgün yaşadığı Roma'da 1487 yılında çocuksuz olarak hayata gözlerini yumdu. İmparator Manuel Palaeologus soyundan bugün hayatta olanlar güney İtalya'da Scanderbeg'in oğlu John Castriota soyundan gelen ailelerde yaşamaktadırlar.

Trabzon'daki İmparator soyunun sonu ise daha acıklıdır. İmparator David, iki yıl kadar oldukça rahat bir hayat sürdü. 1463'te ikiyüzlü dostu Yorgius Amiroutzes, Türk makamlarına baş vurarak eski İmparator'un, Uzun Hasan'ın karısı olan yeğeninden bir mektup aldığını, bu mektupta kardeşi Alexius'un ya da oğullarından birinin kendisini ziyaret etmesini istediğini haber verdi. Sultan Mehmet, bu hareketi kendisine karşı ihanet olarak niteledi. David, 26 Mart 1463'te Edirne'ye getirilerek zindana atıldı. 1 Kasımda yedi oğlundan altısı ve yeğeni Alexius'la birlikte Constantinopolis'te boynu vuruldu. Cesetlerinin gömülmesine bile izin verilmedi. Karısı İmparatoriçe Helena, elleriyle mezar kazarak bunları gömdüğü için cezalandırıldı. Üç gün içinde 15.000 düka ödemediği takdirde onun da boynu vurulacaktı. Yakın dostlarının gerekli parayı ödemesi üzerine kurtuldu. Helena ömrünün geri kalan kısmını çuvaldan elbiseler içinde bir kulübede geçirdi. En küçük oğlu üç yaşındaki George, bir müslüman olarak yetiştirildi. Sonradan kendisine, Uzun Hasan'ı ziyaret etmesi için izin verildi. George bu ziyaretten sonra Gürcistan'daki kızkardeşinin yanına kaçtı. Burada yeniden hıris-

tiyanlığı kabul ederek bir Gürcü prensesi ile evlendi. Ailenin bundan sonra ne olduğu bilinmemektedir. Öteki kız kardeşi Anna ise, önceleri Sultan'ın haremine gönderilmiş, sonradan bir süre için Makedonya valisi Zağanos Paşa'ya verilmişti. İslâm dinini zorla kabul eden Anna, daha sonraları kendi memleketi olan Trabzon'a yerleşti. Maria Gattilusi, saraydaki haremde sakin bir hayat sürmekteydi. Oğlu Alexius, Sultan'ın sevgisini kazanmıştı. Alexius'un da sonu bilinmemektedir. Söylenenlere göre, kendisine Pera surlarının hemen dışında bazı araziler verilmişti; adına da 'Bey Oğlu' deniyordu. Bugün Beyoğlu olarak bilinen semtin adı buradan gelmiştir.

İmparatorluk yıkıldıktan sonra Constantine'in hayatta kalan bakanlarından ve bunların ailelerinden pek azının sonu bilinmektedir. Yeniden özgürlüklerine kavuşanların bir kenarda göze batmadan yaşamış oldukları kesindir. Kargaşalık sona erip de ortalık yatıştıktan sonra Sultan Mehmet, esirleri bağışlamaya başladı. Bilgin Filelfo'dan aldığı bir mektup üzerine Filelfo'nun kayınvalidesi Manfredina Doria'yı serbest bırakarak İtalya'ya gitmesini sağladı. Ioannes Chrysoloras'ın dul karısı olan Manfredina ile Filelfo arasında bir gönül serüveni olduğu söyleniyordu. Constantine'in içten dostu Phrantzes, aradan birkaç yıl geçtikten sonra karısını ve kendini fidye karşılığında kurtarmayı başardı. Korfu'ya çekilerek İmparator ailesinden burada bulunanların ve Bizanslı vatandaşlarının işleriyle uğraşmaya başladı. Sırp Kralı Lazar III. Brankoviç'in dul karısı Helena'nın

çağrısı üzerine Leucas'a, Leonardo Tocco'yu görmeye gitti. (Tocco'nun kızkardeşi, İmparator Constantine'in ilk karısıydı). Phrantzes 1466 yılında Roma'ya gelerek Prenses Zoe'nin düğününde hazır bulundu. Sonradan karısıyle birlikte bir manastıra çekilerek yazmakta olduğu anılarını burada tamamladı. Anıları 1477 yılına kadar sürmekte, kendisinin 1478'de öldüğü sanılmaktadır.

Phrantzes'in eski düşmanı Lucas Notaras'ın kızı Anna Notaras, uzun yıllardan beri Venedik'te oturmaktaydı. Constantinopolis'ten kaçan Bizanslıların bir bölümü, burada ırktaşlarının kurtuluşu için çalışan ve para toplayan Anna Notaras'ın yanına yerleştiler.

İtalya'da yaşamakta olan Patrik Gregorius Mammas'ın 1459'da ölümü üzerine Papa, Ortodoks Kilisesi'nin geleneklerini bir yana itip Constantinopolis Patriki olarak İsidore'u atadı. İsidore, 1463'te ölünce yerini Bessarion aldı. Bessarion da 1472 yılında hayata gözlerini yumdu. Bu süreyi, Yunanca kitaplardan meydana gelen bir kütüphane kurmakla ve İtalya'ya gelen Bizans mültecilerine yardım etmekle geçirdi. Kurduğu bu kütüphaneyi Venedik şehrine armağan etmişti. Başpiskopos Leonard ise, Lesbos (Midilli) adasındaki görevine dönmüştü. Türkler 1462'de adayı fethettiği zaman orada bulunuyordu. Leonard esir edilerek Constantinopolis'e getirildi ve bir süre sonra fidye karşılığı serbest bırakılarak İtalya'ya gitmesine izin verildi; 1482 yılında İtalya'da öldü.

George Amiroutzes, Constantinopolis'in düşmesin-

den hemen sonra Bessarion'a bir mektup yazarak oğlu Basil'i kurtarmak için para istemişti. Bu arada çevirdiği dolaplarla Türklere yaklaşmak imkânını buldu. Yeğeni Mahmut Paşa sayesinde Sultan Mehmet'in dikkatini çekmişti. Oğlu Alexander'in islâmiyeti kabul etmesi üzerine durumu daha da sağlamlaştı. Amiroutzes, geniş kültürüyle Sultan Mehmet'i etkilemişti. Sultan ona, Ptolemy'e ait coğrafya eserlerinin en son bilgilere göre yeniden düzenlenmesi görevini verdi. Arapçayı kusursuz bir şekilde öğrenmiş olan oğlu da eseri bu dile çevirdi. Amiroutzes 1463 yılında, Constantinopolis'te oturmakta olan Atina dükünün dul karısına âşık oldu. Kendi karısının üstüne onunla da evlenmek istedi. Fakat, Patrik Dionysius bu evliliği kabul etmedi. Amiroutzes bunun üzerine Patrik aleyhine çalışarak onun düşmesini sağladı. Kendisi de islâmiyeti kabul etti. Fakat çok yaşamadı; aradan birkaç hafta geçtikten sonra bir gün zar oynarken düşüp öldü. Özgürlük güneşi Bizans ufkunda yeniden doğana kadar geçecek olan karanlık dönemde yeni bir düzen kurmak ve Rumların din birliğini sağlamak görevi, ünlü bilgin Georgius Scholarius Gennadius'a düşmüştü. Ancak bu güneş Bizans için hiçbir zaman doğmadı. Bizans İmparatorluğu süresiz yok olmuştu.

Bizans'ı bekleyen sonun ne olduğu biliniyordu. Küçülmüş ve zayıflamış olan bu İmparatorluk yok olmak için âdeta Türklerin vuracağı son darbeyi beklemekteydi. Şehrin düşmesiyle Bizanslı bilim adamlarının ve düşünürlerin İtalya'ya kaçtıklarını ileri süren tezin

savunulacak yönü pek yoktur. İtalya, daha birkaç yüzyıldan beri Bizanslı profesörlerle doluydu. Bu entellektüel grubun başta gelenlerinden Bessarion, 1453'te şehir düştüğünde İtalya'da bulunuyordu; Gennadius ise, Constantinopolis'ten ayrılmamıştı. İtalya'nın elindeki ticaret limanlarının önemini yitirmesinin sebebi Boğazlar'ın Türk kontroluna geçmesinden çok, yeni deniz yollarının keşfedilmesiydi. Öte yandan, Cenova'nın 1453'ten sonra hızla çöktüğü de bir gerçekti. Ancak bunun nedeni, Cenova'nın İtalya yarımadasındaki nazik durumuyle ilgiliydi. Venedik ise Akdeniz'deki ticaretini daha uzun yıllar ayakta tutabilmişti. Bu arada Rusya'nın, ortodoks mezhebinin başlıca koruyucusu, Moskova'nın ise 'Üçüncü Roma' olarak ortaya çıkması yeni birşey değildi. Rus düşünce hayatı yıllardan beri bu tutuma paralel olarak gelişmişti. Constantinopolis'in çökmekte olduğu ve aynı zamanda Batı ile olmadık pazarlıklara giriştiği dönemde Rus orduları, Tatarları, Asya steplerine doğru sürmekteydi. Tohumlar çoktan atılmıştı. Constantinopolis'in düşüşü sadece hasatı çabuklaştırdı. Sultan Mehmet aldığı kararda bu kadar direnmeseydi, Çandarlı Halil Paşa Sultan'ı kandırabilseydi ya da Venedik donanması Constantinopolis'e doğru onbeş gün önce yelken açsaydı bile, Bizans'ın geleceğinin değişeceği şüpheliydi. Bu durumda Bizans belki on yıl daha yaşayacak ve Türklerin, Avrupa içlerine ilerleyişi sadece kısa bir süre gecikmiş olacaktı. Batı Dünyası için bu gecikmenin getireceği herhangi bir kazanç söz konusu olamazdı. Aksine, Constantinopolis'in ayakta durması, tehlikenin sanıldığı kadar ciddî olma-

dığı havasını yaratacaktı. Avrupa böylece kendi iç konularına dönecek, fakat Türkleri bu defa bir süre sonra yine karşısında bulacaktı.

Bunlara rağmen 29 Mayıs 1453, dünya tarihinin dönüm noktalarından biri olmuştur. Eskimiş bir hikâye olan Bizans uygarlığı, bu tarihte sona ermektedir. Boğaziçi'nin sırtlarında binyüz yıldan beri yaşayan bu şehir büyük hayranlık duyulan bir kültür ve bilim hayatına sahipti. Eski Yunan'dan ve Roma'dan kalan birçok yazılı eser Constantinopolis'te bulunuyor ve bunlar üzerinde çalışmalar yapılıyordu. Bugün, eski Yunan edebiyatı hakkında bilgilerimizi Bizanslı bilim adamlarının bu çalışmaları ve incelemelerine borçluyuz. Bizans imparatorları tarihte eşine rastlanmayan bir sanat hayatını yüzyıllar boyu desteklemişlerdi. Bu sanat eski Yunan sağlam düşünce tarzıyle maddede ve sanat eserlerinde Tanrı'yı bulan bir dinî anlayışın kaynaşmasından doğmuştu.

Constantinopolis kozmopolit bir şehirdi. Burası ticaret hayatının yanı sıra özgür bir fikir alışverişinin de yapıldığı yerdi. Bizanslılar kendilerini bir ırk olarak görmezler, eski Yunan ve Roma'nın mirasçısı sayarlardı. Artık bütün bunlar sona ermişti. Şehrin yeni sahipleri bilim hayatının hıristiyan uyruk arasında gelişmesi için gerekli ortamı yaratmadılar. Devletin koruyuculuğu olmadan, Bizans'ın sanat hayatının yaşaması imkânsızdı. Yeni Constantinopolis gösterişli bir şehir haline geldi. Zengindi, kalabalıktı ve kozmopolitti. Değerli eserlerle

dolmuştu. Şehir bir hıristiyanlık merkezi olmaktan çıkmıştı. Bu yeni gösterişiyle Sultanların gücünü yansıtıyordu. Yüzyıllar boyu pek çok ziyaretçiyi kendine çekecek olan Constantinopolis yeniden doğuyordu. Fakat burası artık Bizans değil, İstanbul'du.

Son günlerinde gösterdiği cesaret ve kahramanlık, Bizans'a hiçbir şey kazandırmamış mıydı? Bu kahramanca savunmanın, Sultan Mehmet'i büyük ölçüde etkilediği kesindi. Şehri ele geçirdikten sonraki tutumu, Bizanslıları ciddiye aldığının kanıtıydı. Kendisi, Yunan kültürünün her zaman hayranı olmuştu. Duyduğu bu yakınlığın, ortalık yatıştıktan sonra Rum uyruğuna karşı yumuşak davranmasına sebep olduğu söylenebilir. Ortodoks Kilisesi'nin ve Rum halkın Osmanlı yönetimi altında bir araya gelmesi, Patrik Gennadius'un, Sultan Mehmet'ten elde edebildiği haklarla sağlanmıştı. Gelecek, Rumlar için kolay olmayacaktı. Gerçi, kendilerine barış içinde bir yaşantı sağlanacağı, eşit davranılacağı ve ticarette fırsat eşitliği tanınacağı vaat edilmişti. Fakat ne de olsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci sınıf vatandaşıydılar. Bağımlı olmak, bir süre sonra yürek gücünü etkilemekteydi. Rumlar da bu etkiden kendilerini kurtaramadılar. Sultan Mehmet hayatta iken büyük endişeleri olmadı. Ancak, Osmanlı tahtına, Bizans uygarlığının ne olduğunu bilmeyen Sultanlar da geçti. Bunlar devleti, her şeyden önce müslümanların imparatoru, islâm dünyasının halifesi olarak yönettiler. Büyük Osmanlı devleti bir süre sonra içten çürümeye başladı. Meydana gelen olaylara, entrikalara ve adaletsizliklere,

Bizans'tan arta kalan Rumlar da karıştı. Fakat yapılan yanlışlara ve içinde bulunduğu zayıf duruma rağmen, Ortodoks Kilisesi ayakta kalmayı başardı.

Batı Avrupa, Bizans'a karşı, kökü çok eskilere dayanan kıskanç bir tutum içindeydi. İleri gelen hıristiyanların da ortodoks mezhebini günahkâr bir yol olarak görmeleri ve bunun yanı sıra Constantinopolis'i aldatmış olmanın verdiği vicdan azabı sonucunda Avrupa, Bizans'ı unutmayı tercih etti. Eski Yunan'a olan kültür borcunu silip atması imkânsızdı, ancak bu borcun sadece Klasik Çağlar'a ait olduğunu kabul etmekle yetindi.

BİTTİ

BİRİNCİ EK

CONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜYLE İLGİLİ BAŞLICA TARİHÎ KAYNAKLAR

CONSTANTİNOPOLİS'İN düşüşüyle ilgilenen tarihçi, kendini şanslı saymalıdır. Çünkü, elde bu konu üzerine yazılmış pek çok yazı vardır. Bunların bir bölümü o dönemin tarihçileri tarafından kaleme alınmış ciddi eserler, bir bölümü ise kuşatma sırasında Constantinopolis'te bulunanların anılarını kapsayan aceleyle derlenmiş raporlar ve belgelerdir. Yazarın dini ve ırkı göz önüne alınıp bunun yarattığı farklar kabul edilerek bakıldığında, bu yazıların şaşılacak derecede birbirlerini desteklediği görülür. Bunlardan önemli olanları hakkında bazı kısa bilgiler aşağıda verilmiştir.

1. RUM KAYNAKLARI

ÇAĞIN Rum tarihçilerinden sadece biri, kuşatma sırasında Constantinopolis'te bulunmaktaydı. Bu tarihçi, Sphrantzes takma adını kullanan George Phrantzes'ti. Aslında Phrantzes aile adı (belki de Frank ya da Francis), sonraları bu ada dönüşmüştür. Peloponezli (Moralı) olan Phrantzes 15. yüzyıl başlarında doğdu. Çok

genç yaşta İmparator II. Manuel'in, onun ölümünden sonra da oğlu Constantine'in hizmetine girdi. Hanedandan biriyle evlenen Phrantzes, zamanla Constantine'in en yakın dostu ve danışmanı oldu. Kiliselerin birleşmesini uygun bulmadığı halde, İmparator'un uyguladığı politikayı her zaman desteklemişti. Constantine'in kardeşleri Theodore ve Demetrius'tan hoşlanmaz, kendisine rakip gördüğü Lucas Notaras'ı kıskanırdı. Gereksiz ayrıntılarla uğraşan bir saray nazırı havasını uyandırmasına rağmen sarayda gerçekten önemli rol oynamıştı. Bu gibi ufak tefek kusurları bir yana bırakılacak olursa, yazıları çoğunlukla dürüst ve inandırıcıdır. Elimizde bugün iki ayrı eseri vardır. Bunlardan **«Chronicum Minus»** 1413 yılından 1477 yılına kadar kendi yaşadığı dönemi; daha geniş çapta bir eser olan ikincisi, **«Chronicum Majus»**, Palaleologlar soyunun tarihçesini anlatır. Son araştırmalar, bu eserin büyük bir ihtimalle daha sonraki yüzyılda Macarius Melissenus tarafından derlendiğini göstermiştir. Kuşatmanın hikâyesi, birinci eserinde yer almıştır. Phrantzes'in kuşatma sırasında aldığı notları Türklere esir düştüğü zaman yitirdiği fakat olaylar hafızasında daha silinmeden yeniden yazdığı sanılmaktadır. Verdiği tarihlerin belirsiz olmasına ve yan tutmasına rağmen yazıları dürüst, inandırıcı ve canlıdır. (1)

(1) Sphrantzes'in tarihi, V. Mirmiroğlu tarafından türkçeye çevrilmiş ama Türk Tarih Kurumu'nca henüz yayınlanmamıştır. Bu tarih fetihten çok sonra yazıldığı ve geçen uzun zamandan sonra herhalde biraz zayıflamış olan hatıralara dayandığı için bazı noktaları belirsiz ve çok yön tutucudur.

İLK ADI, büyük bir ihtimalle Michael olan Ducas'ın hayatı üzerine pek az şey bilmekteyiz. Hayatının büyük kısmını Cenevizlilerin hizmetinde geçiren Ducas'ın, kuşatma sırasında Chios'ta (Sakız) bulunduğu sanılmaktadır. Her konuda İtalyan dostlarının görüşünü benimsemiş olan Ducas, kiliselerin birleşmesini coşkuyla istiyordu. Eserine dünya tarihinin 1341 yılına kadar olan bölümünü kısaca inceleyerek başlayan Ducas, 1389'dan kitabın 1462 yılına kadar geçen dönemi bütün ayrıntılarıyle anlatmaktadır. Çağımız tarihçileri, Ducas'a lâyık olduğundan çok önem vermektedir. Ancak, Sultan Mehmet ve çevresi üzerine verdiği bilgiler eşsizdir. Bu bilgileri Sultan'ın yanında bulunan Cenevizlilerden aldığı sanılmaktadır. Fakat Constantinopolis'te bulunmadığı için, burada olanları anlatırken pek çok yanlışlar yapmıştır. Bunun yanı sıra kiliselerin birleşmesi konusunda kendisiyle aynı fikirde olmayan Bizanslılara yazılarında haksızlık etmekten çekinmemektedir. (1)

Atinalı Laonicus Chalcocondylas, yazılarını 1480 yılından sonra, oldukça yaşlıyken yazmıştır. Mistra'da, Plethon'un öğrencisi olmuş ve hayatının büyük bir kısmını Peloponez'de geçirmiştir. Chalcocondylas'ın eseri de, Ducas'ınki gibi dünya tarihinin kısa bir incelemesiyle başlar; fakat asıl konusu Osmanlı soyunun yük-

(1) Ducas Tarihi'nin çevirişi İstanbul Fetih Derneği'nce V. Mirmiroğlu'na yaptırılmış ve F. Dirimtekin tarafından dipnotlar eklenmesiyle bastırılmıştır.

selişidir. Eserinde, (Bizanslılardan çok Türklerle ilgilidir.) Herodotus ve Thucydides'i iyice incelemiş olan yazar, kitabında eski klasik üslubu kullanmıştır. Eserindeki kronolojik sıranın zaman zaman karıştığı görülmekte, kuşatma üzerine ayrıntılı bilgi vermemektedir. (1)

□

TARİHÇİ Critobulus ise, kuşatma sırasında İmbros'da (İmroz) görevli olarak bulunuyordu. Türk zaferinin kaçınılmazlığını kabul eden grubun içindeydi ve vatandaşlarının, kendilerini buna hazırlamasını istiyordu. Yazdığı eser 1451'den 1467'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. Kahramanı ise Sultan Mehmet'tir. Critobulus, Rumların kahramanlıklarını övmesinin yanı sıra Sultan'ın kusurlarını da görmezliğe gelir. Kuşatma üzerine anlattıkları, hem Türklerden hem de Rumlardan elde ettiği bilgilere dayanması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Sultan Mehmet'i koruduğu bölümler dışında yazıları inandırıcı ve tarafsızdır. (2)

□

MONEMVASİA'LI Dorotheus ile Manuel Malaxos'

(1) Chalcocondylas'ın kitabının çevirisi «**Histoire de la decadence de l'empire grec et l'etabbissement celui de turc,**» Paris, 1640. Adı altında yayınlanmıştır. Türkçe çevirisi yoktur.

(2) Critobulus'un tarihi, Tarih-i Osmani Encümeni tarafından türkçeye çevirtilmiş ve yayınlanmıştır.

un vakayinameleri ile **«Ecthesis Chronicon»**, kuşatma hakkında bildiklerimize yeni bir katkıda bulunmamalarına rağmen Türk zaferinden hemen sonraki olayları anlatmaları bakımından önem taşımaktadırlar. Bu eserin hazırlanmasında, gerek **«Ecthesis Chronicon»** dan gerekse **«Historia Politica»** ve **«Historia Patriarchica»** adları altında yayınlanmış olan vakayinamelerden yararlandığını belirtmek isterim. Constantinopolis'in düşüşüyle ilgili mersiyeler o dönemin gelenek ve görüşlerini yansıtmalarına rağmen tarihî olmaktan çok birer halk şiiri değeri taşırlar.

O dönemden günümüze kalan mektuplar arasında en önemlisi George Scholarius Gennadius'un yazdıklarıdır. Bu mektuplar, 1453'ten hemen önceki yıllara ait olaylara ve ileri gelen kişilere ışık tutması yönünden önemlidir. Gennadius bu yazılarıyle aynı zamanda Phrantzes'in, Ducas'ın ve Latin kaynaklarının ağır bir dille saldırdığı Lucas Notaras'ın politikasını savunur.

2. SLAV KAYNAKLARI

KUŞATMA ile ilgili Slav dilinde yazılmış belli başlı iki kaynak vardır. Bunlardan ilki **«Bir Polonyalı Yeniçerinin Günlüğü»** adını taşımaktadır. Eserin adı aslında yanlıştır. Çünkü yazar, Michael Constantinovic adında Ostrovicalı bir Sırp'tır. Michael Sırbistan Despotu tarafından Sultan'ın emrine gönderilen birlikte görev

alanlardan biriydi. Hiçbir zaman yeniçeri olmamıştı. Sonradan Polonya'ya yerleşerek başından geçenleri Sırpça ve Lehçe karışımı garip bir dille yazmıştı. Verdiği ayrıntıların pek fazla olmamasına rağmen Sultan'ın buyruğu altındaki zoraki hıristiyan müttefiklerin görüşlerini yansıtması bakımından ilginçtir.

«Slav Vakayinamesi» *adını taşıyan ikinci eser eski bir Slav lehçesiyle yazılmış olup rusçası, romencesi ve bulgarcası da bulunmaktadır. Yazılanlar, kuşatma sırasında Constantinopolis'te bulunmuş olan birinin hatıralarıdır. Ancak, büyük değişikliklere uğramıştır. Tarihler karıştırılmış, düşsel bir patrik ve imparatoriçe eklenmiştir. Fakat olaylar zaman zaman öylesine canlı yansıtılmıştır ki, gerçeğin mührünü taşıdıkları söylenebilir. Eserin rusçasının, Nestor - Iskander adlı birine* ait olduğu ileri sürülmüştür. Bunun, yazarın adı olduğu sanılmaktadır.

3. BATI KAYNAKLARI

BU KAYNAKLARIN en önemlisi Nicolo Barbaro' nun hatıralarıdır. Venedikli iyi bir aileden gelen Barbaro, tıp eğitimi görmüş ve Constantinopolis'e kuşatma başlamadan hemen önce bir Venedik kalyonunun doktoru olarak gelmişti. Zeki ve görüşleri kuvvetli bir yazardı. Venedikli komutanlarla yakın ilişkiler kurmuştu. Olayları günlük notlar halinde tutuyordu. Her Vene-

dikli gibi o da Cenevizlilerden nefret etmekteydi. Onların şerefine gölge düşürecek konuları büyük bir zevkle işlemiş, Rumlara karşı öteki Batılılar kadar düşmanca bir tutum izlememişti. (1)

□

İKİNCİ önemli eser, Lesbos (Midilli) Başpiskoposu Leonard'ın, şehrin düşmesinden altı hafta sonra Chios'da (Sakız) kaleme aldığı rapordur. Kendisinin Rumlardan nefret edişi bir yana bırakılırsa, yazılarının canlı ve inandırıcı olduğu söylenebilir. İmparator'u ve hatta Kardinal İsidore'u tutumlarında gevşek ve zayıf olmakla suçlamıştır. Fakat aynı zamanda kendi vatandaşı olan Cenevizlileri de eleştirmekten kaçınmamış, Giustiniani'yi bile görevini bırakmakla suçlamıştır.

□

KARDİNAL İsidore'un Papa'ya ve bütün hıristiyanlara hitap eden mektupları kısa olmalarına ve pek az bilgi vermelerine rağmen yetkili bir ifade taşımaktadır.

(1) N. Barbaro'nun kitabı İstanbul Fetih Derneği tarafından türkçeye çevirtilmiş ve yayınlanmıştır.

PERA VALİSİ Angelo Giovanni Lomellino'nun, şehrin düşmesinden bir - iki gün sonra Ceneviz hükümetine yollamak üzere yazdığı rapor sadece Pera'nın değil Constantinopolis'in geleceğini yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Lomellino bu yazısında, Constantinopolis düştüğünde Pera'nın da bu uçuruma sürükleneceğini sanan birçok Cenevizlinin çarpışmalara katıldığını açıklamaktadır.

□

KUŞATMA sırasında şehirde bulunan ve olayları kaleme alan öteki Avrupalılar arasında Floransalı Tetaldi'yi, Cenovalı Montaldo'yu, Cristoforo Riccherio'yu ve bilimadamı Ubertino Dusculus'u saymak gerekir. Bunların arasında Tetaldi'nin yazdıkları en ilginç olanıdır. Avingon Kardinali Alain de Coetivy'e gönderilmek üzere yazılmış bu notlarda başka hiçbir kaynakta bulunmayan ayrıntılara rastlanır. Bu yazılarında gerek Cenevizlilere gerekse Venediklilere herhangi bir haksızlık yapmayan Tetaldi, Rumların kahramanca çarpıştıklarını belirtmektedir. Kuşatmanın hikâyesini yıllar sonra manzum olarak yazan Pusculus, Rumlardan nefret ederdi. Çarpışmaları anlatırken (savaşa katılmadığı sanılmaktadır) yer yer gerçeğe uymamasına rağmen kuşatma başlamadan önceki olayları ilginç bir şekilde yansıtmaktadır.

Konu hakkında, Floransalı Andrea Cambini'nin ya-

zılarından yararlanmak da mümkündür. 15. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı Osmanlı tarihi için, şehir düştükten sonra hayatta kalanların bilgisine başvurduğu sanılmaktadır. Zorzo Dolfin'in küçük eseri çoğunlukla Başpiskopos Leonard'ın verdiği bilgilere dayanmakta, Cantacuzino Spandugino adlı Rum mültecisinin yazdığı Türk tarihi ise şehrin düşmesiyle ilgili olaylara görgü tanığı olanların anlattıklarını kapsamaktadır.

4. TÜRK KAYNAKLARI

CONSTANTİNOPOLİS'in kuşatılması ve fethi ile ilgili Türk kaynakları, beklenileni vermemektedir. Osmanlıların en büyük sultanlarından biri olan II. Mehmet'in kazandığı çok önemli zaferin en küçük ayrıntısına kadar yazılmış olacağı sanılır. Oysa Osmanlı tarihçilerinin hemen hepsi bütün harekâtın içinde sadece Rumelihisarı'nın yapımı, Türk gemilerinin karadan Haliç'e indirilişi ve son saldırı ile ilgilenmişlerdir. Üzerinde durdukları asıl konu, Sultan'ın çevresindeki entrikalar ve uygulanan siyaset olmuştur. Sultan Mehmet'in saltanatı sona erdikten sonra bu dönemi yazmış olan Aşık Paşazade öbür çağdaşları Nesrî ve Dursun Bey gibi Halil Paşa'ya şiddetle çatmaktadır. Bu tarihçiler, o dönemin sultanı II. Bayezit'e yaranmak amacıyle Sultan Mehmet'e bazı iftiralarda bulunmaktan kaçınmamışlardır. Constantinopolis'in kuşatılması ve fethiyle gerçekten ilgilenmiş Türk tarihçisi Saadeddin, 16. yüzyıl son-

larına doğru yazdığı eserde kendisinden önceki tarihçilerden geniş ölçüde yararlanmış, hatta eserine yer yer, olduğu gibi aktarmalar yapmıştır. (1)

17. yüzyıl başlarında bu hikâyeye hayal gücünün de karışmaya başladığını görmekteyiz. İleri sürdüğüne göre, Constantinopolis'te olanları büyükbabasından dinlediklerine dayanarak uzun uzun anlatan Evliya Çelebi birtakım hayal ürünü ayrıntılara girmiş, hatta Constantine'e gelin olarak gelen, fakat Sultan tarafından ele geçirilen bir Fransız prensesinin serüvenlerinden de söz etmişti. Bu prenses, büyük bir ihtimalle, şehir 1204 yılında haçlı istilâsına uğradığı sırada burada bulunan II. Alexius ve I. Andronicus'un dul karısı ve Fransa Kralı VII. Louis'nin kızı İmparatoriçe Agnes idi. Bu hikâyenin Evliya Çelebi'ye bazı Rumlar tarafından anlatılmış olması mümkündür. Evliya Çelebi'nin yazıları, tarihî kaynaklardan çok dedikodu ve söylentilere dayanmaktadır.

---

(1) Yazarın Türk kaynaklarından birinci elden yararlanmadığı ortadadır. Kuşatma hakkında verdiği bilgiler daha çok Bizans ve yabancı kaynaklara ve modern yayınlardan G. Schlumberger'e dayanmaktadır. Dursun Bey'den doğrudan doğruya yararlanmamıştır. Bu yüzden, 20 Nisan Deniz Savaşı, gemilerinin Haliç'e taşınması üzerine verdiği bilgiler gerçeğe uymamaktadır. Bugün bildiğimize göre, elimizdekitarihleri yazanlar arasında, kuşatmanın başından sonuna kadar Fatih'in karargâhında bulunan Dursun Bey'den başka görgü tanığı yoktur. Daha sonraları Aşıkpaşazade, Tacizade Cafer Çelebi ve başkaları fetih olaylarını yazmışlardır.

Sonraki Türk kaynakları ise, daha önce yazılanların tekrarıdır.

İKİNCİ EK

CONSTANTİNOPOLİS KİLİSELERİNİN FETİHTEN SONRAKİ DURUMU

İSLÂM geleneklerine göre teslim olmayı kabul etmeyen hıristiyan şehirlerinin halkı, fetihten sonra hem özgürlüklerinden hem de ibadet yerlerinden yoksun kılınır, savaşı kazanan askere, kılıcının hakkı olarak şehrin ganimetlerini paylaşmak için üç gün izin verilirdi. Constantinopolis'in düşüşünü anlatan tarihçiler, şehrin kiliselerinin yağmalandığından söz etmektedirler. Ancak, o zamandan kalan belgelere göre sadece dört kilisenin zarara uğradığı bilinmektedir. Türklerin, Pantocrator kilisesine girmiş olması ihtimali, bu kiliseye bağlı manastırda bulunan Gennadius'un esir alınmasıyle kuvvetlenmektedir. Ayasofya, şehir ele geçer geçmez; ötekiler ise bir süre boş ve yıkık bir halde kaldıktan sonra cami haline getirilmiştir. Öteki kiliseler diye sözünü ettiklerimiz arasında Nea Basilica (Nea Kilisesi) ve Saint George (1) kiliseleri de vardır. Şehrin fethini izleyen

(1) İmparator I. Basil tarafından yaptırılmış olan Nea kilisesi, bugün Jüstinyen sarayı diye anılan Marmara kıyısındaki saray kalıntısının bulunduğu yerden 100 metre kadar doğuda ve deniz yakınındadır. Saraydan bugün hiçbir kalıntı kalmamıştır.

yıllara ait belgeler, Türklerin birçok kiliselere dokunmadıklarını ve hıristiyan halkın bunları ibadet için kullanmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Sultan Mehmet, büyüklüğü ve gösterişi bakımından Ayasofya'dan sonra gelen Havariyun kilisesini Patrik Gennadius'a ayırmıştı. Türkler bu kilisedeki kutsal emanetlerden hiçbirine zarar vermemişlerdi. Hatta Gennadius, birkaç ay sonra kendi isteğiyle bu kiliseden ayrıldığında kutsal emanetleri de birlikte götürmüştü. Taşındığı Pammacaristos (Fethiye) manastır kilisesine ve rahibe manastırına da dokunulmamıştı. Gennadius buraya geçtiğinde rahibeleri, kutsal emanetleriyle birlikte Trullo semtindeki Saint Jean kilise ve manastırına taşıttı. Blachernae'da bulunan Saint Demetrius Kanavou kilisesi de herhangi bir zarar görmemişti. Psamathia'daki (Samatya) Peribleptos, 16 yüzyıl ortalarına kadar ortodoks kilisesi olarak kalmış ve bu yıllarda Osmanlı tahtında oturan Sultan İbrahim tarafından Ermeni asıllı gözdesi Şekerpare'yi memnun etmek için Ermenilere verilmişti. Lips (1), Studion (Yedikule) semtindeki (Saint Jean - Ayos Ioannes) ya da (İmrahor) ve Krisei semtindeki Saint Andrew (2) kiliseleri sonraki sultanlar tarafından camiye çevrilinceye kadar ortodoks ki-

(1) Lips manastırı, Vatan caddesi üzerinde bugün bir cami olarak kullanılan yapıdır. Adı, Fenari İsa camiidir.

(2) Saint Andrew şimdiki Kocamustafapaşa camii. 767 de yaptırılmış olan bu bina muhtelif tamirler dolayısıyla asıl şeklini kaybetmiştir.

lisesi olarak kullanıldılar. Myrelaeon manastır kilisesi de 15. yüzyıl sonlarına kadar ortodoksların önemli bir ibadet yeri olarak kaldı. (1) Aynı dönemde Saint John'a ait kiliselerden biri, yeni yapılan bir camiye çok yakın olduğu gerekçesiyle kapatıldı. (2)

Constantinopolis kiliseleri nasıl olup da yağmalanmaktan kurtulmuşlar ve yaşayabilmişlerdi? Bu soru, zamanla Türkleri de düşündürmeye başladı. 1490 yılında Sultan II. Bayezit, Ortodoks Patriki'ne ait Pammacaristos kilisesine el koymak istedi. Patrik I. Dionysius, II. Mehmet'in bu kiliseyi Patrikhane'ye armağan ettiğini ispatlayınca II. Bayezit bu isteğinden vazgeçerek sadece kilisenin kubbesi üstündeki haçı kaldırtmakla yetindi.

Otuz yıl kadar sonra, Osmanlı İmparatoru I. Selim bütün hıristiyanların islâm dinini kabule zorlanmalarını emretti. Hıristiyanlığa karşı hiç sempatisi yoktu. Kendisine bunun mümkün olamayacağı söylendiği zaman, kiliselerin hıristiyanların elinden alınmasını istedi. Başvezir, Patrik I. Theoleptus'a durumu anlattı. Patrik, Xenakis adındaki zeki bir hukukçunun yardımıyle yaşları yüze yakın üç ihtiyar yeniçeriyi Sultan'ın huzuruna çıkardı. Theoleptus, kiliseleri koruyan 'berat'in elinde bulunma-

(1) Myrelaeon, Bodrum ya da Mesih Paşa camii.

(2) Saint John Evangelist kilisesi, Dippion'da yani şimdiki Ayasofya meydanındaki Firuzağa camii yakınında bulunuyordu. Bu yapının vahşi hayvanları gizlemek amacıyla kullanılmış olduğu daha sonraki yüzyıllarda İstanbul'u ziyaret eden yabancı gezginlerin eserlerinde gösterilmektedir.

dığını, bunun Patrikhanede çıkan bir yangında yanmış olduğunu huzurda açıkladı. Üç ihtiyar yeniçeri Kur'an'a el basarak Sultan II. Mehmet şehre girmeyi beklerken kendisini korumakla görevli olarak yanında bulunduklarını, o sırada şehrin çeşitli semtlerinden gelen birçok sözü geçer kişinin, Sultan'a kendi semtlerinin teslim olduğunu belirtip anahtar sunduklarını ve Sultan'ın da onlara, kiliselerine dokunulmayacağına dair söz verdiğini anlattılar. Bunun üzerine Sultan Selim, yeniçerilerin tanıklığını kabul ettikten başka kapatılmış bulunan iki üç kilisenin yeniden açılması için emir verdi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında, 1537 yılında, kiliseler konusu yeniden ortaya atılınca Patrik I. Jeremias, Kanunî'ye, I. Selim'in vardığı kararı hatırlattı. Sultan Süleyman bunun üzerine Şeyhülislâm'a başvurdu. Şeyhülislâm ise şehrin savaş sonucu ele geçtiğini fakat kullanılmakta olan birçok kilisenin, bu semtlerin kendiliklerinden teslim olduklarını ispat ettiğini belirtti. Sultan'ın kendisi, her şeyden önce ünlü bir kanun adamıydı. Yapılan bu açıklamayı kabul etti ve kiliseler yine kendi haline bırakıldı.

Kanunî'den sonra tahta geçen sultanlar daha az hoşgörülüydüler. III. Murat, 1586'da Pammacaristos kilisesine el koydu. 18. yüzyıl başlarında, fetihten önceki Constantinopolis kiliselerinden sadece üçü hıristiyanların elinde kalmıştı. Bunlar Saint George, Saint Demetrius Kanavou ve Saint Mary kiliseleriydi. Sonraları bunlardan ilki bir deprem, ikincisi ise yangın sonucu

yıkıldı. Üçüncü kiliseyi Sultan Mehmet, Rum mimarı Christodolus'a armağan etmiş, o da ortodoks örgütüne devretmişti. Türkler bu kiliseye Sultan III. Ahmet döneminde el koymak istediler. Patriğin yardımcısı Demetrius Cantemir, Başvezir Ali Köprülü'ye, kilisenin Sultan Mehmet tarafından Christodulus'a verilmiş olduğunu belirten 'berat'ı göstererek engel oldu. Kilise bugün bile kullanılmaktadır.

Sultan I. Selim'in huzurunda Patrik lehine tanıklık yapan üç ihtiyar yeniçerinin sözleri acaba ne dereceye kadar doğruydu? Rum olduğu kadar Tatar ırkından da gelen ve ünlü bir bilim adamı olan Demetrius Cantemir 17. yüzyıl sonlarında çoğunlukla Türk kaynaklarından yararlanarak bir Osmanlı tarihi yazmıştı. (1) Cantemir, büyük önem taşıyan bu eserinde, Constantinopolis'in aslında Türklere teslim olduğunu, fakat Sultan'ın elçileri, İmparator'un gönderdiği kurulun eşliğinde şehre girerken durumu yanlış anlayan Bizanslıların ateş açtığını ve Türklerin de bu olay üzerine saldırıya geçtiklerini ileri sürmekte, Sultan'ın bu nedenle şehri yarı yarıya teslim olmuş kabul ederek bugünkü Aksaray semtinin batısında kalan kiliselere dokunulmamasını emrettiğini yazmaktadır. Bu hikâye, şüphesiz sonradan uydurulmuştur. Cantemir, bunu Türk kaynaklarından, özellikle tarihçi Ali'den aldığını da açıklamıştır. Ancak yüzyıl daha önce yazılmış bulunan «Historia

(1) Demetrius Cantemir, «Histoire de l'empire Ottoman Ed. Noyon,» Paris, 1749.

Patriarchica» adlı eserde ve Hüseyin Hezarfen adındaki bir yazarın kitabında bu olaydan söz edilmektedir. Bunun aslında, Constantinopolis kiliselerinin nasıl olup da hıristiyanların elinde kaldığını açıklamak için yayılan bir hikâye olduğu söylenebilir. (1)

Bu hikâyenin uydurma olması, yüz yaşındaki yeniçerilerin anlattıklarının doğruluğunu çürütmez. 15. yüzyıldaki Constantinopolis'te, bugünün şehirleri gibi evler üstüste kümelenmiş değildi. Bizans'ın en zengin dönemlerinde bile semtler birbirlerinden, parklar ve meyve bahçeleriyle ayrılmıştı. 1453 yılında, 12. yüzyıldaki nüfusunun onda birinden bile daha azına sahip olan Constantinopolis, birbirlerinden ayrı olarak kurulmuş mahalelerin toplamından ibaretti. Hatta bu semtlerin, mahallelerin her biri, büyük bir ihtimalle (Petrion gibi) setlerle, surlarla çevriliydi. Bu mahallelerin ileri gelen yöneticilerinden bazılarının, surların yarıldığı haberi yayılır yayılmaz karşı koymanın yararsızlığını görerek Türklere teslim olmaları mümkündür. Sultan Mehmet'in bu mahalleleri güvendiği birliklerle çevirerek yağmalanmaktan koruduğu kesindir. Bu da yeniçerilerin gerçeği anlattıklarını ortaya koymaktadır. Elde bu görüşü destekleyen kanıtlar vardır. Evliya Çelebi 17. yüzyıl başla-

(1) Bu konuda Türk kaynakarında (onbeşinci yüzyıl) bir bilgi yoktur. I. Sultan Selim döneminde geçen olayda, yeniçerilerin, patrikhane tarafından böyle bir ifade vermek için hazırlandıkları anlaşılmaktadır. Bu olayda bilgisi ve dürüstlüğü ile tanınmış bir şeyhülislâmın da bir rol oynamış olması mümkündür.

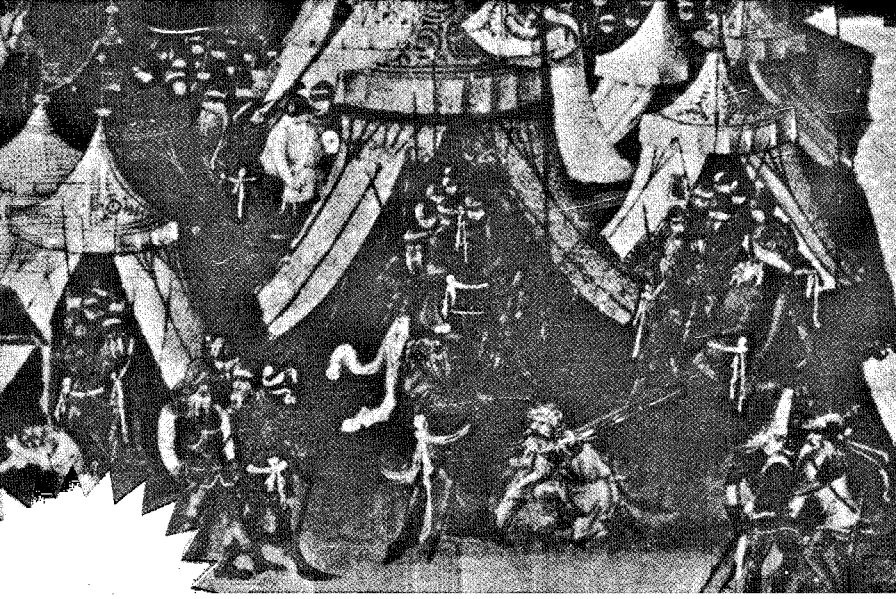
rında Petrion semtindeki bazı balıkçıların atalarının, Türklere, Petrion surlarının kapısını açan Rumlar olduğunu ve bunların her türlü vergiden bağışık bulunduklarını anlatmaktadır. 18. yüzyıl İngiliz gezginlerinden James Dallaway «...kahraman Constantine son bir umutla Saint Romanus kapısını savunurken, kuşatılan halktan bazıları ya korkunun ya da umutsuzluğun etkisi altında Türklere Phenar kapısını açtılar. Bu hareketlerinden ötürü II. Mehmet'ten, bazı tavizlerle birlikte komşu semti de elde ettiler.» diye yazmaktadır. Şehrin düşmesinden sonra da görevlerine devam eden kiliseleri incelersek bunların, sadece bir tanesi dışında, şehrin güneybatısındaki Petrion, Phanar ve Psamathia mahallelerinde olduklarını görürüz. Bu semtlerin, tam zamanında teslim olarak ibadet yerlerini korudukları bir gerçektir. (1)

Sultan Mehmet, Constantinopolis'i bir harabe olarak teslim almak istemiyordu. Türklerin Sultanı olmasının yanı sıra Rumların da İmparatoruydu. Bu nedenle Rum uyrukiular için şehrin bazı semtlerinin ve kiliselerinin korunması gerekliydi. Bazı mahallelerin vaktinde teslim olması, Sultan'a uygun bir ortam hazırlamıştı. Türklerin şehre giriş yolu üzerinde bulunan ve önünden muzaffer Türk birliklerinin geçtiği Havariyun kilisesine dokunulmamış olması şaşılacak bir gerçektir. Bu kili-

(1) J. Delaway, «Constantinople ancienne et Moderne», Paris, Ann 7, adlı eserinde bundan söz ederse de hiçbir kaynak göstermez. Bu yüzden, söylediklerini kişisel görüşü olarak kabul etmek zorundayız.

seyi, Sultan, özellikle korumuştur. Sultan Mehmet, büyük bir ihtimalle, İmparatorluğun Türk egemenliği altına girişinin bir kanıtı olarak Ayasofya'nın hemen camiye çevrilmesine karar verince Osmanlı uyruğu haline gelen Rumlar için şehirdeki ikinci büyük kilisenin yağmalanmaktan korunması gerektiğini düşünmüştü. Şehir düştükten birkaç gün sonra Havariyun kilisesini Ortodoks Patriki'ne ayırarak bu düşüncesini gerçekleştirdi. (1)

(1) Burada düşünülmesi gereken önemli nokta fetihten sonra İstanbul'a gelen, fetih olayının görgü tanıkları olan Türkler ve Bizanslılardan gerekli bilgiyi topladıktan sonra Fatih için bir tarih yazmış olan Kritovulos'un belirttiği gibi, şehirde onbin ihtiyar ve işe yaramaz Rum kalmıştı. Daha sonraki zamanlarda çevreden ve fethedilen Dragoman (Draman), Sırbistan v.b. yerlerden hıristiyanlar getirierek İstanbul'a yereştirilmiştir. Ayrıca, Sadrazam Mahmut Paşa, Rum Mehmet Paşa ve İshak Paşa'lar, Konya, Karaman, Aksaray ve Çarşamba'dan İstanbul'a müslüman göçmenler getirerek şehri canlandırmaya çalışmışlardır. Başlangıçta İstanbul'da bulunan Ortodoks halkın imkânları İstanbul'da kalmış olan bütün Ortodoks Kiliseleri'ni onarmaya ve iyi bir halde bulundurulmaya yeterli değildi. Eğer Türkler, Ortodoks'ların kullanamadıkarı yererde bulunan kiliselerin camiye çevirmeselerdi, bugün bunlardan kaçı ayakta kalırdı? Türkler bunları camiye çevirmekle korumuşlar, güzel sanata karşı olan sevgilerini göstermişler ve bunların bugüne kadar sağlam bir biçimde bize gelmelerini sağlamışlardır.

"Tarih, hiçbir zaman bu kadar olağanüstü yazılmamıştır."

The TIMES

"Gerçek bir tarih klâsiği..."

Lord KINROS

"KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ, hem tarih ve hem de tam bir sanat eseridir."

Cyril CONNOLLY (Sunday Times)

"Sir Steven Runciman'ın eseri KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ uzun yıllar benzeri yazılmayacak nitelikte bir tarih hazinesidir."

David KNOWLES (Spectator)

"KOSTANTİNİYE DÜŞTÜ, aslında günümüz insanına geçmişin en büyük dramını veriyor. Kendi türünde eşsiz bir kitap."

Alan PRYCE-JONES
(New York Herald Tribune)